HRANICE
DĚJINY MĚSTA

Dr. L. HOSÁK — Dr. B. INDRA — prom. hist. M. JAŠKOVÁ

HRANICE
DĚJINY MĚSTA

Díl I.

Od nejstarších dob do války třicetileté

Hranice 1969

K 800. VÝROČÍ VZNIKU HRANIC
VYDAL
MĚSTSKÝ NÁRODNÍ VÝBOR V HRANICÍCH

SLOVO K ČTENÁŘŮM

V roce 1969 vzpomínají Hranice 800. výročí svého vstupu do historie. Město má pohnutou a bohatou minulost, kterou se už pokusil zpracovat Josef Heřman Agapit Gallaš v roce 1836, Libor Scholz v Památkách města Hranic v roce 1864, Vojtěch Bartovský v publikaci Hranice v roce 1906 a naposledy jeho syn Vladimír Bartovský v knize Hranice, lázně Teplice v roce 1924.

Všechny tyto práce jsou již úplně rozebrané, namnoze vzácné a těžko dostupné. Od té doby byly také zpracovány a zpřístupněny archívní materiály hranického velkostatku a jiné prameny, které přinášejí mnoho nových poznatků o minulosti města, o práci a zápasech jeho obyvatel. Historie nové doby od vzniku samostatného československého státu s mnoha závažnými událostmi, většinou hluboce a zásadně zasahujícími do národních a sociálních poměrů v našem městě, nebyla dosud vůbec souhrnně zpracována. Přitom naši občané, kteří mají rádi své město a věnují veliké úsilí o jeho zvelebení, jeví zájem o poznání jeho minulosti.

Proto z iniciativy Městského národního výboru v Hranicích byl k 800. výročí vzniku Hranic utvořen kolektiv historiků, kteří si vzali za úkol zpracovat nově dějiny města od nejstarších dob až do současnosti. Celé dílo je rozvrženo do tří svazků:

První díl, který se právě dostává čtenářům do rukou, obsahuje nejstarší období do roku 1620, tj. do války třicetileté.

Druhý svazek obsáhne dobu do roku 1918, tj. do konce první světové války.

Třetí část bude obsahovat historii města od vzniku samostatného československého státu do současnosti.

K úplnému a všestrannému obrazu města bude třeba v budoucnu zpracovat také topografii Hranic a kulturní místopis.

Jde o obsáhlé dílo trvalé hodnoty, jež bude zdrojem poznatků o životě našeho města nejen pro jeho současné obyvatele, ale i pro budoucí generace.

V dlouhé historii města Hranic najdeme vedle období klidného vývoje a rozmachu léta útrap a ponížení v době třicetileté války, první světové války a v době nacistické okupace za druhé světové války. Ale i z těchto pohrom město vždy znovu rozkvetlo vytrvalostí a obětavostí pracovitých a statečných obyvatel. V současném období socialistického budování, kdy bylo dosaženo mnoha úspěchů, stojí Hranice na prahu další výstavby. O její uskutečnění se jistě přičiní všichni občané, kteří své rodiště nebo působiště milují. Nechť tyto dějiny v nich jejich lásku k městu povzbudí a upevní.

Městský národní výbor v Hranicích

I.

PREHISTORIE HRANICKA

Prom. hist. Marie Jašková

Hranice se rozkládají v prostoru, který hrál velmi důležitou úlohu nejen v historické době, ale již i v nejdávnějším pravěku. Je třeba uvědomit si zeměpisnou polohu a geologickou strukturu území, na němž je město umístěno, abychom pochopili v plném rozsahu jeho význam pro hospodářský, společenský a historický vývoj. Všechny složky vývoje se vzájemně podmiňují, souvisejí spolu a dávají společný výsledek, vyjádřený druhem a intenzitou osidlování, způsobem života obyvatelstva a podílem všech těchto činitelů na tvárnění dějin od pravěku až po dnešek.

Prvním objevením se člověka na Zemi začíná historie lidstva. Podle dnešního stavu bádání zalidňuje člověk Zemi ve čtvrtohorách, v nejmladší geologické době ve vývoji naší planety. Pro čtvrtohory je charakteristické střídání chladných a teplých období (dob ledových a meziledových). V chladných ledových dobách mohutněly ledovcové pokryvy hor a ledovce se posouvaly od severu hluboko do střední Evropy. Severský skandinávský ledovec dospěl svým čelem až k místu, na němž se dnes rozkládají Hranice. Dokladem přítomnosti tohoto ledovce jsou zbytky ledovcových morén, které se nacházejí v prostoru kolem Bělotína a Špiček. Dalším důkazem jsou fluvioglaciální štěrky, které vznikaly při tání ledovců. Jsou zachovány kolem Hustopečí n. Bečvou.

S ledovcem se dostaly až do těchto končin minerály a horniny, které se u nás jinak nevyskytují, ale které jsou běžné v krajích kolem Baltského moře. Některé z nich měly velký význam pro pravěké obyvatelstvo našich zemí. Byl to především jeden druh kysličníku křemičitého, zvaný pazourek, jehož se užívalo k výrobě kamenných nástrojů. [1] Doby ledové byly čtyři a každá trvala mnoho tisíciletí. Ve všech bylo vždy několik teplejších a několik chladnějších výkyvů. Hlavní meziledové doby byly tři a jejich trvání nutno rovněž počítat na tisíciletí.

V chladných obdobích rozrušoval silný mráz povrch hornin, takže se vytvářely mikroskopiské prachové částečky, které vítr sbíral a odnášel na závětrná místa, kde je ukládal. Tak se vytvořily vysoké návěje, jimž dnes říkáme sprašové pokryvy. Jsou to neobyčejně úrodné vrstvy půdy, na které se začali usazovat pravěcí lidé, když se naučili vzdělávat zemi a pěstovat obilí. K tomuto stupni civilizace ovšem dospěli lidé teprve po nesmírně dlouhém předchozím vývoji, který trval desetitisíce let.

Ve sprašových návějích se nacházejí pozůstatky zvířat, žijících v jednotlivých ledových a meziledových dobách. Zároveň se v nich nalézají i stopy nejstarších obyvatel našich zemí. Kromě kostí drobné zvěře ukrývají spraše i pozůstatky ohromných mamutů. Že se mamuti pohybovali v Moravské bráně, dokazují nálezy jejich kostí. [2] Mezi významnější objevy patří veliký mamutí kel, nalezený mezi Velkou a Drahotušemi při budování trati v r. 1938. Kosterní zbytky mohou pocházet z přirozeně uhynulého zvířete, ale často jsou to i pozůstatky úlovků pravěkých obyvatel kraje. Našel-li rod místo, kde se vyskytovalo mnoho zvěře, usadil se tam na delší dobu a zanechal po sobě doklady svého pobytu v podobě ohnišť, různých jam, shluků zvířecích kostí a svých kamenných nástrojů. Velmi dobře je po této stránce známo Předmostí u Přerova, kde na tábořišti pravěkých lovců zbylo nesmírné množství kostí, pocházejících aspoň z tisíce mamutů, které ulovili. Předmostské naleziště je světoznámé, ale málokdo kromě archeologů již ví, že na území dnešních Hranic bylo podobné tábořiště, rovněž osídlené delší dobu pravěkými lovci.

Tábořiště v Předmostí leželo na velmi příhodném místě. Rozkládalo se na východním okraji úrodného úvalu řeky Moravy, právě v bodě, v němž do moravského údolí vstupuje údolí Bečvy. Toky obou řek vytvářely od pravěku výhodné podmínky pro vznik stezek zvěře na jejím postupu od severu na jih a naopak. Proto se zde vždy pohybovala nesčetná stáda zvířat a je přirozené, že za zvěří následovali i lovci.

Od Přerova směrem k severovýchodu se rozevírá mezi nejjižnějšími předhůřími Jeseníků a posledními výběžky Karpat proslulá Moravská brána. [3] Vytváří ji údolí při dolním toku Bečvy, na něž za převlakou mezi Hranicemi a Bělotínem navazuje údolí horní Odry. Bečva vstupuje do Moravské brány v místě, kde leží Hranice. Stezky vedoucí z údolí řeky Moravy postupovaly proti toku Bečvy a potom podél Odry a směřovaly do severní a severovýchodní Evropy. V prostoru mezi Hranicemi a Kelčí se k nim připojovala další skupina cest, vedoucích z Pomoraví podél Hostýnských vrchů a dnešním Záhořím, které mířily buď k Odře a dál na Opavsko, nebo přes Kelč, Meziříčsko a Vsetín do Pováží. [4]

Stezky zvěře a lovců sloužily lidstvu i v pozdějších údobích pravěku. Přecházeli po nich dávní zemědělci, když hledali úrodnou půdu pro své mohutnějící rody, pravěcí pastevci se stády dobytka, kočovní řemeslníci s různými výrobky. Obchodníci po nich přenášeli na sever zboží, vyrobené ve vyspělejších zemích jižní Evropy, a ze severu donášeli do jižních zemí některé zvláštní suroviny, které se na jihu nevyskytovaly. Nejznámější byl jantar od břehů Baltského moře. Proto se celé větvi těchto stezek dostalo názvu jantarová cesta. [5]

Prostor, na němž později vznikly Hranice, byl velmi frekventovaným místem od nejdávnějšího pravěku. Lidé se zde proto začali velmi záhy usazovat a osidlování probíhalo s několikerým přerušením až do historické doby. První písemné zprávy o Hranicích jsou staré zhruba 800 let, [6] ale první obyvatelé žili v těchto místech již asi před dvaceti tisíci lety, pravděpodobně však ještě dříve.

Lidé se objevují na zemi na počátku starší doby kamenné - paleolitu. V našich zemích je však zatím jen málo dokladů o tom, že zde žily již nejstarší formace člověka. Z prostoru Moravské brány je doloženo osídlení až ze středního paleolitu, který se klade do doby asi 150—50 tisíc let před naším letopočtem. Na vrchu Kotouč u Štramberka bylo ve středním paleolitu v jeskyni Šipce tábořiště neandertálských praobyvatel Evropy. [7] Také na paleolitické stanici v Předmostí byly nalezeny známky pobytu neandertálců. [8] Byla-li tenkrát obydlena tato dvě místa v oblasti Moravské brány, je velmi oprávněné se domnívat, že se neandertálci pohybovali i v okolí Hranic, protože tudy mohli nejsnáze přecházet při svém postupu za zvěří. Ačkoli se jejich stopy zatím v okolí nenašly, není vyloučeno, že by nemohly být objeveny v budoucnu; vždyť tábořiště lovců z nejmladšího úseku paleolitu pod Kobylankou bylo také objeveno teprve nedávno, i když náznaky osídlení ve starší době kamenné byly odtud známy již dříve.

Historie objevů, prokazujících pobyt paleolitických lovců na území dnešních Hranic, je velmi zajímavá a konečné slovo není ještě zdaleka řečeno. Již koncem minulého století byly dobře známy význačné archeologické nálezy z Předmostí [9] a krátce nato, kolem přelomu 19. a 20. století, se začínají někteří badatelé zajímat také o situaci v nejbližším okolí Hranic, protože se zcela správně domnívali, že by také zde měly být nalezeny doklady osídlení ze starší doby kamenné. Zkoumaly se jeskyňky v Hluzovském kopci, nad Kostelíčkem, u Černotína a u Zbrašova. Ve všech se našly kosti pleistocenní fauny, ale stopy po člověku ještě ne. Teprve ve dvacátých letech tohoto století, v době, kdy již byly v okolí Hranic zjištěny známky osídlení z některých pozdějších údobí pravěku, byly objeveny i první doklady o pobytu paleolitických lovců. Bylo to několik pazourkových nástrojů, které našel J. Hlavica v jeskyňce v Hluzovském kopci mezi zvířecími kostmi. [10] Protože nedošlo k dalším nálezům, zájem pomalu ustal. Znovu byl podnícen až několika náhodnými nálezy ojedinělých nástrojů v okolí Kostelíčka, Kobylanek a Hůrky. [11] Ke skutečnému objevu paleolitického osídlení pod Velkou Kobylankou došlo v r. 1946. [12]

Tábořiště pravěkých lovců pod Kobylankou patří k tzv. volným stanicím pod širým nebem, podobně jako Předmostí, ale nálezy v jeskyňce naznačují, že snad existovalo u Hranic i jeskynní sídliště paleolitických lidí, nebo že okolní jeskyně byly aspoň občas obývány. Dosud jsou z hranického naleziště známy jen pazourkové nástroje, získané sběrem na povrchu polí kolem Velké Kobylanky. Výzkum zde ještě nebyl proveden. Přesto však již bylo nalezeno více než 1000 kusů kamenné industrie (to znamená soubor nástrojů, různých odštěpků a úlomků), vyrobené z pazourku, rohovce, radiolaritu, křemene a křemence, i z některých dalších, místních surovin. O stanici pod Velkou Kobylankou se z českých archeologů, kteří studují paleolit, zajímá především dr. B. Klíma z Archeologického ústavu v Brně. [13]

Tábořiště mělo velmi výhodnou polohu. Pravěcí lovci měli ze svého stanoviště rozhled do Moravské brány i do kraje pod Hostýnskými vrchy a pod Beskydami. Mohli dobře sledovat pohyb zvěře v celé oblasti. Sídli-

li zřejmě na místě delší dobu a vyráběli zde i své nástroje, jak dosvědčuje množství odpadu, který vznikal při odštěpování nástrojů. Nejvýraznější hnízda industrie jsou na východním úbočí Velké Kobylanky. Provádějí se tam pravidelné sběry, které přinesou každoročně několik desítek nálezů. Při soustavných prohlídkách v širším okolí se zjistilo, že další tábořiště muselo být severovýchodně od Malé Kobylanky. O vzájemném vztahu obou míst lze zatím vyslovit jen domněnky.

Poloha naleziště u Malé Kobylanky vylučuje možnost, že by mohla být odtud snesena industrie pod svahy Velké Kobylanky a že tedy byla u Kobylanek jedna stanice, z níž byly nástroje rozvlečeny. Na druhé straně je málo pravděpodobné, že by byla tak blízko sebe položena zároveň dvě různá tábořiště. Zkušenosti z jiných míst ukazují, že takové případy nebývají. Důkaz pro odmítnutí současnosti obou nalezišť u Hranic však poskytují do jisté míry i samotné nálezy.

Na Velké Kobylance se nachází velké množství čepelek (nožíků) a čepelovitých úštěpů, téměř výlučně drobnějších tvarů; jen málo je velkých čepelí. Hojně jsou zastoupeny vrtáčky, mezi nimiž je i zvláštní druh s krčkovitým hrotem, někdy až vícenásobným. Velkou skupinu tvoří také rydla různých typů, častá jsou i škrabadla. Ojediněle se objevují drásadla, dlátka, odštěpovače a otloukače. Častý je zde výskyt mikrolitických tvarů, ze kterých se skládaly rozličné nástroje. Z mikrolitické industrie se objevují především drobné trojúhelníčky, útlé čepelky s jemně přiostřeným bokem, vzácně i hroty. [14] Jako materiál je zastoupen nejčastěji baltský pazourek, jehož nejbližší naleziště je v ledovcových morénách v okolí. Nástroje jsou pokryty jemnou vrstvičkou povlaku — patiny, která bývá bělavá nebo modravě skvrnitá. Často jí prosvítá původní surovina. Mnohem méně je nástrojů vyrobených z rohovce, který bývá pokryt silnější bílou nebo nažloutlou patinou.

Na Malé Kobylance jsou asi rovnoměrně zastoupena škrabadla a rydla, méně častá jsou drásadla a jen vzácně se vyskytly i vrtáčky. Mezi nástroji byly i neúplné hroty, dále odštěpovače, otloukače a zbytky jader suroviny. Nejvíce bylo velkých čepelí, jejichž boční hrany byly mnohdy upraveny tzv. strmou aurignackou retuší. Zcela chybí na Malé Kobylance mikrolitická industrie. [15] Jako materiálu bylo použito převážně rohovců, menší množství nástrojů je vyrobeno z pazourku, nezřídka se vyskytl radiolarit, z domácích surovin menilitová břidlice, která se nachází na polích kolem Hluzova a Špiček. Rohovcové i pazourkové nástroje jsou pokryty silnou patinou, ponejvíce bílou, která se již často vydroluje a rozpadá. Vcelku lze říci, že nálezy od Malé Kobylanky mají archaičtější ráz než nástroje od Velké Kobylanky. Rozbor nálezů z obou hranických paleolitických nalezišť ukazuje, že by mělo jít o různou kulturní příslušnost u těchto dvou lokalit. Velmi významný je především naprostý nedostatek mikrolitické industrie na Malé Kobylance a naopak její výrazné zastoupení na Velké Kobylance. Pro větší stáří nálezů z Malé Kobylanky svědčí také stupeň rozpadu povrchové patiny.

Je tedy shromážděno více důkazů o tom, že by mělo být tábořiště u Malé Kobylanky starší než tábořiště u Velké Kobylanky. Otázkou však zůstává, je-li to doklad tak dlouhodobého pobytu paleolitických lovců na

tomto prostoru, postupného vývoje jejich kultury a překládání jejich tábořiště, nebo znamená-li to, že výhodné místo nad údolím Bečvy bylo osídleno několikrát po sobě, ale mezitím opuštěno. V poslední době se věnuje otázkám dlouhodobého či opětovného osídlení v paleolitu velká pozornost, protože odpověď na tento problém přináší současně i odpověď na způsob vývoje jednotlivých kultur starší doby kamenné. Situace v Hranicích zatím nemůže dát za pravdu žádnému názoru, protože zde nebyl proveden rozsáhlý plošný odkryv, který by přinesl potřebné informace. Při celkovém hodnocení hranických tábořišť je třeba uvážit i okolnost, že v jejich poměrné blízkosti existuje významné předmostské naleziště, na němž bylo odlišeno několik stadií osídlení. Avšak ani pokud jde o Předmostí, není dosud mezi archeology sjednoceno mínění, bylo-li tam osídlení dlouhodobé nebo opětovné. [16] Mezi industrií z jednotlivých vrstev v Předmostí a industrií z hranických lokalit je řada shod. Nástroje od Malé Kobylanky jsou podobné nástrojům ze staršího údobí předmostské stanice, z Velké Kobylanky jsou obdobné jako nejmladší nálezy z Předmostí. Srovnání by tedy znovu potvrzovalo, že hranická tábořiště paleolitických lovců asi nebyla současná.

Nálezy, k nimž došlo na několika jiných místech v Hranicích, mají stejnou kulturní příslušnost jako nástroje z Velké Kobylanky. Patří sem všechny nástroje nalezené kolem Kostelíčka a Hůrky, [17] ale i náhodný nález, k němuž došlo při stavbě nové průmyslové školy stavebních hmot na Jeremenkově náměstí v Hranicích. Při výkopu žlabů pro položení vodovodního potrubí našel dělník Fr. Králíček v dubnu 1960 velkou čepel. Zdá se, že je to nástroj, který ztratili dávní obyvatelé tábořiště pod Velkou Kobylankou při lovu.

Teprve nedávno byla v prehistorii lidstva odlišena střední doba kamenná — mesolit, která se u nás klade asi mezi 10—5 tisíc let př. n. l. Ledovce tehdy roztávaly vlivem značného oteplení a ustupovaly k severu. Ve střední Evropě se vytvořily bohaté vodní toky a jezera, na jejichž březích se usazovali lidé, aby se živili lovem ryb a drobných vodních živočichů. Museli se přizpůsobit novým životním podmínkám, když za mizejícími ledovci odešla i stáda studenomilné zvěře, která byla do té doby hlavním zdrojem jejich obživy. Otázky, týkající se průběhu života v mesolitu, jsou zatím jen nedokonale zodpovězeny, protože je dosud po ruce jen málo výzkumů, které by toto období řádně osvětlily. Proto je toho také jen málo známo o mesolitickém osídlení Moravské brány. V Předmostí byly nalezeny i pazourkové nástroje, které odpovídají typům, známým z některých evropských mesolitických sídlišť, ale skutečné osídlení z té doby tam zatím nebylo zjištěno. [18] V Hranicích pod Velkou Kobylankou je převislá skála, tzv. abri (polojeskyně). Abri sloužívala často pravěkým lidem za přístřeší. V polojeskyňce pod Velkou Kobylankou byly sondou zachyceny mesolitické vrstvy, ale nástroje nebo jiné doklady přítomnosti tehdejších lidí tam nebyly nalezeny. [19] Proto zatím zůstává na Hranicku neobjasněna doba, která předcházela údobí, v němž se již praobyvatelé Evropy zabývali obděláváním půdy.

Ve vývoji nastal velký revoluční zlom, když lidstvo přestalo jen brát to, co mu poskytovala příroda sama od sebe, když začalo zasahovat do

jejího dění. Lidé přestali být jen lovci a sběrači, naučili se zasévat a sklízet určité plodiny a vytvářet tak ekonomickou základnu, kterou sami ovlivňovali a která jim poskytovala bezpečnější hmotné zajištění. Tento významný proces probíhal v mladší době kamenné, neolitu.

Počátky zemědělské civilizace se hledají v Přední Asii, kde rostly divoce všechny druhy dnes známých obilovin. Z těchto krajin jsou k dispozici nejstarší archeologické doklady o soustavném sběru a později o pěstování obilovin. Lepší ekonomické podmínky umožnily velký rozrod lidstva, které bylo přelidněním původních zemědělských oblastí donuceno k postupnému osidlování dalších a dalších krajin, do nichž byly přenášeny i znalosti obdělávání půdy a pěstování obilí. Takovým způsobem se dostaly zemědělské civilizační proudy přes Malou Asii do Evropy. [20]

Do střední Evropy došli pravěcí zemědělci asi v průběhu 5. tisíciletí př. n. l. Usazovali se na úrodných sprašových půdách, na nichž zakládali a vzdělávali pomocí dřevěných a kamenných nástrojů malá políčka. Srovnání archeologických památek, zanechaných prvními zemědělci v jednotlivých zemích, ukazuje, že je mnoho shod mezi nálezy ze střední Evropy, Balkánu i Malé a Přední Asie, a právě v tom je možno vidět důkaz o společném centru, v němž se zemědělská civilizace utvářela.

Hmotné doklady, které zanechali na místech svého pobytu pravěcí zemědělci, nás poučí o způsobu jejich života i o pohřebních zvyklostech, ale neposkytnou žádné informace o tom, jak se jmenovaly jednotlivé rody či jiné skupiny tehdejšího lidstva. Proto bylo nutno vytvořit pro ně názvy uměle. Jedním z nejvýznačnějších rysů nové zemědělské éry bylo, že se lidé naučili vyrábět hliněné nádoby, keramiku, která měla různé tvary a byla rozličně zdobena. Proto se stala charakteristickým projevem, jímž se jednotlivé neolitické kulturní skupiny od sebe odlišovaly. Z toho důvodu se začalo v nynější době mnohdy používat pro označení pravěkých lidských rodů jmen, odvozených z tvarů nebo z výzdoby keramiky. Nejstarší zemědělská kultura v našich zemích se nazývá volutová, protože lidé této skupiny zdobili často své nádoby závitnicemi - volutami.

Neolitičtí zemědělci vyhledávali sprašovou půdu, protože dávala největší úrodu. V úvalech řeky Moravy i kolem dolního toku Bečvy byl dostatek sprašové půdy, proto se tam usazovaly již první kolonizační proudy pravěkých zemědělců (asi v 5. tisíciletí př. n. l.). Na území dnešních Hranic se našly slabé stopy jejich pobytu v blízkosti stanice paleolitických lovců na Velké Kobylance. [21] Byly tam objeveny nepartné zbytky volutové keramiky a několik štípaných nástrojů. Větší počet štípané industrie nasbíral v poslední době dr. Pavel Masař z Hranic v lese Hůrka na místě, kde stával ve středověku hrad Svrčov. Z hradu zůstaly zachovány jen zbytky příkopů a valů, a právě v těchto místech se vyskytují štípané nástroje dávných zemědělců. Jsou většinou drobných tvarů, nejčastěji čepelovitých, a na rozdíl od podobných nástrojů z paleolitu nemají povrchový povláček - patinu. Na Svrčově se kromě štípané industrie našly i malé úlomky volutové keramiky, podobně jako na polích mezi Hůrkou a Velkou Kobylankou. Nikde tam však zatím nebyly objeveny nové typické nástroje neolitických zemědělců, sekyrky, motyčky, klíny a mlaty, vyrobené

z hornin obrušováním a vyhlazováním, později zdokonalené vyvrtáním otvoru pro zasazení topůrka.

Nástroje tohoto druhu se vyskytují dodnes při orbě na polích. Mnohdy to bývá ojedinělý předmět bez dalšího doprovodu, který svou přítomností upozorňuje, že se v těchto místech museli pohybovat neolitičtí zemědělci. Někdy se již nenajde žádný jiný doklad jejich snad jen dočasného pobytu, jindy se podaří postupně získat další nálezy, které již potom signalizují sídliště. Z Moravské brány i ze Záhoří je známá celá řada ojedinělých nástrojů, nalezených na polích u jednotlivých obcí. Také v přímém okolí Hranic byly v dřívějších letech vyorány broušené nástroje z mladší doby kamenné, [22] ale není přesně známo místo jejich nálezu. Nejbližší sídliště volutové kultury bylo před lety objeveno u Veselíčka. [23] V poslední době přibylo na Hranicku několik nových nálezů. V r. 1946 byly zachyceny stopy volutového osídlení při stavbě nové školy v Hustopečích n. Bečvou. Při zkouškách bonity půdy na pozemcích státních statků byly zjištěny známky volutových sídlišť v Polomi a v Hranických Loučkách. [24]

Pro posouzení celkové situace v Moravské bráně má význam objev sídlištního rázu v Lýskách nedaleko Prosenic. V r. 1966 upozornil A. Horák z Drahotuš, že se při pracích na úpravně vody u Lýsek vyhrnují zlomky pravěké keramiky. Okresní pracoviště prehistorie provádí již po dvě sezóny na tomto místě výzkum. Zatím se podařilo odkrýt část půdorysů chat, zbytky pecí a různé sídlištní jámy. Ukázalo se, že tam byla osada nejen v období kultury s volutovou keramikou, ale i osada kultury s malovanou keramikou, která náleží již pozdější fázi mladší doby kamenné.

Kromě toho byly v poslední době nalezeny také ojedinělé nástroje jako např. motyčka v parku ve Skaličce, kulatý mlat a kopytovitý klín na polích u obce Rouské. Nástroje z Rouského patří do období volutové kultury, motyčka ze Skaličky se hlásí již do mladšího neolitu.

Pozoruhodné je, že z mladší doby kamenné je u nás známo již poměrně dosti osad, ale jen velmi málo hrobů nebo pohřebišť. Pokud se vyskytly, ukazují, že dávní zemědělci pohřbívali své zemřelé ve skrčené poloze a že jim dávali do hrobu tzv. milodary, to znamená nástroje a ozdoby i keramiku. Studium pohřebních zvyklostí poskytuje mnoho podkladů pro posouzení tehdejších hospodářských i společenských poměrů a dá nahlédnout i do duchovního života pravěkých lidí.

Pro celou oblast Moravské brány a Záhoří mají velký význam nálezy památek z pozdní doby kamenné, eneolitu, který tvoří přechod mezi dobou kamennou a bronzovou. [25] V našich zemích se datuje asi mezi 2500 až 1900 př. n. l. Mezi nálezy se poprvé vedle kamenných nástrojů objevují i nástroje kovové, vyráběné napřed z mědi, později ze slitiny mědi a cínu, z bronzu. Největší počet nálezů však stále představují kamenné nástroje, mezi nimiž jsou zvláště významné sekyromlaty a veliké palice. Byly nalezeny již v dřívějších letech na mnoha místech v Moravské bráně i na Záhoří a objevují se dodnes. [26] V poslední době se našly ve Velké, v Milenově, v Rakově, kromě toho i ve vzdálenějších obcích (např. Radotíně, Radslavicích, Dol. Újezdě).

Nejdůležitějším objevem ze starších fází eneolitu v Moravské bráně je opevněné sídliště, které bylo položeno na Podhůře u Lipníka. [27] Podle druhu památek se dá soudit, že patří kultuře s kanelovanou keramikou (je zdobena hlubokými brázdami - kanelurami). Mělo výsadní postavení nejen proto, že bylo opevněno, avšak i z toho důvodu, že nemělo jen běžný charakter zemědělské osady, ale že se tam vyráběly kamenné nástroje, které byly rozšiřovány do sídlišť v okolí. Zhotovovaly se tam zvláštní kulovité palice - mlaty a určitý druh sekyromlatů, většinou z místních siltovců. [28] Uvedené nástroje se nacházejí v záhorských obcích, ale zatím nebyly objeveny na jiných nalezištích.

V r. 1961 bylo zachyceno v obci Rouské při stavbě hospodářských budov místního JZD pravěké sídliště. Dá se o něm říci, že existovalo asi ve stejné době jako opevněná osada na Podhůře. V Rouském se našla veliká nádoba, tzv. zásobnice, zlomky dalších nádob a sekyromlat z černošedého siltovce.

Na sklonku eneolitu, pozdní doby kamenné, se objevují na Záhoří i v Moravské bráně, podobně jako na jiných místech na Moravě, dvě nové kulturní skupiny: lidé se šňůrovou keramikou (název podle výzdoby, prováděné otiskem šňůrky) a lidé se zvoncovitými poháry (podle tvarů nádob). Obě kulturní skupiny lze sledovat na velkých prostorách. Kultura se šňůrovou keramikou se uplatnila hlavně v severní, severovýchodní a střední Evropě, zvoncovité poháry především v západní a jižní části Evropy, ve střední Evropě zhruba po východní Moravu. Kultury byly po určitou dobu časově souběžné (u nás asi po r. 2000 př. n. l.) a podle některých předmětů se dá soudit, že mezi nimi docházelo k vzájemnému ovlivňování. Jejich nositelé se kromě zemědělství věnovali intenzívně i pastevectví. Své zemřelé pohřbívali také ve skrčené poloze, ale někdy nad jejich hroby navršovali mohyly. Na Záhoří tomu tak bylo zvláště často, proto se zde našly na mnoha místech skupiny mohyl lidí šňůrové keramiky i zvoncovitých pohárů. Jsou známy již z dřívějška z lesů kolem Týna, Lhoty, Hlinska, Radotína, Bezuchova a Dřevohostic, ale byly i na Kelečsku v lese Doubrava a v lese Lišky. [29] V některých mohylách lidí zvoncovitých pohárů byly kromě běžných milodarů, sestávajících z kamenných nástrojů a z nádob, i zlaté šperky, např. v mohyle u Turovic. [30] Zlaté náušnice se našly také v hrobě kultury zvoncovitých pohárů, objeveném v r. 1957 v Předmostí. [31]

Zatím nemáme z Moravské brány a ze Záhoří doloženo, že zde žili nositelé nejstarší kultury doby bronzové. V západní části Moravy, zhruba po řeku Moravu, sídlili ve starší době bronzové lidé s kulturou, které se říká únětická, podle obce Únětic v Čechách, kde byla poprvé rozeznána. Počátky únětické kultury se kladou asi k r. 1900 př. n. l., do údobí kdy u nás ještě doznívaly obě pozdně eneolitické kulturní skupiny, kultura se šňůrovou keramikou a kultura zvoncovitých pohárů. Jistou vzájemnou časovou souběžnost naznačují i některé shody na keramice. [32]

Kolem poloviny druhého tisíciletí př. n. l. byla po střední Evropě rozšířena řada středobronzových mohylových kultur. Lidé se zaměstnávali stále převážně zemědělstvím a pastevectvím, ale pomalu se již rozvíjela i výroba bronzových věcí, především však v jižnějších oblastech Evropy.

Výrobci bronzových předmětů nebo obchodníci s nimi roznášeli výrobky z vyspělejších krajů do severnějších končin. Moravská brána byla jedním z prostorů, kterými putovali. Kromě stop po sídlištích a hrobech pocházejí z tohoto období ještě jiné druhy nálezů. Jsou to soubory bronzových předmětů, které se označují jako hromadné sklady nebo depoty. Byly objeveny na mnoha místech kolem řeky Moravy, nechybějí však ani v Moravské bráně. Někdy to byl sklad obchodníka, jindy potulného kovolitce, mnohdy však také již majetek zámožnějšího místního obyvatele. Hromadné sklady ze střední doby bronzové se našly nejblíže v Předmostí a v Tršicích, dále pak v Mankovicích u Suchdolu n. Odrou. [33] Kromě depotů pocházejí z tohoto období ještě bronzové sekyry z Předmostí a z Bezuchova. [34]

V průběhu střední doby bronzové se již také formovala řada kultur, pro které bylo společným znakem spalování zemřelých a ukládání jejich popela, vsypaného do nádoby - popelnice, na pohřebištích, kterým dnes říkáme popelnicová pole. Pro naše země měla velký význam tzv. kultura lužických popelnicových polí (asi rozhraní 2. a 1. tisíciletí př. n. l.). [35] Po ní se vyvinula kultura, které se říká slezská, jež trvala až do sklonku bronzové doby (asi 8. stol. př. n. l.). V období popelnicových polí byly naše země hustě osídleny, proto se dnes nacházejí popelnicová pole v mnohých obcích. Tak je tomu i na Záhoří a v Moravské bráně, odkud jsou již z dřívějších let známa popelnicová pohřebiště obou skupin. [36] Nejblíže byla např. u Oseka, Jezernice, Milotic n. Bečvou a kolem Kelče.

Lidé lužických popelnicových polí však někdy pohřbívali popel svých zemřelých i pod mohylami. Na Záhoří bylo již před lety prokopáno dvacet lužických mohyl u Pavlovic, v lese Pálenina. [37]

Protože naši slovanští předkové pochovávali své zemřelé stejným způsobem jako lidé kultur popelnicových polí a protože zde bylo ještě více obdob v kulturním projevu, např. zemědělský způsob života, stavění opevněných hradisek, a protože se slovanská hradiska objevila často na stejných místech jako hradiska lidu popelnicových polí, vládl dlouho názor, že především lidé lužických popelnicových polí byli přímými předky Slovanů. Dnes se tato otázka posuzuje tak, že se na etnogenezi Slovanů nesporně podílela některá z kultur popelnicových polí. [38]

Také v období popelnicových kultur, v mladší a pozdní době bronzové, procházeli Pobečvím obchodníci s bronzovým zbožím. Zároveň však již pracovaly zřejmě i četné místní dílny, jak to dokazují nálezy kadlubů na odlévání bronzových předmětů, [39] které se objevují v pozůstatcích osad z té doby. A stejně jako ve střední době bronzové, ukládaly se i nyní bronzové depoty. Velký hromadný sklad bronzových věcí byl nalezen v r. 1905 ve vápence v Černotíně. [40] Zásluhou tehdejšího hranického starosty dr. Frant. Šromoty, se celý nález dostal do hranického muzea. Depot obsahoval 24 náramky, 2 sekyry, dlátko, hrot kopí, štítovou puklici a 3 postranice udidla.

Náramky jsou zhotoveny z bronzové tyčinky půlkruhového průřezu, stočené do neuzavřeného kruhu. Některé z nich jsou velkých rozměrů a mají poněkud smáčknutý, sedlovitý tvar; považují se za nánožní kruhy. Nejen náramky z černotínského depotu, ale i z jiných, podobných

nálezů, mají na vnitřní straně vřezány krátké záseky. Význam těchto zářezů se vykládá tak, že to byla buď sčítací znaménka nebo kommemorační pomůcka. [41] Černotínské náramky jsou zdobeny jemným rytým ornamentem, sestávajícím z krátkých rýžek a třásní. Rytou výzdobu obdobného rázu má i hrot kopí. Na štítové puklici je proveden ornament z drobných vyražených čoček a bodů, sestavených do soustředných kružnic. Na sekyrkách tvoří výzdobu plastická žebra. Sekyrky mají tulej pro nasazení topůrka a drobná ouška, jimiž se provlékal řemínek, kterým se sekyrka přivazovala k držadlu. Poměrně vzácným předmětem jsou v hromadných nálezech bronzových věcí dlátka. Z celé Moravy je jich známo jen několik kusů. Náramky ukazují, jaké druhy ozdob tehdejší lidé nosili, sekyrky a dlátko zase podávají obraz o nástrojích ze sklonku bronzové doby, hrot kopí a štítová puklice jsou znázorněním soudobé výzbroje. Nejpozoruhodnější jsou v souboru tři postranice udidla, tedy součást koňské výstroje. Nelze je ovšem považovat za důkaz, že teprve v pozdní době bronzové se používalo uzdy k ovládání koně; to bylo známo již dříve, nejméně od počátku bronzové doby. [42] Svým tvarem a způsobem úpravy otvorů na prostrčení řemenů však poskytují černotínské postranice zajímavý doklad širokých kulturních vztahů v pravěku. Dlouho se badatelé domnívali, že podobné postranice i některé další předměty byly přineseny do Podunají z Podkavkazí a Přičernomoří kočovným kmenem Kimmeriů. Dnes se uvažuje spíše o přímých kulturních a obchodních stycích mezi Podunajím a uvedenými oblastmi, i když mohly být snad provázeny také etnickým zásahem. [43] Bronzový depot z Černotína, který patří mezi nejvýznamnější moravské nálezy ze závěru bronzové doby (asi polovina 8. stol. př. n. l.), znovu potvrzuje, že Moravskou branou se šířily i poměrně vzácné kulturní impulsy, protože bronzové postranice a další předměty kulturně shodného rázu se objevují také ve slezsko-polské oblasti a je velmi pravděpodobné, že se tam dostaly z Podunají přes Moravu.

Bezprostřední časovou následnost v osidlování představuje vcelku nepatrný, ale vzhledem k místu nálezu přece význačný nález. Na levém břehu Bečvy, přímo naproti černotínským vápenkám byly nalezeny zlomky velké nádoby, [44] která náleží kulturně na počátek železné doby (označované jako halštatské období), tzv. platěnické kultuře, jež je jednou z nejmladších kultur popelnicových polí. [45] Místo, na němž se střepy našly, má neobyčejně výhodnou polohu, které bylo využito v pozdější době pro vybudování slovanského hradiska. Jestliže je odtud doloženo osídlení z nástupní fáze železné doby, přímo časově navazující na údobí, do něhož kulturně patří černotínský depot, je v tom možno vidět důkaz plynulého života na dolním Pobečví na rozhraní bronzové a železné doby. Význam obou nálezů se ještě zvýrazní, když se k údajům připojí, že v pozdní bronzové době existovala opevněná osada na Hostýně a další na vrchu Kotouči u Štramberka. Místa obou těchto nálezů v okolí Hranic ležela na cestách, běžících prostorem mezi oběma důležitými výšinnými hrazenými sídlišti. Neobyčejně významné jsou především objevy získané na Kotouči. Předpokládá se, že se tam vyrábělo bronzové zboží a že to byla zároveň obchodní stanice, ve které se sbíhaly trasy jednotlivých cest,

po nichž se dopravovalo zboží z jihu i ze severu Evropy. Na Kotouči bylo kromě jiného nalezeno pět hromadných skladů bronzových věcí. [46] V jednom byly i předměty, odpovídající kulturně černotínskému depotu, čímž je potvrzena chronologická souběžnost těchto dvou nálezů i současnost osídlení. Oba také zároveň prokazují rozsah vztahů moravského prostředí k ostatním oblastem.

V posledních stoletích př. n. l. se stali ve střední Evropě nejvýznamnějším činitelem Keltové (Gallové). Je podivné, že z nejbližšího okolí Hranic nejsou známy nálezy keltského rázu. Pouze z Lipníka se uvádí keltská zlatá mince. [47] Přítomnost Keltů však přece v tomto prostoru prokazují nálezy hrobů z Předmostí [48] a zlomky nádob i další předměty z Radkovy Lhoty. Dalo by se očekávat, že v naší oblasti bude více keltských nálezů, protože na Hostýně bylo tehdy položeno opevněné keltské město, tzv. oppidum. [49] Keltských měst, oppid, je v našich zemích známo jen několik a v jejich okolí bylo většinou zjištěno bohaté osídlení, které by se tím spíše dalo předpokládat v tak významném komunikačním prostoru, jakým byla Moravská brána.

V prvních stoletích našeho letopočtu byl vývoj v našich zemích ovlivněn kulturou římských provincií, které byly založeny kolem změny letopočtu podél Dunaje. Archeologicky se označuje toto období jako doba římského císařství. Posunutím hranic římského impéria až do Podunají byl do značné míry formován život různých etnických skupin střední Evropy. V průběhu tohoto období docházelo ke střetávání Římanů s Germány, kteří se tlačili za výboji do římských držav; byly vedeny tzv. markomanské války, při nichž se římské legie pohybovaly i na území Moravy. Z těchto pohnutých dob je doloženo v našem okolí pohřebiště na Záhoří u obce Domaželic.

K značným změnám dochází v Evropě asi od 5. století n. l., kdy se dostaly do pohybu četné kmeny. K posunům obyvatelstva došlo jednak pod tlakem postupujících slovanských kmenů, jednak pronikáním Hunů z černomořských oblastí do nížin při Tise a Dunaji. Je to údobí označované jako doba stěhování národů (5.—6. stol. n. l.), v němž se již slovanské kmeny usazovaly ve svých příštích sídlech. Přitom však procházely našimi zeměmi a načas se v nich i usazovaly germánské kmeny, jak dosvědčují nálezy hrobů i sídlišť. Přítomnost germánských bojových družin v Moravské bráně prokazuje zatím jen několik menších nálezů, jako např. hrob v Předmostí. [50]

Příchod Slovanů na naše území se klade asi do 5. století n. l. [51] Protože se předpokládá, že jejich kmeny postupovaly na Moravu také z území nynějšího Polska, je jisté, že aspoň část jich musela projít Moravskou branou. Slované ovšem nepřicházeli do liduprázdného kraje, jak to líčí naše pověsti. V úrodných krajích naší země žilo dřívější obyvatelstvo se svou starou kulturou, ovlivněnou v posledních údobích i římsko-provinciální kulturou i vývojem, v němž se odrážely spletité poměry doby stěhování národů. Slované provedli mohutný nápor do dosavadního osídlení. Postupně se sžívali se starým domácím obyvatelstvem, stávali se hlavní složkou dalšího vývoje, jemuž nakonec vtiskli svůj ráz. Na Moravě se slovanská kultura rozděluje na čtyři období. Nejstaršímu údobí, kdy se

jednotlivé kmeny usazovaly a počaly rozvíjet vlastní kulturu, se říká doba předhradištní. Ve starší době hradištní (7.—8. stol. n. l.) se již slovanské kmeny postupně sjednocovaly. Tehdy byl vytvořen i kmenový svaz na obranu proti Avarům, tzv. Sámova říše, která se po smrti Sámově rozpadla. [52] Nejslavnějším obdobím v dějinách slovanských kmenů na našem území byla střední doba hradištní, kdy vznikala, mohutněla a nakonec zanikla Velkomoravská říše. (Zhruba 9. stol. až počátek 10. stol.). Období po zániku Velké Moravy se označuje jako mladší doba hradištní.

Přímo v Hranicích nebyly nalezeny stopy sídlišť a pohřebišť dávných Slovanů. Že však Moravská brána byla Slovany osídlena nejméně od sklonku starší doby hradištní, ukazuje pozoruhodný nález z Lipníka n. Bečvou. [53] Patrně koncem 2. světové války tam byl objeven sklad železných předmětů, který obsahoval nože, srpy, kosy, ovčácké nůžky, dlátko, sekyrku a zlomek meče. Podobné sklady, sestávající převážně ze zemědělského nářadí, se našly i na jiných místech, ale většinou to bylo na jižní Moravě a jihozápadním Slovensku, často v oblasti, kde později vznikla významná velkomoravská sídliště. Soudí se, že sklady představují obětní dary, věnované bohům pro zabezpečení bohaté úrody. Přinášejí svědectví o tom, jaké nářadí bylo v té době v užívání, ale zároveň i důkaz, že naši předkové tehdy ještě nebyli křesťany.

K význačným slovanským nálezům v Moravské bráně patří také rozsáhlé pohřebiště v Předmostí, na němž se pochovávalo od konce 8. do poloviny 11. století, tedy od starší do mladší doby hradištní. V hrobech ze střední a mladší doby hradištní byly kromě běžných přídavků i honosné ozdoby a šperky takového rázu, jako se objevují na významných pohřebištích ve Starém Městě a v Mikulčicích. Předmostské nálezy tak naznačují, že ve vstupním prostoru Moravské brány muselo existovat důležité hradisko, podobné centrům z jižní Moravy. [54] I když dosud nebylo objeveno, je možno s jeho existencí počítat a vidět v něm středisko širokého okolí. Jiným pozoruhodným nálezem z nedalekého okolí Hranic jsou zbytky železářských slovanských pecí, které byly zjištěny u obce Šišmy. [55]

Důležitým dokladem dávného slovanského osídlení na Hranicku je tzv. Hradištěk na katastru obce Ústí, naproti černotínským vápenkám. [56] O tomto místě již byla zmínka při popisu nálezů ze starší doby železné. Nad mrtvým ramenem Bečvy je při silnici do Ústí mírné návrší o rozloze asi 2,5 ha, na němž bylo vybudováno hradiště, obehnané trojím valem a příkopy. Na nejméně chráněném místě, směrem k Ústí, mají valy ještě dnes přes 2 m výšky. Soudí se, že je to hradisko z mladší doby hradištní, z 10.—11. století. Pole v sousedství Hradišťku se jmenuje Cerekvisko, a to by mělo napovídat, že zde stával kostelík. Obě místa jistě představovala význačné body při cestách vedoucích tímto prostorem. Při vymezování území v souvislosti se založením Hranic se jmenuje v listinách celý komplex zeměpisných bodů, které byly tehdy v tomto úseku známy, [57] ale o Hradišťku nebo Cerekvisku tam není zmínky. Je proto nutno předpokládat, že ani hradisko ani kostelík v polovině 12. století již neexistovaly a že dokonce zaniklo i povědomí o jejich někdejší existenci.

Asi do doby, o níž se dá soudit, že tehdy ještě bylo hradisko u Ústí v plném květu, náleží ještě jeden významný nález. V r. 1938 byl na kopci Strážné u Kelče nalezen sklad stříbrných mincí a rozlámaných ozdob.[58] Mince i šperky byly vloženy do plátěného sáčku a uloženy v nádobě, která se nedochovala. Část šperků má ještě velkomoravský charakter, část však možno datovat až do 11. století. Velké časové rozpětí však nemá mimořádný význam, protože se staré šperky udržovaly poměrně dlouho v užívání, nebo zůstávaly shromážděny jako surovina k případné výměně za nové zboží. Stříbrných mincí bylo v nálezu přes 250 kusů. Vedle českých denárů s ražbami všech tří knížat Boleslavů zde byly mince saské, bavorské, porýnské, francouzské, anglické i italské ražby, ale také byzantské a arabské. Těch bylo poměrně mnoho, ale vesměs jen ve zlomcích. Pro velkou pestrost ražeb se zpočátku považoval sklad za majetek nějakého obchodníka, který jej shromáždil na svých cestách Evropou a z nějakého důvodu uložil v blízkosti obchodní cesty, po níž se ubíral a již jej nemohl vyzvednout. Později se však vyskytl i názor, že je to válečná kořist, kterou si na tomto místě ukryl některý voják a již ji neodnesl, protože snad v bojích zahynul.[59] Nález spadá časově do doby bojů o Moravu mezi českými a polskými panovníky (Oldřich, Břetislav I., Boleslav Chrabrý) a byl zakopán na počátku 11. století. Při bojích jistě táhla vojska obou stran i významným prostorem Moravské brány a jejího okolí, nelze tedy možnost druhého výkladu zamítnout. Do jaké míry byla tehdejšími válečnými událostmi zasažena opevněná osada na Hradišťku, není možno říci, protože zatím nebyl podniknut řádný výzkum, který by bezpečně vymezil dobu vzniku, trvání a zániku hradiska.

Podle ústní tradice kopal na Hradišťku hranický kaplan P. Karel Loníček, patrně na počátku tohoto století. Záznamy však o tom nezanechal, proto se nedá zjistit zda bylo něco nalezeno, případně jak nálezy vypadaly a kde jsou.[60]

Stručný výčet nálezů z okolí Hranic a z města samotného měl přinést představu o dávném životě ve význačném prostoru Moravské brány v době před vznikem osady, z níž vyrostlo město Hranice. Bylo třeba se zabývat archeologickými památkami i ze vzdálenějších míst, protože život v pravěku nelze pozorovat a hodnotit z izolovaných pozic jediného místa. Zkreslily by se souvislosti a unikly by vztahy k celkovému vývoji v pravěku.[61]

Z přehledu archeologických nálezů je vidět, že z Hranic a jejich nejbližšího okolí lze uvést především osídlení ze starší doby kamenné - paleolitu, kdy byli lidé ještě pouze lovci, potom z údobí, v němž nastupuje zemědělská civilizace, neolitu, dále z mladší a pozdní doby bronzové, které znamenaly velký rozkvět pravěkého života, a konečně z doby slovanské. Širší okolí poskytlo doklady i z jiných údobí, proto je možno hovořit o poměrné kontinuitě v pravěkém osídlení významného prostoru Moravské brány, v němž důležité místo zaujímají Hranice, založené důmyslně na křižovatce dávných cest.

[1] V poslední době byla nalezena velká pazourková hlíza ve štěrku u Poruby, u Hustopečí n. B. Nález odevzdal dr. Král z Černotína.

[2] Nálezy kostí pleistocenní fauny z okolí Hranic uvádí J. Skutil, Záhorská kronika (zkratka ZK), XV, 1933, 110 n a týž autor, První historické zprávy o diluviálních nálezech v Předmostí, Brno 1951, 21.

[3] Název Moravská brána se poprvé objevil v díle kartografa E. von Sydov v r. 1868, ovšem v německém znění, Mährische Pforte.

[4] Podrobněji uvádí směry pravěkých cest v tomto prostoru prof. L. Hosák ve své stati Dějin Hranic.

[5] Jantarová cesta začínala v římském vojenském táboře Carnuntu, který ležel při vtoku Moravy do Dunaje naproti Děvína u Bratislavy. Vedla proti toku Moravy a Bečvy, dále podél Odry a Visly nebo Varty k Baltskému moři.

[6] Viz stať prof. L. Hosáka.

[7] Sídliště neandertálců v jeskyni Šipce objevil K. J. Maška v r. 1880 a publikoval svůj nález v Časopise vlastivědného musejního spolku v Olomouci (ČVMSO) v r. 1884.

[8] Nálezy nástrojů, odpovídajících střednímu paleolitu uvádí nejnověji K. Žebera, Anthropozoikum IV, 1954, 291—320.

[9] Historie objevů v Předmostí začíná v 80. letech minulého století. Pracovali tam J. Wankel, K. J. Maška, M. Kříž, J. Knies. Své poznatky publikovali většinou v ČVMSO. Ve 20. letech tohoto století zkoumal Předmostí K. Absolon, za 2. světové války provedli menší sondy němečtí badatelé. První historická zpráva o nálezech kostí obrů (byly to však kosti mamutů) pochází od Jana Blahoslava a byla uvedena v jeho Gramatice v r. 1571.

[10] O zkoumání v jeskyňkách kolem Hranic píše M. Remeš, ČVMSO XXXVIII, 1927, 155 a XLI—XLII 1929, 101, J. Knies, Moravské noviny XIXL 1927, dále J. Skutil, ZK XV, 1933, 110, týž autor Anthropozoikum IV, 1954, 458; Obzor prehistorický XI, 1938, 1—80 a OP XII, 1940, 5—100.

[11] Nálezy na různých místech kolem Kostelíčka, Kobylanek a Hůrky uvádí B. Klíma, ČVMSO r. 56, 1947, 75 a Časopis Moravského muzea Brno XXXVI, 1951, sep.

[12] Poprvé uvádí objev paleolitické stanice pod Velkou Kobylankou v Hranicích B. Klíma v pracích jmenovaných v pozn. 11. Postavením stanice v rámci moravského paleolitu se zabývá v Archeologických rozhledech (AR) XIII, 1961, 84 n.

[13] Dr. Bohuslav Klíma má k Hranicím osobní vztah. Žije zde jeho otec a on sám Hranice často navštěvuje.

[14] Rozbor materiálu z hranické stanice přinesl B. Klíma v uvedených studiích.

[15] Typy nástrojů z Malé Kobylanky určil rovněž B. Klíma. Velké množství nástrojů z Malé Kobylanky shromáždil pro hranické muzeum p. Karel Křístek z Pasek u Kostelíčka.

[16] Rozličné názory zastávají K. Žebera, B. Klíma a Sl. Vencl.

[17] Viz poznámku 11.

[18] O mesolitických nástrojích v Předmostí se zmiňují např. L. Zotz a G. Freudová, Quartär V, 66, 35 a M. Mazálek, Anthropozoikum IV, 1954, 373 n.

[19] B. Klíma upozornil na mesolitické vrstvy pod Velkou Kobylankou.

[20] B. Soudský, OP XIV, 1950.

[21] B. Klíma uvádí nálezy volutové keramiky z Velké Kobylanky.

[22] I. L. Červinka, Morava za pravěku, 1902, týž autor, Moravské starožitnosti 1908, přináší přehled ojedinělých nálezů z Moravy. J. Skutil, ZK XV, 1933 předvádí soupis nálezů z Hranicka.

[23] O volutovém sídlišti ve Veselíčku se zmiňují oba autoři, uvedení v poznámce 22, dále R. Tichý, Památky archeologické (PA) LIV, 1963.

[24] Nálezy z Hranických Louček a z Polomu odevzdal hranickému muzeu ing. Kusín, který prováděl sondování půdy na státních statcích na Hranicku v r. 1961.

[25] Pojmenování eneolit vzniklo sloučením názvu kov (aeneos) a kámen (lithos).

[26] O zájmu obyvatelstva o nejstarší děje svědčí to, že tyto ojedinělé nálezy se odevzdávají do muzeí.

[27] J. Skutil, Eneolitické výšinné sídliště u Hlinska, Sluko č. 53—54, 1955; J. Pavelčík, Přehled výzkumů, AÚ Brno 1962.

[28] Výzkumy na Podhůře vede J. Pavelčík z Archeologického ústavu v Brně. Zatím proběhly dvě etapy, v r. 1962 a 1968.

[29] O eneolitických mohylách na Záhoří píše I. L. Červinka, Moravské starožitnosti 1908, dále Pravěk 1909; L. Niederle, Pravěk 1908; J. Skutil, ZK XV, 1933; J. Böhm, ČVMSO, č. 56, 1947.

[30] Nálezy z mohyly u Turovic publikoval E. Peck, ČVMSO, XI, 1894, 146.

[31] Hroby zvoncovitých pohárů z Předmostí zveřenila A. Medunová, Sborník ČsSA v Brně, 1962, 235, dále L. Hájek, PA LVII, 1966, 210.

[32] J. Ondráček, Slovenská archeologia XV, 1967, 389; V. Moucha, Acta Universitatis Carolinae, Praha 1960, 87.

[33] Depot z Mankovic u Suchdolů nad Odrou publikoval poprvé K. J. Maška, ČVMSO č. 36, 1892, 117. Depoty z Předmostí a z Tršic uvedeny poprvé M. Jaškovou ve Sborníku prací filosofické fakulty University J. E. Purkyně Brno 1968, str. 81.

[34] O nálezech mohylových bronzových sekyr z Bezuchova a Předmostí píše I. L. Červinka a V. Hrubý; rukopisy uloženy v archívu AÚ v Brně.

[35] Pojmenování lužická kultura vznikl podle nálezů na území Horní a Dolní Lužice. Název slezská odtud, že se zdálo, že se rozšířila ze Slezska. Dnes se již všeobecně považuje i severní Morava za oblast, kde se lužická kultura vyvíjela ve slezskou.

[36] J. Skutil, ZK XV, 1933, 105.

[37] O mohylách v lese Pálenina píší autoři uvedení v pozn. 29.

[38] Stručný přehled názorů uveden např. v knize Pravěk Československa, od J. Neustupného, str. 235.

[39] Nálezy kadlubů z Předmostí uvádí I. L. Červinka, Morava, str. 132.

[40] O nálezu bronzového skladu z Černotínských vápenek ve píše poprvé na základě zprávy účetního vápenek Kmenta ve Sborníku muzejní společnosti ve Valašském Meziříčí v roč. XII, 1905, str. 55 a znovu v roč. XIII, 1907, str. 59. Dále jej stručně uvádí V. Bartovský ve Vlastivědě II, str. 25. Podrobněji jej popsal J. Skutil, ZK XV, 1933, 108 a uvádí jej také V. Dohnal, Pravěk východní Moravy I, 1958, 63 v souvislosti s popisem bronzových dlátek z Moravy.

[41] O významu zářezů na bronzových náramcích pojednává např. V. Šaldová, PA LVI, 1965, 19 n, kde uvádí i další literaturu.

[42] O postranicích ze starší doby bronzové píše O. Kytlicová, PA XLVI, 1955, 64, Z. Jelínková, Filipův sborník, Praha 1959, 183.

[43] Vývoj názorů shrnuje V. Podborský, AR XIX, 1967, 194.

[44] Nález získal J. Říhovský, arch. ústav v Brně.

[45] Název vznikl podle jména obce Platěnic v Čechách.

[46] Bronzové depoty z Kotouče uvádí K. J. Maška, ČVMSO 1, 1884, 68 a ČVMSO 3, 1886, 61, dále J. Knies, Pravěké nálezy ve Štramberku, 1929, V. Podborský, AR XIX, 1967, 194, L. Jisl, Časopis Slezského muzea v Opavě XVI, 1967, 14.

[47] I. L. Červinka, Morava, str. 272 a J. Skutil, ZK XV, 1933, 117.

[48] I. L. Červinka, Morava, str. 276 a 307; J. Filip, Keltové ve střední Evropě, Praha 1956, str. 405.

[49] Názvu oppidum užívá římský vojevůdce a pozdější císař G. J. Caesar ve svých Zápiscích o válce galské.

[50] E. Beninger — H. Freising, Die germanischen Bodenfunde in Mähren, 1933, 35.

[51] J. Neustupný, Pravěk Československa, 380 n.

[52] Doba hradištní pro označení slovanských kulturních období u nás se používá proto, že budování hradisek bylo význačným rysem slovanské kultury. Podle Fredegarovy franské kroniky je zřejmé, že hradiska byla stavěna již ve starší době hradištní, protože při líčení války mezi Slovany, vedenými Sámem, a franským Dagobertem uvádí, že Sámo porazil Franky u hradiska Wogastisburk r. 631 n. l. Toto hradisko se dosud nepodařilo lokalizovat.

[53] O skladu železných předmětů z Lipníka píše J. Eisner, Základy kovářství, Slavia antiqua I, 1948 a Č. Staňa, Sborník ČsSA 1, 1961, Brno.

[54] O předmostském slovanském pohřebišti, jehož část byla objevena již koncem minulého století zároveň s paleolitickou stanicí, píše jeho objevitel M. Kříž, ČVMSO 13, 1896, 56, dále V. Šikulová, Pravěk východní Moravy I, 1958, 157, I. L. Červinka, Slované na Moravě a Říše velkomoravská, 1928, 167, Č. Staňa, PA LIII, 1962, 203, B. Dostál, Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní, Praha 1966, 135. M. Kříž objevil nejmladší část pohřebiště. Teprve v 50. letech tohoto století byly postupně zjištěny hroby starší.

[55] Železářské pece v Šišmě připomíná B. Novotný, PA LIII, 1962, 214.

[56] B. Novotný uvádí v PA LIII, 1962, 214 také hradiště u Ústí. O tomto hradisku se zmiňuje i V. Bartovský, Vlastivěda II, J. Skutil, ZK XV, 1933.

[57] Viz stať prof. L. Hosáka, Dějiny Hranic.

[58] Numismatický časopis XV, 1939, Praha, str. 10; Numismatický sborník VII, 1962, Praha, 82, kde R. Turek hodnotí i šperky.

[59] K. Turnwald, Valašsko 1966, str. 3 n.

[60] O výzkumech P. Karla Loníčka informoval Ludvík Tomečka z Hranic. O hledání pokladů na Hradištku již v 18. a 19. století jsou dochovány záznamy v archívu velkostatku Hranice.

[61] Je záhodno připomenout několik nálezů ze středověku až novověku, k nimž v Hranicích došlo. Na místě, kde stával hrad Svrčov, prováděli výzkum v letech 1926—1928 B. Vyskočil a B. Indra. Odkryli část hradeb a našli železné šipky a hroty, podkovy, ostruhy, sekery a nože i zlomky nádob, které odpovídají datování asi do 15. stol. Z 15. století jsou také mince, které byly nalezeny při budování silnice pod Svrčovem v roce 1929. Jsou to drobné stříbrné penízky čtverhranného tvaru, jimž se říká husitské. Také v posledních letech se našly na Svrčově zlomky keramiky a hlavička hliněného koníka, zřejmě z dětské hračky. Tento nález odevzdal hranickému muzeu Juraj Jarocký.

Také na různých místech v Hranicích se našly rozličné předměty, jako např. v ulici 14. října neúplná nádoba, ve dvoře římskokatolické fary v roce 1966 střepy středověkých nádob a kachlů. V ulici A. Zápotockého se při úpravách prodejny zeleniny v roce 1967 našly zlomky skla a nádob a drobné mince ze 17.—18. století. Již před lety byla při opravě domu č. 36 na Gottwaldově náměstí vykopána veliká nádoba, na které je vyryt letopočet 1633. U kostelíka na Šromotově náměstí se přišlo na zlomky renesančního ostění, na Motošíně byly při přestavbě silnice odkryty klenuté oblouky z opevnění města. Při stavbě nové kašny na Gottwaldově náměstí bylo vykopáno množství zlomků středověkých až novověkých nádob, železné podkovy a hřeby.

Pro úplnost výčtu nálezů z Hranic je třeba ještě uvést, že hranický rodák, lékař a spisovatel J. H. A. Gallaš, mluví ve svých rukopisech o nálezu zlatého drátu při orání na Hluzovském kopci v roce 1750 a dále o tom, že na černotínských polích Hluzovského kopce byl v roce 1760 vyorán zlatý prsten.

II.

POČÁTKY A VÝVOJ MĚSTA DO VÁLEK HUSITSKÝCH

Dr. Ladislav Hosák

1. Období před lokací města

Počátky dějin Hranic se běžně uvádějí v souvislost s listinou údělného knížete olomouckého Fridricha z r. 1169 pro benediktinský klášter rajhradský, ale tato listina nezasluhuje plné víry; je totiž pozdějším (byť ne příliš mladým) padělkem, jehož účelem bylo prokázat právo rajhradského, případně jeho mateřského kláštera břevnovského, na okolí Hranic proti nárokům premonstrátského kláštera Hradiska u Olomouce. [1] Je nyní otázkou, pokud můžeme listině věřit, zda lze její údaje podepřít jinými okolnostmi, verifikovat je či zamítnout, případně počátky Hranic promítnout do doby ještě starší. Příležitosti zde jistě budou, opustíme-li dříve běžnou metodu používat jen pramenů psaných a obrátíme-li se i na pole historického zeměpisu, středověké archeologie a onomastiky. Pohled na jen trochu podrobnější mapu nás přesvědčí, že tu bylo od nejstarších dob velmi příhodné místo pro přechod z údolí řeky Bečvy do povodí Odry. Lze tedy konstatovat, že v nejbližším okolí Hranic, kudy musila cesta z Podunají do Poodří probíhat, nebyly pro osídlení nepříznivé podmínky. Význam tzv. Hranické (či Moravské) brány zdůrazňují nálezy vztahující se k předvěkému osídlení na Kobylance v bezprostřední blízkosti Hranic. To je ovšem doba ranému středověku velmi vzdálená. Máme tu však ještě jiné svědectví: nález bohatého pokladu mincí na vrchu Strážném u Kelče (poklad byl nalezen r. 1938), jehož uložení lze datovat počátkem 11. století, tedy dávno před r. 1169. Poklad sám je svědectvím, že nejméně kolem r. 1000 bylo již blízké okolí Hranic osídleno a že tudy vedla důležitá obchodní stezka.

Dopravní systém v okolí Hranic nám popisuje detailně daleko pozdější listina olomouckého biskupa Mikuláše z r. 1396: [2] z Opavska vedla přes Špičky cesta ke Kroměříži, jiná cesta z Opavska ke Kroměříži vedla přes Zbrašov, z Polska pak přes Milotice ke Kroměříži a konečně z Polska přes Choryni k Bystřici pod Hostýnem. Tyto stezky se stýkaly v Kelči, odkud pokračovaly mimo to ještě do Pováží směrem na Vsetín, kde místní jméno Jablůnka vydává svědectví o existenci celní stanice před vstupem cesty do pohraničního pralesa, a na Lyský průsmyk. Ostatně

uvedené stezky jsou posud doloženy v celém systému pomístních jmen Stráž, Strážná, Vartovna apod., zvláště pak vzácným pomístním jménem Cerekvisko u Ústí, které je dokladem, že tam stával dřevěný kostelík, u kterého obchodní karavany konaly své pobožnosti. Jiný pomístní název »Hučnica« u Bystřice pod Hostýnem je dalším svědectvím o směru jedné z výše uvedených stezek. Směry těchto cest se udržovaly velmi konzervativně, nebylo-li zásahu lokace nových měst. Takovou změnu však v popisované oblasti hledat nemůžeme, naopak lokace měst v poříčí horní Bečvy nejen nedaly příčinu k změnám tras cest, nýbrž naopak byly pod vlivem fyzických poměrů vyvolány cestami samými, což platí nejen o Kelči, o Krásně, o Valašském Meziříčí, o Vsetíně, ale i o Hranicích samých. Mezi uvedenými lokalitami je nutno pro tuto dobu dáti prvenství Kelči, kde se cesty křižovaly. Nesvědčí o tom jen uvedený nález pokladu, ale i relativně husté osídlení kelčského okolí, jak je nám známo z listiny biskupa Jindřicha Zdíka z r. 1131, a starobylé zasvěcení tamního kostela sv. Petru a Pavlovi.

Nepsané prameny nám také naznačují, že vedle cest, o nichž se děje zmínka v listině biskupa Mikuláše z r. 1396, byla ještě jiná cesta z moravského vnitrozemí do Poodří. Je vyznačena nejen topickým jménem »Hučnica«, tj. hlučná cesta, u Drahotuš, ale i zaniklým kostelíkem zasvěceným sv. Mikuláši, patronu obchodníků, který stával u Drahotuš blíže řeky Bečvy, snad i starobylým kostelíčkem P. Marie pod Kobylankou v bezprostřední blízkosti Hranic, jistě však lokalitou »Eisernes Tor«, tj. »Železná vrata«, severovýchodně od Bělotína a ulicí »Hučnica« v Starém Jičíně. Název »Eisernes Tor«, který nacházíme v různých jazykových obměnách nejen v střední Evropě, ale i v Uhrách a na Balkánském poloostrově, svědčí, že také u Bělotína bylo jakési významné vojenské zařízení pro obranu země v místech, kde zemská stezka vycházela z pohraničního pralesa. K tomu přichází ještě výklad místního jména Hranice. [3] Jméno jistě neznamená, že by hranice (v tomto případě česko-polská) vedla územím sídliště Hranic nebo že by Hranice byly v bezprostřední blízkosti hranic, ale šlo tu o nejzáze položené sídliště směrem k pohraničnímu hvozdu, tedy k hranicím. Hranice samy nebyly v starším středověku přesně určeny, kladly se »in mediam silvam«, doprostřed pralesa. Poněkud přesněji popisuje hranice česko-polské listina císaře Oty III. z 6. prosince 996, která kladla východní pomezí míšenské diecéze proti toku řeky Odry až k jejím pramenům, [4] tedy do Oderských vrchů. Pro takový výklad místního jména Hranic svědčí ovšem i okolnost, že vsi ležící od Hranic severním směrem (Olšovec, Partutovice, Jindřichov), severovýchodním (Nýdek, Bělotín, Lučice, Polom) i východním (Černotín, Hluzov, Kunčice, Kozí Loučky, Heřmanice, Dub, Vysoká, Poruba) mají jména typicky kolonizační. Staré sídelní území nacházíme jen při Bečvě (Milotice, Hustopeče) a pak v okolí Kelče, kde osídlení je dobře doloženo již listinou biskupa Jindřicha Zdíka z r. 1131. [5]

Výsledkem úvahy je, že o existenci Hranic jakožto sídliště před koncem 12. století nemusí být pochyb; ba musíme ji předpokládat i pro dobu mnohem starší, i když nám tu chybějí archeologické doklady. Tyto původní Hranice, jak nám nazna-

čuje plán jádra města, polohou, nepravidelnou spletí uliček při cestě k Drahotuším i polohou původního hranického kostela, musíme hledat při soutoku Veličky a Bečvy.

Za nejstarší zprávu o Hranicích byla doposud pokládána listina hlásící se do roku 1169, ve které údělný kníže olomoucký Fridrich praví, že daroval se souhlasem svého otce krále Vladislava na prosby poustevníka Jurika a za zprostředkování své manželky Alžběty rajhradskému klášteru místo, které sluje Hranice (Granice), Jurikovi pak ke kolonizaci popluží u vsi Špiček (Stpicki) s loukami a štěpnicemi. Újezd se nazývá strašnou a prázdnou pustinou a jeho hranice se popisují od potoka Žabníku (Sebenik) k řece Odře (Odri), na západ pak tolik, kolik by tu chtěl a mohl Jurik vykácet. [6]

Listina však není listinou pravou, jak prokázal Jindřich Šebánek, [7] ale falzem, které vzniklo nemnoho později za sporu, který nastal na začátku 13. století mezi klášterem rajhradským (vlastně břevnovským) a premonstrátským klášterem Hradiskem u Olomouce o újezd hranický. Motiv vzniku falza je nám tedy jasný, otázka je jen, pokud lze údajům podvržené listiny věřit. Především je nutno konstatovat, že falzum vzniklo v době od roku, ke kterému se hlásí, nepříliš vzdálené, tedy v době, kdy události byly ještě v čerstvé paměti současníků. Ostatně poustevník Jurik nežil jen v tradici kláštera, která vyprávěla, že odešel (nepochybně v souvislosti majetkového převodu hranického újezdu) posléze do újezdu polického na Broumovsko, [8] ale v nekrologiu kláštera rajhradského se uvádí datum jeho úmrtí 4. prosince 1209. [9] Toto datum pomáhá zjistit dobu, kdy rajhradský klášter újezd ztratil — před r. 1209, což dobře souhlasí s datem dalšího falza, o němž bude řeč níže, 1201. Potok Žabník je nám známý i z urbáře panství hranického z r. 1569, [10] kde se o něm praví, že vychází z lokality Žabníku za Podhořím, spojuje se s Milenovským potokem a ústí jednak do Slavíckého rybníka, jednak do Bečvy. Žabník urbáře hranického není však na východ od Hranic, kde bychom jej měli hledat nejen podle falza hlásícího se k r. 1201, ale i podle rozsahu pozdějšího hranického panství, ale je na západ nejen od Hranic, ale i od Drahotuš. Je tu tedy omyl písařův, který ovšem svědčí ve prospěch Šebánkova odhalení. Ve falzu je však ještě další zeměpisný omyl, totiž to, co je řečeno o území západně od Hranic. Kdyby tomu bylo tak, jak vypráví falzum, byl by hranický újezd směrem východním pevně ohraničený, kdežto na západ by byl prales, v němž se hranice ztrácely. My však víme (a také je tam umísťuje falzum k r. 1201), že Hranice byly v jihozápadním cípu darovaného území těsně při jeho hranicích. Toto zjištění předpokládá, že v těsné blízkosti Hranic byla osada, která darována Rajhradu nebyla; touto osadou mohly být jen Drahotuše. Celkový dojem z listiny je, že falzátorovy informace o rozsahu hranického újezdu a o poloze lokalit byly nejasné, což rozmnožuje námitky Šebánkovy proti pravosti listiny.

Námitky by mohly být vzneseny i proti výpočtu popluží u vsi Špiček v donaci, poněvadž Špičky byly r. 1270 biskupským lénem [11] a náležely tedy k obvodu kelečskému. Špičky se však nejmenují při kelečském újezdu v listině biskupa Jindřicha Zdíka z r. 1131, [12] nejmenují se však ani

uvnitř hranic újezdu hranického, jak jej vymezuje falzum k r. 1201. To by svědčilo, že Špičky zůstávaly i po r. 1169 osadou zeměpanskou a někdy v l. 1169—1270 byly i s územím, na němž vznikly později Kunčice, darovány olomouckému biskupství. Konečně je nutno připomenout, že břevnovský opat Jindřich, na jehož žádost prý byla listina vydána, je k r. 1169 skutečně doložen v pravé listině krále Vladislava. [13]

Lze učinit závěr, že r. (nebo alespoň kolem tohoto roku) 1169 skutečně byl hranický újezd, blíže však nevymezený, klášteru rajhradskému darován; darovací listina však vydána nebyla. Jiná otázka je, co klášter rajhradský (příp. břevnovský) s darovaným územím podnikl. Tradice vypráví o velkém kolonizačním díle Jurikově. Falzum k r. 1201 tu jmenuje vedle Hranic vsi Heřmanice, (Kozí) Loučky, Polom, Bělotín, Na horách a Jeseník. Z těch určitě musíme vyloučit později vzniklou ves Heřmanice a snad i jiné vsi. Zdá se, že benediktinská kolonizace zasáhla jen nejbližší okolí Hranic, tj. Bělotín a snad i ve falzu uvedený Černotín (soudím tak ze stejného typu místního jména, ale vysvětlení, jak uvedu níže, je možné jistě jiné), tedy že byla daleko menší, nežli se Jurikovi přičítá.

Zůstane asi vždy neosvětleno, za jakých okolností se hranického újezdu zmocnil premonstrátský klášter hradišťský; jen tolik je jisté, že se tak stalo na samém počátku 13. století. O újezd hranický vznikl spor. Benediktini se újezdu dobrovolně nevzdali, snažili se o jeho zachování nebo alespoň o přiměřenou náhradu. Zde je nutno hledat také i motiv vzniku falza k r. 1169. Teprve r. 1222 na základě rozhodnutí komise, v níž mimo jiné zasedal i pražský probošt Epo a papežský legát Gregor, vzdal se břevnovský opat Dluhomil nároků na hranický újezd (de Rayngicz) za náhradu 20 hřiven a čtvrti stříbra váhy pražské. [14]

K sporu má vztah i jiné falzum, které je datováno rokem 1201, které však nevzniklo v přímé souvislosti se sporem kláštera Hradiska s benediktiny, nýbrž spolu s celým seriálem falz, které měly zajistit majetek kláštera Hradiska, na počátku 14. století. Průkazy usvědčující falzum [15] lze ještě rozhojnit tím, že v padělku k r. 1201 vystupuje jako olomoucký komorník Bavor, ale podle pravé listiny byl ještě r. 1207 olomouckým komorníkem Arnošt, [16] kdežto Bavor byl jím teprve r. 1208. [17]

Podle falza datovaného v Olomouci 1. září 1201 [18] daroval moravský markrabí Jindřich Vladislav se souhlasem českého krále Přemysla I. Otakara klášteru hradišťskému trhovou ves Hranice (Hranicz) v provincii přerovské s patronátem kostela a se středečním trhem a vesnice Heřmanice (Hermanici), (Kozí) Loučky (Luczki), Polom, Bělotín (Belotyn), Na horách a Jeseník (Jesennicie) s rozsáhlým lesem. Dále se ve falzu vypisují hranice darovaného újezdu tak podrobně, že nemáme na Moravě z této doby podobného případu. Nebylo by na místě vypisovat tu všechny ve falzu jmenované lokality, neboť jejich přesné určení není dnes již možné a omezím se jen na místa přesně lokalizovaná, případně na taková, která lze lépe lokalizovat, nežli se posud dálo.

Popis hranic počíná od cesty k Opavě na potoku Vražném, který je totožný s nynějším Vraženským potokem a ústí do Odry. [19] Dále lze určit až Hradečný potok, který teče severně od Nejdku a vlévá se do Luhy,

pak řeku Suchou mezi Jindřichovem a Heltínovem. Odtud hranice vedla k pramenu říčky Veličky vlévající se do Veliké; tu jde o Veličici, zvanou později Böhmer Bach, která ústila pod Boňkovem do Veliké; Veliká je shodná s Veličkou urbáře z r. 1569, která šla od Boňkova k Hranicím a tam vpadala do Bečvy. Bečva tvořila hranici až k Doubravici, kterou je nutno hledat při Bečvě v těsném sousedství Černotína. Hranickou horu položil Václav Richter [20] na Hluzovský kopec, spíše se však mohlo jednat o kótu 321 východně od Hluzova, poněvadž hluzovský katastr náležel do hranického újezdu. Špičský les byl nejspíše mezi Hluzovem a Špičkami na tzv. Hůrce, kde jsou posud zbytky bývalého lesa. Dále tvořil hranici Špičský potok až k svému ústí od Jesenice; je to potok, který teče na sever od Špiček přes Kunčice do Luhy, která je totožná s potokem Jesenicí, přítokem Odry. Hraniční bod na silnici k Jičínu je nutno hledat východně od Polomě. Milotickým potokem byl pravděpodobně potok, který pramení mezi Miloticemi a Hustopečemi; týž tvořil hranici až k silnici ze vsi (Kozích) Louček k Miloticím, která byla hranicí až k řece Bečvě. Bečva tvořila hranici až k blíže neurčitelnému Závrbku a odtud se hranice obracela opět k potoku Jesenici — Luze. Potok Hustopečka je snad totožný s Palačovským potokem, který vystupuje i pod názvy Mřenka a Starý potok. Pak hranice opět překračovala potok Jesenici — Luhu k známému již Vraženskému potoku a k východisku na silnici do Opavy.

Ve falzu je několik místopisných nejasností: potíže při sledování hranic nastávají nečekaným návratem k Bečvě a trojím jmenováním potoka Jesenice — Luhy. Jedno je však zajímavé: v listině, která vznikla na počátku 14. století se nevyskytuje ani jediné německé pomístní jméno. Nelze si dobře představit, že by falzátor dovedl bezvadně reprodukovat slovanské topické názvosloví Hranicka z počátku 13. století, a proto je nutno předpokládat, že toto staré názvosloví bylo v době padělání listiny stále ještě užíváno, aniž by se tu objevila nějaká německá pomístní jména. To je ovšem svědectvím, že na počátku 14. století německé kolonizace na hranickém dominiu ještě nebylo a že tato se dostavila teprve později. Na druhé straně pod pokrývkou pozdější německé nomenklatury zmizela původní česká pomístní jména, takže velikou většinu v listině vypočítávaných lokalit nedovedeme již určit. Je zajímavé, že v textu padělku se ještě opavsko-kelečská cesta vyhýbá Hranicím; byla nepochybně svedena do Hranic při jejich městské lokaci a její původní směr byl na počátku 14. století ještě známý. Silnice z Kozích Louček do Milotic byla zřejmě úsekem stezky z Polska přes Milotice ke Kelči, o které se zmiňuje biskupská listina z r. 1396.

Pokud se týče ve falzu jmenovaných sídlišť, zajímavé jsou Hranice. Nenacházíme tu latinského, od r. 1276 zcela běžného názvu pro Hranice Alba Ecclesia, nýbrž původní český název Hranice. Toto latinské pojmenování vysvětlil vtipně ve své výborné práci o Hranicích Václav Richter: [21] název Alba Ecclesia (a ovšem i německá verse jména Weisskirchen) je odvozen od bílého oděvu premonstrátů právě tak jako německé pojmenování Ostrovačic Schwarzkirchen je od černého oděvu benediktinů. Naproti tomu Skulina [22] se domníval, že latinské a němec-

ké pojmenování Hranic je od bílého kostela, tj. od kostela vystavěného z kamene. Proti Richterově hypotéze lze namítnout, že více míst ve střední Evropě sluje Weisskirchen, aniž by mělo kdy s premonstráty co společného, ale jeho hypotézu lze podepřít naopak tím, že v hranickém újezdu vznikly vsi Černotín a Bělotín; název prvé vsi snad souvisel s kolonizací benediktinů (na to by ukazovala i poloha), název druhé vsi na kolonizaci premonstrátů. Otázka zůstává ovšem i nadále otevřená.

O existenci farního kostela v Hranicích k r. 1201 by mohly být přinejmenším pochybnosti, neboť kostely v této části Moravy vznikaly teprve v prvé polovině 13. století; tím spíše lze pochybovat o existenci týdenního trhu v Hranicích k r. 1201, neboť kraj byl jen řídce zalidněn. Zajímavá je poloha osady Hranic vzhledem k poloze popisovaného újezdu, sídliště je vysunuto od nejzazšího jeho jihozápadního koutu, takže v jeho bezprostřední blízkosti za řekou Bečvou a Veličkou bylo již cizí dominium. To ovšem předpokládá, že v blízkém sousedství při samém počátku Hranic bylo již jiné sídliště (Drahotuše). Nápadné je, že ve falzu se sice jmenuje Bělotín, nikoliv však Černotín, u něhož bychom předpokládali ne-li prioritu, alespoň současný vznik. Jesenice, nyní Jeseník nad Odrou odvozoval název od říčky Jesenice, nynější Luhy. Ves Na horách lze uvést ve spojitost s Podhorským potokem urbáře z r. 1569, ale o poloze tohoto potoka nevíme nic nežli že byl v blízkosti potoka Vražného. Snad tato ves existuje posud pod novějším kolonizačním jménem, ale nedovedeme o tom říci nic určitého.

Jinou nesrovnalostí falza je tvrzení, že donace r. 1201 se stala za hradišťského opata Bonifáce, ale ten nastoupil teprve po opatu Heřmanovi, který zemřel 12. prosince 1216. Je velmi pravděpodobné, že ve falzu jmenovaná ves Heřmanice byla pojmenována po opatu Heřmanovi. To by ovšem znamenalo, že ves Heřmanice byla pojata do listiny z nevědomosti, že klášter Hradisko se ujal újezdu již za opata Heřmana a ihned tu zahájil kolonizační činnost.

Oběma listinami není počet středověkých falz týkajících se Hranic vyčerpán. Tak není možné, jmenují-li se v podvržené listině krále Václava I. k 1. září 1250 Hranice mezi městy kláštera Hradiska. [23] Mnohem závažnější je však další padělek, podle něhož prý listinou datovanou ve Znojmě 19. května 1251 markrabí Přemysl Otakar dovolil klášteru hradišťskému, aby vysadil Hranice na město s právem středečního trhu; Hranice prý měly užívat týchž práv, jakých užívala tehdy jiná královská města. [24] Poslední privilegium samo usvědčuje listinu z falza.

Za bouřlivých let po smrti krále Přemysla II. Otakara se zmocnil Beneš z Branice z rodu Benešoviců zboží kláštera hradišťského Hranic a Kamence. Rozhodčí ve vzniklém sporu rozhodli ve prospěch kláštera a na základě jejich výroku olomoucký biskup Dětřich nařídil 27. srpna 1282 Benešovi z Branice, aby vrátil klášteru zcizené zboží. [25] Vincenc Prasek právem soudil, že tu nešlo o Kamenec u Kelče, ale o Kamenec na Opavsku; nelze však souhlasit s jeho míněním, že také vzpomenuté tu Hranice byly někde na Opavsku; [26] zajisté tu šlo o naše Hranice. Konečně je nutno připomenout, že král Václav II. dovolil 12. září 1284 klášteru Hradisku, aby opevnil svá města, mezi nimiž se jmenují i Hranice. [27]

Text darovací listiny z roku 1169

In nomine sancte et individue trinitatis.

Cum universa mortalium facta successione temporum in oblivionem devolvantur, cunctis in Christo pie viventibus manifestum fieri decrevi, quod ego Fridericus, dux Olomucensis provintie, patre mei Wadizlao, rege Boemorum, annuente, locum, qui Granice vulgo dicitur, ecclesie Raygradensi perpetua dote donavi. Heremita enim quidam, Jurik nomine, vita et moribus imitandus, cuius etiam vitam et mores digna sequitur fama, per uxorem meam Elizabeth michi supplicavit, quatenus ipsum locum vasta herrentem solitudine robora succidendo et novalia preparando inhabitaret. Ego tamen, cum eiusdem heremite utrumque, continetiam et diligentiam considerarem, terram et aratrum ei in villa Stpicki ob meliorem spem eterne patrie cum pratis et pomeriis superaddidi. Tendit autem hoc ipsum spatium, quod sibi contradidi, a rivo Sebenik usque ad rivum, qui Odri appellatur. Preterea ad occidentem, quantum ex ipso exstirpare velit nemore, manu propria demonstrans, latam sibi sine termino tribui licentiam. Quod videlicet factum, dum abbas suus, Henricus scilicet de Breunowe, conperisset, accedens ad me flagitavit, ut intuitu divine recompensationis hoc, quod verbotenus Raygradensi ecclesie contuleram, coram patre meo scripto et sigillo corroborarem. Huius igitur rei testes annotare dignum duxi: Iudita regina. Secuntur deinde: Fridericus episcopus Pragensis ecclesie, Geruasius cancellarius et prepositus Wiscegradensis, Vdalricus prepositus Pragensis, Paulus decanus, Martinus Luthimericensis prepositus, Florianus subcancellarius, Florentius castellanus, Boguzlaus camerarius, Sdezlaus pincerna, Witco dapifer, Roznata castellanus de Cladzco et alii, quam plures nobiles et canonici sancti Wencezlai. De Morauia: Iohannes episcopus, Wolis cancellarius eiusdem provintie, Tuuridisse castellanus de Godonin et alli quam plures nobiles. Facta sunt autem hec anno dominice incarnationis millesimo centesimo sexagesimo IX, anno patris mei principatus XXX, regni autem eius XI, episcopatus vero domini Friderici Pragensis episcopi scilicet anno primo. Ne vero sequatium aliquorum violenta, quod absit, invasione tam absoluta donatio aliquando suggerente humani generis inimico ullatenus incursetur, hanc paginam auctoritate domini Friderici, Pragensis episcopi, simul et Iohannis, episcopi Olomucensis, sub vinculo detestandi anathematis et sub terrore tremendi extremi iuditii sigillo patris mei autenticare, quomodo a supra memorato Henrico de Brevnowe rogatus sum, satagavi. [28]

Ve jménu svaté a nerozdílné Trojice.

Poněvadž veškeré skutky smrtelníků klesají průběhem dob v zapomenutí, rozhodl jsem se učinit známo žijícím, že já Fridrich, vévoda olomoucké provincie, se schválením svého otce Vladislava, českého krále, daroval jsem rajhradskému kostelu jako věčné věno místo, které se obecně nazývá Hranice. Jakýsi totiž poustevník, jménem Jurik, životem a mravy hodný následování, jehož také život a mravy následuje důstojná pověst, mně prostřednictvím mé manželky Alžběty vyložil, jak daleko samo strašlivé místo z pusté samoty kácením dubů a přípravou polí osídlil. Já pak, když jsem uvážil jeho nezištnost a píli, pro větší naději věčné vlasti přidal jsem mu půdu a popluží ve vsi Špičkách s loukami a štěpnicemi. Sahá pak toto místo, které jsem mu odevzdal, od potoka Žabníku až k potoku, který se nazývá Odra. Mimo to na západ poskytl jsem mu širokou libovůli bez hranice, kolik z onoho lesa chce vymýtit, vlastní rukou ukázaje.

Kterýžto pak skutek když zjistil jeho opat, totiž Jindřich z Břevnova, přistupuje ke mně důtklivě se domáhal, abych s ohledem na božskou náhradu toto, co jsem rajhradskému kostelu slovy udělil, za přítomnosti svého otce zpevnil listinou a pečetí. Této tedy věci uznal jsem za slušné uvésti svědky: královna Judita. Následují potom: Bedřich, biskup koste-

la pražského, Gervasius, kancléř a probošt vyšehradský, Oldřich, probošt pražský, děkan Pavel, Martin, probošt litoměřický, podkancléř Florian, kastelán Florencius, komorník Bohuslav, číšník Zdeslav, jídlonoš Vítek, Hroznata, kastelán z Kladska a více jiných urozených a kanovníků svatého Václava. Z Moravy: biskup Jan, Voliš, kancléř téže provincie, Tvrdiše, kastelán z Hodonína a více jiných urozených. Stalo se pak toto roku vtělení Božího tisícího stého šedesátého devátého, vévodství mého otce roku třicátého, jeho království pak roku jedenáctého, biskupství pak pana Bedřicha, biskupa pražského totiž roku prvého.

Aby však tak dokonalé darování nebylo někým z následovníků, což nechť je vzdáleno, svévolným útokem za našeptávání nepřítele lidského rodu časem nějak napadeno, namáhal jsem se tuto listinu vážností pana Bedřicha, pražského biskupa, zároveň i Jana, olomouckého biskupa, pod vazbou zlořečeníhodného prokletí a pod strachem hrozivého posledního soudu ověřit pečetí svého otce, jakž jsem od výše vzpomenutého Jindřicha z Břevnova byl požádán.

Přeložil dr. Ivan Krška

[1] Viz pozn. 7.
[2] CDM XII, 332.
[3] Josef Skulina, K otázce místního jména Hranice, Vlastivědný věstník moravský 11, 1956, 82—83, vykládá vznik místního jména od „hranic". Také Fr. Černý a Pavel Váša, Moravská jména místní, Brno 1907, 194, nepodali jiného vysvětlení místního jména, nežli že pochází od hranic.
[4] CDB I, 30.
[5] CDB I, 115.
[6] CDB I, 247. Vydavatel neměl proti pravosti listiny námitky.
[7] J. Šebánek a S. Dušková, Studie k českému diplomatáři, Sborník filosofické fakulty Brněnské university, 2, č. 2—4, Brno 1953, 264. Autoři konstatovali, že listina z r. 1169 je psána touž rukou jako břevnovský exemplář privilegia krále Přemysla I. pro kláštery a kostely pražské diecéze z 10. března 1222 (CDB II, 227), takže listina z r. 1169 je padělkem. Kromě toho upozorňují, že pečeť krále Vladislava II., kterou je listina opatřena, nevyskytuje se v té podobě na žádné jiné listině tohoto krále (to konstatoval již Friedrich), což budí podezření, že i pečeť je falešná.
[8] Beda Dudík, Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern I., Brünn 1849, 154.
[9] Tamže I, 154.
[10] Urbář je v Státním archívu v Janovicích.
[11] CDM IV, 37.
[12] CDB I, 115.
[13] CDB I, 246.
[14] CDB II, 228. J. Šebánek a S. Dušková, Studie k českému diplomatáři, Sborník filosofické fakulty Brněnské university 2, 1953, 264 uvádějí důvody pro pravost listiny, za jejíhož stilistu pokládají notáře Otakarus 5, kterého Šebánek ztotožňuje s olomouckým biskupem Robertem.
[15] CDB I, 352. Vydavatel zařadil listinu mezi falza pro neshodu v datování s dobou vlády opata Bonifáce, jemuž byla vydána, a pak i proto, že doslovně opakuje některé věty z padělku listiny pro klášter Hradisko markrabím Jindřichem Vladislavem dané a datované 1. září 1201.
[16] CDB II, 59.
[17] CDB II, 78.
[18] CDB II, 352.

[19] Výchozí bod je třeba lokalizovat do nejbližšího okolí Hynčic. O určení vodních toků jmenovaných v listině se pokusil A. Souček, K nomenklatuře potoků na Hranicku, Záhorská kronika 27, 1949/50, s. 27. Dále srovnej L. Hosák, Původní pomístné názvosloví na Hranicku, Sborník Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, oddíl B, Společenské vědy 3, 1955, Olomouc 1958, s. 189—193.

[20] Václav Richter, Několik plánů z Hranic, Časopis Společnosti přátel starožitností 60, 1952, s. 88.

[21] Tamže, s. 85.

[22] Josef Skulina, K otázce místního jména Hranice, Vlastivědný věstník moravský 11, 1956, 82—83.

[23] CDB IV, 188.

[24] CDB IV, 212; srovnej J. Šebánek a S. Dušková, Kritický komentář k moravskému diplomatáři, Praha 1952, s. 131—132.

[25] CDM IV, 204.

[26] V. Prasek, Historická topografie země Opavské, Opava 1889, s. 393.

[27] CDB IV, 222.

[28] CDB I, 247, str. 218—219 (vydal G. Fridrich), originál ve Státním archívu v Brně, fond Benediktini Rajhrad.

2. Lokace města

Otázka, kdy vlastně byly Hranice vysazeny na město, je velmi spletitá, neboť máme dokonce tři zprávy o lokaci města Hranic, které časově obsahují téměř celou druhou polovinu 13. století, nehledě k tomu, jak již bylo výše uvedeno, že Hranice se jmenují městem ve falzu listiny připsané králi Václavovi k 1. září 1250. Situace se ovšem velmi zjednoduší, odmítneme-li povolení markrabí Přemysla z 19. května 1251 vysadit Hranice na město jako padělek.

Hranice byly ovšem již před svou městskou lokací jakýmsi hospodářským centrem hranického újezdu. Domnívám se, že v tomto období byly pravděpodobně trhovou vsí. Jejich význam byl ovšem jen lokální a příznivému hospodářskému vývoji Hranic jistě bylo na překážku, že v jejich blízkosti byla jiná podobná hospodářská centra jako Drahotuše, Kelč a Starý Jičín. Hranický újezd se zajisté za vlády kláštera hradišťského příznivě rozvíjel, pokračovala tu vesnická kolonizace a především tu byla rozhodujícím faktorem poloha při zemské stezce od Olomouce a Přerova k Starému Jičínu, která tu opouštěla Moravskou bránu. Do Hranic mohla být snadno svedena i blízká zemská stezka z Opavy do Kelče, takže místo se tak mohlo stát křižovatkou obchodních cest. O dalším vývoji Hranic tedy rozhodla jejich poloha.

K lokaci došlo však teprve na samém sklonku vlády krále Přemysla II. Otakara. Hradišťský opat Budiš, známý kolonizátor, dovolil 4. března 1276 lokátoru Thamovi, aby vysadil Hranice (Alba Ecclesia) na město a k jejich lokaci daroval i k osadě přiléhající les. Za svou práci a za riziko podniku Tham měl dostat v městě dědičnou rychtu s třemi svobodnými lány míry chrudimské, čtyři svobodné lavice pekařské a čtyři lavice masné, lázeň svobodnou, mlýn s čtyřmi složeními, právo lovu (promě lovů královských) a právo rybolovu. Měl mít právo i povinnost soudit pře kromě při hrdelních, začež z uložených pokut mu

měla vycházet třetina výnosu (ostatek měl patřit klášteru). Opat si vyhradil soud při hrdelních, ale i z jejich výnosu měl mít rychtář třetí denár. Město mělo užívat práva hlubčického a mělo být spravováno dvanácti konšely, z nichž každý směl mít svobodnou lavici pekařskou a svobodný krám masný. Dále byly listinou určeny platy měšťanů. Lokované lány měly mít po dva roky osvobození od platů, po jejich uplynutí se mělo z každého z nich platit v den sv. Valpurgy (1. května) půl hřivny stříbra klášteru a dva denáry výmazného klášternímu notáři, o velikonocích hovězí plece, o sv. Duchu čtyři sýry dobré a o sv. Michalu čtyři kury. Dále každá krčma a řemeslník měl platit o sv. Martinu biskupovi za desátek šest denárů a šest denárů k mostu v Přerově. Každý podsedek, který neměl pole, měl platit biskupovi za desátek dva denáry a k přerovskému mostu rovněž dva denáry. Kdyby však v době lhůty byla vypsána královská berně, obyvatelé města měli takovou platit. Lány, které byly založeny ve vyklučeném lese, nepatřily k městu, ale měly tvořit zvláštní ves s 50 lány. V této vsi měl hranickému dědičnému rychtáři náležet svobodný lán a každý desátý lán poddanský, krčma, řemeslník (patrně kovář), švec, lavice pekařská, lavice masná a třetí díl ze soudních pokut. Po uplynutí dvaceti let lhůty se mělo platit z lánu ve vsi tolik, co z lánu ve městě. Obyvatelé města měli právo užívat polí a lesů na míli kolem města, pokud to bylo na klášterství. V obvodu jedné míle kolem města nesměla být založena krčma bez povolení měšťanů. [1]

Osobnost Thamova je nám odjinud neznámá; stanovení chrudimských měr v městě opravňuje k domněnce, že to byl chrudimský měšťan. [2]

Úsudek o této lokaci města Hranic je znesnadněn tím, že máme ještě jednu lokační listinu města. Její existenci lze vysvětlit jen tak, že proměna Hranic v město vázla za nejistých časů po smrti krále Přemysla II. Otakara a že lokátor Tham zemřel před skončením lokačního díla.

A tak hradišťský opat Chvalek dal listinu datovanou v Olomouci 2. března 1292 Hranice k lokaci lokátoru Gerlachovi s podotčením, že v městě má být 50 lánů míry chrudimské. Gerlach měl mít svobodnou rychtu a k ní tři svobodné lány, čtyři pekařské a čtyři masné lavice, mlýn s čtyřmi složeními, lázeň, právo lovu a rybolovu (právo spoluužívat lovu a rybolovu si však opat vyhradil i pro sebe). Pole, která již vznikla ve vyklučeném lese, měla mít svobodu od platů a dávek po šest let, pole, která v budoucnosti vzniknou ve vyklučovaném lese, 12 let. Město mělo užívat práva olomouckého. Z lánu se mělo platit v den sv. Valpurgy půl hřivny klášteru a klášternímu notáři výmazného dva denáry, o velikonocích plece, o sv. Duchu čtyři sýry a o sv. Michalu čtyři kury. Rychtář byl zavázán platy a dávky vybírat a dopravit je do kláštera. Za biskupský desátek platil každý lán, krčma a řemeslník šest denárů o sv. Martině a k přerovskému mostu dva denáry. Každý podsedek bez polí měl platit za biskupský desátek dva denáry a tolikéž i k přerovskému mostu. Do obvodu jedné míle kolem města nemělo být žádné krčmy. Měšťané měli právo užívat lesů a pastvin v obvodu jedné míle, pokud byly na klášterství. Rychtář měl soudit i nižší provinění v klášterních vsích, pokud byly vysazeny na právu zákupním; měl do nich zajíždět třikrát v roce, aby v nich předsedal soudu, začež měl požívat třetinu výnosu z vin. [3]

Vcelku lze konstatovat, že proti listině z r. 1276 práva a povinnosti měšťanů a rychtáře zůstaly nezměněny. Těm, kdož měli již lány na území vyklučeného lesa, ponechával se zbytek lhůty. Bylo však upuštěno od původního plánu založit při městě ještě zvláštní ves a zdá se, že vesnické lány založené na území vyklučeného lesa byly počátkem předměstí Motošína.

Na plánu města [4] jsou dobře znatelny původní, předlokační Hranice. Stály na vyvýšenině nad soutokem Velečky a Bečvy při silnici přicházející z Drahotuš; tu byl i původní kostel, který byl teprve v 18. století přemístěn na náměstí (poloha kostela svědčí, že kostel stával již v době předlokační), prostranství před kostelem ukazuje, že se trhy konaly již před lokací města. Dislokace města byla diktována přírodními podmínkami a pak zemskou stezkou, která vedla od Drahotuš, vcházela na náměstí v jeho jihozápadním koutě, probíhala náměstím a za vyústěním z města se obracela k severovýchodu. Zvláště výhodný byl západní svah k řece Veličce, který z této strany město dobře chránil. Z uvedených důvodů byl půdorys města protáhlý a také náměstí tvořilo dosti pravidelný obdélník protažený v čáře jih—sever směrem cesty k Starému Jičínu. Cesta od Starého Jičína vcházela do města jedinou branou a po způsobu slezských měst se za branou větvila, takže vcházela na náměstí dvěma ulicemi. Na protější straně náměstí nebylo podobné dispozice, jednak proto, že silnice k Drahotuším odbočovala v rohu náměstí, jednak proto, že z této strany přímému pokračování cesty bránila řeka. Celkový půdorys města byl lichoběžníkový. Ulice v jihovýchodním koutě náměstí nasvědčuje, že již při lokaci tu byla cesta podél Bečvy do Kelče. Nápadná je nepravidelnost půdorysu v místech původních Hranic při bývalém kostele, která kontrastuje s lokovaným městem.

[1] CDM IV, 122.

[2] Antonín Roubic, K právnímu a správnímu vývoji města Chrudimě do r. 1547, Časopis Společnosti přátel starožitností 67, 1959, 14, pozn. 7.

[3] CDM IV, 302.

[4] Plán města z r. 1727 publikoval Václav Richter v Časopisu Společnosti přátel starožitností 1951, 83; plán z konce 19. století V. Bartovský, Hranický okres, Vlastivěda moravská II, č. 20, Brno 1909, 92, a Vojtěch Bartovský, Hranice, Hranice 1906, v příloze.

3. Vývoj Hranic do husitských válek

Zcela zvláštní náhoda napomáhá poznání, jaká další práva od svého vzniku město dostalo, třebas není nám známo, v jakém sledu se to dálo. V privilegiu Jana z Cimburka pro Hranice z 5. ledna 1431 se totiž uvádí jako motiv vydání listiny, že Hraničtí Jana z Cimburka jakožto svého pána prosili, aby jim práva, kterých od starodávna užívali, popřál a po-

tvrdil, poněvadž jejich předkové knihy a hamfešty i jiné věci městské zmrhali a ztratili. [1] Listina je tím důležitější, že neuvádí jen privilegia, která byla Hranicím vydána, ale popisuje i zvykové právo, jak se vyvinulo během doby. Směrodatné jednání pro obnovu městských práv a zvyklostí bylo zřejmě podobné, jak se dálo v Moravském Krumlově, kde byla městská privilegia zničena za husitských válek: staří pamětníci vypověděli pod přísahou, jakých práv město užívalo, a jejich výpověď tvořila základ nového soupisu městských práv.

Podle uvedeného privilegia Jana z Cimburka měly Hranice tato p r á v a a p o v i n n o s t i :

Město se řídilo právem olomouckým a měšťané platili z města a z masných krámů, které k městu příslušely, na sv. Jiří 18 hřiven a 18 grošů a na den sv. Václava tolikéž a pět kamenů [2] přepuštěného loje; o vánocích dávali dvoje plece vepřové.

Obec měla některé zahrady a z těch vycházel plat půldruhé hřivny a tři groše k polepšení města (tj. do městské pokladny). Zahrady byly na obecním. Obec měla právo břeh z této strany Veličky chránit a ohradit, kdyby voda překážela a škodu činila. Obec měla svobodu lovení ryb v Bečvě sakem nebo udicí od skalek až do Veličky a svobodu lovit ryby v potoku slove Krewezbach, [3] který teče od Stříteže k městu.

Měšťané dávali od 12 čtvrtí [4] sladu v Bečevném mlýně mlynáři od mletí groš. Jestliže by voda mlýnský stav potrhala, mohli vozit slady do jiných mlýnů. Jestliže by kdo chtěl více nad 12 čtvrtí mlíti, měl dát víc nežli jeden groš, kdyby kdo však chtěl mlíti méně než 12 čtvrtí, měl dát jeden groš. Obec měla pastviště Dráhy, které směli měšťané hájit; dále obec měla hájek na Drahách k obecnému dobrému.

Kdyby který člověk z jiného panství vzal odpuštění k městu Hranicím a nedošel (tj. neosadil by se tu), měl dát městu hřivnu pokuty. Kdyby od některého měšťana nebo obecného člověka oheň vyšel, městská rada to měla popravit (tj. určit výši pokuty) podle milosti. Kdyby svády byly a nože nebo meče vytrhli, dvě třetiny pokuty připadají městu, třetí díl fojtovi (rychtáři). Okrvavění (tj. tělesné ublížení, při němž byla prolita krev) soudila vrchnost.

Kdyby bylo nutno kolem města nový parkán dělat nebo příkopy prohloubit, měly být měšťanům na pomoc všechny vsi, které k městu příslušely (tj. na panství hranickém), takže z těch vsí měli dělat dvě třetiny prací, z města třetinu.

Kdo neměl v Hranicích domu, nesměl šenkovat bez vůle starších a obce. Dědiční rychtáři, kteří měli rychty ve vsích k městu patřících blíže míle, nesměli pivo vařit, ale takové měli bráti z Hranic. Kdyby který rychtář chtěl pivo vařit nebo odjinud brát nežli z Hranic, měl dát městu jednu hřivnu grošů na opravu. Obec měla v pokojných časích bránit silnici, která jde od Velké k Černému lesu, [5] aby k Hranicím pravou (tj. předepsanou) cestou jezdili.

Kdyby kdo prodal dům, roli nebo zahradu, mělo se tak dít městským právem (tj. před úřadem). Kdokoliv by měl dům v městě Hranicích, měl odbývat povinnosti podle jiných sousedů a podle (ustanovení) obce. Kdyby byl kdo z jiného města vězněn v městě a (jeho přátelé) jej chtěli mo-

cí nebo hrozbou vymoci, zařídí se rada a město podle svého uznání. Kdyby měl kdo míru nespravedlivou, má to rada trestat.

Kdyby sirotek zůstal a přátelé (tj. příbuzní) jej vzali k sobě, měli starší města jeho movitý majetek opatrovat a v takový se uvázat, pokud by sirotek k člověčenství nedošel. Sirotek se má k nadbytku (k majetku) držet a v městě rok a den zůstat. Rada měla vybírat trhovné od solníků, pekařů, ševců a soukeníků kromě dny jarmarku a obrátit je k prospěchu města. Kdyby kdo víno v městě šenkoval, měl dát ve prospěch města od drejlinku [6] šest grošů a od fodra [7] osm grošů a od bečic, [8] jak město za právo má.

Obec měla právo dvou svobodných jarmarků v roce: v den sv. Stanislava [9] a na Narození P. Marie, [10] které jim starý markrabě (tj. markrabí Jošt) vydal. Měšťané i předměšťané měli právo odúmrtní.

Proti právům a povinnostem vytčeným v obou lokačních listinách nastaly některé změny. Plat vrchnosti byl přesunut na dny sv. Jiří a sv. Václava, jak bylo na Moravě obvyklé. Nevydávaly se již plece hovězí o velikonocích, ale plece vepřové o vánocích. Odvádění kuřat a sýrů bylo zřejmě reluováno, nečiní se totiž o takovém zmínka a také plat z města byl vyšší nežli byl dříve. O desátku biskupském se již nečiní zmínky, snad proto, že město bylo v době vydání privilegia v rukou husitů; neuvádí se však ani mostné.

Město nemělo hradeb, bylo opevněno jen příkopy a náspy a patrně i plaňkami. V zápisu se neděje zmínka o dědičné rychtě, neboť ji r. 1377 koupil klášter. Novinkou byly i dva výroční trhy, kterých město dosáhlo od markrabí Jošta.

Klášter měl i po vysazení Hranic na město s hranickým zbožím nějaké potíže. O tom svědčí skutečnost, že opat Chvalek dal 20. ledna 1296 panství hranické s městečkem (Hranicz, Alba Ecclesia) a s jiným příslušenstvím lénem levobočku krále Přemysla II. Otakara Janovi, proboštu vyšehradskému a kancléři krále českého; vyhradil však klášteru farní kostely. Probošt Jan měl po deset let užívat zboží bezplatně, pak měl platit klášteru 30 hřiven stříbra váhy moravské ročně, polovinu o sv. Jiří a polovinu o sv. Martině. [11] Listina však neměla dlouhé platnosti, neboť probošt Jan zemřel ještě v roce 1296. Krátce později hradišťský opat Jindřich (od r. 1315) postoupil blízký Zbrašov Velinovi z Opatovic. [12]

Zdá se, že panství hranické bylo klášterem častěji zastavováno, [13] byť o tom není přímých zpráv. Konečně i markrabí Jošt využil zeměpanských práv k církevnímu zboží a když si vypůjčil od Mikuláše Tunkla 400 kop gr., dal témuž 14. května 1398 do zástavy tvrz a město Hranice (Weissenkirchen). [14] T v r z, která se tehdy poprvé jmenuje, stávala zajisté v místech dnešního zámku, kde navazovala na městské opevnění; bylo to totiž nejslabší místo v obraně města. Město vyplatil ze zástavy opat Beneš (1395—1412). [15]

Dědičnou rychtu v Hranicích držel v druhé polovině 14. století Mikuláš Býček z Býkovic, jenž měl také některé statky v okolí Lipníka. Týž prodal listinou datovanou na Tovačově 12. února 1377 dědičnou rychtu hranickou za 130 hř. gr. moravského čísla hradišťskému opatu Tervartovi a klášteru Hradisku. [16]

Lze předpokládat, že kostel v Hranicích založili teprve hradišťští premonstráti. O tom svědčí nejen, že v prvé polovině 13. století docházelo na Moravě k hromadnému zakládání farních kostelů, ale patrně i latinský název Alba Ecclesia a odtud odvozený německý název Weisskirchen. Patronát kostela drželi hradišťští premonstráti a faráři byli napořád mniši téhož kláštera. Stal se však pokus, aby se fary zmocnil premonstrátský klášter strahovský. Kolem r. 1340 byl hranickým farářem z milosti papežské strahovský mnich Petr Vojslavův, který se posléze stal strahovským opatem a byl povolán papežem Klementem VI. k papežskému dvoru v Avignoně. V té době ustanovil hradišťský klášter hranickým farářem Oldřicha, syna Petra Bradavice, svého konventuála. Tomu se postavil na odpor opat strahovský a dosáhl na papeži Klementu VI., který si vyhradil obsazování hranické fary, že 14. prosince 1344 nařídil biskupu chartreuskému a opatům břevnovskému a louckému, aby uvedli na hranickou faru strahovského konventuála Jiljího, syna Rudgerova. [17] Později byl však klášter hradišťský opět v nesporném držení hranické fary, ale z farářů hranických z této doby známe jen k r. 1417 Mikuláše, konventuála hradišťského. [18]

Roku 1407 položil klášter Hradisko odpor proti zcizení dvora před městem Hranicemi s třemi lány a dvora před vsí Bělotínem s dvěma lány a proti vkladu tohoto zboží do zemských desk, [19] aniž by bylo možno zjistit, v jaké souvislosti se tak stalo. Dále víme, že někdy krátce po roce 1418 Anna, manželka Zikmunda z Lazník, koupila dům v Hranicích. [20] V knihách biskupského manského soudu se častěji setkáváme s jmény některých hranických měšťanů, kteří drželi biskupská léna, případně dosáhli v manské organizaci biskupské význačného postavení. Tak r. 1386 se jmenují Kuna a Vaněček, bytem v Hranicích, kteří tehdy poháněli k manskému soudu. [21] V l. 1392—1411 byl Pešík z Hranic přísedícím manského soudu biskupova, kterým byl r. 1399 i Ješek z Hranic. [22]. Ješek z Hranic držel lénem čtyři a půl lánu ve vsi Tuřanech u Brna, které prodal r. 1396 za 70 hřiven Petru Herynkovi. [23] R. 1412 se jmenuje hranický měšťan Maršík. [24] Uvedená jména svědčí, že obyvatelstvo Hranic bylo již před válkami husitskými české.

Významného postavení dosáhli bratři Jan a Vavřinec z Hranic, kteří se jmenují r. 1406 spolu se sestrou Annou jako děti nebožtíka Markvarta Černého z (Valašského) Meziříčí. [25] Z nich Jan byl patrně totožný s uvedeným již Ješkem z Hranic. Vavřinec byl v l. 1405—1409 farářem v Bzenci a protonotářem markrabí Prokopa; [26] r. 1405 obdržel spolu s bratrem Janem od markrabí Jošta dědičnou rychtu v Kralicích u Prostějova. [27] Florian Zapletal [28] pokládal za hranického měšťana i Edlingera, který držel kolem r. 1400 některá biskupská léna; ten ale nebyl měšťanem hranickým, ale hulínským. [29] Zato z Hranic pocházel premonstrát Bohuslav z Hranic, který byl r. 1285 proboštem knínickým (u Boskovic) a od roku 1310 opatem kláštera hradišťského. Zemřel počátkem dubna 1315 a byl pohřben 4. dubna téhož roku v Knínicích. [30]

Zprávy z konce 14. a z počátku 15. století svědčí, že Hranice náležely k středně významným městům moravským. Jejich význam byl hlavně v poloze na křižovatce cest a dále v tom, že

byly střediskem rozsáhlého panství, které bylo někdy na počátku 14. století částečně (hlavně v své horské části) zasaženo německou kolonizací.

[1] Státní archív v Brně, Nová sbírka 604/2, 3.
[2] Kámen = 10,275 kg.
[3] Krebsbach, nyní Ludina.
[4] Čtvrt = 5,8125 l.
[5] Černými lesy se míní lesy mezi Jindřichovem a Nejdkem.
[6] Drejlink = 10,7 hl.
[7] Fodro = 17,2 hl.
[8] Bečice = 5,35 hl.
[9] 8. května.
[10] 8. září.
[11] CDM V, 42.
[12] Josef Teige, Zpráva o pramenech dějin kláštera Hradišťského u Olomouce, Věstník Král. české společnosti nauk 1893, 63.
[13] Kronikář kláštera Tetzel praví, že od zástavy proboštu Janovi byly Hranice stále v zástavním držení, až do opata Beneše.
[14] CDM XII, 263; zde se poprvé objevuje německý název Hranic (listina je psána německy).
[15] Josef Teige, Zpráva o pramenech dějin kláštera Hradišťského u Olomouce, 66.
[16] CDM XI, 68.
[17] CDM VII, 569, MVB I, 456, 458.
[18] Gregor Wolný, Kirchliche Topographie I/5, 152.
[19] ZDO VII, 526.
[20] ZDO IX, 251.
[21] Karl Lechner, Die ältesten Belehnungs- und Lehensgerichtsbücher des Bisthums Olmütz II, 121.
[22] K. Lechner, Die ältesten Belehnungs- und Gerichtsbücher des Bisthums Olmütz II, 121, 180, 200, 270.
[23] Tamže I, 11.
[24] KP I, 402.
[25] ZDO VII, 36.
[26] CDM XIII, 371, XIV, 109.
[27] CDM XIII, 371.
[28] Florian Zapletal, Hranice a jejich zámek, Záhorská kronika 16, 1933, 82.
[29] K. Lechner, Die ältesten Belehnungs- etc. II, 200.
[30] J. Teige, Zpráva o pramenech etc., 63; Hoferiana, Hranice v archívu města Brna.

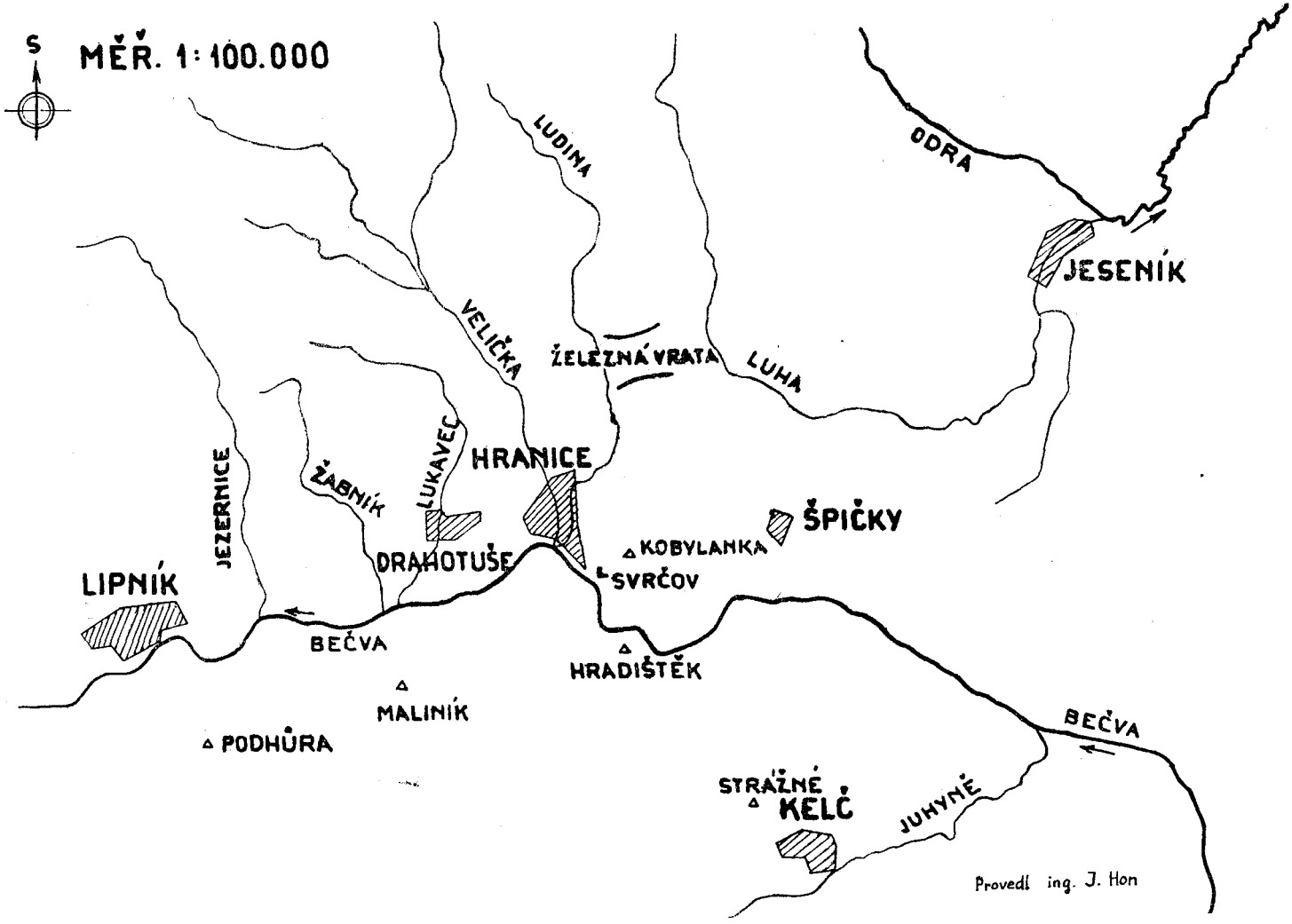

Situační plánek okolí Hranic v nejstarším období
Provedl ing. Jiří Hon

III.

ROZVOJ MĚSTA V 15. A 16. STOLETÍ DO TŘICETILETÉ VÁLKY

Dr. Bohumír Indra

1. Od husitské revoluce do války česko-uherské

Na počátku husitských válek byly město i panství Hranice opět v držení kláštera hradišťského, když byly někdy kol r. 1410 vyplaceny opatem Benešem ze zástavy, trvající sto let. [1] Město, rozkládající se na protáhlém kopci mezi Ludyní, Veličkou a Bečvou, bylo opevněno plaňkami, pleteným parkánem, valy a příkopy. Na severu uzavírala přístup do města tvrz, která se rozkládala po obou stranách dnešní silnice a byla zapojena do městského opevnění. Byla vybudována již za držení města a panství klášterem hradišťským jako sídlo purkrabího a rozšířena a zpevněna později zástavními držiteli města. Tvrzí, z valné části dřevěnou, procházela trhová cesta z města Horní ulicí na město Potštát a ulicí Zborovskou na Bělotín a Odry, na opačné straně města vyúsťovala silnice Dolní branou na předměstí Motošín a přes potok Veličku k Drahotuším. Prastará obchodní cesta, která vedla údolím Bečvy přes Drahotuše a vcházela přes Veličku do osady Hranic u bývalého kostela a fary a pokračovala dále Farní ulicí přes most na Ludyni dnešní Hřbitovní ulicí, Dobrovského ulicí, polní tratí Dráhy na Hluzovský kopec a dále na Špičky a Starý Jičín nebo na Kelč a Meziříčí, byla při lokaci města a jeho opevnění koncem 13. století převedena od kostela v pravém úhlu kol fojtství na hlavní náměstí — tržiště a procházela dále tvrzí (hradem) na Potštát nebo Bělotín, a podél hradeb na Špičky. Původní komunikace z Farní ulice do ulice Hřbitovní byla svedena k menší tzv. Mlýnské (Černotínské) bráně a vedla pod hradbami města ulicí Komenského opět do Hřbitovní ulice a dále na Špičky. Dnešní silnice údolím Bečvy pod Svrčovem na Černotín patrně ještě neexistovala, řeka Bečva se rozlévala až k úpatí Svrčova a terén nebyl sjízdný. Vedla tu pouze hradní cesta lesem Hůrkou na hrad Svrčov a dále na Černotín a Kelč. Okolí města bylo velmi těsné. Měšťané měli málo pozemků pro obdělání a pastvu. Na západní straně tvořila řeka Velička hranici města i panství, za níž na pravém břehu se rozkládalo již panství Drahotušské, jehož správním centrem byl hrad Drahotuš nad Podhořím, hospodářským pak město Drahotuš s rozsáhlými polnostmi v celém okolí až po Veličku. Majitel drahotušského panství, Albrecht z Cimburka a Tovačova usiloval o hospodářské povznesení města Drahotuš proti klášternímu městu Hranicím. Nadal město Drahotuše

již r. 1408 velkými výsadami, dal měšťanům a předměšťanům právo odúmrtní, tj. dědění majetku po příbuzných, zbavil je různých dosavadních povinností a daroval jim les Drahotuch za Bečvou k užívání a polepšení města. [2] Na jižní straně byla hranicí města Hranic i panství řeka Bečva od ústí potoka Veličky až po Skalku, odtud šla hranice městských pozemků na les Doubravu u Bělotína. Za Bečvou bylo již panství helfenštejnské, k němuž patřily také vsi Opatovice, půl vsi Zbrašova, Ústí, Černotín a Hluzov, dvůr na pravém břehu Bečvy před Hranicemi se 3 lány polí a dvůr u Bělotína. Druhá polovina vsi Zbrašova patřila ke klášteru hradišťskému u Olomouce, jemuž ji daroval počátkem 14. století Štěpán z Opatovic. Na pravém břehu Bečvy stál na příkré skále nad údolím Bečvy hrad Svrčov, uzavírající kratší cestu na Černotín, Hustopeče a Kelč. Hrádek byl vystavěn pravděpodobně koncem 14. století za zhoubných bojů markrabí Jošta a Prokopa lenními vasaly olomouckého biskupa na okraji panství na ochranu biskupského hradu a města Kelče. [3]

Hraničtí měšťané drželi východně města polnosti Dráhy v místech lesa, který vyklučili, a severně města, hraničící s pozemky vsí Bělotína, Střítože a Šumvald u Olšovce, od města dosti odlehlé. Přes svou okrajovou polohu bylo město správním, ekonomickým i kulturním střediskem celého panství, k němuž patřily v té době vsi Bělotín, Loučka, Nejdek, Lučiště (Lučice), Heřmanice, část Polouvsí, Blahutovice, Šumvaldy, Střítež, Jindřichov a Partutovice, vesměs založené ve vyklučeném hraničním lese, táhnoucím se na sever a na východ od města.

Ještě počátkem r. 1427 bylo město Hranice opěrným bodem katolické strany v zemi. V r. 1422 za vpádu knížete Zikmunda Korybutoviče z Polska Moravou do Čech, zvoleného husity za držitele království českého, pobýval král Zikmund podle itineráře dokonce v Hranicích a dne 26. dubna datoval odtud jeden svůj list. [4] Husitská vojska dobyla sice r. 1423 za svého tažení královského města Přerova, v němž ležela uherská posádka, ale stáhla se pak opět do Čech. Hlavní baštou katolické strany na Moravě bylo město Olomouc. Husité měli však mocné zastánce i na Moravě. Byli to v Pobečví zejména Petr Strážnický z Kravař, zemský hejtman moravský, který držel hrad Helfštejn s městem Lipníkem a také Prostějov, Ctibor z Cimburka na hradě Drahotuši a zejména Jan z Cimburka na Tovačově. Král Zikmund svěřil boj na Moravě proti husitům r. 1423 svému zeti rakouskému vévodovi Albrechtovi. Když ten zbavil Kravaře správy země, spojila se proti Albrechtovi husitská šlechta a vypověděla mu boj. Za nastalých bojů donutil vévoda a olomoucký biskup Jan Železný vojensky vůdce husitské strany na Moravě Petra z Kravař vybitím jeho vesnic a statků ke kapitulaci. Hlavní baštou husitské Moravy stal se pak Tovačov. Jan Tovačovský z Cimburka oblehl biskupskou Kroměříž, později znemožňoval na cestách dovoz potravin do Olomouce. Dne 2. února 1425 dobyli husité kláštera Dolan u Olomouce a vložili sem posádku, která pak tísnila Olomoučany s druhé strany. Olomoucká městská rada v dopise z 21. prosince 1425, poslaném Albrechtovi, vyslovila obavu, že Tovačovský se zmocní města Přerova, Hranic i jiných menších pevných míst, která byla dosud v držení katolické strany.

Ale k dobytí měst v Pobečví a Poodří husitskými vojsky došlo až dva roky nato počátkem r. 1428. Ještě v únoru 1427 držel město Hranice klášter premonstrátů na Hradisku u Olomouce, neboť listinou, datovanou 28. února 1427 prodal se souhlasem Albrechta, moravského markrabího, určitý plat na Hranicích olomouckému měšťanu Kneufelovi. [5] Koncem roku 1430 byl však pánem města již Jan Tovačovský z Cimburka, který listinou 5. ledna 1431 potvrdil hranickým měšťanům jejich privilegia. Přesné datum dobytí a obsazení města Hranic neznáme, došlo k němu však pravděpodobně počátkem r. 1428 nebo koncem roku 1427. Letopisy kláštera hradišťského u Olomouce uvádějí, že třetího roku po dobytí Dolan (r. 1425) oblehl Jan Tovačovský město Přerov, obsazené uherskou posádkou, po 3 nedělích se město vzdalo, bylo pak popleněno i vesnice v okolí. Pak táhl Tovačovský k městu Odrám, které držel Jiří ze Šternberka na Odrách, protivník husitů, město se vzdalo. Nato se obrátil proti Hranicím a rovněž se jich zmocnil, pak vypálili Nový Jičín a obyvatelstvo pobili. Později se zmocnili také města a hradu Šternberka. [6] Také druhý pramen, latinské zápisky kněze Antocha z Přelouče, kladou tyto události někdy do této doby. [7] Na Odrách, chránících přístup od Opavy do Pobečví a na Moravu seděla pak po řadu let husitská posádka pod vedením Dobka Puchaly a nějaký čas i sám princ Zikmund Korybutovič. Odtud byla husity r. 1428 dobyta a dočasně obsazena i řada dalších měst a opevněných míst, zejména Fulnek a Ostrava.

Hranice jako město katolické strany byly po dobytí vyplundrovány podobně jako jiná města, přitom byly městské knihy a privilegia zničeny, řada měšťanů pobita nebo trvale opustila město. Domy na předměstí opustly a byly zničeny. Pro další osudy města Hranic mělo jeho dobytí husity a převod do rukou světských feudálů dalekosáhlý význam. Národnostně smíšený ráz města se změnil ve prospěch českého živlu, který v dalších desítiletích zcela převládl. Jan z Cimburka vložil do města stálou posádku, která se usadila na hranickém hradě. Také hrad Helfštejn s městem Lipníkem a hrad Drahotuš byly v rukou přívrženců husitské strany. Za bojů obou stran byl v r. 1432 dobyt husity také klášter Hradiště u Olomouce, sídlo hranické vrchnosti, opevněný jako vodní hrad a obsazen jako významná pevnost proti Olomouci. Později však husitská posádka klášter opustila, Olomoučané dali jej pak pobořiti. Síla katolické strany na Moravě se však nemenšila a husitští feudálové ochabovali. V r. 1434 ještě před bitvou u Lipan, dne 4. března na sněmu v Brně podrobili se významnější šlechtici husitské strany na Moravě vévodovi Albrechtovi a podepsali tzv. landfrýd, zachování míru v zemi, mezi nimi také Jan Tovačovský z Cimburka, který držel Hranice.

Zboží kláštera hradišťského panství Hranické s městem Hranicemi bylo pak zastaveno markrabím Albrechtem za dluhy kláštera Janu Tovačovskému z Cimburka do vyplacení zástavní sumy, k vyplacení zástavy však už nedošlo. R. 1437 prohlásil pan Tovačovský u zemského práva v Olomouci výslovně, že drží zboží Hranice od markraběte Albrechta. [8] Také v zástavním listě z r. 1464, daném klášterem hradišťským jeho synu Ctiboru z Cimburka na hranické zboží se opat a kon-

vent kláštera přiznávají k dluhu 800 hřiven groší, které Jan z Cimburka a Ctibor s povolením krále zaplatili za dluhy, zapsané klášterem na město a panství Hranice. [9]

Jan Tovačovský z Cimburka byl původně služebníkem krále Zikmunda, ale později se stal jedním z nejpřednějších sloupů husitství na Moravě a byl jím až do své smrti. Jako vůdce husitských vojsk se účastnil slavných tažení na Slovensko i do Slezska. Byl horlivým kališníkem a všude na svých statcích dosazoval husitské kněží. Také v Hranicích obsadili kališníci tehdy městský kostel a faru. Po vyhlášení kompakťát a smrti krále Zikmunda byl r. 1437 dosazen králem Albrechtem za hejtmana markrabství moravského a zůstal jím až do nástupu krále Jiřího z Poděbrad. Pevnou ruku, moudrost a rozhodnost v řízení země prokázal zejména po smrti krále Albrechta r. 1439 za velkého bezkráloví, až do korunovace jeho syna Ladislava Pohrobka r. 1453, kdy byl vlastně nejvyšším představitelem státní moci na Moravě. Sídlil na vodním hradě Tovačově, na Hranicích ustanovil hejtmana, jímž byl r. 1433 Jan ze Lhoty.

Krátkou dobu držel Jan z Cimburka před r. 1435 také Hukvaldy, které však prodal. Získal zpět také většinu zboží Drahotušského, na němž se do té doby vystřídalo několik držitelů. R. 1448 dal své manželce Žofce z Kunštátu zapsat do zemských desk olomouckých a zajistiti její věno na vsích Jezernici, Slavíči, půl vsi Milenově i plat, který měl dědičně na Hranicích v 700 hřivnách groší a zděděný majetek v Drahotuších na tamním fojtství a příslušenství městečka Drahotuš a na vsi, mlýně a fojtství ve vsi Velké. [10] Prostřednictvím své manželky byl spřízněn s Jiříkem z Poděbrad, který se zmocnil r. 1448 Prahy a v r. 1452 byl zvolen zemským sněmem správcem království českého. Jiřík měl v něm a v jeho synu Ctiboru Tovačovském z Cimburka spolehlivé spojence na Moravě. V r. 1457 získal Jan Tovačovský v zástavu také město Přerov, které mu král Ladislav zapsal v 3000 zl. Zemským hejtmanem moravským zůstal Jan Tovačovský do r. 1459, pro stáří se pak hejtmanství vzdal a zemřel již 27. 2. 1464. [11] Jeho nástupcem v úřadě zemského hejtmana na Moravě ustanovil král Jiří svého syna Viktorina.

Městu Hranicím potvrdil Jan z Cimburka a Tovačova 4. ledna 1431 listem daným v Hranicích všechna městská práva a svobody, která dosud užívalo, neboť městské knihy a privilegia, které mělo, byly při dobytí města zničeny. Byly to hlavně právo vaření a šenkování piva ve městě a na míli od města, právo šenkování vína, rybolov v Bečvě od ústí Veličky po Skalku, v potoku Ludyni (tehdy se zval Krebsbach — Račí potok), držba městského pastviště Dráhy, kde pásli svůj dobytek a užívání hájku nad pastviskem, dále držba zahrad na předměstí, dva svobodné jarmarky v roce, na sv. Stanislava a Narození Matky Boží, které dostali koncem 14. století od starého markraběte Jošta, a týdenní trh ve městě v sobotu. Z řemesel se v privilegiu jmenují ve městě výslovně solníci, pekaři, ševci a soukeníci, kteří platili týdenní trhový poplatek na opravu města. Privilegium uvádí a potvrzuje také všechny dosavadní staré platy a dávky měšťanů vůči vrchnosti a městu (jsou rozvedeny v II. části ve studii dr. Hosáka).

Město nebylo ještě opevněno kamennými hradbami. Když bylo potřeba dělat nový parkán okolo města a prohloubiti příkopy, musely při tom pomáhati všechny vesnice na panství dvěma třetinami a město jednou třetinou. Měšťané měli právo obrátiti kupce, jedoucí od Potštátu na Jičín, aby nejeli mimo město Hranice k Černému lesu a dále na Jičín, měli jezditi pravou silnicí k městu Hranicím. Ke všem těmto starým právům a svobodám přidal Jan z Cimburku měšťanům k polepšení o d ú m r ť, tj. právo dědění majetku po příbuzných ve městě i na předměstí, kteří zemřeli bezdětní. [12]

Pramenných zpráv máme z té doby málo. V neklidné té době zmocnil se hradu Drahotuš Boček Puklice z Pozořic, a Helfštýna Jan z Messenpeku, který r. 1434 podepsal také mír v zemi. Bratři Vilém a Boček Puklice z Pozořic na Štramberku a Drahotuších přistoupili ke konečnému míru v zemi teprve r. 1440. Někteří drobní šlechtici neupustili však od násilných kořistnických akcí a přepadávali a loupili ve vesnicích. Jan Tovačovský z Cimburka pohnal r. 1437 u zemského práva v Olomouci Jana Tunkla z Brníčka, že zajal v Drahotuších jeho služebníka Matúška, pobral mu koně i odění a šacoval jej, ačkoliv v zemi byl vyhlášen mír. Současně pohnal Bočka Puklici z Pozořic a z Drahotúše, že mu pobral na jeho dědictví ve Velké v pravém míru a odtud táhl a ležel pak ve vsi Nejdku, patřící k Hranicím, kterou vyplenil a celou vybral. [13] Spor vznikl také o vesnici Bělotín, patřící k hranickému panství, na kterou měl zástavní list od hradišťského kláštera olomoucký měšťan Fenix Niklas, kterou však Jan z Cimburka zastavil a odprodal jinému. Později koupil Jan z Cimburka Bělotín zpět a připojil opět k panství. Spor o zaplacení zástavní sumy se však vlekl ještě r. 1466, kdy byl pohnán syn Janův Jan z Cimburka a Tovačova na Bělotíně z doplacení celé sumy. [14]

Také Vok ze Sovince na Helfštejně pohnal r. 1447 Jana z Cimburka u zemského práva v Olomouci ze 100 hřiven groší, že jeho úředník z Hranic kázal rubati drva k pálení, pruty a koly k stavení ve společném lese, který společně mají, z něhož polovina užitku patřila Vokovi, ale on sobě vše bral. Také pustil úředník jeho z Hranic lidem z Hranic pásti dobytky ve společném lese a ačkoliv Vok k němu poslal, aby to stavil, aby nepásli, nic neudělal. V obou případech byl vyhlášen poklid, strany se smířily před projednáváním pře. [15] Patrně tu šlo o společný les vsi Zbrašova, jehož polovice patřila k panství helfštejnskému, druhá k panství hranickému. Hrad Svrčov na této polovině ztratil v 2. pol. 15. století účel a byl opuštěn.

Spojení obou panství hranického a drahotušského v rukou Jana z Cimburka umožnilo další rozvoj města Hranic. Cimburk měl zájem o jeho hospodářský rozvoj a zlepšení životních podmínek jeho obyvatel. Prodal r. 1451 městu Hranicím vlastní p a s t v i š t ě, l e ž í c í z a B e č v o u podle Drahotucha, kde někdy byly zahrady spolu se 3 zahradami, které byly ještě osedlé při tom pastvišti. [16] Zastavil také Hranickým k užívání p u s t i n u L h o t i s k o, pozemky zaniklé vsi Lhoty ležící severovýchodně od města a dal jim i l e s D o u b r a v u, ležící pod Černým lesem u Bělotína. Na pastvisko u Drahotucha vedl most přes Bečvu. Povinnost opravy mostů a cest v okolí města příslušela měšťanům, město

neslo také všechny náklady oprav. Příjmů bylo málo, proto také cesty byly bídné. Cimburk vymohl proto městu Hranicím od krále privilegium na vybírání cla a mýta v Hranicích od projíždějících kupců apod. V královském majestátě, daném v Opavě v úterý po sv. Vincenci r. 1464 praví král Jiřík Poděbradský »znamenajíce chudobu lidí města Hranic, kterak oni předešlé časy záhubami rozličnými zchuzeni jsou a že také na mosty tudíž na vodě Bečvy časté opravování a náklady veliké činí« daroval městu clo neb mýto, aby mohli z každého těžkého vozu, který by na město jel s kupectvím neb jinými věcmi, bráti 2 peníze a z vozu lehkého 1 peníz. Neměli však nikoho nutiti, aby jel na město, chtěl-li by kdo jinudy jeti, neměli mu v tom překážeti. Vybrané mýto mělo být použito na úhradu nákladů oprav všech mostů u města. [17]

Jan z Cimburka polepšil také znak města Hranic, který užívalo podle premonstrátského kláštera Hradiště u Olomouce (představující patrona kláštera sv. Štěpána mučedníka, po stranách se znaky černé orlice a bílého lva) přidáním znaku svého rodu, štítu s trojí řadou cimbuří nad sebou, pod nohy sv. Štěpána. Tento znak užívalo pak město Hranice na pečetích i na branách města až do r. 1629. Otisky nejstarších městských pečetí známe zatím až z 16. století. Přičinil se také o zlepšení důchodů městského špitálu hranického, který stál tehdy vedle městské školy při farním kostele na dnešním Školním náměstí. Pán na Helfštejně Vok ze Sovince zastavil r. 1463 fojtovi, purkmistrovi, konšelům a radě i vší obci města Hranic za 50 zlatých uherských roční plat 2 kopy groší z poloviny své vsi Zbrašova, který mu odtud vycházel. Vyhradil si však svrchní právo nad Zbrašovskými. Ten plat měli měšťané obrátiti na chudé lidi, přebývající ve špitále města Hranic pro jejich potřebu. Sám přidal pro chudinu ve špitále drva ze své části společného lesa, patřícího k panství helfštejnskému, aby se ti chudí ve špitále mohli lépe ohřívati a Boha chváliti. Kdyby chtěl své lidi na Zbrašově opět vyplatiti, měl zaplatiti městu 50 zlatých uherských a hraničtí měšťané měli je obrátiti na věčné časy k potřebě té chudiny ve špitále. Českou pergamenovou listinu, podnes dochovanou, psanou na Helfenštejně v sobotu den sv. Alžběty r. 1463 zpečetili kromě Voka také Jan z Cimburka a z Tovačova na Hranicích, Jiřík z Landštejna na Bystřici a 3 panošové. [18]

Jan z Cimburka zaváděl také nové formy vrchnostenského hospodaření. Staré robotní povinnosti poddaných na vesnicích převáděl na činžovní platy. Drahotušanům, kteří vykonávali dosud všechny roboty k panskému újezdnímu dvoru ve městě, dal všechny pozemky dvora do nájmu za stálý roční plat. Aby zvýšil důchody z panství, začal také se zakládáním rybníků na Hranicku. U vsi Polomi zřídil značným nákladem velký rybník, který si cenil na 14 hřiven pražských groší. O tuto sumu zvýšil také zástavní sumu za hranické panství, kterou měl za hradišťským klášterem.

Po jeho smrti získal zástavní list na město a panství Hranice starší jeho syn Ctibor Tovačovský z Cimburka, nejvyšší hofrychtéř markrabství moravského, proslulý válečník, státník a zejména právník, věrný obhájce práv královských proti šlechtě. Poněvadž premonstrátský

klášter hradišťský nebyl s to vyplatiti zástavní sumu 800 hřiven groší, složenou Janem z Cimburka, kterou zvýšil o 14 hřiven za náklad rybníka polomského, zastavil opat Jiří a konvent kláštera sv. Štěpána na Hradisku s povolením českého krále Jiřího jako markrabí moravského opět město Hranice s celým panstvím, všemi poplatky a užitky r. 1464 Ctiborovi z Cimburka a Tovačova do konce jeho života. Toliko královskou berni měli fojtové a starší odevzdati do kláštera, když by bylo zavoláno v zemi. Ctibor měl za zástavu platiti klášteru ročně 80 kop groší pravidelného platu. Klášter měl právo vyplatiti město a panství po jeho smrti zaplacením zástavní sumy 814 hřiven Ctiborovým dědicům. Vyhradil si také, kdyby se zámek Hranice dostal do rukou nepřátelských za života Ctiborova nebo jeho nástupců, kteří by převzali zástavní list, aby byli povinni jej z rukou nepřátelských vypraviti bez nákladů kláštera a jemu jej odevzdati. Zástavní list na město a panství Hranice potvrdil Ctiborovi král Jiří Poděbradský r. 1465. [19]

Za nastalých bojů mezi Jiříkem z Poděbrad a stranou papežskou v českých zemích byl Ctibor z Cimburka a jeho bratr Jan velkou oporou krále Jiřího na Moravě, neboť mu zůstali věrni. Proti Jiříkovi se na stranu papeže postavila katolická Panská jednota, na Moravě německá města, ve Slezsku zejména město Vratislav. V létě 1466 poslal král Jiří, který přitáhl k Brnu, vojenskou výpravu pod vedením Ctibora z Cimburka do Slezska proti odbojným Vratislavanům. Hejtmani jednotlivých vojenských družin, podřízených velení Ctibora z Cimburka, se shromáždili koncem července na Ctiborově hradě v Hranicích a odeslali odtud městu Vratislavi a Namyslovu podle starého rytířského zvyku opovědné listy, písemné oznámení, že stojí ve službě pana Ctibora z Cimburka a Tovačova a ohlašují jim své nepřátelství. Vratislavští dostali z Hranic 29 takových opovědných listů, některé z nich se dochovaly v archívu města Vratislavi podnes. [20] Také hraničtí občané vypravili do pole podle své povinnosti 3 válečné vozy s koňmi a všemi potřebami vojenskými, zákupní fojti z vesnic, kteří měli manskou povinnost k hranickému hradu, museli se vypravit do pole na koni v plné zbroji.

Vojsko Ctibora Tovačovského vytáhlo potom do Slezska a oblehlo 6. srpna město Namyslov, patřící Vratislavským. Pro mor v ležení bylo však od obležení upuštěno a vojsko se vrátilo na Moravu. Odboj Vratislavských potřel Ctibor z Cimburka až příštího roku v bitvě u Pačkova 11. června 1467. Když potom za bojů s uherským králem Matyášem Korvínem, který se postavil v čelo katolické Panské jednoty a měst a r. 1469 se dal korunovati v Olomouci za krále českého, byl v červenci 1469 zajat od Uhrů u Veselí na Moravě Viktorín, syn Jiřího z Poděbrad, zemský hejtman moravský, stal se Ctibor Tovačovský jeho nástupcem. Byl také v čele poselství, které r. 1469 oznámilo polskému králi Kazimírovi zvolení kralevice Vladislava za Jiříkova nástupce na českém trůně, a po smrti Jiříkově 22. března 1471 se opět přičinil, že mladičký král byl přijat za českého krále. Král Jiří užíval k diplomatickým službám i jiného Hraničana, mnicha hradišťského kláštera Jana, zvaného Starústka z Hranic. R. 1466 jej poslal do Francie s manifestem králi francouzskému. R. 1470 byl Starústka už opatem kláštera strahovského. [21]

Ctibor z Cimburka potvrdil r. 1465 Hranicím privilegia, daná městu jeho otcem r. 1431 a list na pastvu z r. 1451. Poněvadž mezi měšťany a předměšťany, usedlými vně hradeb na předměstí Motošíně, v Horní ulici a podél potoka Ludyně trvaly spory o právo pastvy dobytka, braní dříví z obecního lesa a o platy ze zahrad, zakázal Ctibor další spory a rozhodl, aby měšťané i předměšťané měli stejnou svobodu v pastvách, které mají od starodávna, i v těch, které později koupili, poněvadž jsou zasazeni v jedněch mezích, měšťané se neměli proto od předměšťanů oddělovat. Lesy nad Drahami, které prve užívali měšťané v mýcení a obraceli na městské dobré, měli sami dále užívati a mýtiti ku prospěchu města a předměšťanům neměli z toho dávati žádných počtů. Zahrady kol města, které byly zapsány měšťanům za plat 1 a půl hřivny, měli držet bez předměstských, odvádět z nich však také sami všechny dávky na vojny a žoldnéře neb jiné poplatky. Zahrady, které darovali s voskem ke kostelu, měly dávati plat ke kostelu, měli však z nich platiti také na vojnu na žoldnéře, poněvadž v obci sedí a obce užívají, a to měšťané dvěma třetinami a předměšťané jednou třetinou, stejně jako všichni ti, kteří se nově přistavili k obci nebo by se v budoucnu osadili. Také, kdyby se nějaká škoda stala ve městě nebo na předměstí, měli nésti společně náklad na opravu, měšťané dvěma třetinami a předměšťané jednou třetinou. [22]

Rostoucí město mohlo se rozšiřovati na předměstí na pravém břehu Veličky, přiléhajícím těsně k městu, který však patřil k panství drahotušskému. To držel opět již zcelené po otci Ctibor z Cimburka. Aby město mohlo dále růst, prodal Ctibor na žádost hranických měšťanů r. 1465 role a zahrady za Veličkou k osazení hranickým měšťanům a předměšťanům, roční platy měli z nich však odváděti k hradu Drahotuši. Z privilegia se dovídáme jména mnohých hranických měšťanů v té době, polohu pozemků i obraz krajiny. Měšťanu Janu Hedvičkovi prodána zahrada Košarovská, Jiříku Plihačovi díl role půlláního, ležící od Bečvy až do Veličky vedle role fojta drahotušského, měšťanům Martišovi a Mikuláši role, ležící od Velké podle role Strulevské, rozdělená cestou na dvě poloviny, z nichž horní k Velké měl dostati Martiš, dolní k Bečvě Mikuláš. Martiš koupil navíc zahradu, ležící u řeky Veličky podle meze Petra kováře. Mikšovi Černotskému prodána role, ležící mezi cestami, spolu se zahradou podle Veličky, měšťanům Blažkovi řečenému Dukát, Řehořovi Tlačisvětovi a Řehoři Solníkovi prodány tři zahrady za Veličkou, ležící proti Drahotuchu od Bečvy a Martinu Brdcovi role se zahradou podle role Strulevské a role Drahotušské. Další zahrady, ležící blíž města u Veličky prodány Ondřeji Býčkovi a Matysu nožířovi. Petr kovář přijmím Gropyter koupil zahradu za řekou Veličkou proti hradu hranickému, Fryc masař a Šaydar nejzadnější zahradu od vsi Velké. Kupitelé mohli zahrady prodati, stálý plat z nich však měla bráti drahotušská vrchnost. [23] Měšťany drahotušské odškodnil Ctibor z Cimburka za úbytek pozemků téhož roku tím, že jim postoupil panský dvůr neb újezd v Drahotuších za roční plat 12 kop groší, role a louky si měli mezi sebou rozděliti. [24] Všechna tato i jiná opatření měla zvýšit finanční výnos z panství.

Hraničtí měšťané a předměšťané získali tak v 2. pol. 15. století široký pruh pozemků za Veličkou na panství drahotušském, od mezí Velických až do Bečvy. Později se rozsah pozemků na pravém břehu Veličky ještě zvětšil a zůstaly již trvale v držení hranických měšťanů. Předměstí Motošín, ležící pod hradbami mezi Ludyní a Veličkou navázalo tak na novou čtvrt Novosady podél Veličky. Usazovali se tu na zahradách hojně i řemeslníci. Jména měšťanů dokazují, že město bylo české, zbylí Němci se počeštili, utrakvismus byl výlučným náboženstvím. Značný růst počtu osedlých na předměstí vedl vrchnost k ustanovení vlastního předměstského práva. Ve městě bylo pak dvojí právo, městské a předměstské a dva fojti, městský a druhý na Motošíně pro předměstí. Jako hospodářské středisko panství mělo město Hranice řemeslnicko-zemědělský ráz, řemesla vyráběla však ještě převážně pro místní spotřebu na panství. Neklidná doba a válečné nebezpečí přispěly jistě k tomu, že opevnění města bylo zesíleno, stará tvrz přebudována v gotický hrad z lomového zdiva jako obrana města od nechráněného severu a současně sídlo správy panství.

Na hradě Hranicích byl v této době Ctiborovým purkrabím panoš Štěpán z Popelova, který za válečných tažení zaplatil žoldnéřům za pana Ctibora 120 kop groší stříbrných. Ctibor postoupil mu r. 1469 za ten dluh a prodal v té sumě svou roli Strulovskou, ležící mezi jinými rolemi proti městu Hranicím na panství drahotušském. Štěpán měl z ní platiti roční plat 4 gr. fojtu v Drahotuších, který odváděl vybrané platy k hradu Drahotuši. [25] Štěpán z Popelova odkázal později roli Strulovskou k hranickému špitálu. Název této polní trati se udržel v Hranicích podnes.

Král Jiří Poděbradský ve svém boji s Matyášem Uherským usiloval o to, aby získal a udržel na své straně přední šlechtice, na které by se mohl spolehnouti. Jedním z nich byl Albrecht Kostka z Postupic, fojt markrabství lužického, obratný diplomat a vlivný jeho rádce, který sňatkem s Libuší z Kravař a z Strážnice získal Šternberk. V r. 1464 byl v čele Jiříkova poselství ke králi francouzskému a v letech 1466—1469 vedl jednání mezi králem Jiřím a Matyášem Uherským. Aby jej připoutal pevněji ke své straně, postoupil mu na přání krále Jiřího Ctibor z Cimburka r. 1470 zástavní listy na klášterní statek Hranice a zástavní zámek markrabský Přerov. [26] Pan Albrecht Kostka z Postupic koupil už předtím r. 1467 od Voka ze Sovince a jeho synů za 30 000 zlatých uherských hrad a panství Helfštejn s městem Lipníkem, a nabytím Přerova a Hranic spojil tak ve svých rukou rozsáhlý komplex statků v Pobečví. [27] Ctibor z Cimburka podržel v Pobečví jen dědičné své panství Drahotuše. Za postoupení Hranic pustil král Jiří z Poděbrad Ctiborovi z Cimburka v dědičné držení manství Tovačov s tvrzí, městem a příslušenstvím, aby si je mohl vložiti do zemských desk. Než Albrecht Kostka přešel už v červenci 1470 zcela na stranu krále Matyáše a ke katolictví, a po smrti krále Jiřího r. 1471 se postavil i proti jeho nástupci králi Vladislavu Jagelonskému. Za to, že po smrti krále Jiřího pomohl Kostka r. 1472 klášteru hradišťskému vyplatiti obsazené zboží kláštera hradišťského 2000 zlatých uherských, kterýžto dluh vzal na sebe, zapsal mu klášter tyto peníze do 2 ži-

votů erbovních na městě a panství hranickém, a do vyplacení té sumy propustil jej i nástupce od placení ročního úroku 80 hřiven, který zástavní držitelé Hranic byli dosud povinni platiti klášteru. [28] Kostka měl rozsáhlé statky a na Hranicích pobýval jen zřídka. [29] Byl nejvyšším komorníkem zemského soudu v Olomouci. Byl značně zadlužen a věřitelům dával do zástavy jednotlivé vesnice i části statků. V r. 1475 byl dlužen panoši Vaňku Šatnému z Ještědu na Přerov 2000 zl., panu Tamfaldovi zastavil ves Černotín za dluh 400 zl., panu Bořitovi z Budče za 500 zl. vesnici Jezernici, zastavena byla i Trnávka u Lipníka a město Hranice Janu Bělíkovi z Kornic. Kostka prodal proto už r. 1475 zámky Helfštejn, Přerov a Hranice a všechno zboží k těm hradům příslušející panu Vilému a Janovi z Pernštejna. Zápisy na Helfštejn od Voka ze Sovince a listy na Hranice a Přerov od Ctibora z Cimburka odevzdal Kostka panu Vilémovi na Helfštejně 22. dubna 1475. [30] Vilém z Pernštejna převzal na sebe některé dluhy Kostkovy na zboží helfenštejnském, měl je podle smlouvy zaplatiti a dlužní zápisy vrátiti panu Albrechtovi.

Při postoupení Hranic r. 1475 vznikly nesnáze, protože zástavní držitel pan Jan Bělík z Kornic, který držel Hranice jako věřitel Kostkův, nechtěl je vydati panu z Pernštejna. Věc byla však potom nějak urovnána a zástavní listy na Hranice odevzdány panu Vilémovi. Ještě r. 1477 po smrti Kostkově, který zemřel 3. 3., bylo odevzdání Hranic předmětem jednání zemského soudu v Olomouci. Ctibor z Cimburka vydal svědectví o jednání o Hranice, jemuž byl přítomen. Dosvědčil, že Kostka prodal panu z Pernštejna 4000 zl. na Hranicích a 3 životy (tj. držbu v zástavě po dobu života pana Viléma a dvou jeho nástupců). Když Cimburk jej upozornil, že na tom zboží nemá tak mnoho, než jeden život a tu sumu na opata, upokojil Kostka Pernštejna, že nemá mít starost, že to nebude jeho škoda. Když potom byli v Lipníku při postupování těch statků a pan Bilík nechtěl Pernštejnovi Hranice postoupiti, znovu ubezpečil Kostka pana Viléma, že nebude mít o to žádných zmatků. [31] Vilém z Pernštejna převzal nepochybně město a panství Hranice r. 1475, když Kostka vyrovnal dlužní zápisy s panem Bělíkem. Ten držel v té době také biskupské zboží Kelč po svém zemřelém bratru Václavu Bělíkovi z Kornic na hradě Lednici v Pováží, vojevůdci krále Matyáše Uherského. Roku 1475 však Kelč vydal a postoupil ji za peníze bratru olomouckého biskupa Tasa z Boskovic. [32]

2. Rozvoj města za Pernštejnů

Nový zástavní držitel města a panství Hranic Vilém z Pernštejna patřil k předním členům panských rodů v zemi. Dosáhl nejvyšších hodností zemských i státních. V letech 1475—1484 byl komorníkem zemského soudu v Brně a nejvyšším maršálkem království českého, r. 1487 se stal nejvyšším hofmistrem království a byl jím až do r. 1514, kdy se úřadu vzdal pro vysoký věk. Byl vynikajícím hospodářem a reformami, které na svých panstvích prováděl a obchodním podnikáním zvyšoval své

příjmy i bohatství svých měst a stal se poč. 16. století nejbohatším velmožem v Čechách a na Moravě.

Za války mezi Jiříkem a Matyášem stál na straně Jiříkově a potom Vladislavově. Jeho bratr Zikmund upadl však do zajetí Matyášova. Aby dosáhl jeho propuštění z vězení, zavázal se Vilém r. 1472 králi Matyášovi, že mu bude spolu s bratrem sloužiti a že se ho přidrží až do konce války, kterou Matyáš vedl s Čechy a Poláky. [33] Závazek tento také dodržel a bojoval pak na Matyášově straně. Už jeho otec začal skupovat a rozšiřovat rodovou držbu a Vilém pokračoval v tomto úsilí ještě rychleji a systematičtěji, sceloval své statky v rozsáhlé územní komplexy, umožňující rentabilnější formy hospodaření a větší výnosy. R. 1476 koupil za 6500 zl. uherských od Ctibora z Cimburka a Tovačova, hejtmana markrabství moravského a kancléře království českého, jeho dědičné panství Drahotuše s hradem Drahotušem, městečkem a 14 vesnicemi a spojil tak ve svých rukou všechna panství od Přerova po Hranice. K panství drahotušskému náležely tehdy vesnice Jezernice, Slavíč, Milenov, Klokočí, Velká, Mikulůvka, Podhoří, Uhřinov, Středolesí, Bohuslávky, Hrabůvka, Radíkov a pusté vsi Žabíkov a Jiřatsko. Cimburk vyloučil z prodeje jen pustou ves Popelov a roli Strulevskou, ležící u potoka Veličky u Hranic, které dal svému panoši Štěpánu z Popelova; role ta patřila v té době již trvale ke špitálu v Hranicích, kterému ji Štěpán daroval. [34]

Za války česko-uherské nebylo ani Hranicko ušetřeno válečných hrůz, některé vesnice na Drahotušsku byly vypáleny a připomínají se od té doby jako pusté. Za Kostky a Viléma z Pernštejna jako straníků Matyášových bylo město Hranice ušetřeno ničivé zkázy vojsky Matyášovými. Zprostředkováním Ctibora z Cimburka, který zůstal předním rádcem krále Vladislava, byl v r. 1478 uzavřen smír mezi Vladislavem a králem Matyášem. Oba zůstali českými králi, Vladislav měl panství v Čechách, na Moravě však, ve Slezsku a v Lužici měl vládnouti jako český král Matyáš. Toto rozbití zemí české koruny bylo zažehnáno až r. 1490, kdy po smrti krále Matyáše byl Vladislav zvolen také králem uherským a vedlejší země se opět vrátily k české koruně. [35]

Pan Vilém dovedl využíti přízně obou králů k upevnění a zlepšení svého postavení, majetku i příjmů. R. 1480 dal si potvrdit králem Matyášem držbu zástavních listů na Hranice, které měl od pana Albrechta Kostky z Postupic a dosáhl, že mu Matyáš přidal za jeho věrné služby na tom zboží jako komoře markraběcí jeho život a co by naložil na stavění hranického zámku nebo na opravu města, to mělo být připočteno k zástavní sumě. Dva roky nato r. 1482 potvrdil mu totéž král Vladislav. [36] Těmito zápisy si zajistil Vilém z Pernštejna, že statek Hranice nemohl být do konce jeho života vyplacen ze zástavy. R. 1481 byl sice žalován u zemského práva z placení 80 hřiven ročního zástavního platu klášterního, ale nálezem zemského práva byl nárok zamítnut, poněvadž plat byl klášterem zrušen r. 1472 již Albrechtovi Kostkovi z Postupic a nástupcům do vyplacení zástavy klášterem. [37] Pernštejn usiloval nyní o to, aby vůbec znemožnil vyplacení zástavy a získal statek pro svůj rod trvale v dědictví. Král Matyáš přidal mu v odměnu jeho služeb a zapsal r. 1489 na zástavě ještě životy jeho vlastních synů i dalších, které by měl, i život

jeho bratra Vratislava z Pernštejna, aby města Hranic a statku požívali a nikdo aby nemohl statky do konce jejich životů vyplatiti. [38] Příštího r. 1490 si pan Vilém vyžádal už povolení krále Vladislava, aby mohl jednati s opatem a konventem kláštera Hradiště o dědičné postoupení města a panství hranického. Král dal k tomu povolení a souhlasil, aby si dal klášterem puštěný statek vložiti do zemských desk. [39] V konečné smlouvě, uzavřené r. 1491 v Olomouci s opatem kláštera hradišťského Markem a konventem se zavázal Vilém koupiti klášteru náhradou za hranické zboží ves za 1000 zl. na Moravě, vloží-li mu klášter hranické panství do zemských desk za vlastní. Opat a konvent s tím souhlasili vzhledem na zástavní listy a potvrzení královské, které si Vilém zjednal, také jim nic jiného nezbývalo, neboť to zboží bylo tak daleko zavedeno a zapsáno a penězi přesázeno, že by je klášter nikdy nevyplatil a pro chudobu ani nemohl. V listině o tom se uvádí, že město Hranice se jiným jménem odedávna zvalo německým hlaholem Bílý kostel. Také tuto smlouvu si dal Vilém potvrditi králem Vladislavem. [40] Slíbenou sumu peněz složil pak klášteru, ale ten vklad oddaloval. Král vyzval proto r. 1498 nejvyšší úředníky moravské, aby město Hranice, dané Vilémovi králem Matyášem k dědictví i s vesnicemi k tomu příslušnými, byly mu vloženy do desk. [41] Dne 6. ledna 1499 vložil konečně na zemském soudu v Olomouci opat Jan a celý konvent kláštera hradišťského řádu premonstrátského do olomouckých zemských desk Vilémovi z Pernštejna na Helfenštejně a jeho dědicům k pravému dědictví hrad Hranice, město Hranice s předměstím a vsi Partutovice, Jindřichov, Střítež, Šumvaldy, Blahutovice, Lučiště (Lučice), Nejdek, Loučku, Bělotín, Zbrašov, Heřmanice a v Polouvsí, co v té vsi klášter měl a požíval se vším příslušenstvím, jak vše Vilém držel a užíval již od r. 1475. [42] Tím definitivně skončila zástavní držba města a panství hranického zástavními držiteli, trvající od válek husitských a klášter hradišťský u Olomouce je s konečnou platností ztratil. Celé panství se dostalo v dědičné držení rodu Pernštejnského. Panství helfenštejnské s městem Lipníkem a vesnicemi a panství drahotušské s hradem, městečkem a vesnicemi si dal Vilém z Pernštejna vložit do zemských desk olomouckých již r. 1480. [43] Rozsáhlý tento komplex pernštýnských statků v Pobečví měl ještě řadu drobných enkláv samostatných statečků v rukou nižší šlechty. Vilém je postupně vykupoval a začlenil do panství. R. 1480 učinil smlouvu o tvrz a ves Polouves, kterou připojil pak r. 1502 celou k hranickému panství spolu se vsí Dubem, r. 1481 připojil k panství helfenštejnskému tvrz Prosenice s vesnicemi Prosenicemi a Sedlcem, r. 1491 Veselíčko a Chylce. Někdy počátkem 16. století připojena i ves Polom. [44] Poněvadž správními centry se staly hrad Helfštejn, který Vilém do roku 1480 rozšířil, dobře opevnil a vybudoval v nedobytnou pevnost i reprezentační sídlo, podle něhož se pak také vždy psal, a hrad hranický, kde také občas pobýval, ztratil hrad Drahotuš, vzdálený od hlavních komunikací svou funkci správního střediska, byl opuštěn a zpustl. Panství drahotušské připojil Vilém správou již dříve k hradu Helfenštejnu. Kromě těchto panství získal Vilém z Pernštejna četná další a jeho majetek byl koncem života třikráte větší než statky Rožmberků. Už r. 1496 zdědil

hrad Plumlov a panství prostějovské, držel Kojetín, Tovačov, Kralice, Židlochovice, Kunštát a další statky na Moravě, v Čechách mezi jinými zejména Pardubice a Hlubokou. Na pardubickém zámku, který vybudoval, pak také nejčastěji pobýval.

Stejně jako Jan z Cimburka, který umožnil odevzdáním panských pozemků a lesů rozvoj města Hranic, staral se i Vilém z Pernštejna, zejména po dědičném nabytí města Hranic, aby se Hranice staly skutečný městem a rozkvétaly, měšťané zvětšili své příjmy a tím rostly i výnosy panství. R. 1484 potvrdil Hranickým všechna jejich nadání, počínajíc listem Jana z Cimburka z r. 1431, obsažená v privilegiu Ctibora z Cimburka z r. 1465. [45] Poněvadž rostoucí město s předměstím měly nedostatek pastvy pro svůj dobytek, vyměnil Vilém z Pernštejna r. 1487 měšťanům drahotušským jejich les Drahotuch, ležící za Bečvou na panství helfenštejnském blíž k Hranicím (který dostali r. 1408 od Albrechta z Cimburka) za panský les Hadovec, ležící rovněž na panství helfenštejnském. Les Drahotuch dal pak k užívání městu Hranicím, měšťanům i předměšťanům za roční plat 6 hřiven, který měli odváděti na zámek Helfenštejn. Aby nevznikly spory a hádky, stanovil listinou z r. 1489 že Hraničtí musí udělati u lesa Drahotuchu oplety, aby jejich dobytek nemohl vycházet a škoditi na obilí nebo lukách Drahotušským. Kdyby se to stalo, měli Drahotuští dobytek zajmouti a nepouštěti, dokud by škoda nebyla zaplacena a ještě měli propadnouti Hraničtí vrchnosti pokutou. Pan Vilém si rovněž vyhradil, že také dobytek z panského dvora hranického budou moci hnáti na pastvu do Drahotuchu bez překážky. [46] Tento panský dvůr, zvaný později Horní dvůr, ležel severně města Hranic a jeho přestavěné hospodářské objekty jsou dochovány podnes.

Pernštejn snažil se i jinak povznésti řemesla a obchod ve svých městech. Hraničtí měšťané byli povinni podle starého zvyku šenkovati panské víno ze zámeckých sklepů, které vozili z pernštejnských vinic na jižní Moravě každoročně svobodní rychtáři a bezrobotní dvořáci z obou panství robotnými vinnými fůrami na zámky Helfštejn a Hranice. Pan Vilém to uznal za nespravedlivé, poněvadž pro povinnost šenkování panského vína nemohli si měšťané hleděti vlastních živností. Osvobodil je proto r. 1500 od této povinnosti a zaručil jim listem, že on ani budoucí páni Hraničtí nebudou jim dávat do města Hranic ani do vsí na panství šenkovat panské víno. Současně jim povolil kupovat a šenkovat vína jaká chtějí. [47] Stejné privilegium vydal i jiným městům Drahotuším, Lipníku, Přerovu aj.

Město Hranice bylo do té doby opevněno jen valy, parkánem a hlubokými příkopy, napouštěnými vodou ze struh potoků Veličky a Ludyně. Stará tvrz na severní straně, která uzavírala příchod do města od Potštátu a Jičína, byla v 15. století zpevněna a přestavěna ve čtvercový hrad z lomového zdiva se 4 baštami, 2 věžemi a branami. Pan Vilém jako dobrý hospodář mnoho stavěl, zlepšoval své hrady a také města řádně opevnil, aby se měšťané cítili bezpeční před nepřítelem a řemesla a obchod ve městech tím lépe rozkvétaly. Kolem města Prostějova začaly se hradby města stavět r. 1495 a stavěly se ještě r. 1500, aniž byly

dokončeny. V nejstarší městské knize města Lipníka máme zprávy, že v letech 1507—1515 se stavěly kol města Lipníka městské hradby s branami, baštami, pod vedením mistra zedníka Štefana a dalších domácích mistrů zednických, stavba byla dokončena do r. 1530 mistrem Valentou, zedníkem z Prostějova. Stavba městské brány Hranické v Lipníku byla započata již v r. 1498. Při stavbě hradeb a bran města Lipníka museli zedníkům pomáhat poddaní z pernštejnských panství prostějovského, přerovského, tovačovského a hranického a vozit robotou kámen na stavbu. [48] Soudím, že také hradby města Hranic byly v té době zpevněny kamennými zdmi a baštami a věžemi. Zbytky těchto pernštejnských městských hradebních zdí a bašt se dochovaly podnes. Opevnění města, stavěné z lomového zdiva, tvořila ochranná zeď přední, mezi níž a vlastními hradbami vedl hluboký vodní příkop, napájený vodou ze strouhy, vedené od Velké k panskému dvoru a mlýnu a po úbočí pahorku až k zámku. Čtvercový zámek se 4 baštami byl oddělen od předměstí a vlastního města hlubokým příkopem. Druhá hradební zeď městská byla zpevněna na východní straně 5 baštami, na jižní 3 a na západní opět 5 baštami. Příchody do města byly chráněny branami, vedoucími zámkem, dolní branou Motošínskou a menší branou k Černotínu. Práce na opevnění města byly prováděny v prvních desetiletích 16. století. Do systému městského opevnění byl zapojen i zámek, rozšířený a přestavěný kol r. 1514, toho roku byla již jeho přestavba ukončena. Podle dochované listiny z r. 1514 odňal Jan z Pernštejna, spoluvladař a dědic panství hranického, měšťanu Ondrovi zahradu na Novosadech u Hranic, »na kteréžto zahradě přestavil se jest náš zámek«, a daroval mu za tu zahradu kus panské louky na konci pastviska Velického. [49] Tento starý zámek hranický byl později po vystavění nového zámku směrem k městu přestavěn v pivovar a sýpky. Původní hradební zeď starého zámku byla i s dvěma baštami r. 1959 při odstraňování zdiva vyhořelé pálenice a bývalých sýpek nesmyslně vyhozena do povětří a tak definitivně zničena nejstarší část historického jádra města. Dodatečně provedenou rekonstrukci základů hradební zdi z kamenných kvádrů a obou bašt z cihel bude nutno při odborné restauraci odstraniti. Stejně tak neodpovědně byla až do základů zbořena a odstraněna před několika lety zámecká bašta za domem č. p. 549 v ulici Zámecké a zbytky hradeb pod školou u fary.

Město Hranice, těžíc ze své výhodné polohy na křižovatce trhových cest od Potštátu na Kelč a Kroměříž a od Olomouce, Lipníka na Špičky a Nový Jičín bohatlo a rostlo na předměstích. Za Veličkou proti městu přibylo na zahradách mnoho domků řemeslníků, kteří pracovali pro město Hranice, seděli však na panství drahotušském a odváděli platy z gruntů a zahrad podle register na zámek Helfštejn. Vilém z Pernštejna potvrdil jim na jejich žádost svobody a práva a vydal jim r. 1510 jakýs obecní řád, kterým se měli říditi. Řemeslníci, kteří tu seděli a chtěli v Hranicích ve městě kupovati nebo prodávati, měli se o to s měšťany umluviti, jako se jiní řemeslníci umlouvají. Řemeslník, který by však nechtěl požívati města, měl svobodně seděti bez překážky a dávat platy pouze na Helfštejn. Také o pastvu svých dobytků

se měli umluviti s úředníkem neb panskými hajnými, aby mohli pást v panských lesích za Bečvou. Mohli také svobodně užívati pastviska hranických měšťanů, měli však zaplatiti pastýři jako ostatní hraničtí sousedé. Kdyby se komu stala škoda od souseda na pastvách nebo na obilí, měl dobytek zajmouti a hnáti k předměstskému fojtovi, který byl mezi nimi ustanoven, aby škoda byla zjištěna a zaplacena. Kdyby nastaly mezi nimi hádky a různice a sami to nemohli srovnati, měli se utéci k městské radě a ta jim měla radou pomoci, stejně kdyby se stala krádež a oni chytili zloděje. Každý kup neb prodej domku se zahradou měli si odevzdati před městským fojtem a staršími hranickými a dáti zapsati do městských register, jak ta dědina měla právo. Majetek mohli poručiti jako měšťané v Hranicích, také sirotčí peníze se měly zapisovati ve městě do městských register. Obec hranická neměla je obtěžovati žádnými dávkami a pomocemi. Také pohřeb měli mít svobodný u hranické fary bez překážky měšťanů a hranický kněz byl povinen jim všechny správy činiti jako měšťanům. Za to však byli povinni činiti a odbývati, co by bylo potřebné k té faře, jako jiní zahradníci, kteří příslušeli k městu a hranické faře. Pro jejich polepšení povolil jim pan Vilém svobodu loviti ryby v té strouze, vedoucí na rybník Slavíčský, a to od toho stávku na Veličce u města Hranic až tam, kde vápenice byla. [50]

Domků přibývalo na předměstí také za Horní branou podél tak zvané Horní ulice, vedoucí na Potštát, a pod hradbami města kol potoka Ludyně. Noví osedlíci kupovali pozemky a domky při městě bez robot jen s roční peněžitou činží. Dochovala se nám listina z r. 1512, kterou pan Vilém prodal zahradu i s domkem bez panských robot na horním předměstí hranickém proti starým haltéřům (na ryby) Pavlu Velikému za určitou sumu peněz, hotově zaplacenou a roční plat. Pavel i jeho potomci měli užívat dědičného práva s předměšťany, měli vykonávati všechny povinnosti k potřebám obce, byli však osvobozeni od úřadu fojtství a konšelství. [51]

Mezi měšťany a předměšťany, rozdělenými ve dvě obce, vznikly však brzy spory o užitek z pustiny Lhotisko a les Doubravu, na něž si předměšťané nárokovali polovičku a měšťané nechtěli jim pustiti než třetinu. Pan Vilém urovnal spor tak, že pustil městu pustinu Lhotisko za vlastní, která jim byla zastavena Janem z Cimburka, a potvrdil jim i držení Doubravy za roční plat 2 a půl kopy groší míšenských. V řece Bečvě mohli loviti ryby od Veličky až po Skalku za roční plat 2 kopy 20 gr. míšenských. Poněvadž ve městě bylo jedno právo s městským fojtem a na předměstí druhé s předměstským fojtem, zrušil Vilém předměstské právo a stanovil listem z r. 1519, aby v Hranicích bylo jen jedno právo a aby také každý rok byli v obecním úřadě za předměstí jeden neb dva. Důchody města měli vybírati purkmistři a konšelé ve městě i na předměstí a předměšťané měli být seznámeni také s obecními počty. Aby všichni předměšťané skutečně užívali stejných práv jako měšťané Hraničtí, odpustil Vilém z Pernštejna všem rolníkům při městě, kteří měli v Horní ulici své grunty a robotná pole, jejich dosavadní roboty, kterými byli povinni vrchnosti, tj. stlaní a zametání na zámku, vožení beček plodových na

rybníky a rozvážení ryb, honění dobytka ze zámku Hranice na zámek Helfštejn a naopak, povinnost vylovovat rybníčky, které byly na fojtství, a ponechal jim pouze povinnost pletí 1 den v panských zahradách. [52] Tak zanikla rozdílná práva ve městě a na předměstí, robotní povinnosti proměněny v peněžní dávky, které pak byly vybírány v celém městě.

V čele města stáli 2 purkmistři s 10 konšely, každoročně volení měšťany a potvrzovaní vrchností. Správu města vedli ve věcech politických i finančních. Úřad předměstského fojta byl zrušen, ale i městský fojt ztratil dávno na významu. Nebyl už zástupcem vrchnosti, ale pouze rychtářem města, který měl s pomocníky na starosti pořádek ve městě a nyní i na předměstí. Význam hranického fojtství zrušil pan Vilém již r. 1480, kdy skoupil od hranického fojta Jana Ruska z Křtěnic dva lány role od hranického fojtství s rybníčky za 210 zl. uherských a zřídil tu panský dvůr. [53] Na místě fojtství, ležícího na rohu náměstí, byla pak vybudována městská radnice s malou věží, jejíž klenutá pozdně gotická síň s ústředním kamenným pilířem nesoucím žebroví klenby se dochovaly podnes. Podpěrný pilíř nese letopočet dokončení stavby 1528. Po sloučení předměstí s městem v jeden celek zrušil pan Vilém také povinnost města vypravovat na vojnu 3 válečné vozy (z toho město vypravovalo dva a předměstí jeden) a stanovil, aby příště město vypravovalo a mělo pohotově jen dva válečné vozy. [54] Purkmistr s městskou radou vykonávali i soudní pravomoc v celém městě, a to i ve věcech hrdelních.

Vilém z Pernštejna organizoval všude na svých panstvích rozsáhlé rybnikářství, aby zvýšil výnosy ze svých statků. Soustavně vykupoval svobodné dvory a statky svobodníků a rytířů, tvořící enklávy v jeho majetku, rozdělil jejich polnosti mezi poddané se stanovením pevné roční peněžní činže, nebo prodal dvory s částí majetku v dědičný nájem. Tak vznikala dvorství, z nichž některá na Záhoří se udržela do počátku 20. století. Pouze při obou správních centrech svých panství v Pobečví, Helfenštejně a Hranicích ponechal panské dvory ve vlastní režii, spravované panskými úředníky, na nichž všechny práce byly zajištěny robotní povinností poddaných z okolních vesnic. V zakládání nových rybníků a rozšiřování chovu ryb, započatém již pány z Cimburka a zaváděném v té době i na jiných velkostatcích v našich zemích, usilovně pokračoval. Kromě rybníka Polomského, zřízeného již dříve, dal udělati u Slavíče brzy po převzetí zástavních listů na Hranice velký rybník Slavíčský, do kterého byla přiváděna voda strouhou z potoka Veličky od Hranic a potoky Hrabovským, Klokočským a Milenovským. Příkop dal prokopati robotou a vedl z Veličky, na níž zřízen stávek, od sboru bratrského přes pole drahotušská a pod městečkem Drahotušemi až do rybníka Slavíčského. Za tyto škody v polnostech odpustil r. 1480 listem Drahotušským všechny roboty a platy a naturální dávky, které odváděli vrchnosti z újezdního dvora drahotušského, daného a rozparcelovaného jimi r. 1465. [55] Opravu, udržování a čištění příkopu zajistil robotou poddaných téměř všech vesnic panství drahotušského a hranického. Každá vesnice měla přesně vymezenou část strouhy, kde musela robotovat. Později zřízeny i další rybníky u Hranic, Bělotína,

Velké a Polouvsí, z nichž museli poddaní ryby bráti a platiti. Také lesní hospodaření bylo organizováno v 14 hájemstvích, na něž dohlížel přísežný polesný, zejména kontroloval prodej dříví poddaným, jehož roční výnos byl značný. Poněvadž měšťané a předměšťané hraničtí i lidé ze vsí na panství hranickém měli velké těžkosti s robotami na stavu na řece Bečvě, kterými byli povinni vrchnosti, pro nestálost stavu, dal Vilém z Pernštejna postaviti na Bečvě velkým nákladem nový stav, aby jim z takových robot pomohl. Stav hnal vodu na velký panský mlýn, na stroze ležely i šlejfrně a valcha.

Pan Vilém byl katolík, byl však tolerantní k podobojím i k Bratřím. Snažil se i po této stránce zavést na svých panstvích pořádek a řád i jistotu. Jan z Cimburka zabral všechny kněžské polnosti i desátky, odváděné poddanými kněžím a obrátil je ke svému užitku. Obsadil jen faru v Hranicích kněžími podobojí, vesnické fary nebyly už obsazeny a vesměs zanikly. Na panství hranickém a drahotušském zůstaly pak jen fary v Hranicích a Drahotuších, které obstarávaly i kostely zaniklých farností. Naturální kněžské desátky byly pak vybírány a odváděny vrchnosti v penězích. Vilém z Pernštejna potvrdil r. 1510 spolu se synem Janem, nejvyšším komorníkem Markrabství moravského, a synem Vojtěchem měšťanům hranickým a současně také ostatním svým městům, že mají zůstati ve víře podobojí a přijímat pod obojí způsobou tělo a krev Páně, jak mají navyklost a zavázal se i za budoucí pány hranické, že na faru hranickou nebudou dáváni a dosazováni bez vůle a souhlasu města kněží strany římské, kteří přijímají pod jednou způsobou. Vymínil si však, kdyby on, synové nebo příští vrchnost chtěli míti ve městě kněze strany římské, budou moci postaviti jim zvláštní kostel nebo klášter ve městě nebo na předměstí. [56] Osm let na to r. 1518 propustil a vrátil městům i vsím na všech třech panstvích hranickém, drahotušském i helfštejnském farní desátky, které předešlí páni hraničtí brali, takže poddaní nemohli míti vlastní kněží, kteří by jim posluhovali svátostmi a slovem Božím, a stanovil, aby poddaní nedávali více kněžské desátky vrchnosti, ale zjednali si na ty desátky kněží na tu faru, k níž byli přidáni. Aby kněží mohli být z čeho živi, měli udělati farníci s knězem na své faře smlouvu na peněžitý plat, který mu měli ročně vypláceti. Desátky snopní se měly vydávat kněžím podle register, z nichž jedny byly na Helfštejně, druhé při každé faře v dědině. Bylo v nich zapsáno, co má kdo z těch desátků dávat. Také kněžská role a luka, která příslušela od starodávna k těm farám, pustil pan Vilém opět kněžím na těch farách, aby je užívali bez překážky. Kde by však na faře kněze neměli a nedávali mu desátky, měli vybrat peníze z těch desátků ze všech dědin přidaných k faře a nechati je na opravu kostela a činiti z nich počet panskému úředníku při venkovských soudech. [57]

Vilém z Pernštejna chránil na svých panstvích i Bratří, zvané též pikharty nebo Valdenští, kteří od sedmdesátých let 15. století se početněji usazovali na jeho statcích. Bratří přicházeli z Čech, kde byli pronásledováni. Valdenští se stěhovali z marky Braniborské na severovýchodní Moravu a usazovali se na předměstích Fulneka, Hranic, Drahotuš a Lipníka a měli tu své valdenské domy a splynuli s Bratřími. Byli větši-

nou dovední řemeslníci. Ve městech nesměli bydleti, [58] nesměli být ani pochováváni na městském hřbitově, který se rozkládal kol kostela a fary. Koncem 15. stol. byli proto pochováváni před městem u bílého kostelíka pod horou, kterou se chodilo do Meziříčí. Podle zápisů bratrského nekrologia byl tu u Kostelíčka pochován r. 1492 Bratr Vít, r. 1511 pohřbili Bratří u téhož kostelíka správce hranického sboru bratrského Br. Šimona Hranického, známého ze sporů a polemik, které vedl s utrakvistickým farářem v Lipníku Tomášem, r. 1519 pochovali k němu i jeho nástupce kněze Bratra Jíru. [59] Hraničtí Bratří měli už v této době svůj sbor a dům bratrský na předměstí u Veličky, kde stojí podnes. Pan Vilém byl mocným ochráncem Bratří už r. 1481, kdy byli vypovězeni z Moravy králem Matyášem, i r. 1509, kdy jim byly sbory a služby boží zastaveny králem Vladislavem. Bratří byli pracovití, pokorní poddaní, kteří přinášeli vrchnosti velký užitek a prospěch. Početné bratrské kolonie vyrostly tak od konce 15. století do pol. 16. století na předměstích všech pernštejnských měst Hranic, Drahotuš, Lipníka, Přerova, Prostějova. Z hospodářských důvodů stal se pan Vilém i ochráncem židů na Moravě a uzavřel s jejich mistrem Majerem a 10 židovskými rukojmími z Moravy na místě všech židů na Moravě jako nejvyšší hofmistr království českého smlouvou pomoci jim radou a činiti dobré, kdyby se k němu utekli o pomoc. Za to se zavázali platiti mu ročně do konce života 50 zlatých uherských. [60] Dovolil židům usazovat se v městě Lipníku, nikoliv však v Hranicích a Drahotuších, kde v té době nebylo usedlých židů. Lipenští židé přispěli od poč. 16. stol. svými obchodními styky značně k rozvoji obchodu i řemesel měst Lipníka a Hranic, zejména s Krakovem a slezskými městy.

Své manželce Johance z Liblic zajistil Vilém z Pernštejna její věno 3000 zl. uherských a 12 000 zl., které dostal za její statek, prodaný v Čechách, celkem tedy 15 000 zl. uherských na zboží Drahotušském, na městě Lipníku a vsích Oseku, Podolší a obou Újezdech i na hradě a městě Přerově, jež měl vloženy v deskách, ale r. 1501 převedl ty peníze manželce na zámek Plumlov a na město a panství Prostějov. [61]

Protože rozsáhlé pernštejnské statky nebylo již možné spravovati z jednoho místa, rozdělil Vilém r. 1507 svá panství dospělým synům Janovi a Vojtěchovi, některá panství na Moravě a v Čechách si však vyhradil k doživotnímu užívání. Jan z Pernštejna dostal panství moravská a Vojtěch česká. Definitivně je však převzali až po smrti otcově, který zemřel 8. dubna 1521 v Pardubicích a byl pochován v rodinné hrobce Pernštejnů v Doubravníku na panství pernštejnském. Jeho manželka Johanka z Liblic, která byla přední ochránkyní Bratří na jeho panstvích, zemřela již r. 1515. V Hranicích pobýval pan Vilém jen zřídka, jak to dokládají listy jeho korespondence, datované v Hranicích.

Jan z Pernštejna, starší syn pana Viléma, narozený r. 1487, [62] který od r. 1507 byl spoluvladařem pernštejnských statků na Moravě, byl třikráte ženat. První jeho žena Anna Kostkovna z Postupic, s níž měl 3 dcery, zemřela již r. 1524, druhá Hedvika z Šelenberka, s níž měl syny Jaroslava, Vratislava a Vojtěcha a dceru Kateřinu, zemřela r. 1535. S třetí manželkou Magdalenou Zeklovnou z Ormozdu, s níž se oženil na

vrcholu svého bohatství a slávy, měl velké nesnáze. Už r. 1506 a potom celé desetiletí byl nejvyšším komorníkem markrabství moravského a později až do r. 1528 zemským hejtmanem moravským. Při dělení pernštejnských statků dostal od otce r. 1507 panství pernštejnské, loucké, plumlovské s Prostějovem, Tovačov, Přerov, Helfenštejn s Lipníkem a hranické a drahotušské panství, dále zastavené statky klášterní Tišnov a Oslavany. R. 1533 přikoupil v Pobečví ještě panství Rožnov, Vsetín a Valašské Meziříčí. Po smrti svého bratra Vojtěcha r. 1534 zdědil také všechny jeho statky v Čechách a stal se tak nejbohatším šlechticem v zemi. Držel na Moravě na 24 panství, v Čechách 16 panství, kromě řady menších statků. Sídlil pak na hradě Pardubicích, a kupoval a prodával další panství v Čechách i na Moravě. V letech 1537—1547 držel v zástavě i hrabství Kladské a razil vlastní mince v Kladsku se svým obrazem a opisem Johannes Baro a Pernstein in Helfenstein. Jako poručník nezletilého knížete těšínského Václava spravoval v letech 1524—1545 do jeho zletilosti také knížectví těšínské. Držba rozsáhlých statků vedla k snadnějšímu pohybu služebné čeledi, řemeslnictva i obyvatelstva mezi jednotlivými pernštejnskými statky, na Hranicko hlavně z Čech a ze Slezska. Nádherymilovný a honosný život, který Jan z Pernštejna vedl, záliba v nových stavbách a novém renesančním umění spotřebovaly mnoho peněz, a proto začal po r. 1535 odprodávat některá panství z rozsáhlé rodové držby. Jako jeho otec pobýval i Jan z Pernštejna na Hranicích jen občas.

Správu hranického panství vedl ustanovený panský úředník na Hranicích, který měl plnou moc, byl stálým zástupcem vrchnosti a sídlil na rozšířeném hranickém zámku. Staral se o všechny záležitosti a dohlížel a rozhodoval i v záležitostech města Hranic. Úředníky byli většinou drobní šlechtici-vladykové v pernštejnských službách, kteří si zakoupili dům ve městě nebo dvůr na předměstí nebo seděli na venkovských dvorech v okolí města. Takovým úředníkem panství hranického, jak byli nazýváni, byl r. 1513 vladyka Jan Buček z Doloplaz, vystřídaný v letech 1517—1518 Václavem Obešlíkem z Lipultovic, který byl dříve úředníkem na Helfštejně. Z pozdějších let známe pernštejnského úředníka na Hranicích Mikuláše Brněnského r. 1525, který však už příštího roku byl vystřídán vladykou Bohuňkem z Kornic. Většinou nespravovali panství delší dobu a přecházeli na jiná pernštejnská nebo i cizí panství. Posledním pernštejnským úředníkem na Hranicích byl v letech 1539—1548 vladyka Jiřík Horecký z Horky, který se podepisoval jako hejtman na Hranicích. [63] Úředníku byli podřízeni zámecký purkrabí a všichni panští písaři, kteří měli na starosti vrchnostenské hospodářství, evidenci a správu důchodů aj. Početné bylo na zámku služebnictvo a personál v panském dvoře. V pernštejnských službách byli v té době již také Jan Tupecký ze Svrčova a Mikuláš ze Svrčova, kteří byli úředníky na Helfštejně r. 1507 a 1522, píšící se podle hradu Svrčova u Hranic, opuštěného někdy v 15. století. Jejich rod držel v druhé pol. 15. století biskupské léno Kladeruby u Kelče a psal se pak Kladerubský ze Svrčova.

Hraničtí měšťané si vyžádali od nového pána potvrzení městských privilegií. Jan z Pernštejna jim vyhověl a za svého pobytu v Hranicích listinou, danou v sobotu před sv. Maří Magdalenou r. 1522 potvrdil a rozhojnil práva a svobody města, daná jim jeho otcem. [64] Aby zabránil zbytečným soudům a útiskům o majetky stanovil, že každý obyvatel ve městě i na předměstí může rozhodnouti za života o svém majetku nebo na smrtelné posteli jej poručiti komu by se mu zdálo a líbilo a jeho poručenství mělo platit před všemi ostatními právy. Pořízení na smrtelné posteli mělo se státi v přítomnosti 2 purkmistrů a 2 konšelů, aby mělo právní platnost. Kdo by z měšťanů zemřel bez dědiců a neučinil žádné pořízení o svém majetku, toho majetek měl připadnouti po vybavení nebožtíkovy vdovy jeho bratrům a sestrám a kdyby jich nebylo, jejich dětem. Když se měšťanský syn ženil nebo dcera vdávala, měly se učiniti mezi nimi řádné svatební smlouvy za přítomnosti svědků. Zemřela-li vdaná dcera dříve než její muž a zůstaly po ní děti, nabyly dědické právo po matce ve statku jejího otce a matky. Veškeré různice, které by vznikly o dědictví po zemřelých mezi stranami, měli rozsouditi starší města v Hranicích, a kdyby nedovedli, měli se utéci a poraditi s vrchností, nikam jinam nemělo být o takové odmrti ortelováno. V jiných soudech mohla se strana odvolati k vrchnosti a ta buď rozhodla nebo dovolila, aby se měšťané obrátili o naučení do Olomouce, kde je od starodávna brali. Hraničtí dali si také potvrditi, že vrchnost ani panští úředníci nebudou více nutiti vdovy a dívky-sirotky, aby se vdávaly bez vlastní vůle a svých přátel. Dcera měšťanská, která se však vdala za muže bez souhlasu svého otce nebo matky, měla ztratiti dědický podíl po rodičích.

Pernštejn upravil také důchody městské rady, které byly dosud hrazeny různě z vybraných městských poplatků. Každý měšťan a předměšťan měl zaplatiti stanovenou roční činži ze svého gruntu neb role a po sebrání všech dávek mělo se z nich dáti staršímu purkmistru 1 kopa českých grošů, mladšímu purkmistru půl kopy grošů, konšelům každému 16 grošů bílých, fojtu a písaři městskému rovněž po 16 groších. Kromě toho stanovil, aby za otevření kšaftu lidem na rathouze k jejich potřebě bylo dáno purkmistru a konšelům 4 groše bílé. Zakázal také, aby ze sirotčích peněz, které byly ukládány na radnici a město je mělo opatrovati sirotkům do vzrostu, nebylo nic bráno na platy, a peníze mohly tak být vydány sirotkům v úplnosti, když dospěli. Na žádost měšťanů dal městu také svobodu, aby v trhové dny mohl každý, kdo chtěl, péci a prodávati chléb ve městě a dovézti i odjinud a prodávati na trhu v Hranicích. Bylo to ku prospěchu města i trhů, že nebyl nikdy nedostatek chleba ve městě.

Téhož dne a roku 1522 odevzdal Jan z Pernštejna jiným listem [65] městu na žádost měšťanů svůj panský mlýn na Bečvě u Hranic v nájem za roční plat. Vrchnost brala z mlýna dosud dvě třetiny požitků a mlynář třetinu. Město mělo platiti vrchnosti z mlýna ročně 43 kop 4 groše platu na počet míšenský, za to však měli užívati všechny požitky ze mlýna. Hraničtí měšťané nesměli jinde mleti slad na pivo než v tomto mlýně, od každého mletí sladu na staré pivo museli platiti

2 groše bílé české nebo 4 groše míšenské a od sladu obecného piva 1 groš český nebo 2 míšenské. Také soukeníci měli platiti každý od válení postavu sukna na valše při mlýně 1 groš český nebo 2 míšenské, ševci měli platiti městu ročně 2 kopy míšenských grošů o sv. Jiří a sv. Václavu, také kováři měli každý dávati ročně od brusů při mlýně 45 grošů míšenských a k tomu každý ještě jednu sekeru. Jinde brousiti nesměli. Od mletí obilí mělo město bráti od pekařů nebo jiných lidí tu míru, jak byla v tom mlýně brána za mletí od starodávna. Také kdo by chtěl v Hranicích dělati krupici, měl mleti v tom mlýně a zaplatiti za to purkmistru a konšelům. Pernštejn slíbil i za budoucí pány hranické dávati k opravě mlýna každý rok 4 duby z panských lesů, odvoz a složení si však měli obstarati měšťané sami. Také k stavění mlýna měla vrchnost dávati veškeré potřebné dřevo. Bylo povoleno, aby si Hraničtí přidělali ke svému užitku ještě jedno moučné kolo, také brus nebo dva. Strouhu, která šla na mlýn, přidal měšťanům od stavu až po místo, kde zase do Bečvy vpadala s oběma břehy, a to k opravě i rybolovu. Obecní stav na Bečvě ležel proti Staré střelnici a hnal vodu strouhou na velký mlýn, na valchu a na později postavený malý mlýnec pod městskými hradbami. [66] Strouha vedla vodu z Bečvy k hradebnímu příkopu městskému na Motošíně, kde se spojovala s Ludyní a ústila pak s Veličkou, opět do Bečvy. Cesta z města k Bečvě vedla přes most Dolní brány a hradební příkop na Motošín, přes tzv. prostřední most na Ludyni a velké Bartoškovy mosty na Bečvě. Mezi mosty Na písku měli hraničtí měšťané zahrady, zaplavované častokráte řekou Bečvou.

Stav na Bečvě, který byli Hraničtí povinni opravovati obecní robotou, byl velkou přítěží. Když povodeň stav strhla nebo poškodila, což bývalo dosti časté, museli vypomoci robotou také poddaní z vesnic hranického panství, dřevo k opravě dávala vrchnost. Pernštejn novým listem, daným na Hranicích r. 1524 ulehčil měšťanům a zrušil povinnost obecní roboty ke stavu na Bečvě. [67] Poněvadž povodeň stav opět strhla, dal postaviti velkým nákladem nový stav, zprostil všechny obyvatele města Hranic obecních robot při opravě stavu a ustanovil, že všechny tyto práce má zajistiti a platiti město z obecních příjmů. Teprve kdyby peníze nestačily, měli starší svolati obec a zjistiti, zda chtějí opravu provést robotou nebo peněžitou sbírkou, z níž by se najmuli lidé na práci. Současně zrušil a zprostil Hranické i robot při setí a sklizni obilí na kněžské roli, kterou byli dosud povinni vykonávati. I tyto práce měly být placeny penězi z obecních důchodů. Pouze pro případ války nebo nepokojů v zemi ustanovil, kdyby byla potřeba oprava města a důchody města nestačily nebo byl nedostatek dělníků, aby byli Hraničtí povinni robotou i peněžitou sbírkou. Hraničtí měšťané i předměšťané stali se tak skutečnými měšťany a nevykonávali od těch dob žádné robotní povinnosti, jak je konali poddaní z vesnic.

Řeka Bečva při povodních strhla nejen stav, ale zatopila všechna pastviska drahotušských měšťanů a hrozila strhnout i strouhu, kterou se vedla voda z Veličky na Slavíčský rybník. Pernštejn dal proto kol roku

1534 prokopati nové koryto pro řeku Bečvu přes pastvisko hranických měšťanů Drahotuch. Za škodu, kterou tím utrpěli, dal jim r. 1535 náhradou kus pastviska Drahotušských, ležící za Novosady u Hranic až po břeh drahotušský, kudy dříve tekla řeka Bečva. [68] Drahotušské měšťany odškodnil darováním panského pastviska pod Rybáři za řekou Bečvou na panství helfštejnském a snížením roční činže z pastviska. [69]

Jan z Pernštejna zaváděl do všech svých měst řád, pro všechny platný a závazný, aby ve městě vládl pořádek a právo, měšťané byli bezpeční, mohli klidně pracovat a město vzkvétalo. V úvodě listu, kterým r. 1522 potvrdil městské svobody, uvádí pohnutky, které jej k tomu vedly. Ví, že města bývají vzdělána lidskou pilností, myslel proto na to, jak by mohl město Hranice zveličiti a vyzdvihnouti. Města královská i panská nejvíce tím stojí, bohatnou a bývají vyzdvižena, i lidé se v nich množí, když bývají obdarována od pánů svých městskými právy a svobodami, proto si umínil také město Hranice vyzdvihnouti obdarováním práv a městských svobod. Ještě téhož roku 1522 dal městu Hranicím městské zřízení a řád o mnoha artikulích a přikázal, aby se jím město řídilo. [70] Zřízení bylo vyhlášeno za přítomnosti celé obce a muselo pak být každoročně čteno obci při každé hromadě, aby se všem vrylo do paměti a každý věděl, jak se má spravovati a neměl pak výmluvy, že o tom nevěděl. Zřízení města platilo pak s některými dodatky v Hranicích až do Bílé hory a je cenným pramenem pro poznání života ve městě v době jeho rozkvětu i právních poměrů, platných v té době.

Je přirozené, že zájem Jana z Pernštejna o růst města Hranic byl diktován především finančním prospěchem, který mu plynul z rozvoje městských řemesel a městského trhu, jenž přinášel užitek městu i vrchnosti. Od měšťanů dostával pán každoročně pravidelně činžovní platy z pozemků, pravidelné platy odváděli všichni řemeslníci, platy šly z každé várky piva, z vyšenkovaného vína apod. Městský trh byl pro feudála nezbytným odbytištěm přebytků obilí a ostatních produktů vrchnostenského hospodářství, naopak potřebovala a brala vrchnost od řemeslníků ve městě laciné výrobky. Všechna ustanovení městského zřízení měla proto zajistit a podpořit rozkvět města i bohatství měšťanů, v jejichž rukou bylo právo vaření piva a výčepu piva i vína a všechna řemesla. Kromě měšťanů žila však ve městě také početná vrstva podruhů, služebné čeledi a námezdných dělníků. Dovídáme se o nich z městského zřízení pouze to, že Pernštejn musí chránit tyto „chudé lidi“ před praktikami řezníků, aby si mohli koupit aspoň kousek masa, jeden srp od kováře apod.

Poněvadž městská zřízení jiných měst z této doby se nedochovala, uvádíme jeho obsah podrobněji:

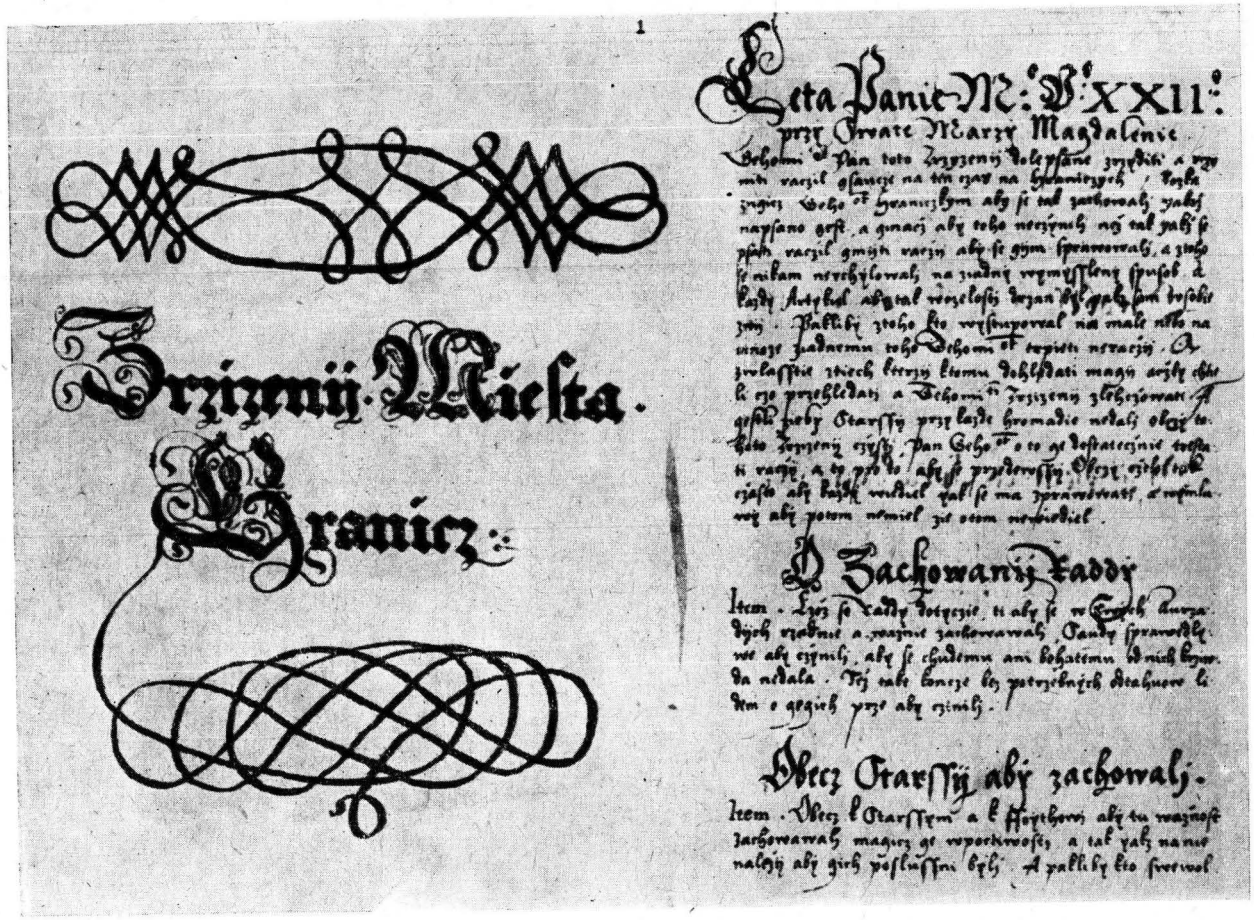

1

Zřízenij Miesta Hranicz

Leta Panie M: V: XXII:
przy Svate Marzy Magdalenie

Bohomi od Pan toto zřizenij dolepsane zrzidili a rzymi razil gsauce na tin rzad na hranizych, Poslu zniej Wecho od hranizlym aby si tak zachowali, jako napsano gest, a gnacz aby toho nerzinili nij tak jako si psali razil gmijn razij aby se gym spravovali, a zeho se nikam nevychylovali na zadnij wymysslenij spusob a každij Antychad abyval vezelosti vezan bij gpa, jim doschi zmij. Pakliby zeho kto vystupoval na male nebo na inaze zadarmin toho Bohomi od tepiti nerazij. A zvlasstie ztech kterzij kemu dohledati magij aby chtěli sje prohledati a Bohomi od Zřizenij zlehczovati gsou, gesto gsou aby Starssij przy každe hromadie nedali obzvlasstie toto Zřizenij czytati. Pan Bohu o to ge dostatecznie tresta ti rauge, a to pro to aby se przydernssij. Obecz sibel tolikrzasto aby každij vedel gak se ma zpravovati a wssickni aby potom nemiel ze ocom nevedel.

O Zachowanij Radu

Item. Czij se Rady dotyczie ti aby se w Swych Auzadjych vzdbne a vazne zachovavali. Rady spravedlive aby czynili, aby se chudemu ani bohatemu od nich bzyda nedala. Tij take konecze bez potrzebnijch dohaurow lidem o gegich przo aby czinili.

Obecz Starssij aby zachovali.

Item. Obecz k Starssem a k Hejtmanom aby tu vazinost zachovavali maguz ge vpochtivosti, a tak jako nanovalnij aby gich poslussni bzli. A pakliby kto svetvol

V čele města stála městská rada, která měla souditi spravedlivě a bez průtahů. Celá obec se měla chovati k starším a fojtovi uctivě a poslušně, kdo by je zlehčoval, měl být slyšen radou a vinný dán do šerhovny (vězení). Trest určila vrchnost nebo panský úředník podle provinění. Rada města mohla obeslati starou radu, když potřebovala, i jiné osoby z obce. Purkmistr, rychtář a konšelé neměli nikomu straniti, kdyby se to stalo, měla to rada spravedlivě rozeznati a určiti viníku pokutu. Kdyby spravedlivě nečinili a co zamlčeli, měli purkmistr i konšelé dát každý pokuty 1 hřivnu a panský úředník je měl potrestati ještě vězením, jak by uznal.

Povinností starších bylo dohlížeti, aby řády byly dodržovány a trestat každou nedbalost. Kdyby co zanedbali, trestal pán pokutou purkmistra 2 kopami grošů a konšely 1 kopou. Víno a pivo se šenkovalo ve všech čtyřech čtvrtích města postupně v právovárečných domech podle tzv. pořadky. Radní měli dohlížeti, aby se na každé pití vyvěšoval na domě, který právě šenkoval, zvláštní vích neb znamení, jak se dělalo podle starého obyčeje a navyklosti. V neděli, když se zazvonilo na kázání v kostele, nesmělo se v šenkovních domech dávat žádné pivo na řad, leč jen pocestným, domácím až po kázání. Také pálené víno se nesmělo dát v neděli dříve na řad, než se vykonala církevní služebnost. Starší museli prohlížet míry na pivo i záměry na konvicích, které se každoročně stanovily staršími podle toho, jak bylo drahé obilí. Kdo by si jiný záměr na konvicích zarazil, než jaký byl uložen od starších, měl být trestán a zakázáno mu na rok šenkování piva. Také míru starého piva stanovili každoročně starší města. Šenkování piv Oderských, Olomouckých i Opavských i jiných přespolních piv zakázal pán ve městě i na předměstí pod pokutou 5 kop groší míšenských. Zákaz panský platil i pro vesnice na celém panství.

Starší měli také kontrolovat každé 4 neděle komíny v domech, aby se zabránilo požárům, jež měly vždy katastrofální následky, protože většina domů ve městě byla ještě dřevěných. Kde bylo potřeba co opravit nebo vytřít, měli přikázat, aby se provedlo ihned, protože s ohněm není žertu. Kdo by ihned neuposlechl, měl být dán do šerhovny a zaplatiti ještě pokuty půl kopy gr. Všechna větší provinění měli starší oznámiti panskému úředníku, který zastupoval vrchnost. Ten měl trestati a nepřijímati osob, kdyby je přijímal, měl být sám trestán od pána.

Měšťan, na kterého přišla pořadka šenku vína, měl načít dvoje víno, bílé a červené a šenkovat je po dobu 10 dnů, načal-li dreylink. Kdo načal jen bečku, měl mít pořádku na týden. Po tomto čase musel vína zavřít, aby jiní vína na pořadce načali. Nikdo nesměl pořadky skupovati, kdo nechtěl šenkovati, měl pořadku pustiti bez prodlení dalšímu. O jarmarcích, které trvaly vždy 8 dní, byl vyhlášen frejunk volného výčepu vína. Vína v šenkovních domech musela být po dovezení nejméně týden složena, aby se víno mohlo usadit. Na špatná vína a podvody byla stanovena pokuta 1 hřivny grošů a zastavení práva šenku na rok. Řád pamatoval také na následky přílišného pití vína. Kdyby vznikla kde hádka nebo sváda v opilosti, měl je hospodář domu požádati, aby se zaručili, kdyby nemohli, měl je odvést do šerhovny a všichni přítomní měli povinnost mu pomoci pod pokutou 1 hřivny. Kdo by udeřil koho hrncem nebo konvicí, musel dát pokutu 1 hřivnu, za pohlavek půl hřivny, a pokud pokutu nesložil, měl zůstat zavřen v šerhovně. Kdo by koho zranil, měl být ihned zavřen do šerhovny a trestán na zdraví nebo na statku jak uznal panský úředník. Peněžitá pokuta náležela pánovi. Kdo by koho zabil, k tomu se mělo přikročiti podle práva s vědomím pána. Aby nedošlo při pití k použití zbraní, měl každý hospodář povinnost odebrat zbroj i sekerku každému, kdo k němu přišel na pití. Kdyby to neučinil a jeden druhého ranil, měl hospodář propadnouti pokutou 1 hřivny. Cizí osoby nesměl nikdo přechovávat, kdo chtěl zůstat ve městě, měl se připovědět do třetího dne k městu pod pokutou 1 hřivny.

Největší péči měli mít všichni proti nebezpečí ohně. Všechny podlahy musely být mazány i na bocích, aby sousedé byli bezpečni proti ohni. Kdo by to neučinil, měl dát pokuty pánovi 2 kopy gr. a ještě být vsazen do vězení a nepuštěn, dokud by do stanoveného času neopravil a neodstranil závadu a starší neprohlédli, že je provedeno. Stejná pokuta byla stanovena na závady a včasnou opravu střech. Všichni měšťané se zabývali kromě řemesla a šenku i zemědělstvím a chovali ve dvorech za domem dobytek. Bylo zakázáno pod pokutou 10 gr. nechat ležet hnůj při vyvážení z chlévů před domem ve městě i v ulicích, měl být vyvezen hned ven z města, také dřeva na topení nesměla zůstat ležet před domy déle 3 dnů, a měla být co nejdříve zesekána

a sklizena. Kdo neměl doma kde dřevo skliditi, měl je složiti na předměstí, kde by si vyjednal.

Všechny domy ve městě byly sepsány a měšťanům přikázáno, kde bylo místo pro maštale, aby je udělali, špatné měli vykliditi a opravit. Při panském příjezdu a pobytu ve městě i jiných příjezdech byli měšťané povinni pustiti hospodu v domě a stáj pro stání koní, když bylo městskou radou poručeno hospody rozdělovati nebo to panský úředník rozkázal.

Za vězně v městské šerhovně byli odpovědni rychtář a konšelé, kdyby kdo ušel, měli být trestáni pokutou 1 hřivny, kdyby to byl vězeň, který seděl o znamenitou věc, měli být trestáni pánem, jak by uznal.

Noční povyky ve městě i na předměstí nebyly trpěny, každého výtržníka čekala šerhovna. Pít v hospodách se smělo jen do stanovené hodiny, jiné v létě a v zimě. Koho rychtář kdekoliv postihl na pití po tomto čase, propadl pokutou 4 gr., z nichž polovina šla k obci, polovina zůstala fojtovi. Také hospodář, který podával pití přes uloženou hodinu, propadl pokutou 6 gr. k obci. Žádné trhy nebo smlouvy, učiněné při pití nebo nočním čase neměly platnost, naopak obě strany měly být za to trestány vězením a pokutou. Aby starší a fojt konali řádně své povinnosti, byly pro ně stanoveny dvojnásobné pokuty při zanedbání povinností nebo liknavosti. Každý v domě musel mít laternu a nikdo neměl chodit večer a v noci se světlem bez lucerny do chlévů, po komorách, po rynku nebo ulicích. Kdo byl postižen, propadl pokutou 1 hřivny grošů. Dřevěné uhlí mělo být odebíráno domů a přikryto skřídlou. Při hostech měl každý hospodář zvláště dát pozor na oheň. Pro zabránění požárů stanovil řád, aby sousedé stavěli společně mezi dvěma domy soumezní zeď, kdo nechtěl, mohl být k tomu přinucen vězením.

Velkou pozornost věnoval městský řád Jana z Pernštejna dělání sladu, vaření a šenkování piva, které bylo hlavním zdrojem tak zvané „měšťanské živnosti" a bylo i velkým zdrojem příjmů pro město. Aby byla piva řádně připravena a vařena, stanovil řád, že k dohledu na vaření mají být každoročně voleni z obce 3 měšťané (a to 2 z města a 1 z předměstí), kteří by pravidelně dohlíželi k dělání sladů, jeho mletí, smažení chmele, na pořádek při vaření piva atd. Dobrá příprava sladu byla velmi důležitá. Slad nesměl být příliš přeroštován, dříví muselo být dobré a suché, aby piva nebyla smrdutá, jak se stávalo. Dohlédači museli každé čtyři týdny na to dohlížeti a kde našli smrdutý nebo přeroštovaný slad, nesměl měšťan z toho sladu pivo vařit ani v městě jej prodati, jinam však ano. K sladům pšeničným a ječmenným nesmělo se přiměšovati jiné obilí, provinilec byl vyloučen na celý rok z dělání sladu a várky piva. Slady dělali jen někteří měšťané, jiní je od nich kupovali. Cenu sladu určovali každého půl roku starší obce podle ceny obilí. Na var piva se mělo brát 14 měřic pšeničného sladu a z toho se mělo udělat na vykysání 13 achtelů předního piva a čtrnáctý achtel na dolévku. Více piva nikdo nesměl bráti pod ztrátou várky piva do roka.

Piva se měla řádně dovařovati, muty převařovati, také chmel řádně dosmažovati, jak jinde činili, kde dělali dobrá piva. Uvařená piva měla řádně vykvasiti a nesměla se ve městě šenkovat dříve než sedmý den, na venkov se však mohla prodávat dříve. Z každého varu měly však zůstat doma dva achtele pro potřebu města. Vaření piva právovárečnými městskými domy bylo stanoveno podle pořadí tzv. pořadky. Každý právovarečný měšťan měl po uvaření piva pustit po 4 nedělích pořadku dalšímu právovárečnému měšťanu.

Aby se zajistila kvalita sladu a dodržela stanovená míra, byl slad kontrolován třemi ustanovenými dohližiteli, kteří po prohlédnutí vydali měšťanu cejch a vzali peníze za mletí sladu. Do mlýna musel být slad dovezen v cejchované truhle. Mlynář vzal od měšťana cejch a slad semlel. Bez cejchu a nesprávnou míru sladu nesměl mlynář semlíti pod pokutou. Vybrané cejchy odevzdal mlynář v pátek městské radě, když byla pospolu, a dostal peníze, které odevzdali dohližitelé. Oboustranná kontrola byla tak zajištěna.

Starší města měli ihned zkontrolovati po vydání řádu u těch měšťanů, kteří měli pivovary, mají-li všechny potřeby, pánve, kádě a vše, co k pivovaru náleží, v pořádku. Takových pivovarů ve městě bylo jen několik. Kde neměli, měli si potřeby do roka řádně opatřiti pod pokutou 1 kopy českých. Všichni pivovarníci byli ihned obesláni před radu a museli přísahat, že se zachovají podle artikulů městského zřízení,

zejména že budou řádně muty dovařovat a chmel dosmažovat, také že nebudou nikomu více piva vařit než uloženo. Od uvaření pánve piva brali pivovarníci poplatek od měšťanů. Na zachování pořádku měli dohližitelé bedlivě dohlédat, za obmeškání nebo zatajení je čekala pokuta 5 kop grošů a 3 neděle vězení ve věži, provinilého pivovarníka též pokuta a 4 neděle vězení ve věži. Aby dohližitelé byli bedlivější, připadla jim jedna třetina pokuty od provinilého pivovarníka. Vězení ve věži bylo nepochybně ve věži městské brány.

Na celý var starého piva ječmenného bylo předepsáno brát 32 měřic sladu ječmenného a z toho na vykvašení se měly vzít 4 věrtele a na dolévku zadního piva 2 bečky. Staré pivo se po uvaření nesmělo ve městě šenkovati dříve než po 4 nedělích, ven se mohlo prodati dříve. Kdo by dříve začal šenkovati, měl dát pokuty půl kopy, dohližitelé opět měli z toho dostati třetí díl. Cenu achtele piva určovala stejně jako cenu sladu každoročně rada města podle ceny obilí. Podle toho se pak museli všichni měšťané zachovati a nesměli prodávati pod pokutou dráže ani laciněji.

Velké stížnosti byly na řezníky a jejich cech, že prodávají maso podle své vůle. Zejména chudí lidé měli s nimi velké obtížnosti, neboť jim nechtěli prodávati hovězí maso za peníz ani za dva, takže často masa neměli. Aby donutili brát maso jaké mají, ujednali řezníci a začali porážet dobytek podle pořadky a jedno hovado rozdělili na několik oken. Také na frejunkový trhový den vynášeli ven jen čtvrt a teprve když ji prodali, šli pro druhou, aby lidi po své vůli natahovali. Pernštejn všechny tyto jejich praktiky zarazil a zakázal jim držeti šlaky a pořadku bití dobytka. Kdyby zase na ten šlak bili a prokázalo se to, měl řeznický cech propadnouti pánovi pokutou 10 kop groší a cechmistři seděti k tomu 4 neděle ve věži. Příště měli zabíti na 2 okna dva masaři jedno hovado, kdo by chtěl sám zabíti na svém okně hovado, mohl tak učiniti. V trhovém dnu měli hraničtí masaři vynášeti celé rozpoltěné hovado jako přespolní řezníci, kteří vozili na frejunk maso do města. Masař, který by zase vynášel maso po čtvrtech, měl propadnouti k obci pokutou 10 kop groší a maso mělo mu být vzato a dáno chudým do městského špitálu. Cenu hovězího masa měli každoročně určovat starší a cechmistři a stanovit, po čem má být dáván funt masa, závaží měl mít každý masař jako mají v Olomouci a v Prostějově. Na frejunk měl každý svobodu zabíti a prodávati ve městě co chce. Jan z Pernštejna stanovil také ceny masa, jak má být prodáváno, a to proto, aby každý, zejména chudí lidé, kdo by chtěl koupiti jen funt masa nebo méně, mohl tak učiniti. Uherské nebo polské maso volské z dobytka sem přiháněného mělo být prodáváno od Bílé soboty až do sv. Jana funt po 3 denárech, z domácího vola nebo dobré jalovice po 2 a půl denárech a bravské maso po 2 denárech bílých. Od sv. Jana do půstu mělo být uherské nebo polské maso volové prodáváno po 2 a půl denárech, z domácího vola nebo dobré jalovice i z krávy po 2 denárech bílých. Řezníci neměli nikoho nutiti, aby kupoval podle jejich vůle, každý měl mít svobodu kupovati jak chce, na váhu nebo za hotové peníze. Řezníci byli povinni bez váhy useknouti hovězího masa i za 2 denáry nebo za peníz. Řezník, který by se tak nezachoval, měl být trestán a položit obci pokutu 4 groše. Také drobného dobytka vepřového, telecího nebo skopového měli míti řezníci dostatek v krámech. Každé úmyslné natahování lidí mělo být trestáno věží a pokutou 1 hřivny groší.

Starší obce byli povinni řádně dohlédati také na ostatní živnosti a řemesla ve městě. Pekařům měli určiti míru, jak velký chléb mají péci podle ceny obilí na trhu. Pekař, který by pekl menší chléb než bylo uloženo staršími, měl být potrestán pokutou a chléb mu pobrán a dán do špitálu chudým. Kováři ve městě dělali větším dílem srpy ve velkém, jiní ve městě je zase skupovali a zase tu ve městě prodávali. Pernštejn to zakázal. Kdo si koupil srpy od kovářů v Hranicích, nesměl je prodávati ve městě, srpy v Hranicích měli lidem prodávati jen kováři. Kovář, který by nechtěl srpy prodávati ve městě jednotlivě, ale jen ve velkém počtu, měl být pokutován.

Krejčí si stěžovali na to, že vandrující tovaryši jim ubírají práci. Připoví se k městu, vydělají peníze a zase odejdou. Pernštejn přikázal proto starším města, aby každého, kdo by se chtěl připověděti k městu, vzali na rukojmí, že se usadí v městě nebo na předměstí v určitém čase. Tovaryšům, kteří by nechtěli postaviti rukojmí, neměli dávati práci ve městě.

Ševci měli nedostatek koží, protože řezníci nechtěli jim kůže prodávati. Aby snáze přišli ke kožím, ustanovil Jan z Pernštejna, tak jak jinde se to zachovávalo, aby masa, která se vozí na frejunk, byla vezena s kožemi. Starší měli dohlížeti, aby také v Hra-

nicích tak tomu bylo. Kdo by masa vezl na frejunk bez koží, tomu mělo být pobráno a odevzdáno do špitálu. Masaři, kteří by nechtěli prodati koží ševcům, měli propadnouti pokutou 10 gr. českých k obci. Také kožešníci si stěžovali na masaře, že jim dělají těžkosti a chovají mladé lišky. Pán to zakázal, protože to nenáleželo k jejich řemeslu. Který masař by choval lišky, tomu je měl kožešnický cech pobrati a starší obce měli jim být v tom nápomocni. Pán přikázal také panskému úředníku, aby se nezakazovalo lidem na panství vézti svobodně lišky nebo kuny do města. Mladé lišky však zapověděl lidem chovati.

Tkalci ve městě se měli zachovávat podle řádu jako jinde v řádném cechu. Kdo by se vytrhl a řád nechtěl držeti, toho měli cechmistři trestati podle cechovního pořádku, který jim Jan z Pernštejna potvrdil a vydal pod pečetí. Kdyby sami v trestání nestačili, měli se obrátiti na starší obce a ti jim měli být nápomocni.

Pernštejn přikázal starším obce dohlédnouti každoročně čtvrtletně ke všem řemeslům a zkontrolovat, zda zachovávají své řády, zda lidem dobře činí a lidi nešidí, aby všichni byli zachováni při spravedlnosti. Zakázal také, aby v neděli nebyly drženy žádné hromady ani od cechů, leč by věc byla naléhavá a bezelstná. Pod přísným trestem zakázal starším obce, aby se z tohoto městského zřízení nikam neodvolávali.

V roce 1535 bylo městské zřízení doplněno několika dalšími ustanoveními. Kdo se chtěl usadit při městě, zejména člověk z cizího panství, měl se prokázati listem od rodu, prokazujícím řádný jeho původ, postaviti rukojmí a položiti základ. List od rodu měl donésti radě v čase určeném jemu od pánů starších. Přinesený list měl být čten celé obci, když byla pospolu, a byl-li uznán hodným a pořádným, měl být žadatel přijat a nemělo mu být bráněno v kupu usedlosti a v živnosti.

Poněvadž hraničtí měšťané si stěžovali vrchnosti, že do vsí hranického panství se vozí a šenkují tam piva Oderská a z jiných panství na škodu města Hranic, přikázal Pernštejn hranickému úředníku Jiříku Vlachovskému, aby to vožení piv odjinud zastavil a znemožnil. Všechny vsi na panství hranickém měly bráti pivo jedině z města Hranic. Kdo by vezl jiné pivo, a šenkoval, měl být trestán vězením a pokutou 10 kop grošů českých. A kdyby přesto odjinud pivo vezl a šenkoval, měli hraničtí měšťané právo pokaždé jemu pivo dáti pobrati a panský úředník měl provinilce potrestati dvojnásobnou pokutou. Kromě tohoto artikulu o braní přespolních piv do vsí dal pán z Pernštejna vepsati do zřízení města ještě artikul o placení za pivo a jiných věcí do města. Měšťané si stěžovali, že krčmáři ve vsích, kterým svěří městské pivo, jim neplatí a když se za nimi vypraví o zaplacení a pro bečky, ukryjí se a fojt nechce nic podniknouti, protože dlužník není doma. Než přijdou k zaplacení svého dluhu prochodí mnohdy polovici i více dluhu a doma zmeškají živnost. Proto pán poručil, aby příště měšťan poslal k fojtovi do dědiny a ten měl dlužníky vésti k tomu, aby neprodleně zaplatili. Kdyby dlužníka nebylo doma, měl vesnický fojt položiti měšťanu rok a dočkav se dlužníka měl jej zajistiti, aby k tomu roku stál a učinil tak spravedlnosti zadost.

V této době, v 30.—40. letech 16. století se život ve městě i jeho tvářnost podstatně změnily. Město nabylo na významu jako tržní středisko i na vzhledu. Bylo opevněno kamennými hradbami a baštami, věžemi a příkopy. Starý hrad byl přebudován a zvětšen. Na obou náměstích i v ulicích přibylo zděných domů, většinou jednopatrových a byly tu zřízeny kašny, do nichž voda vedena rourami městského vodo-

vodu z mlýnské strouhy Veličky. Jedna kašna byla na tržnici velkého náměstí, druhá na Zámeckém náměstí blíže pozdější Židovské ulice. Na hradě byla vlastní hradní studna. Domy na náměstích a v ulicích, ústících na náměstí patřily bohatším, právovárečným měšťanům, některé domy držela i drobná šlechta. Pán z Pernštejna držel sám městský dům na náměstí, který však r. 1529 prodal Pavlu pekaři za 120 zl. Ale hned příštího roku 1530 koupil k potřebě panské jiný městský dům Žižkovský za 68 kop. Poněvadž městské knihy z této doby se nám nedochovaly, je určení polohy těchto domů nejisté. Při dočasném pobytu v Hranicích dával Pernštejn zřejmě přednost pohodlí městského domu před starým kamenným hradem. Podle tradice byl Pernštejnským domem rožní dům na náměstí, v němž je dnes vinárna »Kufr«. Ještě v první pol. 19. století za časů Galašových byl na kamenném ostění nad dveřmi jedné místnosti v této budově vytesaný erb Pernštejnský, zubří hlava s protaženým kroužkem skrze chřípí. [71]

Jiným výstavným domem, postaveným v téže době byl renesanční dům šlechtice Bořity z Budče na menším náměstí Zámeckém (které však v té době bylo podstatně větší), jehož kamenný portál s vladislavským ostěním byl ozdoben erbem rodu dvou zkřížených bitevních seker-bradatic. Dům, dnes nejstarší budova ve městě, se dochoval podnes, kamenný raně renesanční portál s vladislavským ostěním byl však v r. 1965 (!) barbarsky rozbit, odstraněn a zničen, ačkoliv objekt je památkově chráněn. Renesanční měšťanské domy, stavěné v 16. stol. ve městě měly v přízemí vpředu podloubí, které se táhlo kolem celého náměstí i v přilehlých ulicích. Z podloubí byl vchod kamenným portálem do předsíně - mázhausu, z níž vedlo schodiště do prvního poschodí, vchody do přízemní šenkovní místnosti (jinak dílny) a komor i do sklepů, které se rozkládaly až pod podloubí a úzká chodba na dvůr mezi domem a hradbami. V 1. poschodí byl obývací pokoj měšťana s okny na náměstí neb do ulice, zadní hostinské pokoje měly okna do dvora. Na dvorku byly stáje a chlévy pro dobytek a kůlna. Domy ve městě, které neměly várečné a šenkovní právo, se tísnily v uličce u městské lázně a Černotínské brány a v pozdější Židovské a Farní ulici. Byly malé a jen přízemní a majitelé těchto domčeků neměli plná práva měšťanů. Rychlý přístup na hradby města v čas nebezpečí zajišťovaly 3 úzké uličky mezi domy, dochované podnes, první na rohu náměstí a začátku Janáčkovy ulice, druhá uprostřed ulice Jiráskovy mezi domy čp. 103 a 104, třetí na dolním rohu náměstí mezi domy čp. 82 a 83. Na rohu náměstí vyrostla nová budova zděné radnice s rozsáhlým podloubím a pozdněgotickým sálem v přízemí, jehož žebrová klenba z profilovaných cihel je nesena kamenným pilířem, datovaným r. 1528. Ve čtyřicátých letech byla radnice rozšířena a reprezentativně upravena přestavbou radniční věže a renesančního schodiště s loggií v 1. poschodí, z níž hlavní vchod do radnice byl opatřen kamenným renesančním portálem staršího typu, zdobeným znakem Pernštejnů, města Hranic, podobiznou a jménem tehdejšího purkmistra Skřítka, mistra krejčovského a nápisem Verbum Domini manet in

aeternum (Slovo Páně zůstává na věky). Stavební a ostatní práce byly dokončeny r. 1544. Tímto letopočtem je opatřen i kamenný portál, spolu s iniciálami neznámého mistra kameníka M. B. a jeho pomocníků AK, MH a JW, kteří pracovali na kamenické výzdobě portálu, schodiště a loggie. Dveřmi se vstupovalo do menší světnice a odtud teprve do velké radní světnice, kde úřadoval purkmistr. R. 1869 při užitkové přestavbě radnice bylo renesanční schodiště odstraněno, loggie zazděna a přestavěna na kanceláře, kamenný radniční portál snesen do přízemí. Současně byly strženy i renesanční štít radnice s dvěma ozdobnými arkýřovými vížkami. Železné dveře radničního vchodu s prutovou výplní byly pak použity k jinému účelu.

V jižním cípu města blíže Dolní brány městské na svahu, vypínajícím se proti řece Bečvě, ohraničeném říčkou Ludyní a hradebním příkopem stál starý gotický farní kostel městský s městskou školou, jež byly v rukou utrakvistů a městský špitál. Kostel byl zasvěcen sv. Janu Křtiteli a měl jednu věž, zakončenou kopulí. Gotická chrámová loď byla vysoká, klenutá, poměrně však krátká a měla dva boční oltáře, sv. Michala a Matky Boží. Okolo kostela byl městský hřbitov, bohatí měšťané a drobná šlechta byli však pochováváni v kostele. K záduší kostela patřil také kostelík pod Hluzovským kopcem, předchůdce dnešního Kostelíčka, jehož tehdejší podobu neznáme. Bratří, usedlí na předměstí, měli svůj sbor už před r. 1530 u Veličky. Byl rovněž později přestavěn a zvětšen.

Z doby kol r. 1530 dochovala se nám v rožmberském archívu v Třeboni registra loučná a kopaninná panství helfenštejnského a hranického, [72] v nichž jsou zapsány všechny platy hranických měšťanů a předměšťanů, které platili každoročně vrchnosti a také platy z polí a luk, které drželi. Registra umožňují nám nahlédnouti aspoň zčásti do finančního hospodaření obce, jejích platových povinností k vrchnosti i sociálního rozvrstvení měšťanů. Pernštejnové převedli všechny naturální a robotní povinnosti hranických měšťanů a předměšťanů na placení pravidelné peněžité činže.

Z města platili starší hraničtí každoroční úrok z gruntů a rolí 39 kop groší dvakráte ročně, a to o sv. Jiří a o sv. Václavě, který vybrali od měšťanů a předměšťanů. Za užívání Lhotiska platilo město o týchž termínech celkem 3 kopy 24 grošů 4 den., za držbu a užívání Drahotucha 6 kop 24 grošů, z pastviska 2 kopy 8 gr., a o sv. Václavě plecového 2 kopy 20 grošů. Šest hranických masařů (řezníků), kteří jsou uvedeni jménem (Klobučnice, Tomček, Rolenc, Hužva, Křiež a Fryc) platili za lůj a z jatek celkem 2 kopy 28 grošů. Celkem platilo město každoročně o sv. Jiří úroku 45 kop 24 gr. a z masařů 2 kopy 28 gr., o sv. Václavu 46 a půl kopy 22 gr. 4 d. Od r. 1522, kdy dal Pernštýn městu velký mlýn na Bečvě, platili měšťané ještě další svatojiřský úrok z mlýna i ze stavu 21 a půl kopy 26 grošů a o sv. Václavě rovněž tolik.

Na hranickém předměstí v Horní ulici měli své selské grunty rolníci-předměšťané, osvobození od robot, kteří však platili zato ročně z každého lánu role 2 kopy 8 gr. na dva termíny, o vánocích 4 slepice a o sv. Duše jedny plece a o Svíčkách 4 měřice ospové rži. Drželi celkem 17 lánů rolí, 1 čtvrt a 3 čtvrtky. Pán z Pernštejna skoupil a odňal jim však před r. 1530 jeden lán a 2 pruty role a připojil je spolu s kusem louky pod haltéři (na ryby) k svému panskému dvoru hranickému. Platili pak jen z 16 lánů a 1 čtvrti role úroku svatojiřského

17 a půl kopy 7 gr. 6 d., a o sv. Václavě také tolik, za slepice o vánocích 1 kopu 5 grošů 3 denáry (slepice byla za 1 groš), o sv. Duše pak za 16 plecí vepřových po 12 denárech míšenských a za 1 kopu vajec 7 sýrů po 1 groši míšenském. Za roboty platili kromě toho o sv. Janě 17 kop 15 gr. 6 d. platu a o Třech králích 64 a půl měřice 2 a půl mírky ospové rži. Podle register byl osep režní a ovesní odváděn tehdy ještě na starou míru hranickou, podle níž odváděly vrchnosti osep i vesnice na panství.

Někteří hraničtí měšťané a předměšťané drželi spolu s poddanými ze vsí Olšovce, Velké a Stříteže také část polností pusté vsi Šumvaldy (zvané již tehdy také jinak Šonvajdy), která ležela severně města mezi Stříteží a Olšovcem. Platili z nich celkem 1 kopu 2 groše úroku. Z Hranic byli to předměšťané Spičský, Vávra Ryšanův, Jan Peč, Mach Adamův, Kalimléko, Matěj Radíkovský, Bělík, Šajvar a Čemus. Jan z Pernštejna potvrdil později zvláštním privilegiem r. 1540 měšťanům hranickým a poddaným z Olšovce, Stříteže, Bělotína a Polomě, kteří drželi role a pastviny zaniklé vsi Šumvald, aby je drželi a mohli prodati jako vlastní. [73] Pozemky, jež drželi Hraničtí, byly tak trvale připojeny k Hranicím.

Pozemky hranického fojtství, lesík, haltéře, lázeň, řemesla příslušející k fojtství prodal Vilém z Pernštejna už koncem 15. století hranickým měšťanům a městu za roční plat 6 a půl kopy na dva termíny. Kol r. 1530 drželi polnosti bývalého fojtství Řehoř Dvorský, mlynář Klich, který držel také Dubíček a Jiřík mlynář, zahrady od fojtství drželi Michal švec, Vavřinec kožišník, Holý, Martin Šeplavý, Martin Žabka, Velík, Ambruz a Michal Benešův. Lázeň ve městě, která patřila k fojtství, držel Jan lazebník, a platil z ní dvakráte ročně po 2 kopách 8 gr., k městské lázni patřily také Teplice, z nichž platil lazebník vrchnosti půl kopy rovněž dvakráte ročně. Rybí haltéře za mlýnem Trudným převzal mlynář Zvěrek. Na starém fojtství seděli 4 ševci, Kaška, Chřenovský, Sosna a Holý, kteří platili z řemesla ročně vrchnosti 8 gr., Pernštejn pustil však r. 1535 ten plat, který měl po fojtství hranickém na řemesle ševcovském k dobru města Hranic. Celkem vycházelo pak vrchnosti z fojtství ročně 14 kop grošů úroku.

Osedlí na Novosadech za Veličkou, kteří si tu na zahradách postavili domky, platili roční platy do důchodů drahotušského panství a byli proto v registrech sepsáni jmenovitě a odděleně. Platili vrchnosti celkem 5 kop 14 gr. 2 d. roční činže. Podle register bylo tehdy za Veličkou 37 domů s pozemkem. Jmenný seznam jejich majitelů je cenný a zajímavý, protože seznam měšťanů vnitřního města z této doby nemáme. Domky tu měli Václav Pleva, Jan Rybář, Václav Tkadlec, Anka Jarošová, Jiříkova masařka, Pavel Tkadlec, Mikuláš Piček, Petr Tratileto, Martin Budišek, Michalcova, Jan Koblih, Jan Pikard, Toman Rybář, Janek Jednooký, Niklova sukenice, Valenta hlásný, Valentová holička, Sova nožiéř, Jiřík Poláček, paní Kateřina (šlechtična), Mikuláš Kančura, bratrský sbor (platil o sv. Jiří 2 gr. 4 den.), pan Vlk (šlechtic z Konecchlumí), Matyska zámečnice, starý bednář, Jan konvář, Beneš masař, Jan Smeťa, pan Vaněk (šlechtic), Pavlova mydlářka, Janišta Frič, Václav kolář, Petr Frič starý, Jan Holilhrach, Ondra Crh, Zelená kožišnice z města, Jan Kuchyňka. Zde kol sboru a domu bratrského u Veličky a na předměstí vůbec se zakupovali hojně Bratří. V té době byl tu dlouholetým správcem sboru Bratr Daniel, řečený Hranický, který jako sufragán biskupský zemřel pak v Lipníku r. 1553. Podle register loučných držel Bratr Daniel ze sboru hranického také kus pole nad rybníkem drahotušským a platil z něho činži 20 gr. Devět předměšťanů z Novosad u Hranic mělo také louky za Bečvou na panství helfenštejnském, a to od Křivé cesty až po les Květoňku v hájemství Paršovském a platili z nich spolu s 12 předměšťany z ulice Veliké (Horní) ročně do helfštejnských důchodů 1 a půl kopy a 16 a půl gr. Z důchodních register helfštejnských se dovídáme i jména osedlých z ulice Veliké (Horní): Jiřík Štemberský, Bartoš kovář, Bartoň bednář, Jakub švec, Zuzka krejčí, Michal krejčí, Václav Skřítek, Petr Štemberský, Marek pekař, Martin Koupený, Šuhařka vdova, Jan starý Čemus. Nepochybně jako předměšťané byli i měšťané v té době vesměs české národnosti. Jejich seznam se nám, bohužel, nedochoval.

Dvůr Adámkovský před Hranicemi, který poč. 15. století byl zcizen a patřil k panství helfštejnskému, z něhož byla odváděna činže do Černotína, byl za Pernštejnů připsán konečně opět k Hranicím.

Soupis platů osedlých na Novosadech za Veličkou v urbáři z r. 1530 ▷

Nowosady zawelicztu

Item Mama o sventem grzi vi gl. o sventem wenglawie tolikez
Item ribarz o sventem grzi vi gl o sventem wenglawie tolikez
Item wenglaw ztablez o sventé g vi gl o sventem wenglawne tolikez
Item czech wrzessowi o sventem g vi gl o sventem wenglawne tolikez
Item ztuzikowa maszyzka o o g iv gl o sventé wenglawnie tolikez
Item pawel ztkadl o sventé g viii gl o sventem wenglawne tolikez
Item mikolaw pazek o sventé g. v gl o sventem wenglawie tolikez
Item peter tratelecz o sventem g iii gl o sventem wenglawie tolikez
Item wawrzen cudssch o o B i gl o sventem wenglawe tolikez
Item wrzchalczowa o sventem grzi i gl o sventem wenglawne tolikez
Item jan czelich o sventem grzi iii gl o sventem wenglawne tolikez
Item jan pekarz o sventem grzi i gl o sventem wenglawne tolikez
Item tomas ribarz o sventé grzi ii gl o sventem wenglawne tolikez
Item jurek gedaly o sventem grzi i gl o sventem wenglawie tolikez
Item niklowa sukenicze o o B iii gl o sventem wenglawne tolikez
Item walenta blasiny o o B ii gl o sventem wenglawne tolikez
Item walentowa holiczka o o g. ii gl o sventem wenglawne tolikez
Item jowa nozicz o sventem g. ii gl o sventem wenglawie tolikez
Item ancz pasliczek o sventé g. iii gl iii ß o sventé wenglaw tolikez
Item panij katrzina o sventé g. iii gl iii ß o sventé wenglaw tolikez
Item mikolaw kunczura o o g. ii gl i ß o sventé wenglaw tolikez
Item od zborn o sventem grzi ii gl iii ß o sventé wenglaw tolikez
Item jan wolk o sventem grzi ii gl ii ß o sventé wenglaw tolikez
Item matiszka zamezniczka o o g v gl o sventé wenglaw tolikez
Item otrai bednarz o sventem g v gl o sventem wenglaw tolikez
Item jan kowarz o sventem g v gl o sventem wenglaw tolikez
Item hanczl maszz o sventem g v gl o sventem wenglaw tolikez
Item jan sinczer o sventem g v gl o sventem wenglaw tolikez
Item peter wamicki o sventem g v gl o sventem wenglawie tolikez
Item pawlowa mydlaczka o o g. iii gl iii ß o sventé wenglaw tolikez
Item janiszka frij o sventé g iii gl iii ß o sventem wenglaw tolikez

Hraničtí měšťané a předměšťané platili tak každoročně vrchnosti pravidelný úrok za držbu svých domů, polností a za poddanské povinnosti 192 kop českých grošů a sedláci na předměstí ještě 65 měřic ospové rži. Celkový příjem vrchnosti z obou měst, 25 vesnic panství hranického a drahotušského a 4 připojených vesnic panství helfštejnského činil v té době podle register na 950 kop grošů, 360 měřic ospové rži a 900 měřic ovsa kromě naturálních vajec aj. Pro představu hodnoty této sumy uvádím, že slepice stála 1 groš, kůň 2 kopy. Výnos z panství podstatně zvyšovalo hospodaření vrchnosti ve vlastní režii na panství, zejména z rybníků, lesů, panského dvora apod.

Přibližnou představu o velikosti města Hranic, počtu jeho obyvatel a jednotlivých vesnic hranického panství podává nám nejstarší dochovaný rejstřík osedlých na panství helfštejnském, hranickém a drahotušském z r. 1539. [74] V Hranicích bylo tehdy 242 držitelů domů a usedlostí ve městě a na předměstí, dále jeden městský mlýn, 4 malé mlýny a 1 dvořák, kromě vrchnostenských objektů, které nebyly zapsány, zámku, panského domu a dvora na předměstí aj. Z toho bylo v hradbách 140 domů, na předměstí 114. Z městských domů v hradbách bylo 79 výsadních domů s právem vaření piva a šenkování piva a vína. Počítáme-li průměrně 6 obyvatel na jednu usedlost, žilo v Hranicích v té době asi 1500 obyvatel. Rozsahem i počtem obyvatel bylo mnohem větší město Lipník, které mělo 310 osedlých a asi kol 1900 obyvatel. Městečko Drahotuše mělo jen 89 osedlých a asi 550 obyvatel, z nichž však 48 domů bylo vyhořelých a mělo lhotu, tj. neplatilo žádné dávky, aby domy mohly být znovu postaveny. Na celém panství hranickém ve městě a 14 vesnicích bylo celkem 582 osedlých. Největší vesnicí na panství byl Bělotín s 57 osedlými, druhou vsí Jindřichov s 43 osedlými, třetí Střítež s 41, následovala Polom s 32 osedlými, Olšovec s 29, Partutovice s 28 osedlými. Ostatní vesnice byly vesměs značně menší, tak v Heřmanicích bylo jen 16 osedlých, v Nejdku a Blahutovicích po 15, v Kozích Loučkách (dnes Hranické Loučky) 13, v Dubu 14, v Lučicích, zvaných tehdy ještě Lučiště jen 10 osedlých, také v Polouvsí bylo jen 11 osedlých. Na Zbrašově bylo 6 osedlých panských a 6 špitálních, kteří platili roční platy k hranickému špitálu. Národnostním složením bylo město Hranice a všechny vesnice na panství české až na Polom, která měla již tehdy více než 75 procent Němců, a Bělotín s 50 proc. Němců. Také Jindřichov měl asi 25 procent německého obyvatelstva. Toto poněmčování bylo následkem vylidnění některých obcí hlavně za česko-uherské války a osazení vesnic novými usedlíky z hornatých oblastí Jeseníků, které válkou tak neutrpěly a jehož přebytky obyvatelstva se stále tlačily do nížinatých českých oblastí.

Nejvýnosnější měšťanskou živností bylo stále ještě vaření a šenkování piva a vína. Vzrostl i význam městských řemesel, která nevyráběla jen pro místní spotřebu, ale také již pro obchod a vývoz. V městském zřízení z r. 1522 jsou zmíněny v Hranicích cechy ma-

sařský (řeznický), ševcovský, pekařský, krejčovský, tkalcovský, kožišnický a kovářský. O soukenících, kterým dal Vilém z Pernštejna v Přerově už r. 1498 artikule, se řád města nezmiňuje. O soukenících v Hranicích je však zmínka již v privilegiu města z r. 1431, nepochybně existoval za Viléma z Pernštejna i cech v Hranicích. Tato řemeslnická společenstva se už od 15. století organizovala ve všech městech podle jednotlivých řemesel k ochraně zájmů a práv svých členů. Všichni členové cechu se museli říditi cechovním řádem a artikulemi, cech jim však zaručoval výsadní nákup surovin a monopolní výrobu ve městě, vylučoval konkurenci. Cechy řídily výrobu, pečovaly o kvalitu výrobků a chránily své členy. Každý cech si volil každoročně dva cechmistry, kteří řídili cechovní záležitosti a rovnali spory. Kdo chtěl vstoupiti do cechu, musel se prokázati listem od rodu o řádném zplození z manželského lože a listem o řádném vyučení řemesla a byl-li z jiného panství výhostním listem. Cechmistři uvedli jej do městské rady a po souhlasu rady mohli ho přijmouti do cechu. Před přijetím musel však ukázati řemeslo, zda umí nebo ne, aby bylo lidem k užitku a jemu k živnosti. Syn místního mistra nemusel řemeslo ukazovati. Kdo chtěl pojmouti mistrovu vdovu nebo dceru za ženu, měl předem ukázati, zda řemeslo dovede a pak teprve měl plné právo. Vdova po mistru, která se vdala za mistra jiného řemesla, pozbyla místo v cechu. Svobodný tovaryš, který chtěl být mistrem, musel se do roka oženiti, jinak musel znovu vandrovati. Kdo se dopustil vraždy, krádeže nebo cizoložství byl z cechu vyobcován. Cech se každoročně scházel a jeho usnesení byla pro celý cech závazná. Když byl cech obeslán, museli se všichni mistři cechovní rychle sejíti, než svíčka shořela, kdo se opozdil, platil pokutu. Před cechmistry byly projednávány všechny záležitosti a stížnosti. Každý mistr směl mít jen dva tovaryše a jednoho učedníka. Učedník měl právo při nástupu učení dva týdny koštovati řemeslo, bude-li chtít se učit, pak se měl smluviti před cechmistry a učiniti smlouvu, prokázati řádné zplození a postaviti rukojmí. Učení trvalo ve většině cechů rok nebo dva, pouze u soukeníků 4 roky. Tovaryši vandrovali po vyučení na zkušenou, neměli však vandrovati od mistra než v neděli. Každý cech měl své místo v městském kostele. Když zemřel mistr, mistrová, jejich dítě nebo kdo z čeládky, museli ho všichni z cechu doprovoditi ke hrobu. Nejmladší mistr nebo dva měli povinnost zasvěcovat a hlídat cechovní svíci v kostele, dokud nenastoupil na jejich místo mladší nový mistr. Cech mohl držeti i kdo řemeslo nedělal, musel však dávat do cechu každý rok na Suché dni půl groše. Cech měl povinnost vyprovoditi jej při pohřbu. V Hranicích byli takovými cechovními spolubratry i drobní šlechtici z města a okolí.

Vilém a zejména Jan z Pernštejna si byli vědomi významu rozvoje řemeslné výroby ve svých městech. Řemeslníci se usazovali hlavně tam, kde měli zaručeny pro své řemeslo a obchod svobody a práva cechovními řády. Jan z Pernštejna potvrdil všem cechům v Hranicích cechovní řád, „aby se to řemeslo tím raději pode mne táhlo“,

jak praví v cechovním řádě hranických ševců r. 1517. Tyto řády, které se nám dochovaly z pernštejnské doby pro cech ševcovský, tkalcovský, krejčovský a pekařský, umožňují nám nahlédnout do života cechů i města v této době. Růst řemesel umožňoval rozvoj městských trhů, což přinášelo užitek měšťanům i vrchnosti.

Ševcům města Hranic potvrdil Jan z Pernštejna práva a svobody jejich řemesla, kterých užívali v jiných městech na Moravě listinou již r. 1517. [75] Cechmistři ohlédali na trzích boty a za nedobře ušité ukládali pokuty. Řád stanovil přesně jak mají být šity boty z hovězí, telecí nebo škopové kůže. Žádný švec nesměl na trhu prodávati dříve, než cechmistři rozkázali. Na jarmarku mohli prodávati i cizí ševci, ale cechmistři měli právo ohlédati jakost prodávané obuvi a zakročiti jako proti domácím. Na trhu mohl jeden mistr nakoupiti jen 10 koží velkých a 30 malých, co bylo více, měl koupiti všechen cech. Na vesnicích hranického panství nesměl nikdo jiný vykupovati koží kromě hranických ševců, byli však povinni kůže vydělati nožířům. Švec, který by chtěl zanechati řemesla a dělati jen koželužství, měl zůstati členem ševcovského cechu. Při přijetí do cechu a ukázání řemesla musel nový mistr zkrájeti hovězí kůži a udělati dvoje boty noznovice s faldem a příční botu dobrou a z teletiny ženský střevíc. Ševci, kteří chtěli bydleti na předměstí, měli státi ve všem s jinými řádně v cechovním řádě a konati všechny povinnosti jako ostatní.

Význačným cechem v Hranicích byl cech tkalcovský, jehož artikule potvrdil Jan z Pernštejna roku 1523. Řád měl především znemožniti pokoutní tkaní plátna mimo cech, jež se rozmohlo, pokoutní tkalci měli být pokutováni. Cechmistři chodili každé 3 neděle mezi řemeslem a ohlédali paprsky a lokte, aby míry byly stejné a dělalo se spravedlivě, špatně udělané dílo pokutovali. Kdo dělal s nesprávným náčiním byl pokutován, při druhém přistižení bylo mu náčiní spáleno a zničeno. Učeň se měl učiti řemeslu rok. Žádný mistr nesměl ve městě postaviti více stavů než 4, také nesměl učiti tkalcovství žádné ženy nebo dívky kromě své dcery. Příze konopná, lněná nebo koudelná musela být spravedlivě motána. Motovidlo mělo být na loket zdéli, loket měl mít 20 pásem, každé pásmo 24 nití, kde by se jiná našla, měla být vzata cechmistry a odevzdána fojtovi. Mistr ani čeleď nesměli chodit po vesnicích a smlouvat si přízi na dílo, ani ji z města prodávati přespolním. Také žádný přespolní nesměl na trhu ve městě kupovati více příze než ke své domácí potřebě, na překup bylo zakázáno kupovati pod pokutou. Obeslání cechu se provádělo předáváním člunku, každý jej musel dát dalšímu a odebrati se ihned do cechu. Za 13 let se tkalcovství ve městě tak rozrostlo, že cechmistři předložili Janu z Pernštejna r. 1536 jiné artikule a žádali o zrušení starých a potvrzení nových. Cech se musel bránit konkurenci v nákupu příze a prodeji pláten. Počet stavů byl snížen na 3, žádný mistr nesměl dělati na více stavech. Učedník, který se učil rok, měl dáti mistrovi 1 kopu grošů od učení, který neměl, měl se učiti dva roky a postaviti rukojmí. Plátna, která se dělala na prodej a na trhy, měla být dělána na brněnskou šíři. Na trh v Hranicích ne-

směla být ve dni trhové dovezena, krájena ani prodávána žádná cizí plátna, kromě pláten, vyrobených v Hranicích, jiná měla být pobrána. To bylo dovoleno jen o jarmarcích. Kdo by však v Hranicích chtěl z cizích pláten šiti šaty a prodávati je v krámech, tomu nemělo být bráněno. Selská plátna bylo však dovoleno voziti i nositi na trhy do města a prodávati je. Řád pamatoval také na úpravu mezd tovaryšům. Mělo jim být placeno od koudelné příze od lokte 1 peníz, od hrubých přízí, které se dělaly od 13 až do 28 pásem po 1 a půl penízi bílém až 5 penízů. Tovaryšům bylo přísně zakázáno dělati plátna na vesnicích, kdo by dělal, měl být vyloučen z cechu. [76]

Cechu krejčovskému vydal Jan z Pernštejna cechovní artikule r. 1536. [77] Na celém panství hranickém nemělo být trpěno po vesnicích žádných krejčích. Tovaryšům bylo zakázáno dělat po vsích řemeslo ke své ruce pod trestem vězení a pokuty. Mistr, který měl učedníka, mohl mít dva tovaryše. Učedník mohl být smluven na rok, pak musel položiti mistru od učení 3 zlaté, byl-li smluven na 2 roky učení, musel dáti 1 kopu grošů.

R. 1538 potvrdil Jan z Pernštejna také cechu pekařskému cechovní artikule, které si mezi sebou zřídili. [78] Mistři se měli každoročně sejít do cechu na Suché dni, rozvážiti cenu obilí, kolik se platí za rež a pšenici a dohodnouti s radou panského úředníka i starších města jak velký chléb budou moci z toho péci, aby to bylo spravedlivé a oni zadarmo také nepracovali. Každý mistr musel mít denně na prodej dostatek chleba režného a pšeničného, a to od východu do západu slunce, o to dbali cechmistři. Kdyby se zjistil nedostatek chleba u pekařů, měl cech propadnouti obci pokutou půl kopy groší. V trhový den v sobotu mohli také jiní lidé prodávati chléb režný a pšeničný i koláče. Chléb měli prodávati pekaři příště pospolu na slušném místě, vykázaném jim radou, pecnový chléb mohli však nadále jako dosud prodávati každý pekař před svým domem na okně. Kdyby pekaři viděli, že pro nedostatek mouky, drahotu obilí nepostačí zásobit město chlebem, měli to oznámit starším a ti rozkázali volati frejunk, aby mohl ve městě péci a prodávati pecnový chléb každý, kdo by chtěl a nebyl ho nedostatek. Když pekaři poznali, že by zase stačili zásobiti město chlebem, starší města opět zastavili prodej chleba jiným lidem. Pro svou potřebu měli pekaři v Hranicích jeden mlýn, kdyby však nepostačoval, měl jim být puštěn i druhý mlýn. Kdo se chtěl učiti pekařství rok, měl dát mistru od učení 1 kopu grošů a do cechu 2 funty vosku, kdo se učil 2 roky, tomu měl dáti mistr šaty a obuv. Po vyučení musel však zaplatiti ještě půl achtele piva a 5 gr. českých. Týdenní trhový plat, který pekaři dávali od řemesla podle privilegia z r. 1431 každou sobotu obci byl zrušen a měli dávati jako jiná řemesla plat jen jednou v roce.

Řád cechu kožišnického, který byl ustaven v Hranicích r. 1510 a převzal řád cechu kožišnického v Olomouci, se nedochoval, neboť r. 1616 při změně některých ustanovení a vydání nového řádu Václavem Molem z Modřelic pozbyl na významu a byl zničen. Starší cechovní řády z 16. stol. se nám dochovaly jen proto, že po mansfeldské

rebelii města Hranic byla kardinálem Dietrichštejnem, novým držitelem města, zrušená privilegia odebrána cechům a uložena ve vrchnostenském archivu.

Z ostatních řemesel kvetlo v Hranicích hrnčířství a soukenictví, jehož cechovní řád z doby pernštejnské neznáme. O rozvoji soukenictví ve městě v pol. 16. stol. svědčí však soukenické rámy k napínání a sušení suken, umístěné v předměstských zahradách a na valech, barvírny a valcha na úpravu sukna, o nichž máme zprávy v nejstarších dochovaných městských knihách z pol. 16. stol. Z uměleckých řemesel, dokládajících rozkvět města Hranic za Pernštejnů je významná činnost konvářské dílny již v 30tých letech ve městě. Vyráběla nejen cínové talíře, konvice a poháry, konvář lil i křtitelnice a zvony. Kol r. 1530 pracoval zde Jan konvář, po něm Václav konvář, který ulil např. r. 1557 zvon drahotušským měšťanům pro radniční věžku. [79] Lil patrně i větší zvony. Snad byl jeho dílem i velký zvon ve farním kostele, zvaný později Poledňák s českým nápisem TENTO ZWON GEST + UDIELAN + KE CZTI + A CHWALE PANU BOHU A K OHLASSOWANI SLOWA BOZIEHO ZA PURKMISTRUW SSIMONA GECZMENKA A MIKULASSE PIECZKA LETA PANIE 1551. Zvon byl po zrušení starého kostela v 18. století umístěn na věži nového farního kostela. Za první světové války byl však rekvirován a zničen.

Nádherymilovný život Jana z Pernštejna a potřeba značných prostředků na splacení dluhů vedla jej ve čtyřicátých letech k postupnému odprodeji některých velkostatků, které zdědil po svém bratru Vojtěchovi v Čechách. Na Moravě prodal v r. 1547 z četných svých statků panství hranické a drahotušské a některé vesnice panství helfštejnského, ležící v okolí města Hranic, Václavu Haugvicovi z Biskupic, který téhož roku prodal své rodové panství Bouzov s hradem, městečkem a 19 vesnicemi Prokopu Podstatskému z Prusinovic. Vklad hranického panství do zemských desek novému držiteli byl proveden v Olomouci 6. ledna 1548. [80] K panství patřily v té době zámek a město Hranice s kostelním podacím (tj. právem dosazovati ke kostelu kněze) se dvorem i s předměstími a mlýny, ležícími okolo města, ves Olšovec, ves Střítež s kostelním podacím, ves Partutovice s kostelním podacím, ves Jindřichov, ves Nejdek s kostelním podacím, ves Bělotín s kostelním podacím, ves Lučiště, Blahutovice, Polouvsí, Dub, Kozí Loučka, Heřmanice a Polom. Současně prodán pustý hrad Drahotuš, městečko Drahotuš s kostelním podacím, ves Slavíč, Jezernice s kostelním podacím, ves Podhoří s kostelním podacím, ves Uhřinov, Středolesí, Radíkov, Michalcova Lhota, Veliká, Hrabůvka, Klokočí a Milenov. Od helfštejnského panství prodán pustý hrad Svrčov u Hranic a pustá ves Lhota, ves Hluzov, Černotín, Ústí, Opatovice i s lesem Jedlovcem a pustou vsí Zimotínem pod Valšovicemi, co k Opatovicím přísluší, ves Zbrašov i s těmi lesy nad Bečvou až po Křivou cestu a až k potoku pod Mezeříčkem a po Jedlovici, dále pusté vsi Šovajdy, Juřacko, Sobíkov, pustý dvůr ve vsi Veselí slove Kouty jinak Lazysko blíž hranic slezských. Střediskem tohoto rozsáhlého komplexu panství hranického, drahotušského a části býv. panství

helfštejnského stal se hranický zámek. Hranické panství se tak rozšířilo i na levý břeh Bečvy a sahalo pak až po čáru Špičky-Skalička a v této podobě pak již zůstalo až do konce feudalismu v r. 1848. Jan z Pernštejna si ponechal ve svém držení v Pobečví jen panství helfštejnské s Lipníkem, zemřel však ještě téhož roku 8. září 1548 na Hrušovanech [81] a byl pochován v rodinné hrobce pernštejnské v Doubravníku. Jeho synové prodali pak panství helfštejnské Půtovi z Ludanic r. 1553.

Doba Pernštýnů přinesla městu četné hospodářské i sociální výhody. Zámožní Pernštýnové nepotřebovali tolik tísnit měšťany dávkami a povinnostmi jako pozdější držitelé panství z řad drobné šlechty, žijící jen z výnosu jediného velkostatku. Pro Hranice to byla doba znamenitého rozkvětu dříve nevýznamného městečka v město dobře opevněné a výstavné, s rozvíjejícími se řemesly a obchodem, jež se stalo správním, hospodářským i kulturním centrem rozlehlého hranického panství.

Tento vývoj šel ovšem na úkor sousedního města Drahotuš, které i s panstvím bylo trvale připojeno k panství hranickému. Jeho význam vedle města Hranic upadal a Drahotuše zůstaly převážně zemědělským městečkem. Měšťané hraničtí získali i za Pernštejnů rozlehlé pozemky za Veličkou, na Novosadech i podél Bečvy a Drahotuchu, patřící kdysi k Drahotuším a také později kupovali stále více drahotušská pole, ležící mezi oběma městy. Trvající různice o to byly urovnány se souhlasem pana Haugvice r. 1552 písemnou smlouvou. [82] Zakupování polí hranickými měšťany od měšťanů drahotušských nebylo možné zakázat, neměly však býti více odtrhávány od Drahotuš na újmu města. Bylo dohodnuto, že Hraničtí budou užívat drahotušská pole jako Drahotuští, tj. klást je v úhor jako oni a společně je užívat pastvami. Platy a dávky i kněžské desátky z odkoupených rolí měli donášeti rychtáři v Drahotuších o sv. Jiří a o sv. Václavě a také drahotušskému faráři spravovati o tom čase desátek a donášeti jej do Drahotuš nebo se s ním porovnat o penězích. Měšťané hraničtí si dali naopak do smlouvy zákaz kupování obilí, vezeného na trh do Hranic, již na hranickém předměstí a v ulicích, jak to Drahotuští i lidé odjinud činívali. Haugvic zakázal komukoliv takové pokoutní kupování na cestách a v ulicích pod pokutou. Drahotuští směli začít kupovat obilí na trhu v Hranicích až když počali kupovat Hraničtí. Drahotuští měšťané si dali kromě toho výslovně potvrdit při konfirmaci svých privilegií, že Haugvic ani budoucí vrchnosti je nebudou nutit k tomu, aby museli prodávat obecní role nebo luka do jiných obcí, a ty, které hraničtí měšťané již dříve koupili, aby užívali při pastvách, osévání i platech jako měšťané drahotuští. [83]

Zdá se, že ještě za Haugvice v pol. 16. stol. bylo tkalcovství stále nejvýznačnějším cechem ve městě počtem pracovníků i rozsahem výroby před cechem soukenickým, který teprve v druhé pol. 16. století nabyl na významu zvýšenou výrobou sukna a jeho vývozem na cizí trhy. Cechmistři tkalcovského cechu vydali r. 1551 tovaryšům tkalcovského řemesla s povolením pana Haugvice zvláštní artikule, kterými se měli říditi při práci a na své hospodě. Je to jediný dochovaný tovaryšský řád hranických cechů, který dokumentuje pracovní

a životní podmínky tovaryšů vůbec, u ostatních cechů byl zachováván v podstatě obdobný řád. Tovaryši každého cechu si volili za starší dva tovaryše, kteří měli čtvrt roku stát v čele, rovnat pře, soudit a pokutovat provinilé tovaryše. Na nedělní mši museli všichni vstát před východem slunce, aby včas stihli bohoslužby. Vždy jednou za 14 dní se scházeli v hospodě na schůzi a každý tovaryš musel dát do společné pokladnice 1 denár a na pivo půl groše. Na pozdní příchod po propadnutí písku v přesypacích hodinách byla stanovena pokuta. Do konce projednání všech věcí a ukončení schůze bylo zakázáno se bavit a nikdo nesměl vstát od stolu. V hospodě i jinde bylo zakázáno tovaryšům hrát v kostky nebo se opít. Na to byla nejen pokuta, ale i zavření do šerhovny. Tovaryši museli chodit v poctivicích, na kterých měl každý nosit šorcík nebo fertoušek nebo sukni, kdo se tak nezachoval a chodil tak nestydatě u mistra nebo jinde, propadl rovněž pokutou. Výpověď směl dát tovaryš mistrovi dva týdny před výročními svátky nebo jarmarkem a ne dřív, dokud osnovu nedodělal. Každý tovaryš, který neměl tovaryšské jméno, musel si nějaké zvolit. Mladší tovaryši byli povinni sloužit v hospodě starším. Pivo se smělo podávat všem až byla ukončena všechna jednání. Při schůzích starších museli se jít všichni vykoupat do městské lázně pod pokutou. Nemocní tovaryši měli být opatrováni od starších a neměli trpět nedostatek, co by potřebovali, mělo být placeno z tovaryšské pokladnice. Když se nemocný uzdravil, měl zase pomalu do tovaryšské pokladnice vrátit, co bylo na něho vynaloženo. Kdyby zemřel, měly jeho věci zůstati při tovaryších. Řád stanovil také přesně mzdu tovaryšům, jak jim má být počítáno za loket od 9 do 25 pásem. Pohybovala se od 3 halířů až po 4 a půl penízů za loket. [84] Cech měl tak vliv na život tovaryšů, záslužné bylo zejména opatření pro nemocné tovaryše.

O týdenním trhu, pořádaném každou sobotu na rozlehlém tržišti hranického náměstí, dováželi a donášeli do města sedláci a selky ze všech vesnic hranického panství drůbež, plodiny, mléčné výrobky aj., hraničtí řemeslníci tu vykládali svoje výrobky. Chodili sem nakupovat i lidé z vesnic drahotušského a okolních panství. Hraničtí měšťané měli však právo přednostního kupu v ranních hodinách, přespolní mohli kupovat až po nich. O jarmarcích, pořádaných každoročně na den svatého Stanislava, biskupa a mučedníka (8. května), na den Narození Matky Boží (8. září), a to pondělí před sv. Lucií (byla 13. prosince), které trvaly vždy po dobu osmi dnů, po sobě následujících, mohli na tržišti volně prodávati i cizí obchodníci po zaplacení mýta a tržného, jež plynuly do městské pokladny. Přijížděli často z daleka s nejrůznějším zbožím, látkami, kožišinami, klobouky, botami, s různými nástroji i s luxusním zbožím, a ve městě bylo v ty dny velmi rušno. Také kupující a obchodníci byli odevšad. Dálkovou dopravu kupců obstarávali formané, obchody a kupy se ujednávaly na tržišti i v šenkovních domech, kde i nocovali. Kdy dostalo město k dvěma jarmarkům — letnímu a podzimnímu, jež mělo již od konce 14 století, právo třetího zimního jarmarku nevíme, patrně však za Pernštýnů od císaře Ferdinanda I. Také město Lipník mělo v té době 3 jarmarky (čtvrtý

získalo až r. 1613), Odry získaly třetí a čtvrtý jarmark již r. 1559. Sousední Drahotuše dostaly r. 1585 od císaře Rudolfa II. právo 4 jarmarků v roce.

Dokladem rostoucího průmyslového podnikání ve městě v pol. 16. stol. je také založení měděného hamru severně od města poblíž panského dvora, který si tu postavil s povolením pana Haugvice Jiljí kotlář pod rybníkem zvaným Kuchyňkou. Vyráběl kotle, pánve a veškeré měděné nádobí, v r. 1561 však přenesl kotlář svůj kotlářský hamr k Bečvě a postavil si jej u hranické valchy, kde měl spolehlivější přítok vody. [85]

3. Rozkvět města v 2. pol. 16. století

Haugvic podržel město a panství hranické sotva 6 let a již v dubnu r. 1553 je prodal ve stejném rozsahu jak je koupil od Jana z Pernštejna vladykovi Janu Kropáči z Nevědomí, příslušníku málo významné rodiny, přišlé na Moravu ze Slezska. Do zemských desek byl mu statek vložen 9. září 1553. [86] Aby mohl koupiti rozsáhlé panství hranické, prodal Kropáč téhož roku své rodové panství Litenčice s městečkem, tvrzí a několika vesnicemi, které držel po otci Kryštofu Kropáčovi a několik dalších drobných statečků. V té době byl Kropáč již podruhé ženat s Veronikou z Leskovce, když první jeho žena Anna z Kunovic, dcera Jetřicha z Kunovic na Uherském Brodě, zemřela mu brzy po úmrtí své dcerky. Z druhého manželství měl 7 dětí, ale už v Litenčicích mu zemřeli dva synové v dětství, roku 1549 Kryštof, starý 1 a půl roku, a roku 1552 Mikuláš ve věku 2 a půl roku.

Jako první ze šlechtických držitelů města usadil se Kropáč s rodinou trvale v Hranicích, sám řídil správu panství a zasahoval i do života a správy města. Starý pernštejnský hrad hranický byl těsný a nepohodlný pro rodinné sídlo a správu panství, nevyhovoval ani renesančnímu vkusu doby. Kropáč postavil proto někdy v letech 1554—1562 pro svou rodinu nový renesanční zámek vedle starého hradu jako pohodlné a representační panské sídlo. K tomu účelu bylo patrně vykoupeno několik městských domů při hradbách směrem k městu až ke třetí hradební baště, za to však puštěn městu po vystavění zámku panský dům pernštejnský na náměstí. Nový zámek byl jednopatrový a byl oddělen od města opět hlubokým vodním příkopem. Nádvoří nového zámku dal Kropáč vyzdobiti kamenným erbovním vývodem svého rodu i své manželky, zmiňuje se o něm i Paprocký. [87] Stavba zámku byla dokončena r. 1562 k slavné svatbě jeho dcery Johanky, konané na hranickém zámku za účasti mnoha šlechticů. Vdávala se za pana Bernarta z Žerotína na Valašském Meziříčí. Na jednom z kamenných oblouků byl nápis „ZDELANO ZA PANA KROPACZA DE NEWEDOMI P. (pána) M. (města) HRANICZ“ a na jiném letopočet 1562. Čtyřerbovní vývody obou manželů byly vytesány na kamenných obloucích, kterých bylo 22 a představovaly znaky jejich předků. Jiné štíty představovaly Jana Kropáče s man-

želkou, jeho syny a dcery. Jak zámek uvnitř vypadal nevíme, protože poč. 17. stol. byl zvýšen a zcela přestavěn, a kamenné oblouky a erby se dostaly z arkádového dvora před zámek na ohradní zeď. Kropáčovský zámek jistě důstojně representoval svého pána, neboť v něm vítal o masopustu r. 1567 a hostil císaře Maxmiliána s mnoha knížaty a pány jeho družiny, který na zámku pobyl přes noc. [88] Nový zámek navazoval na starý pernštejnský hrad, upravený Kropáčem v „přihrádek", v němž zřídil panský pivovar, sladovnu, stáje pro koně a sýpky.

Kropáč byl cílevědomým hospodářem a jako jiní drobní šlechtici snažil se výhodnými kupy a prodeji zvětšit svůj majetek. Jediným zdrojem příjmů byla mu města a panství Hranice a Drahotuše, která držel. Už po několika letech hospodaření na Hranicích naskytla se mu příležitost koupiti sousední panství Nový Jičín a Štramberk. Podle kupní smlouvy, kterou uzavřel 5. července 1558 s Janem z Žerotína na Novém Jičíně, bylo dohodnuto již odevzdání statku Kropáčovi, ale novojičínští měšťané, zbohatlí výnosným obchodem suknem, rozhodli se v poslední chvíli složiti sami kupní sumu a poddati se pod ochranu císaře, aby jako královské město zůstali svobodní a sami se stali majiteli panství. Měli obavu dostat se v poddanost drobného šlechtice, který se snažil ze svých poddaných vytěžit co nejvíce. Král Ferdinand I. přijal město Nový Jičín pod svou ochranu jako komorní město, uzavřená kupní smlouva Žerotína s Kropáčem se stala neplatnou, Kropáč ji však nevydal císaři. Také císař Maxmilián marně vyzýval Kropáče r. 1565 i písemně, aby podle slibu na sněmu v Olomouci, na němž byl Kropáč s jeho pomocí přijat i se synem Bohuslavem do panského stavu, mu smlouvu vydal, aby mohl obě panství dát vložit do zemských desek. Kropáč nevyhověl. Svého záměru na rozšíření svého panství o panství Novojičínské a Štramberské se nevzdal. Když v r. 1570 doslechl, že císař chce je pustiti ze svých rukou, napsal mu do Lince a r. 1571 opětně do Špýru a poslal i zvláštního posla do Prahy s prosbou, aby mu dopřál koupiti to panství, protože první koupí přišel k veliké škodě pro jeho nepostoupení, [89] a že přišel také proto poněkud v řeč lidem (Novojičínští rozšiřovali o něm pověst tyrana). O panství usiloval také biskup olomoucký, ale k jeho prodeji císařem nakonec nedošlo. Kropáč koupil proto téhož roku od Fridricha Burjana Tetoura z Tetova a Malenovic na Novém Světlově a Šárově panství Zlínské s tvrzí a městem Zlínem, městečkem Grygovem a 9 vesnicemi, a v brněnském kraji statek Bořetice na Hustopečsku. Vklad statku Zlínského do zemských desek olomouckých Kropáčovi byl proveden 24. června 1571. [90] Na koupi Zlínského panství si Kropáč vypůjčil r. 1570 od města Hranic, Drahotuš a vsi Bělotína 500 zlatých, které pak spolu i s dluhem Václava Haugvice z Biskupic za vypůjčené sirotčí peníze vesnic hranického a drahotušského panství, zaplatil teprve r. 1572 všem obcím Jan z Kunovic. [91] Také zlínskou tvrz dal Kropáč ještě před smrtí syna Bohuslava přestavěti r. 1571 v renesanční šlechtické sídlo s arkádovým dvorem, jak dokládá kamenná deska, zazděná v průčelí zámku s jeho jménem. Trhovou

smlouvu na statek novojičínský nevydal však císaři do své smrti, takže zápis statku do zemských desk nemohl být proveden.

Tragédie vymírajícího rodu stíhala Kropáče a celou jeho rodinu. V r. 1564 15. června zemřela mu v Hranicích dcera Mandalena a již příštího roku 1565 1. února druhá dcera Johanka, kterou provdal r. 1562 za Bernarta z Žerotína na Meziříčí a Rožnově. Zemřela při porodu u matky v Hranicích a byla pochována v hranickém kostele. Veškeré naděje skládal stárnoucí šlechtic v jediného syna Bohuslava, který studoval v Olomouci a později v letech 1565—1570 svobodné literní umění na universitě ve Vídni. Podle zápisu universitní matriky ze dne 12. ledna 1565 byl mu druhem na studiích Jan Švajnic z Pilmsdorfu, syn Balcara Švajnice na Fulneku, a 3 vychovatelé — sluhové Michal Hohlbaum z Nisy, Jiří Policenus z Hranic a Pavel Rosa z Kremnice v Uhrách. [92] Od smrti své manželky Veroniky z Leskovce, zemřelé 11. ledna 1569 v Hranicích, kterou tehdejší drahotušský městský písař a kronikář Jan Podolský nazývá „paní a matkou chudých lidí", lpěl tím více na svých dětech 16letém Bohuslavovi a dcerách Anně a Dorotě. Když v r. 1570 dostal poručení od císaře, aby vypravil svého syna s čeládkou o svatodušních svátcích do Prahy k doprovodu starší dcery císařovy, dané k manželství španělskému králi Filipovi, na její cestě do Janova, omlouval se císaři, [93] že ho nemůže vypraviti, neboť se dosud od několika let cvičí v literním umění, má teprve 17 let, je slabého těla a zlomil si vloni ruku na saních v Prusinovicích, daleká cesta na koni v družině císařovy dcery byla by jeho smrt. Nemá než jediného syna, sám je těžce nemocen, všechen schne a je jen kost a kůže, a kdyby zemřel a syn byl v dalekých zemích, neví, k čemu by se domů navrátil. Kropáč sám tehdy již 66letý, trpěl na souchotiny. Měl se však dočkati ještě dalších ran osudu. Jeho syn Bohuslav zemřel již příštího roku 1571 28. srpna a také sestra jeho Dornička zemřela téhož roku 21. prosince, nic nepomohla léčba v Opavě. Na podzim 1572 23. října skosil mor, zuřící ve městě Hranicích i Jana Kropáče ve věku 68 let. Byl pochován i s erby svými jako poslední mužský člen rodu. Z celé rodiny zůstala jediná dcera Anna, provdaná za Jana z Kunovic, která se stala dědičkou panství hranického a zlínského. Nad hrobkou Kropáčovou ve farním kostele v Hranicích dala postaviti kamenný epitaf s latinským nápisem, psaným elegickým distichem, líčícím smutný osud celé rodiny. Epitaf složil správce hranického sboru bratrského proslulý Bratr Jiřík Strejc. Jeho znění dochoval nám Bartoloměj Paprocký z Hlohol, který r. 1591 hranický kostel navštívil a epitaf otiskl ve svém Zrcadle markrabství moravského, vydaném tiskem r. 1593. [94]

Jako tvrdý hospodář snažil se Kropáč všemožně zvýšit důchody panství rozšířením hospodářství ve vlastní režii i na úkor měšťanů a poddaných zesíleným jejich vykořisťováním. Hned po převzetí panství dal prověřiti všechny robotní a dávkové povinnosti jednotlivých poddaných i celých vesnic, a pokud nebyly doloženy listinami, stanovil jejich placení. Pravidelné činžovní platy poddaných se tím zvýšily. Veškeré hospodaření ve vlastní režii vrchnosti bylo revidováno a zlepšena jeho organi-

zace. Na předměstí u panského dvora byl postaven nový mlýn a pila, ve starém zámku pivovar se sladovnou. Nedaleko města zřízena panská vápenice a cihelna a značně rozšířen chov kaprů v rybnících. Ve 12 rybnících na panství bylo chováno 44 000 kaprů a v 26 dalších rybnících násada 40 000 kaprů na výrost. Veškeré lesní hospodářství bylo rozděleno v 16 hájemství s 21 hajnými, spravovaná 4 polesnými. V hamerském hájemství nad Bečvou u Hranic byli ustanoveni 2 hajní z předměstí hranického. V r. 1569 dal Kropáč sepsati a poříditi nový urbář neboli správní registra všech panských důchodů na panství hranickém a drahotušském, [95] která se nám dochovala podnes. Urbář je vynikajícím pramenem pro poznání vrchnostenského hospodaření i poddanských poměrů. Zachycuje nám hospodářský stav celého panství. K hranickému panství patřily tehdy kromě 14 vesnic také již vsi Opatovice, Ústí, Černotín, Hluzov a Zbrašov, odtržené r. 1548 od panství helfštejnského. K panství drahotušskému, které bylo od r. 1548 připojeno správou k panství hranickému patřilo kromě městečka 11 vesnic. V Hranicích bylo tehdy již 310 osedlých, t. j. měšťanů nebo předměšťanů, kteří drželi vlastní domy. Z toho bylo ve vlastním městě v hradbách 134 osedlých a na předměstí 176. Zatím co město Hranice vzrostlo proti stavu r. 1539 o 62 usedlostí na předměstích, měly Drahotuše jen 91 osedlých, t. j. o 2 více. Přibylo osedlých i na vesnicích, zejména ve Stříteži, Bělotíně aj. V 17 vesnicích hranického panství bylo zapsáno 458 osedlých, ve 12 osadách drahotušského panství 264. [96] Hranické panství s dvěma městy, 30 vesnicemi a celkovým počtem 1123 osedlých patřilo počtem poddaných i rozsahem k velkým panstvím v zemi. Proto také císař Maxmilián naléhal na Kropáče, když došlo opět k velkým obranným opatřením proti dalšímu pronikání Turků do Uher a k výpravám pomocných vojsk z českých zemí do Uher, aby jako jeden z bohatých šlechticů půjčil císaři 15 000 tolarů na válečná vydání. Kropáč se však zdráhal, a když ani císařské napomenutí nic nepomohlo, měli s ním celou záležitost znovu projednati olomoucký biskup a Vratislav z Pernštejna na Tovačově. [97] Kropáč však zřejmě ani potom nic nepůjčil. Nezúčastnil se pro stáří a nemoc osobně ani velké válečné výpravy do Uher r. 1566, které se zúčastnila všechna šlechta moravská.

V novém urbáři byly všechny platy činžovní, odváděné vrchnosti, převedeny z počtů grošových na zlaté. Podle tohoto převodu platili hraničtí měšťané nyní vrchnosti ročně dvojí úrok, a to o sv. Jiří 44 zl. rýnských a 18 gr. a o sv. Václavě 46 zl. rýn. 6 d. Hraničtí předměšťané dávali o témž čase dvakráte do roka po 17 zl. 8 gr. 3 den. Usedlí za Veličkou na Novosadech odváděli platy také již na hranický zámek dvakrát ročně po 2 zl. rýn. 18 gr. 4 den. Z velkého mlýna platilo město dvakráte ročně po 21 zl. 28 gr., z bývalého fojtství dávali mlynáři ze dvou mlýnů dvakrát ročně po 3 zl. rýn. 3 gr., držitelé zahrad na fojtství dvakrát po 22 gr. 5 d. 1 hal. Roční činže ze dvora Adámkova, připojeného k městu činila 4 zl. 8 gr., z hranické městské lázně ročně 4 zl. 8 gr. a z Teplic 4 zl., úrok ze zahrad při gruntech činil 24 gr. Všechny tyto úroky a

PANSTVÍ HRANICKÉ A DRAHOTUŠSKÉ V 2. POL. 16. STOL.

Navrhl Dr. B. Indra
provedl ing. J. Hon

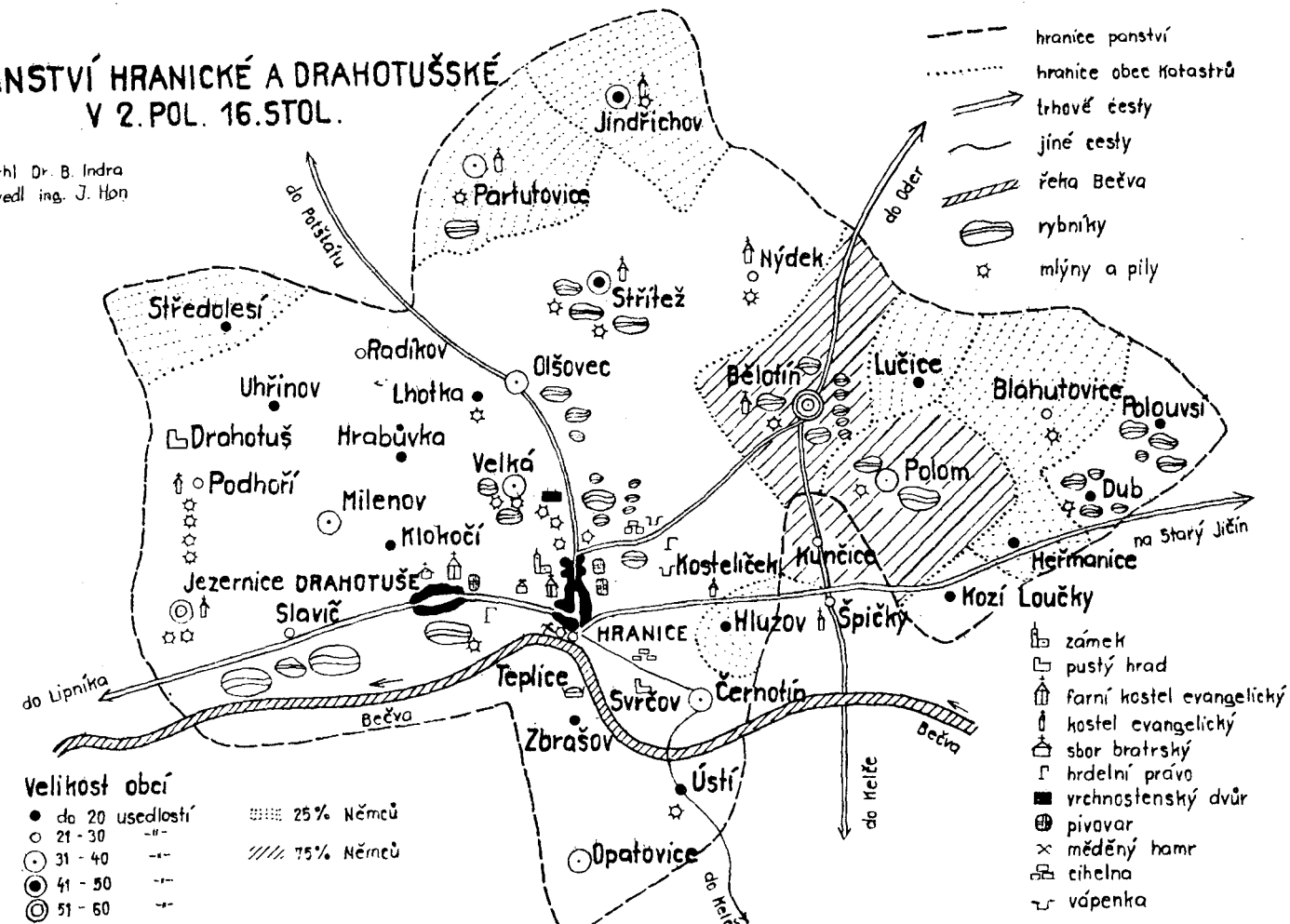

platy z města vrchnosti obnášely celkem ročně o sv. Jiří 96 kop 27 gr. 5 d. a 1 hal. a o sv. Václavu 98 kop 26 gr. 1 hal. Mimo tyto termíny byly vybírány činže z haltéřů za mlýnem Trudným, o Novém létě plat z řeky a 6 masných krámů 4 zl. 24 gr. a předměstští rolníci v Horní ulici, kteří měli role, povinná robotou, platili o sv. Janu Křtiteli za roboty 16 zl. 10 gr. 7 d. Tyto platy vybíral od měšťanů a předměšťanů purkmistr a rada města a odváděli je pánu ve stanovených termínech o sv. Jiří, sv. Václavě a Novém létě ve stříbrných tolarech, pokud pán chtěl plat přijmouti v tolarech. Nově zvolení purkmistři a úřad hranický byli kromě toho povinni dávati vrchnosti každoročně o témž čase poctou funt šafránu a funt pepře, jak to činili od starodávna. Purkmistr a městská rada dostávali naopak každoročně dvakráte ročně plat od 6 osedlých na Zbrašově 1 zl. 2 gr., který vycházel k městu na špitál. Ostatních 7 osedlíků platilo činže vrchnosti. Byl to nepochybně plat ze zástavy vsi Vokem ze Sovince městu ve prospěch hranického špitálu.

Někteří měšťané platili však jiné platy přímo vrchnosti. Dva nožíři platili z šlejfrně r. 1568 nově postavené na strouze pod stávkem u sboru ročně 2 a půl zl., dva rybáři z kusu řeky Bečvy 5 zl. 7 gr. Rybáři byli také povinni v pátek a v čas postní nositi na zámek ryby a nabídnout je ke koupi, museli také opravovati velká tenata zvířecí i malá k lovení zvěře, ptactva i ryb spolu s ostatními rybáři na panství a měli poslouchat ve všem plesníka, kterého pán ustanovil pro správu rybníků. Rolníci v Horní ulici dávali pánu o velikonocích z 15 lánů pole 15 plecí vepřových a o sv. Duše a o velikonocích 66 slepic, o sv. Martině z rolí 70 měřic rži na novou rovnou míru. Poněvadž Kropáč ujal k panskému dvoru opět 1 lán role Vlkovské, odváděli rolníci méně o 1 plece a 4 a půl měřice rži. Ke změně staré suté obilní míry hranické na novou rovnou míru došlo zřejmě rovněž za pana Kropáče.

Město bylo mimoto povinno vrchnosti různými jinými povinnostmi, které Kropáč opět vymáhal na předměstských sedlácích a na měšťanech. Podle obdarování Viléma z Pernštejna musela mít obec hranická stále pohotově a udržovati v dobrém stavu 2 vojenské vozy se všemi potřebami a když bylo potřeba jeti s pánem na vojnu ven ze země nebo v zemi s koňmi dobrými vézti na nich potřebné věci.

Měšťané byli osvobozeni od všech robot, podle urbáře byli však povinni spouštěti panská vína na zámku do sklepa nebo zase je vytahovat ze sklepa a nakládati na vozy buď sami nebo poslati dostatek čeládky k těmto pracím. Dozor nad panskými víny měli 4 měšťané, ustanovení jako lízníci, kteří všechny práce řídili, také ve sklepě přetahovali vína z místa na místo, za to dostali od vrchnosti dostatek dřeva na palivo z panského lesa.

Rolníci, usedlí na předměstí v Horní ulici byli podle urbáře povinni voziti vrchnosti ryby i násadu do 3 rybníků pod Dubíčkem, do rybníku Kuřejova, do rybníčku u pstruhového haltéře i do rybníku pod Vápenicí a rozvážeti ryby z nich kam se jim rozkázalo. Velký rybník hranický nad hamrem, kterému říkali též Kuchyňka, (protože z něho brali ryby do zámecké kuchyně), obstarávali poddaní z Hluzova a Velké, také haltéř pod tím rybníkem, do něhož se svážely ryby na prodej. Lidé na předměstích byli povinni pleti v panských zahradách nebo kde se jim rozkázalo. Rolníci z Horní ulice mimoto museli čistiti strouhu, tekoucí pod Horní ulicí, jdoucí od panských rolí přes zahradu do staré příkopy a opravovati ji, když se strhala. Formané ve městě byli povinni jezditi vrchnosti pro vína na jižní Moravu do panských vinic u Bzence. Za to jim pán platil stejně jako zákupním fojtům a dvořákům na vesnicích od bečky 1 a půl zlatého a od dreylinku 3 zlaté.

Z urbáře se také dovídáme o různých povinnostech řemeslníků ve městě vůči vrchnosti, které byly podrobně zapsány. Řezníci museli zabíjet pánu na zámku dobytek, když bylo potřeba a připraviti jak náleží, vytahovati zvěř z kůže, maso sekati k nasolení. Když to Kropáč od nich vyžadoval, smluvili se a každoročně o provodní neděli najali na rok dobrého řeznického tovaryše, kterého sami platili z cechu, aby dělal všechny práce na zámku. Kdyby nestačil, slíbili mu dáti pomocníka. Každou sobotu měli nadto dodati pro panskou kuchyni hovězí jazyk, celé držky s játry a plícemi z nejlepšího vola, kterého zabili na týdenní trh. Za to jim pán platil 5 gr. bílými. Ševci ve městě a na předměstí byli povinni zhotovit k panské potřebě 6 párů rybářských bot k lovení rybníků, které by nepouštěly vodu. Cechmistři určovali každoročně, kdo je má dělat a dohlíželi, aby byly dobře udělané. Od zhotovení platila vrchnost 12 gr. bílých za jeden pár. Cech určil také každoročně ze svého

středu dobrého mistra, který měl dělati za slušné peníze obuv na zámek pánu a paní, pannám do fraucimoru i jiným všem služebníkům panským na zámku, v přihrádku i v panském dvoře, kterým se obuv dávala. Za to mu prodávali všechny hovězí, telecí i škopové kůže z dobytka, který se zabíjel pro panskou kuchyni.

Každý hrnčíř, usedlý při městě, byl povinen dát každoročně na zámek k panské potřebě kopu malých i velkých hrnců. Přespolní hrnčíři, kdykoliv přivezli hrnce na prodej na jarmark do města, museli odevzdat pánu z jednoho vozu hrnců v ceně 2 grošů. Kotlář Jiljí, který přenesl svůj hamr r. 1561 a postavil jej na Bečvě u valchy na místě nožířské šlejferně a platil 3 zl. roční činže vrchnosti, uzavřel r. 1569 s Kropáčem novou smlouvu. Měl platiti roční plat jen 30 gr., zato se však zavázal opravovati každoročně zdarma všechno staré náčiní panské, které by mu ze zámku donesli k opravě kromě pánve do pivovaru. Nové měděné náčiní, které by od něho vzali na zámek, mělo mu být slušně zaplaceno.

Většina těchto starých povinností, vymáhaných panem Kropáčem od hranických řezníků, ševců, hrnčířů nebyla dřívějšími vrchnostmi vyžadována, protože měli svá sídla jinde a měli zájem jen o odvod roční částky peněz z výnosu panství. Kropáčova opatření pro zvýšení výnosu panství byla zatížením pro město, mnohem větším však pro všechny poddané na vesnicích. Kropáč rozšířil hospodářství vrchnosti ve vlastní režii a zajistil všechny práce robotou svých poddaných. Poddaní z Olšovce, Stříteže, Partutovic a Jindřichova byli povinni robotou obdělávat všechna pole panského dvora severně od města (pozdější Horní dvůr), zorat je, zvláčet, zasít, sklízet a svézt obilí do panských stodol. Hnůj na pole odváželi robotou z maštalí v přihrádku před zámkem i z chlévů a ovčince v panském dvoře. Ovce v panském dvoře museli dvakrát ročně prát a střihat vlnu a dávat ji do měchů. Byli povinni napouštět a opravovat všechny rybníky na panství, čistit je, lovit ryby a rozvážet je, čistit strouhy, zejména strouhu z Veličky od stávku u sboru na Slavíčský rybník. Když se rybníky sušily, museli dovézt semena ze zámku, nasít, séci a svézt úrodu. Poddaní z jiných vesnic vozili robotou vápenec do vápenice a odváželi vypálené vápno, také cihly nebo křidlice z panské cihelny. Poddaní ze všech vesnic byli povinni dovážet při stavbě zámku, dvora neb jiných panských stavení robotou kámen, písek i hlínu, prohlubovati příkopy kol zámku a vyškrabovati z nich nečistotu, zámek i pokoje vymetati a když byli hosté, topiti v kamnech a dříví si k tomu nadělati. V zimě museli smetati sníh ze žlabů na zámku, v pivovaře a sladovně a okolo koryt, a na zámeckém nádvoří led rubati. Každý rolník na panství byl povinen dovézt ročně 10 fůr dřeva k pivovaru nebo do zámku k topení, a do dvora k pile 12 klátů, napřed si je však musel narubat a nařezat v lese, kde mu hajný ukázal. Také museli každoročně poslat čeleď na zámek k trhání chmele v panské chmelnici, narubati tyče do chmelnice a dovézt je. Horáci museli nadělat šindele a dovézt je do Hranic. Každá selka byla povinna ročně zlámat a zpotírat 2 kyty konopí neb lnu z panského přediva, které jí bylo dodáno a napříst 2 lokte konopí nebo koudele. Všechny roboty na polích, rybnících, při stavbách byly rozděleny mezi jednotlivé vsi, a pokud je měly konat všechny vesnice, bylo stanoveno pořadí, jak má jít robota od vesnice k vesnici.

Kropáč začal hledat na panství i železnou rudu, zajímal se také o léčivé prameny kyselky v Teplicích. Kol r. 1570 dal kopati v Teplicích ve skále za pramenem, aby vyzkoumal původ té vody. Zemský lékař markrabství moravského Tomáš Jordán z Klausenburku, který r. 1579 navštívil Hranice i Teplice, popsal nám ve své knize, vydané tiskem r. 1581 [98] nešťastný pokus, který skončil smrtí jednoho dělníka, nadýchavšího se kysličníku uhličitého, vycházejícího z vykopaného otvoru. Od dalšího pátrání bylo pak upuštěno a otvor ve skále opět zaházen. Jordán popsal podrobně léčivé účinky hranické vody v Teplicích i zařízení lázní, a léčbu v nich, popsal i hranickou Propast. Lázeň v Teplicích spolu s lázní ve městě měl pronajaty hranický lazebník. U teplických pramenů stála tehdy zděná budova se střechou nad velkým ba-

zénem, napuštěným kyselkou přirozené teploty na koupání, stály tu však také vany pro sedací koupele, v nichž byla teplická kyselka míchána s vodou ohřívanou v kotli. Už v té době byly hranické Teplice dosti vyhledávány. Z dochované korespondence některých šlechticů víme, že se tu léčili koupelemi pro různé nemoci kůže, svrab, vředy apod.

Kropáč dal sepsati a vydal také pro všechny poddané hranického a drahotušského panství poddanské zřízení, které zavedlo pevný řád do všech obcí. Jeho opis se nám dochoval v sirotčích registrech dvou dědin, Kozí Loučky a Lhotky, založených r. 1558. Artikule zřízení musely být každého čtvrt roku čteny na dědinách v obecní hromadě, aby se vštípily do paměti. Zřízení obsahovalo nejen ustanovení o fojtu a konšelech, jak se mají zachovat ve svých úřadech, ale zejména zákaz různých neřádů v denním životě poddaných. Fojtům zakazuje, aby nikoho nebili, ani na žádného nekřičeli, ale vzpurné aby vzali do trestání. R. 1559 vydal Kropáč také městečku Drahotuším zvláštní obecní zřízení. [99]

Hranické městské zřízení, dodržované od r. 1522, doplnil r. 1564 a 1568 novými artikuli, které pak musely být při každé obecní hromadě také čteny. Vytýkal purkmistru a radě města nevážnost a nepořádek při městských soudech, že každý přistupuje k městskému právu a před radu bez všeho řádu. To mělo přestati a Kropáč stanovil přesný pořad jednání. Ve středu a v pátek, kdy zasedala na radnici městská rada, měl dát purkmistr zvoniti na rathouze hned po kázání slova Božího v kostele, aby se konšelé sešli. Městský šerha měl tak dlouho zvoniti na radnici, dokud nevešel purkmistr do radnice. Tento zvon šerháček, kterým se na radnici zvonilo, byl tam až do poč. 19. století. Konšelé měli při zvonění všeho nechati, odebrat se na radnici a posaditi se na své místo. Kdo se opozdil, měl být purkmistrem trestán pokutou. Před radu měli pak být vpouštěni jen ti, kteří si den předtím zjednali slyšení u purkmistra a vstoupení do rady. Nikomu jinému neměli vstup dovolovat, provinilci měli být trestáni šerhovnou. Výjimka byla povolena pouze osobě stavu rytířského, která by požádala o vstup pro svou potřebu. Žádosti o slyšení v radě měl zaznamenávat přísežný sluha obce a při nejbližším zasedání měl žadatele vpouštěti do rady podle poznamenání. Kdo se ohlásil a pak se nedostavil, měl být rovněž pokutován. Při projednávání pře v radní světnici nesměl být přítomen obecní sluha, obecní šerha nesměl vůbec vstupovati na radní místa do rady. Purkmistr nesměl dovoliti v radě během jednání mluviti o jiné věci, co by se nevztahovalo k projednávané při. Mluviti směl jen konšel, kterého purkmistr vyzval, a to podle nejlepšího svědomí a spravedlnosti, ostatní museli mlčeti a pozorně vyslechnouti vyjádření každého konšela. Po vyslechnutí konšelů oznámil také purkmistr svůj názor. Na čem se pak většina radních usnesla, že by bylo spravedlivé v té při, podle toho měla být dána také výpověď. Konšela, který by jiného vytrhoval v řeči nebo ho neposlouchal, měl purkmistr okřiknouti a kdyby se to opakovalo, měl mu uložiti pokutu a nikomu to neměl promíjeti. Také kdo by se před úřadem při projednávání pře choval nevážně, měl být trestán šerhovnou, jak v jiných městech bylo za řád a právo. Kdyby to byla osoba stavu rytířského, měli to oznámiti vrchnosti. Řádné rozvržení projed-

návání při a obecních věcí hned zrána mělo ušetřit lidem dlouhé čekání a útraty a také konšelé měli mít možnost vrátiti se dříve z radnice ke svým živnostem a obchodům.

Nepořádek v pokládání ročních splátkových peněz na gruntech v termínovaných lhůtách snažil se Kropáč odstranit dalším artikulem, vloženým do městského zřízení r. 1568. Podle něho měl být příště každý povinen zaplatiti domovní splátku na radnici v termínu, poznamenaném v registrech. Kdo by ji včas nepoložil, měl být vzat do šerhovny a odtud neměl být puštěn, dokud peníze nepoloží nebo neosadí grunt jiným. Nikomu se nemělo déle čekati než rok a 6 neděl, jinak ztratil vše, co splatil již dříve. Další artikul zajišťoval ochranu městských privilegií a knih na radnici před ohněm. Kdyby vyšel ve městě oheň od kohokoliv a rozmáhal se, měl být ihned poslán někdo ze sousedů na radnici k purkmistrovi, aby včas uschoval a opatřil městská obdarování a privilegia před zkázou, také hlavní registra měla být z radnice zajištěna.

Na vinné pořádce do desíti dnů mohl každý měšťan načíti dvě desítky vína nebo půl fodra a desítku, kdo by načal jen půl fodra, tomu měla být pořádka držena jen týden.

Městská rada měla v té době již řádně organizovanou městskou kancelář s vlastním městským písařem znalým práv, který vedl řadu městských knih purkrechtních, hlavních a pomocných, knih sirotčích, registra svatebních smluv i knihy měšťanů, knihy pozůstalostí, obecních počtů a různé pomocné rejstříky, vyřizoval i bohatou korespondenci města, vydával také za poplatek výpisy z městských knih, listy od rodu, dobrém zachování apod. Nejstarší městské knihy se nám dochovaly až od 70. let 16. století, starší byly za 30leté války zničeny. Nejstarší dnes dochovaná městská kniha z roku 1554 byla ukryta patrně za 30leté války při obléhání města od Švédů, neboť byla nalezena ve zdi městského domu čís. 94 teprve při jeho bourání počátkem 19. století. [100] Purkrechtní knihy městské a pozdější pozemkové knihy umožňují nám sledovat historii jednotlivých domů ve městě a významnějších objektů na předměstí (dvory, mlýny apod.) i osudy jejich majitelů a hranických rodin od 2. pol. 16. století do současnosti.

Městští písaři měli zpravidla vyšší vzdělání a působili dříve často jako rektoři nebo kantoři na městské škole. Známe z nich v letech 1556—1557 písaře Jana Velena, v letech 1568—1595 byl radním písařem Václav Aujezdecký, který už od 80. let se podepisoval jako starší písař radní. Mladším písařem byl od těch dob Jan Herbelia Kyjovský, který nastoupil r. 1595 po smrti Aujezdeckého na jeho místo a mladším písařem se stal Lukáš Měchovský. [101] Z městských písařů hranických v 16. století je výjimečnou osobou Lorenc Rvačovský, radní písař v letech 1557—1565, dříve preceptor městské školy v Těšíně. V Hranicích se oženil a nabyl majetku, dostal se však později pro dluhy do městského vězení, z něhož jej vyručili rukojmí. Ti se pak připověděli ke všemu jeho statku. Rvačovský dosáhl téhož roku 1565 ordinace na kněze církve

podobojí a vynikl pak jako satirický spisovatel zejména svým »Masopustem«.

Městská rada vykonávala soudní pravomoc ve městě už od 15. století, a to i v hrdelních případech. Městské vězení bylo ve věži městské brány Mlýnské, kat byl půjčován z Lipníka. Ale už v 2. pol. 16. století odevzdalo město domek při hradbách v Růžové ulici nedaleko městských lázní (v dnešní ulici Na náspech) na katovnu-mučírnu a vězení-šerhovnu. Katovna byla vybavena všemi nástroji útrpného práva. Uprostřed náměstí v místech dnešního kostela stál městský pranýř, městská šibenice byla už v 2. pol. 16. stol. na kopečku u cesty k Bělotínu. O výkonu hrdelních trestů v 16. století dochovalo se nám v nálezech vyššího práva olomouckého, daných do Hranic, několik naučení z té doby. [102] První ortel se dochoval z r. 1511, od r. 1559 jsou již častější. Podle naučení z r. 1561 měl být provinilec v Hranicích trestán u pranýře šilinkem (vymrskáním metlami) a vypovězen z města. R. 1566 se dovídáme o útrpném výslechu Jakuba z Boleslavě, který vyznal na Markétu, dceru Tomka Pivovarníka, že založila oheň u otce i u souseda a na tom vyznání také umřel. Když mělo být přikročeno k Markétě útrpným právem, vyprosily ji hranické měštky, musela se však zříci všech dědických nároků v Hranicích a trvale odejíti z města. Hůř dopadl r. 1555 provinilec v Hranicích, který zabil svou ženu Evu a na kusy ji rozřezal. Byl trhán kleštěmi a potom vpleten do kola. [103] Tresty byly kruté a postihovaly stejně i podezřelé z čarování, v jehož moc všichni věřili. Drahotušský městský písař Jan Podolský zaznamenal nám osud 3 pošetilých žen, které se proto dostaly do rukou katových. R. 1574 zabili v noci dva lotři měšťana Stanislava Strýčka a vzali mu něco peněz. Jeden utekl, druhého však chytili. Byl pak na náměstí u pranýře trhán kleštěmi, koněm smýkán před město a tam strčen na kůl. Brzy potom o hranickém jarmarku uřezaly dvě služebné dívky měšťanky Doroty Píškové, navedené hospodyní, kus košile tomu lotru na kole, aby mohly čarovati a měly mnoho hostí na pivě. Když se to prozradilo, vsadili všechny tři do vězení a dali je vyslýchati a mučiti katem. Potom je dali u pranýře vymrskati a vykázali je z města. Píšková se pak hojila u kata v Lipníku. [104] Popravní průvody se ubíraly od městského pranýře na náměstí, kde byl provinilec mučen a jeho vina vyvolána šerhou, k zámku, kde před prvním obloukem podloubí byl umístěn velký černý kamenný kvádr s hrdelním poutem (kámen byl r. 1943 při přestavbě domu přemístěn k druhému pilíři podloubí a je tam dosud), druhý podobný kámen byl před Horní branou. Na obou místech byla opět vina provinilcova provolána a pokračováno v mučení. Poprava pak byla vykonána za městem u šibenice na kopci. [105] Přímým nadřízeným kata a právního posla byl městský rychtář, který zajišťoval i pobyt kata ve městě a vedl s ním všechna jednání. Ve městě měl městský rychtář na starosti péči o pořádek, chodil po šenkovních domech, aby předešel svádám a rvačkám, dbal o zvednutí městských bran a uzavření města a zakročoval proti provinilcům. Odznakem jeho moci bylo t. zv. rychtářské právo, nástroj potažený černou kůží; když jím zatloukl na stůl, musel jej

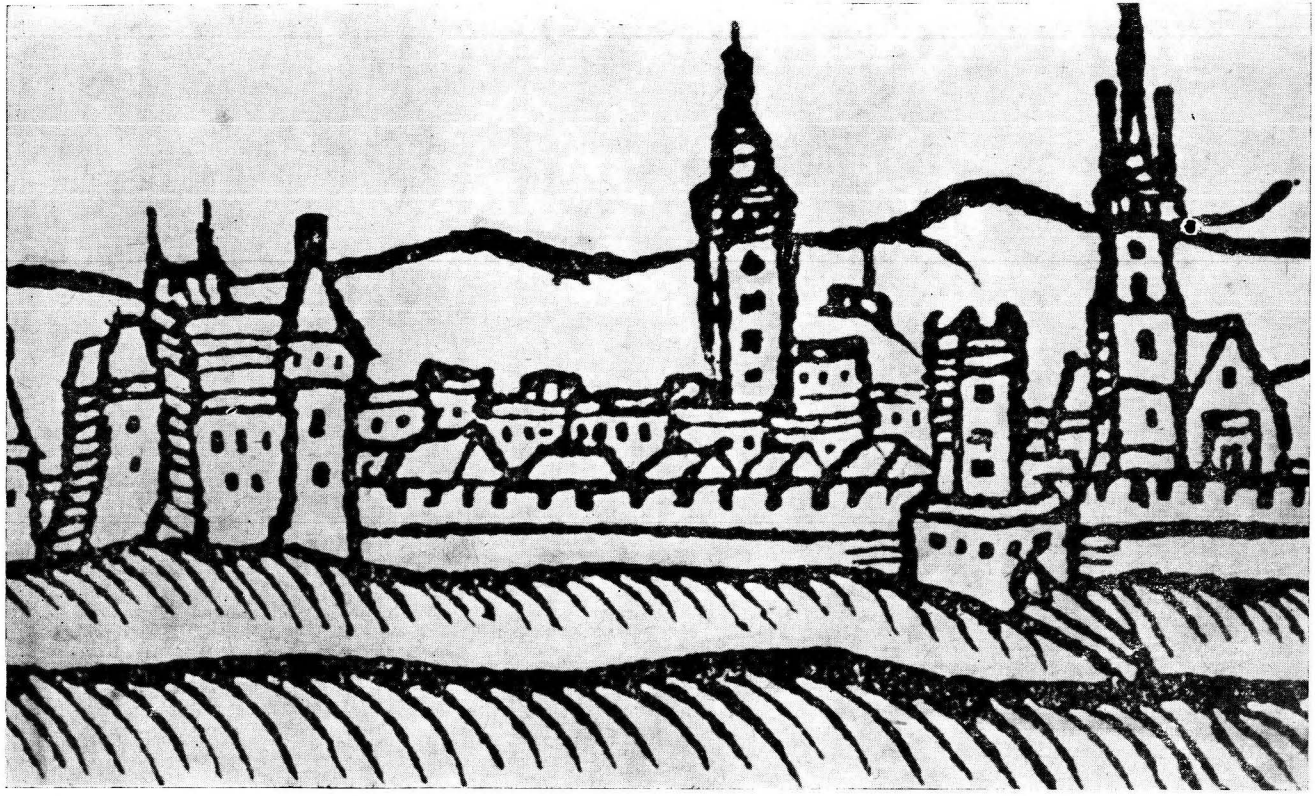

Nejstarší pohled na město Hranice z r. 1592
Zvětšenina dřevorytu Jana Willenbergera

každý následovati, kam poručil a nikdo se mu nesměl postaviti. Rychtářské právo hranické z pozdější doby se dochovalo dodnes.

Pro Hranice byla léta třetí čtvrtiny 16. století dobou rozkvětu města. Městská rada dala tomu výraz výstavbou vysoké zděné věže radniční s ochozem a vížkou, zakončenou makovicí s praporkem s letopočtem 1571. Do té doby měla radnice věž značně nižší a dřevěnou. Z dochovaných 9 listin, vložených tehdy do makovice, se dovídáme, že věž byla postavena velkým nákladem obce a opatřena hodinami, koupenými v Opavě, na bití hodin a čtvrtí, dva zvony zavěšené na věži byly lité v Olomouci. [106] Radniční věž se stala dominantou celého města, měla i funkci strážní. Její tehdejší podobu zachycuje nejstarší pohled na Hranice z r. 1592, zobrazený malým dřevorytem Jana Willenbergera v díle Paprockého. [107] Vidíme na něm také zámek, hradby, farní kostel a Dolní bránu městskou. Tuto podobu uchovala si radniční věž až do přestavby radnice r. 1869.

Vzhled celého města nabyl na výstavnosti. Na hlavním náměstí a v přilehlých ulicích byly stavěny zděné domy v novém renesančním slohu, poskytující větší pohodlí jejich obyvatelům. Na Moravu přicházely v té době stovky vlašských zedníků-stavitelů a kameníků, kteří se usazovali i v menších městech. V Hranicích pracovali na výstavbě Kropáčovského zámku, přestavbě městských bran a výstavbě městských domů. Ze stavitelů jmenuji aspoň Petra Vlacha r. 1560, mistra Benedikta Kapouna Vlacha, který se připomíná ve městě v letech 1565—1588, Martina Františka Vlacha, který r. 1595 přestavěl a zvětšil hranický Kostelíček pod Hluzovským kopcem, Hons Knaura Vlacha 1588—1601, kteří měli ve městě vlastní domy. [108] Někteří měšťané kupci a soukeníci, bohatnoucí obchodem suknem předstihovali se s drobnou šlechtou, usedlou ve městě, ve stavbě honosných domovních štítů a ozdobných kamenných portálů, sgrafitovou nebo kamenickou výzdobou průčelí svých domů. Většinou bylo později vše zničeno za třicetileté války, zhoubnými požáry celých bloků měšťanských domů v 18. století a pustošivými přestavbami v 18. a 19. století. Ozdobný kamenný portál renesanční z r. 1583 uchoval si podnes jen Čaputovský dům čp. 20 proti radnici, s latinským nápisem BENEDIC DOMINE DOMUM ISTAM ET OMNES HABITANTES IN EA EX HOC NUNC ET USQUE IN SAECULUM AMEN. MEMENTO MEI DOMINE, DUM VENERIS IN PARADISUM! ANNO DOMINI 1583 AEDIFICAVIT DOMUM ISTAM ANDREAS CZAPUTA DE ŽYWIEC IN BENEDICCIONE DOMINI. VERBUM DOMINI MANET IN AETERNUM, AMEN, [109] oznamujícím, že dům dal postavit měšťan Ondřej Čaputa, přišlý do Hranic z města Živce v Polsku, jemuž v té době patřil také předměstský dvůr v Čaputově ulici, nazvané tak podle dvora, zbořeného teprve v r. 1965. Ještě koncem 18. století bylo průčelí Čaputova domu na náměstí ozdobeno podle Galašova svědectví znakem rodu Žerotínů, jimž dům dříve patrně patřil, a po jeho stranách dvěma kamennými reliefními tabulemi, zobrazujícími biblické výjevy Ježíše, rozprávějícího se Samaritánkou u studně, a farizeje, představující Kristovi

cizoložnici. Kamenné portály s erby měly také domy Chorinských z Ledské na náměstí čp. 93, Petřvaldských čp. 5 (dnešní lékárna) a další. Dům Posadovských čp. 76, ležící vedle domu Pernštejnského čp. 77 (dnes restaurace Kufr) měl sgrafitovou výzdobu průčelí, která byla objevena teprve při jeho bourání r. 1810 a přestavbě pro krajský úřad kraje Přerovského, umístěného pak v obou spojených domech. Představovala rytíře v černé zbroji se znakem rodu Posadovských na prsou. [110] Domů se sgrafitovou výzdobou průčelí bylo tehdy ve městě i na předměstí jistě více. Sgrafita figurální i ornamentální rýsovali a škrabali v barevných omítkách malíři, z nichž hranický malíř Jan Červenka Turnovský si vyzdobil r. 1583 sgrafity vlastní předměstský dům čp. 265 na rohu dnešní Hřbitovní ulice, který si koupil r. 1574. Trosky sgrafitové výzdoby, vadně konzervované, dochovaly se na domě podnes. Také jeho syn Jan Červenka pracoval jako malíř a sgrafitář v Hranicích, v dnešní Židovské ulici měl již kol r. 1560 dům Jakub malíř. [111] Také městské brány Horní a Dolní (Motošínská) byly v 2. polovině 16. století vybudovány a zesíleny předními věžemi, jimiž se vjíždělo po padacím mostě přes hluboký vodní příkop teprve do vlastní městské brány. Přední věže byly nad branou mezi okny ozdobeny městským znakem a znakem vrchnosti, za níž byly věže stavěny. Horní brána byla postavena nově r. 1561 při přestavbě Pernštejnského hradu a opatřena kromě velkého kamenného znaku města erby Jana Kropáče a jeho ženy Veroniky z Leskovce. Dolní brána, postavená později, měla kromě znaku města také znaky Anny Kropáčky a jejího manžela Jana z Kunovic. Po zboření Horní brány koncem 18. století byl kamenný městský znak zazděn nad vchodem do nové školy u fary, později umístěn vedle vchodu a odstraněn odtud teprve r. 1951 a uložen v lapidáriu městského muzea. Ostatní znaky z obou bran byly v pol. 19. století zazděny do ohradní zdi před zámkem a jsou tam dosud.

Už za Jana z Pernštejna, zejména však za Kropáče začaly pronikat myšlenky německé reformace i do Hranic. Byli to zejména kněží a učitelé městské školy, nasáklí novými myšlenkami na zahraničních školách, kteří šířili luterské a kalvínské zásady, přinášeli je však i obchodníci a vandrovní tovaryši, přicházející do města. Kropáč sám byl staroutrakvista a úpadek náboženského cítění se ho velice dotýkal. Pro povznesení bohoslužeb ve městě zřídil r. 1559 při farním kostele literátské bratrstvo, aby pozvedl zájem o bohoslužby a kostelní zpěv. Do cechu literátského byli přijímáni jen pobožní měšťané znalí písma, kteří zaručovali úroveň zpěvu na kůru při bohoslužbách. Bratrstvo mělo vlastní řád, knihy, pokladnici. [112] Jeho duší byl měšťan Brikcí Vejvoda. Kropáč v dodatku k městskému zřízení r. 1568 vytýká literátům, že o minulém adventě, když Brikcí byl mimo město, neuměli začíti jednu píseň. Marně se snažil také církevní správce hranický kněz Kryštof Slánský udržeti ve městě staré mravy. Před všemi lidmi prosil je v kostele pro Boha, aby zastavili hříchy při přástkách a tancích. Poněvadž to nepomáhalo, obrátil se na Kropáče, který pak schá-

zení na přástky a tance ve městě i na předměstí zakázal a zákaz vložil i jako dodatek do městského zřízení.

Značně rozkvétala obec Bratří v Hranicích. Vedle bratrského sboru postavili bratrský dům pro bratrské kněží a jejich čeládku a později i bratrský špitál. Už r. 1559 zakoupili Bratří za městem kus pole, jdoucího ke kostelíku pro bratrský pohřeb a tuto »zahradu mrtvých« rozšiřují již r. 1568. [113] Počátkem 17. století přeměněn tento bratrský hřbitov na nový hřbitov městský. Sbor získal bohatými odkazy měšťanů-spolubratří peníze i další pozemky. Největšího rozkvětu dosáhla hranická obec bratrská za Anny Kropáčky a jejích manželů.

Jediná pozůstalá dcera a dědička Kropáčova Anna, provdaná za Jana z Kunovic, syna pana Jetřicha z Kunovic na Uherském Brodě a Ostrově ze starého panského rodu moravského, přijala r. 1573 vkladem do zemských desk olomouckých svého manžela na spolek na všechen statek, připadlý jí po otci, na panství hranické, drahotušské, zlínské a ves Rataje s lidmi ve vsi Zborovicích. Vymínila si pouze 6000 kop českých grošů, aby je mohla poručiti, komu se jí bude líbiti. [114] Téhož roku 18. října 1573 se jí narodil prvorozený syn, jemuž dali jméno Jan Jetřich, později se jim narodila ještě druhá dcera Anna Marie. Jan z Kunovic byl jako jeho otec nakloněn reformaci, sám studoval v mládí na zahraničních universitách, r. 1563 např. ve Wittenberku a jeho vlivem přála i Anna Kropáčka reformačním myšlenkám. R. 1578 koupila od Zdeňka Kavky z Říčan na Brumově panství Vizovické se zámkem Novým Smilheimem, dvorem, pivovarem, mlýnem, valchami, městem Vizovicemi a 9 vesnicemi i s domem v městě Vizovicích, ležící v sousedství Uherského Brodu, rodového statku pánů z Kunovic.

Hned v r. 1573 po smrti Kropáčově naléhal císař znovu na vydání kupní smlouvy na statek Nový Jičín. Měšťané Novojičínští si totiž stěžovali, že Jan starší z Žerotína nechce jim vydat správní list, aby mohli statek vložiti do zemských desk, ačkoliv od nich již vzal plnou svou sumu a plně je vykvitoval. Žerotín se zdráhal to učiniti, protože kupní smlouva, kterou uzavřel o novojičínský statek se starým Kropáčem, nebyla zrušena. Na císařovo naléhání byla smlouva konečně Annou Kropáčkou vyhledána a vrácena Janovi z Žerotína, ale s provedením vkladu byly pak ještě značné právní komplikace. [115]

Ale dlouho statku neužili. Jan z Kunovic, který byl truksasem císaře Maxmiliána, účastnil se r. 1579 vojenského tažení do Nizozemí a zemřel tam v pátek po památce Božího těla v městě Noviomagum (Nimvegy). Mrtvé tělo bylo převezeno do Uherského Brodu a pochováno tam v klášteře v rodinné hrobce. [116] Starý jeho otec Jetřich z Kunovic udělal s pozůstalou vdovou narovnání o její věno 25 000 zl., které měla zapsané a ujištěné zemskými deskami na statku Hluckém. Podle dohody, vložené pak 11. srpna 1579 do desk, postoupila Kropáčka tu sumu svému synu Janu Jetřichovi. Měl ji dostati po smrti Jetřicha z Kunovic spolu s Arklebem, druhým synem pana Jetřicha, byl však povinen dáti z toho sestře Anně Marii 5000 zl., až by se vdala. [117] Kropáčka odprodala téhož roku statek Rataje Matyášovi Žalkovskému na Dobromělicích. [118]

O bohatou vdovu se ucházel katolík Zdeněk Berka z Dubé, usilovali o to zejména olomoucký biskup Jan Pavlovský a Vratislav z Pernštejna. Anna Kropáčka se však vdala r. 1580 o postním čase za Jana mladšího z Žerotína na Kolštejně (Branné), syna pana Viléma z Žerotína na Starém Jičíně. Svatební veselí bylo odloženo do provod, potom však přišlo v zapomenutí. Paní Anna Kropáčka přijala svého manžela r. 1580 na spolek na statek Vizovský a r. 1581 i na panství hranické a drahotušské, vymínila si však k svobodnému kšaftování 40 000 zlatých. [119] Žerotín vložil naopak své manželce 20 000 zl. věna na statku zlínském, statek kolštejnský prodal později Hynkovi staršímu Bruntálskému z Vrbna a na Bystřici, vklad do desk provedla však až r. 1591 jeho sestra Bohunka z Žerotína, která převzala po smrti bratrově také statek zlínský. [120] Jan mladší z Žerotína zemřel již r. 1584 o vánocích na hranickém zámku a v půstě nato r. 1585 také paní Anna Kropáčka, oba patrně na mor, který tehdy zuřil na Moravě. V knize počtů cechu pekařského v Hranicích je r. 1584 zápis, že cech zaplatil za hlídání mrtvého těla pana z Žerotína za týden 10 gr. a dvěma pacholkům, kteří Jeho Milosti pánu zvonili, 18 denárů. V r. 1585 bylo podle týchž rejster dáno 13 gr. za hlídání mrtvého těla paní Kropáčky. [121]

Poněvadž manželství bylo bezdětné, z prvého manželství byly tu však dvě nezletilé děti Jan Jetřich z Kunovic a Anna Marie z Kunovic, jež byly vychovávány v Uherském Brodě, převzal po smrti Anny Kropáčky správu majetku a panství strýc sirotků Arkleb z Kunovic na Uherském Brodě. Ještě téhož roku byli však sirotkům ustanoveni zemským právem poručníci Frydrych z Žerotína na Židlochovicích a Jan Skrbenský z Hřiště na Slavičíně, sudí menšího práva v kraji olomouckém, kteří pak panství hranické spravovali v letech 1585—1588 jako mocní otcovští poručníci. Mladičký Jan Jetřich z Kunovic, syn paní Anny Kropáčky, převzal hranické a drahotušské panství počátkem r. 1588 po dosažení 14 let věku. Poddaní obou panství slibovali mu člověčenství na hranickém zámku druhý týden po Třech králích r. 1588 v přítomnosti pana Jana Skrbenského a pana Víta Bartodějského. [122]

Paní Anna Kropáčovna, která vyrostla v Hranicích, i oba její manželé, pobývali trvale na hranickém zámku. První její manžel Jan z Kunovic, truksas císaře Maxmiliána a později mundšenk císaře Rudolfa, zřídil si r. 1575 v Hranicích podle vzoru jiných předních šlechticů i biskupa olomouckého oboru na vysokou zvěř nedaleko města. Zabírala pozemky obecního pastviska hranického za Kostelíčkem směrem ke Kunčicím. Zato, že mu obec pustila tyto pozemky, dal městu Hranicím k obecnímu užívání všechnu tu Hůru, která slove Michovec i s lesem, který na ní byl s chrastinami až po meze Černotínské, vymínil si toliko hon na zajíce a lišky v tom lese. [123] Je to dnešní les Hůrka. Drahotušským měšťanům povolil téhož roku, aby o masopustě i jindy mohli dovézti a čepovati opavské pivo, zato se však museli zavázat, že vyšenkují vrchnosti dvě bečky vína po 10 vědrech. Anna Kropáčka a druhý její manžel Jan mladší z Žerotína zvyšovali záměrně důchody panství na úkor měšťanů. V letech 1581—1582 dali prokopati vodní

příkop — strouhu starým Bečviskem, kudy Bečva dříve tekla přes pastvisko hranických měšťanů Drahotuch a r. 1582 začali stavět na strouze nový panský mlýn, později zvaný Trávnický. Strouha byla prokopána dále přes pastvisko Drahotušských, skrze jezero zvané Kačino, mimo místo, kde býval kostelík sv. Mikuláše, až do Bečvy. [124] Zato se zavázali, že nebude zvyšován stav, který dali postaviti na Bečvě, jímž se měla voda hnáti na nový mlýn a slíbili, jakmile bude hloubení příkopy dokončeno, že dají postaviti přes ni široký most z tvrdého dřeva a vrchnost jej bude trvale udržovati, aby Hraničtí mohli hnáti svůj dobytek přes tu strouhu na Velký Drahotuch. Drahotušským se zavázali vystavěti na jejich polnostech tři takové mosty přes strouhu a trvale je udržovati. Vrchnost slíbila také, že nikdo z měšťanů a předměšťanů hranických nebude přinucován, aby mlel obilí v tom novém mlýně, kdo by však sám chtěl tam mleti, nemělo mu býti v tom bráněno. Ačkoliv Jan mladší z Žerotína sám potvrdil smlouvu města Drahotuš s Hranicemi z r. 1558, že Drahotuští nebudou nuceni prodávat svá role do jiných obcí, vymohl sám na nich, že r. 1582 prodali zahradu v trati Pod Zábřehy, dotýkající se gruntů hranických, panskému úředníku na Hranicích, vladykovi Stanislavu Czyrnovi z Runsperka. [125]

Už Jan z Kunovic usiloval r. 1576 o hospodářské povznesení městečka Drahotuš, aby mu bylo uděleno právo týdenního trhu a jarmarků. Jeho suplika, kterou podal císaři, byla prošetřována, zda by to nebylo na škodu okolním městům a městečkám, která již měla obdarování na trhy, po jeho smrti však věc upadla v zapomenutí. Až po letech obnovil akci opět Jan mladší z Žerotína a také Drahotuští vyslali deputaci o přímluvu u císaře k panu Petru Vokovi z Rožmberka na Bechyni, který držel tehdy sousední panství helfenštejnské. Na jeho přímluvu dostali Drahotuští právo na týdenní trh každé úterý a na čtyři jarmarky v roce ve stanovené dny. [126] To pozvedlo význam městečka, skutečným centrem panství se však nemohlo stát, protože hospodářské zájmy to vylučovaly. Když Anna Kropáčka a Jan mladší z Žerotína potvrdili r. 1584 artikule řeznického cechu v Hranicích, cítili se tím řezníci v Drahotuších poškozeni, protože podle nového privilegia se na ně vztahovaly všechny nevýhody, vyjmenované v privilegiu pro přespolní řezníky z cizích panství. Poněvadž tím by jim bylo ztíženo a znemožněno dodávání a prodej masa v Hranicích, prosili, aby je hraničtí řezníci připustili k svému pořádku v tovaryšství, že chtějí všechny artikule podle nich zachovávati. Hraničtí řezníci je skutečně přijali v tovaryšství a bratrství, mělo to ovšem platiti jen pokud městečko Drahotuše nebude odprodáno od města Hranic. Drahotuští řezníci se za to uvolili dávat každoročně vrchnosti z každého masného krámu 2 kameny přepuštěného loje, jak hraničtí řezníci dávali. [127]

Anna Kropáčovna a oba její manželé byli nakloněni reformaci a zejména druhý její manžel, Jan mladší z Žerotína, přál Bratřím. Je pravděpodobné, že oba byli členy Jednoty. R. 1581 osvobodila paní Anna Kropáčovna Bratřím v Hranicích sbor i dům bratrský, aby v něm mohli svobodně konati služby boží, křty, večeře Páně i oddavky a k těm službám i zvoniti zvony, které měli na sboru. Dům bratrský, zahrady,

louky a role měli bratrští kněží, kazatelé a pomocníci jejich užívati svobodně bez daní, platů a robot. Povolila jim také učení dítek domácích i přespolních ve škole v domě bratrském, kolik by jich chtěli přijmouti. Osvobodila i pohřební zahradu, kterou si založili za městem ve Hřbitovní ulici, aby tu mohli svobodně mrtvá těla pohřbívati. [128] Hned příštího roku 1582 vydala paní Anna s Janem mladším z Žerotína kněžím, správcům církevním evangelickým i správcům bratrských sborů v Hranicích a Drahotuších privilegium, kterým upravili sociální postavení i vážnost kněží evangelických a bratrských. Povolili, aby kněží mohli činiti poslední pořízení o svém majetku, manželkách i dítkách svých, podle své vůle a městského pořádku. Městský úřad měl kněžské sirotky opatřiti jako sirotky měšťanů. [129] Vrchnost neměla již bráti po smrti kněze pozůstalý jejich majetek k svému užitku, jako dosud. Na většině panství byli kněží a jejich rodiny do té doby totiž právně postaveni na roveň poddaným sedlákům. Církev podobojí na Moravě procházela od 60. let 16. století obdobím hlubokého úpadku. Po povolení kalicha papežem r. 1564 pro české země byla na Moravě podřízena vlastně olomouckému biskupovi, který si začal osobovat právo duchovní vrchnosti i nad kněžími církve podobojí. Protireformační zásahy biskupovy proti evangelickým kněžím narazily však na rozhořčený odpor nekatolických stavů na Moravě, neboť v něm spatřovali útok na náboženskou svobodu země. Vytrvalé úsilí olomouckých biskupů o skutečné podřízení kněží církve podobojí biskupské jurisdikci znamenaly však i konec pravomoci a zasahování pražské konsistoře podobojí do moravských poměrů a uspíšily rychlý rozklad církve podobojí na Moravě. Vrchnosti lutersky a bratrsky orientované neuznávaly nadřazenost správních orgánů katolické církve a obstarávaly si pak obsazování far na svých panstvích samy až do vybudování vlastní správy evangelické církve moravské v 90. letech 16. století, nezávislé na biskupovi. Za tohoto stavu byly poměry v rozkládající se církvi podobojí českých oblastí severovýchodní Moravy neutěšené. Luterství a myšlenky švýcarské reformace nalézaly již po celá desítiletí oporu u kněží, kteří byli nyní odkázáni na sebe, nebylo proto ani jednoty mezi nimi ve věroučných otázkách. Sám Blahoslav ostře odsuzoval věroučné hádky kněží podobojí okolo Prostějova, Hranic a Uher. Brodu i nevázanost jejich života, tak odlišné od řádu a kázně kněží bratrských. Vážnost kněžského stavu upadala, fary byly obsazovány často lidmi nehodnými. Mnozí dosahovali ordinace i podvodným způsobem. Městský písař drahotušský Matěj Sabin, který nám zanechal obsáhlou kritiku náboženských poměrů své doby, zejména v Pobečví, uvádí, [130] že Martin Botek jinak Lín, z Hranic sám si napsal r. 1568 přímluvné listy do Wittenberku jménem pana Kropáče a městské rady hranické a opatřil je i městskou pečetí, aby dosáhl ordinace. Po prozrazení utekl do Starého Jičína a dosáhl pak ordinace r. 1571 v Břehu a stal se farářem ve Starém Jičíně. R. 1573 byl v Hranicích zabaven obcí dědický podíl po rodičích knězi Jiříku lotru Pavlicovi, jak jej píší městské knihy, za to, že ukradl městskou pečeť, kterou opatřil přímluvné listy, jimiž usiloval o ordinaci. [131] Jiný kandi-

dát kněžství z Hranic Pavel Kopřiva, bývalý Bratr a nožířský tovaryš, začal duchovní dráhu kostelnictvím. Pro naprostou nevědomost odmítli ho ve Wittenberku ordinovat. Teprve po delším pobytu a přípravě pomocí tlumočníka byla mu ordinace udělena. I když takovéto případy nebyly obecné a zajisté bylo i dosti kněží řádných, neprospívaly vážnosti kněžského stavu církve podobojí, který byl v úpadku morálním i hmotném. Poněvadž každé panství na Moravě tvořilo fakticky samostatnou církev, byli kněží zcela závislí na vrchnosti. Také na hranickém panství neměli až do 80. let 16. století právo rozhodovat o svém majetku a svých dětech. Po několika místních pokusech o organizaci evangelické církve na Moravě byla konečně r. 1592 za zemského hejtmanství luterána Hynka Bruntálského z Vrbna vybudována moravská církev evangelická přes hranice jednotlivých panství a organizována podle krajů, v čele s inspektorem a sborem starších, v úplné nezávislosti na vrchnosti. Z hranických farářů této doby, kteří se sami psali jako církevní správcové, se přiklonil již kněz Kryštof Slánský k luterství vlivem svého přítele Martina Filadelfa Zámrského, který roku 1582 také v Hranicích pobýval, autora proslulé luterské postily české. Slánský byl hranickým farářem již r. 1561. O jeho nástupci, knězi Šimonu Brodském, který zemřel r. 1587 víme, že zanechal mnoho dluhů a bohatou knihovnu, v níž měl i knihu Kosmografii Zikmunda z Púchova. Slánský i Brodský byli literárně činní a vydali některé tisky náboženského obsahu. Také další správce církve hranické, kněz Jan Prahenus, který zde působil v letech 1588—1600, kdy zemřel, byl luterán. R. 1594 poslal kantora hranické školy Jiřího Bleicherina z Přerova na ordinaci do Wittenberku. Krátkou dobu do r. 1602 byl pak církevním správcem v Hranicích kněz Václav Fabricius Německobrodský, který byl povolán do Hranic z Nového Jičína, kde byl kazatelem moravského jazyka. [132] Všichni tito správcové hranické církve měli své pomocníky-diakony, kteří pomáhali v duchovní správě, hlavně ve venkovských kostelích, jež byly opatřovány z Hranic. K hranickému záduší patřil také Kostelíček pod Hluzovským kopcem, který byl r. 1595 přestavěn a rozšířen. Kamenný kříž s tímto letopočtem, který stával na štítě kostelíka, je dnes zazděn v kruhovém okně za kněžištěm. Pozoruhodný doklad starobylé tradice je svědectví drahotušského městského písaře a kronikáře z konce 16. století Matěje Sabina Podolského o lidových poutích, každoročně konaných i v této době k Matce Boží Hranické u Kostelíčka, jejíž pozdněgotická socha z konce 15. století, vysoké umělecké hodnoty, se dochovala podnes a je umístěna ve farním kostele v Hranicích. Druhá gotická socha Matky Boží z oltáře starého farního kostela, která byla umístěna po zrušení kostela ve výklenku na chodbě domu čp. 886 v Horní ulici a pocházela z téže doby a patrně i dílny, byla po roce 1948 odvezena z Hranic do Ostravy, čímž byly Hranice oloupeny o uměleckou památku historie města, jedinečné hodnoty. Dohledu evangelického faráře podléhala také městská škola, umístěná u farního kostela vedle fary a městského špitálu, kterou řídil rektor školy. K pomoci měl kantora a pomocníky, chudé mendíky a žáky, kteří

žili ve škole a uplatnili se i při pohřbech a bohoslužbách. Rektor školy míval zpravidla vyšší vzdělání a funkce učitele bývala jen stupněm k povolání kněžskému, městskému písařství nebo měšťanské živnosti výhodnou ženitbou. Proto se také rektoři hranické školy rychle střídali. Známe z nich jen některé, r. 1559 rektora Mikuláše, r. 1576 Pavla Mikše, který zemřel v Hranicích a zanechal dům a několik dětí. R. 1588 je zmíněn v městských knihách rektor školy Jiřík, v letech 1592—1593 Tomáš Kropáč z Třebíče, který se v Hranicích bohatě oženil a r. 1598 již jako kněz a kazatel chrudimský prodal majetek manželčin v Hranicích. Také jeho nástupce Jan Procházka z Králové Dvora se již r. 1596 oženil s vdovou po bohatém měšťanu Danielovi Vincencovi, zanechal rektorování a byl pak váženým měšťanem a po řadu let městským rychtářem.

Největšího rozkvětu dosáhl za Anny Kropáčky bratrský sbor v Hranicích, spravovaný od roku 1567 do r. 1595 proslulým knězem Bratrem Jiřím Strejcem, který tu působil téměř do konce svého života a napsal v Hranicích nejlepší svá díla. Jako dobrý latiník se zúčastnil prací na překladu a vydání Kralické bible a zjednal si tak vynikajících zásluh o Jednotu a jazyk. Svým převodem žalmů do básnické formy »Žalmové aneb zpěvové svatého Davida v rytmy české nově vyložené a k zpívání zformované«, vydanými r. 1587, r. 1590 a později ještě mnohokráte, zaujal místo i v dějinách české literatury. Přeložil také Kalvínovy Institutiones a napsal i jiné knihy. Svou literární činností proslavil Strejc své hranické působiště neméně než jeho syn Daniel Vetterus, narozený v Hranicích r. 1592 (na studiích se proto podepisoval Leucopolites Moravus), učitel češtiny nejstaršího syna Fridricha Falckého a autor cestopisu Islandia, vydaného tiskem polsky a česky r. 1638, později i německy. Strejc byl výborný kazatel a jeho zásluhou získal hranický sbor četné přívržence v řadách měšťanstva i drobné šlechty. Ale také jiní hraničtí Bratří byli literárně činní a ve své době proslulí, např. hranický rodák Bratr Adam Šturm, obdařený r. 1556 erbem a predikátem »z Hranic«, který zemřel r. 1565 jako správce bratrský v Lipníku nad Bečvou, nebo Jan Červenka Turnovský, malíř v Hranicích, který složil několik písní pro bratrský kancionál, tištěný v Šamotulách a sepsal i spis o alchymii a malířství. [133]

Zásluhou Strejcovou koupil Jan mladší z Žerotína na Hranicích r. 1584 dílec role od Martina Zemánka z Drahotuš a daroval jej k domu a sboru bratrskému v Hranicích k svobodnému užívání. Připojil také k bratrskému domu grunt se zahradou vedle bratrského sboru, který koupil od Kuny Tchořky za 300 zlatých a r. 1582 jej daroval z lásky křesťanské Bratřím na špitál pro chudé Bratří a Sestry, osvobodiv jej od všech platů panských, obecních i zemských. [134] Jeho příkladu následovali i mnozí jiní Bratří, tak r. 1583 darovala Kateřina Koželužka zahradu se štěpnicí pod Křivým chodníkem ke sboru a domu bratrskému, r. 1584 Petr Štemberský paseku rovněž pod Křivým chodníkem, r. 1597 poručila paní Eliška Pražmínka z Bílkova zahradu za Velkým mlýnem městským ke špitálu bratrskému. Velmi hojné byly také pe-

něžní odkazy ke sboru. Sborní hospodáři přikoupili r. 1585 za 350 zl. hotově zaplacených roli s loukou na Strulovsku k užívání Bratří a správců sboru hranického. Příjmy a majetek hranického sboru se tak zvětšily, že sbor se stal jedním z nejbohatších na Moravě. Hospodářství sboru vedli starší a volení hospodářové. Všechny objekty bratrské, sbor, dům bratrský a špitál bratrský ležely u Veličky vedle sebe, dům a špitál byly pak zničeny na počátku třicetileté války. Kromě Bratra Strejce působili ve sboru i pomocníci, z nichž známe Bratra Mikuláše Kornela, zemřelého r. 1585 v Hranicích a Bratra Mikuláše Polešovského, který tu působil i za nástupce Strejcova. Strejc, nakloněný kalvínství, koupil někdy po r. 1584 na předměstí u Veličky grunt Kavkovský pro sebe a svoji rodinu, využívaje privilegia daného kněžím r. 1582. Přikoupil pak k němu 6 čtvrtí role na Strulovsku a zřídil tu dvůr, který mu mladý Jan Jetřich z Kunovic osvobodil a nadal privilegiem. Když se potom r. 1590 znovu oženil v Hranicích jako kněz evangelický s luteránkou, byla mu na shromáždění starších Bratří z českých zemí i Polska v Lipníku r. 1591 všechna jeho provinění sečtena. Mezi jiným, že s panskou mocí i vězením dohnal majitele gruntu v Hranicích k prodeji domu, že neodevzdal starším sboru obdarování na dům, sbor, role a luka, že stavěl bez rady sbor v Olšovci, oženil se s jinověrkou bez rady starších a nesrovnává se v učení s Bratřími. Po kajícné sebekritice bylo vše urovnáno, ale r. 1595 odešel Strejc za správce sboru do Židlochovic, kde brzy potom zemřel. Do Hranic byl pak ustanoven za správce sboru Bratr Václav Preys, dosud správce sboru v Landškrouně. Za něho byla r. 1596 rozšířena budova sboru a přistavěn nový kůr. Preys, který zůstal správcem sboru v Hranicích téměř až do let českého povstání, zanechal nám cenné rukopisné kronikářské záznamy o sobě a své rodině i svém působení v Hranicích v letech 1595—1608 a je vlastně nejstarším kronikářem hranickým. [135]

Jan Jetřich z Kunovic, který vyrostl na dvoře svého děda Jetřicha z Kunovic a jeho syna Arkleba z Kunovic, pobýval od r. 1583 na studiích ve Vratislavi. Hranického panství se ujal po rodičích roku 1588, správu však vykonávali panští úředníci. Sotva dvacetiletý se r. 1593 oženil s Mandalenou hraběnkou z Hardeka, svatba byla vykonána v Hranicích. [136] Jeho sestra Anna Marie z Kunovic mu rok předtím odstoupila svůj díl, který jí náležel na hranickém a vizovickém panství i vše to, co jí připadlo z matčina věna na statku hluckém. Hned r. 1593 prodal Jan Jetřich statek vizovický Václavu Tetourovi z Tetova na Novém Světlově a Malenovicích a koupil od něho statek Nový Světlov s městečkem Bojkovicemi, 16 vesnicemi a dalšími třemi pustými za 80 000 zlatých a převzal spolu s ním manský statek D. Lhotu. Celou sumu zaplatil hotově a Tetour mu vložil statek do zemských desk 21. 1. 1594. V téže době však vystoupila jeho sestra Anna Marie s požadavkem, aby jí Jetřich odevzdal rovný díl majetku po matce. Ten se hájil, že mu sama dobrovolně vše postoupila a vložila i do desk, nakonec však učinil s ní narovnání. Zavázal se dát jí ze statku hranického 50 000 zl. i za klenoty a svršky po

matce a ze statku vizovického 20 000 zl. Na to jí prodal trhovou smlouvou, sepsanou 22. dubna 1595, statek Nový Světlov se vším příslušenstvím, jak jej rok předtím sám koupil za 85 000 zl. Ze sumy si hned srazil 70 000 zl. dílu, který jí měl dát po matce, zbývajících 15 000 zl. a polovinu dluhu, který zaplatil za matku, tj. 5000 zl. měla mu zaplatit tak, že 10 000 zl. měla dát hotově, na druhých 10 000 zl. vystaviti zápis. Současně udělal narovnání s jejím snoubencem Zdeňkem Žampachem z Potenštejna na Bořeticích o vydání sumy 20 000 zl. věna, které měla Anna Kropáčovna zajištěny na statku zlínském svým druhým manželem Janem mladším ze Žerotína. Statek po jeho smrti držela jeho sestra Bohunka ze Žerotína, matka Žampachova, po níž jej převzal od věřitelů Jan Cedlar z Hofu na Pačlavicích a Zlíně. Žampach se zavázal zaplatit 10 000 zlatých Janu Jetřichovi a druhou polovinu Anně Marii z Kunovic, jeho sestře. [137] K tomu však nedošlo, protože Žampach si Annu Marii z Kunovic vzal již 6. srpna 1596 za manželku. Tato nestálá a vrtošivá mladá šlechtična se už r. 1592 zavázala slibem manželským Jiříkovi ze Šternberka, r. 1594 pak Kryštofovi z Redern, firšnejderu arciknížete Maxmiliána, za jeho nepřítomnosti však Zdeňku Žampachovi. Šternberk a Redern ji proto pohnali i před biskupský duchovní soud.

Jan Jetřich z Kunovic převzal r. 1594 po sňatku po svém dědu Jetřichovi z Kunovic také panství ostrožské. Vedl nákladný dvůr, plný služebnictva, po r. 1594 pobýval stále častěji na renesančním zámku v Uherském Ostrohu, nově vystavěném, kde se mu také narodil toho roku prvorozený syn Jan Jetřich. Panství hranické a ostrožské spravoval pak trvale regent Jan Kravařský z Šlevic, jemuž byl podřízen panský úředník hranický Jiřík Nauveský z Podvaldštejní.

Hospodářský stav města Hranic se v posledních dvou desítiletích 16. století zhoršoval. Kromě stále sílícího tlaku se strany vrchnosti připraviti město o různé příjmy a snahu zvyšovati platební povinnosti narůstalo daňové zatížení měšťanů v důsledku válek s Turky v Uhrách, jež pohlcovaly značné sumy peněz na vydržování vojska. Daňové dávky zemské a císařské doléhaly bezprostředně na každého měšťana. Jan Horáček, hranický měšťan, stěžuje si už v r. 1571 ve svém listě, který vložil do báně radniční věže při její opravě toho roku, na »drahotu a neslýchané daně od počátku světa«, že každý, jak sedí ve městě, musí dávati císaři ročně 20 groší a z každého zlatého, co kdo prodá, groš, také z každé bečky piva, co se jich navaří, 4 groše, takže ročně platili hraničtí měšťané i několik desítek zlatých daně. [138] Příjmy města byly malé a nestačily na všechny potřeby. Výnos z mýta, které město vybíralo, neuhradil časté náklady na cesty a mosty okolo města, zejména po povodních, jež často zaplavily předměstí Motošín. R. 1593 sebrala velká povodeň na Bečvě 4. července všechny mosty na ní i lázně Teplice, strhla a pobrala i velký most na Motošíně i hranický stav. [139] Město bylo povinno most i stav znovu postavit, náklady byly značné. Hraničtí měšťané žádali proto r. 1594 moravské stavy o polepšení mýta, aby mohli vybírati řádné clo a zvýšili tak prostředky, potřebné na opravy. Na přímluvu císaře Rudolfa II. z 3. března 1595 povolili stavové na sněmu v Brně městu Hranicím zvýšení cla. Vy-

bírali od té doby z bečky vína, které bylo vezeno přes město neb mimo město 3 a půl penízu, z vozu sukna, z těžkého vozu s nákladem nebo z vozu herynků, medu neb jiným těm podobných věcí po 1 groši bílém, z koží velkých hovězích nebo z vozu zavázaného rovněž po 1 groši bílém, z vozu kočího po 1 penízu bílém, z koně a volů, kteří by tudy byli hnáni neb vedeni rovněž po 1 penízu bílém. Zato se měšťatné zavázali, že budou řádně opravovati zdi městské, cesty, mosty a dlážky tu při městě, pokud je dříve opatrovali, aby lidé, kteří tu pojedou, neměli důvodu si stěžovati. [140] Stavbu strženého obecního stavu prováděl pak tesařský mistr a mlynář Hans Naymon r. 1595. [141] Město mělo kromě pastvišť a obecního lesa příjmy jen z městských mlýnů, velkého mlýna s valchou za Černotínskou branou a menšího mlýna Vojtkovského pod městskou zdí, který obec koupila r. 1581, a z dalšího mlýna Hovůrkovského s valchou, ležícího na strouze pod Horní ulicí, který město rovněž přikoupilo. Městský dvůr u Ludyně prodala obec již r. 1573. Ve vlastní režii vedlo město i obecní vápenici, ležící proti polím na Farářství a městskou cihelnu pod Hůrou. Také vrchnost měla vlastní vápenici a panskou cihelnu při cestě k Bělotínu. Kolem města ležely zahrady měšťanů se stodolami a chalupami a pod hůrou Michovec paseky měšťanů se štěpnicemi a včelíny až za Kostelíček, paseky se táhly také za Bečvou od Křivého chodníka až k Teplicím. Nejúrodnější pole byla na Strulovsku a za panským dvorem, na Farářství a v Drahotuchu. Panská pole ležela za panským dvorem směrem ke Stříteži, Bělotínu a Hluzovu, pod panským dvorem byla i chmelnice. Mnozí měšťané měli na předměstí své dvory nebo stodoly na svých rolích. Také drobná úřednická šlechta zakupovala si na předměstí poddanské grunty, spojovala je ve dvory a skupovala k nim pole, vrchnosti i městu odváděla však všechny povinné dávky a platy jako ostatní poddaní. Celé předměstí bylo rozděleno do dvou čtvrtí, pro něž byly také zavedeny odděleně gruntovní knihy. Předměstí Motošín a Novosady zabíralo všechny usedlosti od potoka Ludyně na Motošíně k Veličce a proti jejímu toku, druhá část tzv. Horní ulice a Předměstí zahrnovala usedlosti Nádražní ulice od kina Svět až k panskému Hornímu dvoru včetně mlýnů na strouhách pod Horní ulicí na obou stranách, ulici Bělotínskou a Čaputovu až k mostům na Motošíně. Prostranství pod hradbami města mezi hradebním příkopem a Bečvou bylo často zaplavováno řekou Bečvou. Zde Na písku a Na přísadách měli měšťané také zahrady a protékala tu obecní strouha od městského stavu na Bečvě na velký městský mlýn, na valchu a malý mlýnec Vojtkovský. Zahrady se prostíraly i dále proti toku Bečvy až pod Hůrku, za Bečvou na písku Velkého Drahotuchu a za Veličkou na Novosadech.

Z městských řemesel bylo v té době nejvýnosnější soukenictví, jehož cech byl také nejpočetnější, v jeho čele stáli 4 cechmistři. Soukeníci vyráběli několik druhů suken z hrubší domácí vlny nebo z jemnější vlny, dovážené na hranické trhy hlavně ze Slezska. O kvalitu sukna pečovali cechmistři a přísežní, kteří kontrolovali a opatřovali postavy sukna pečetěmi, prokazujícími jejich kvalitu, hrubé sukno 1 pečetí, prostřední

dvěma a jaderné třemi pečetěmi. Vyráběl se i mezulán. V zahradách za Mlýnskou branou byly koncem 16. století postaveny při gruntech neb dílnách [142] na mlýnské strouze tři barevny a blejch, soukenické rámy na nabíjení suken stály za hradbami i mezi hradbami. Hranické sukno bylo vyváženo již i do Polska a Uher, prokazatelně na jarmarky do Žiliny. Odtud je kupci vozili dále na trhy do Košic, Levoče a Prešova. V žilinských městských knihách z konce 16. století máme záznamy o dluzích po zemřelých žilinských kupcích za dodané hranické sukno. Hranické sukno se na slovenských trzích dobře uplatňovalo vedle červeného sukna šumperského, zeleného a bílého meziříčského, letovského sukna barvy temného vlčku a jiných moravských suken. Hraničtí soukeníci vozili svá sukna i na proslulé jarmarky do Trnavy nebo do Uherského Brodu, kam zajížděli kupci z Uher. R. 1587 žaloval hranický měšťan a bohatý kupec Jan Ovesný u rychtáře v Trnavě trnavské měšťany Benedikta Kolmara, jemuž prodal 98 postavů sukna, že mu je nezaplatil ve stanovené lhůtě, a Pala Dyáka, že mu rovněž zůstal dlužen za dodané hranické sukno 58 zl. [143] Zpět se vozilo víno, kůže apod.

Jan Jetřich z Kunovic patřil k těm šlechticům renesanční doby, kteří značné částky peněz potřebné pro nákladný život a přepych svých sídel se snažili vydřít z poddaných. Zatím co dřívější páni města městská práva rozhojňovali a při potvrzování starých privilegií vždy přidávali výsady nové, začal městu do starých výsad zasahovat a omezovat je. Měšťany hranické nutil k povinnostem jako jiné poddané a bezohledně je věznil na zámku ve vězení, osoboval si právo na sirotky městské apod. Prosazoval odběr panského piva nejen do vesnic drahotušského panství, ale i hranického panství, což bylo výsadou města. Drahotušským měšťanům vyměnil už r. 1588 jejich roli Farářskou, ležící blíž Hranic za cestou Velickou, která patřila od starodávna k drahotušské faře, za dvě jiná pole a opět jim potvrdil, že nikdo nesmí prodati pole nebo louky z drahotušských pozemků, zastaviti je nebo odporučiti k Hranicím nebo do jiných obcí. Také na panství novosvětlovském, které koupil r. 1594, nutil měšťany bojkovické k nespravedlivým robotám, k braní panského piva a jeho spor s poddanými se dostal až před zemského hejtmana. R. 1595 postoupil proto panství své sestře Anně Marii z Kunovic a jejímu manželovi Zdeňku Žampachovi z Potnštejna. [144] Žampach pokračoval ve sporu s Bojkovskými, kteří si sice r. 1599 uhájili právo vařiti pivo a mleti slady v panském mlýně, rok předtím však prohráli spor o roboty. Žampach pohnal proto r. 1599 Jana Jetřicha z Kunovic o náhradu škod, které mu ucházely na důchodech z panství. Obě strany učinily pak narovnání 31. října 1600 na zámku v Uherském Brodě. Jan Jetřich měl vzít zpět statek novosvětlovský v sumě 85 000 zl., jak ho prodal sestře a výměnou za něj měl jí postoupiti a Žampachovi do 1 týdne město a panství hranické s pivovarem, valchami a vesnicemi i městečko a panství Drahotuše. Žampach měl však dát vymazati půhony na pana Jana Jetřicha. Protože statek hranický a drahotušský převyšoval v hodnotě, příjmech i platech panství novosvětlovské, svolil Žampach s manželkou přidati 17 000 zl. a kromě toho vzali na sebe dluh 2000 zl., které Jan Jet-

řich zůstal dlužen lidem na hranickém panství. Hned při postoupení statku hranického měl Žampach položiti pánu z Kunovic hotově 6000 zl., zbytek měl mu ujistiti dlužním zápisem a rukojmími r. 1601. [145]

4. Léta narůstající krize a zadlužení města

Odevzdání statku hranického a drahotušského Žampachovi výměnou za statek novosvětlovský bylo provedeno 6. listopadu 1600. Toho dne v pondělí po Všech svatých pozdě večer slibováno člověčenství novému pánu na zámku v Hranicích za přítomnosti představených města Hranic, Drahotuš i ze všech vsí obojího panství. Žampach zato přislíbil zanechati je při všech obdarováních, právech, náboženství a zvyklostech, jak je předešlí páni drželi a užívali. [146] Jan Jetřich z Kunovic a Žampach si při postoupení statků vymínili některé sirotky a poddané k službám. Tak se dostali sirotci z Bojkovska, kteří byli ve službách Žampachových do Hranic a hranické služebnictvo pána z Kunovic na statek novosvětlovský. Vklad statků byl proveden 7. ledna 1602, novosvětlovského statku do zemských desk brněnských a statku hranického do zemských desk olomouckých.

Nový pán města Hranic a panství hranického a drahotušského Zdeněk Žampach z Potnštejna ukázal se brzy jako vrchnost ještě bezohlednější, využívající všech prostředků pro zvýšení platů a povinností poddaných. Byl synem Jana Buriana Žampacha a jeho manželky Bohunky z Žerotína, sestry Jana mladšího z Žerotína, manžela Anny Kropáčky z Nevědomí, bývalých pánů hranických. Na Moravu se dostal za okolností ne právě čestných. Jako poručník pozůstalých dětí po svém bratru Karlovi neplatil dluhy, splatné z poručenského statku v Čechách, bylo proto u nejvyššího soudu purkrabství pražského vyhlášeno stanné právo a vydán zatykač na Žampacha. Žampach prodal sirotčí statek a odebral se na Moravu. Plnomocník věřitelů žádal počátkem r. 1601 císaře Rudolfa II., aby zemský hejtman moravský přidržel Žampacha k zaplacení dluhů v království českém. [147] Po své matce získal na Moravě malý statek Bořetice na Brněnsku, sňatkem s Annou Marií z Kunovic nabyl značného majetku a dostal se mezi bohaté panské rody moravské jako spolumajitel panství Nový Světlov a Přestavlky.

Jeho manželka Anna Marie z Kunovic, vrtošivá a umíněná šlechtična, která byla dosud bezdětná, zemřela už 5. června 1602 v Opavě, kde byla na léčení, při zpáteční cestě od nějaké svaté vody, kam se vypravila přesto, že jí Žampach bránil, i jiní jí radili, aby tam nejezdila, nikoho nechtěla uposlechnouti. Její tělo bylo druhý den převezeno do Hranic a pochováno v hranickém kostele. Protože oba manželé byli na všechen majetek praví společníci, připadlo panství hranické a drahotušské zcela Žampachovi. Ten se již 20. ledna 1604 oženil s Kateřinou, hraběnkou z Gutenštejna, německou šlechtičnou, která si přivedla na zámek i německé služebnictvo. Měšťané hraničtí a drahotuští ji vítali 25. února a odevzdali jí darem stříbrnou konvici a peníze. [148]

Žampachovi nestačil starý Kropáčovský zámek menších rozměrů, začal proto brzy po převzetí panství s výstavbou nového dvoupatrového zámku obdélníkového tvaru s arkádovým dvorem, pouze čtvrtá strana byla ponechána jednopatrová z původního zámku. Nástavba zámku i věží byla stavěna z cihel, pouze ostění oken, dveří a architektonické články arkádového dvora byly kamenné. Přízemí a 1. poschodí arkádového dvora bylo opatřeno bossovanými pilíři a arkádami, druhé poschodí arkád toskánskými sloupy. Arkádové ochozy měly kamennou kuželkovou balustrádu. Kropáčovský kamenný erbovní vývod z nádvoří byl odstraněn a 22 těchto kamenných oblouků umístěno na ohradní zeď zámeckého příkopu od hlavní brány až k první věži Horní brány. Zůstaly tam až do pol. 19. století, kdy byly zničeny. R. 1604 byly dokončeny obě nárožní věže, z nichž dosud stojící byla věž trubačská. Druhá věž v protějším rohu budovy, kterou se projíždělo do města, byla nižší a byla odstraněna r. 1829. Na trubačské věži byly hodiny se zvonem a upevněna korouhvička, opatřená německými iniciálami jména Žampachova a jeho manželky a rokem dokončení stavby věže

ZZFHVP
KGGVG
1604

Při opravě věže v r. 1953 byla stará železná korouhvička uložena v městském muzeu a na věž připevněna kopie. Vnitřní úpravy zámku pokračovaly i později, hlavně za pana Mola z Modřelic. Kuželková balustráda arkádových chodeb byla odstraněna teprve v 19. století a nahrazena cihlovou výplní, později zazděny i arkády a vsazena okna, čímž byl vzhled dvora kasárensky zohyzděn. Také arkádový spojovací trakt, oddělující nový zámek od pivovaru a stájí byl v 19. století znetvořen zazděním arkád. [149] Prokop se domnívá, že stavbu nového zámku s arkádovým dvorem započal již Jan Jetřich z Kunovic podle údajného letopočtu, který je prý umístěn na portále zámku. Tento letopočet však nikdy na zámeckém portále nebyl. [150]

Už na panství novosvětlovském týral Žampach poddané, nutil je k větším robotám a odběru špatného panského vína.

Na panství hranickém potvrdil r. 1601 s manželkou Annou Marií z Kunovic privilegia měšťanů drahotušských a povolil jim, aby mohli vařiti ve městě pšeničná a ječmenná piva a šenkovati je v městečku. Do vesnic drahotušského panství dodával pivo z panského pivovaru na zámku. Hranickým se však zdráhal potvrditi stará privilegia, protože mu nechtěli pustiti právo výčepu panského piva ve vesnicích hranického panství, což bylo starou výsadou města. Ve smlouvě, kterou r. 1601 učinil s městem Hranicemi [151] si vyhražoval právo výčepu piva na obou panstvích i právo výčepu pálenky na vesnicích i na hranickém předměstí. Jednal proto i s fojty vesnic hranického panství a nutil je r. 1601, aby s ním udělali smlouvu na vystavování panského piva do vesnic z jeho pivovaru, fojti však tomu odporovali. Po dlouhých jednáních a hrozbách, aby ještě více neztratili, pustili mu hraničtí měšťané smlouvou, sepsanou ve středu po sv. Václavě r. 1603 výčep piva ve všech vesni-

cích hranického panství, kde podle privilegia bylo dosud dovoleno čepovati jen pivo městské, s podmínkou, že jim potvrdí všechna ostatní stará městská privilegia od předešlých vrchností, nebude dávat dělati slad ve městě ani vařiti pivo v šenkovních domech městských ani skupovat městské domy na pivovar. Zároveň žádali, aby měli právo postaviti na hranickém předměstí jednom i druhém po jedné krčmě a dávati tam městské pivo k šenku, jiná piva tam neměla být šenkována. Dále jim měl potvrditi za odstoupení práva šenku piva na vesnicích držení kusu chrastiny za Oborou, která jim byla dána předešlou vrchností za kus pastviska, připojeného k panské štěpnici. Do obdarování měl jim také dát, že strouha, tekoucí od panského mlýna za panským dvorem (Horní dvůr) na mlýnec Hovůrkovský a dále na mlýn Klichovský, kde vpadala do Veličky, byla jim osvobozena s oběma břehy a mohou na ní postaviti další mlýn, valchu nebo šlejfrnu. Žampach slíbil, že jim na opravu městského stavu, mlýnů a jiných obecních potřeb vyměří kus lesa a osvobodí jej obci smlouvou, také slíbil pustiti jim mlýnec Hovůrkovský. Hraničtí žádali ještě, aby ze smlouvy z r. 1601 byl vypuštěn pasus o svobodném šenku panského páleného na předměstí hranickém, protože to bylo proti starým privilegiím města, zato neměla být dávána žádná pálenka z města do vesnic. Všechny tyto závazky potvrdily obě strany a měly být pojaty do obdarování, které slíbil Žampach dáti městu. [152] Žampach však smlouvu nedodržel, zmocnil se výčepu piva a pálenky ve všech vesnicích obou panství a privilegia městu nepotvrdil. Ve vzniklém sporu o dodržování některých artikulů smlouvy vzepřeli se Hraničtí proti Žampachovi a obrátili se se stížností k zemskému hejtmanu moravskému. Vyžádali si rok před zemským soudem s Žampachem r. 1605, k projednání pře však nedošlo. Žampach dal už v únoru 1604 zavříti některé měšťany hranické do vězení na zámku a měšťana Jiřího Štrose, kožišníka, který se o něm hrubě vyjádřil, dal vyslýchat právem do Drahotuš a dosáhl obžalobou a svědky, že Štros mu propadl hrdlem, byl však dán pánu na milost. Ale současně s Hranickými se dostal do sporu i s měšťany drahotušskými. Aby zvýšil výnos z ryb, začal hned r. 1601 robotou dělat z obou rybníků Slavíčského a Jezernického jeden velký rybník, který byl r. 1603 dodělán, napuštěn a nasazen. Příštího roku na podzim dal poprvé rybník loviti a nutil poddané, aby brali ryby podle jeho vyměření a vůle. Drahotuští nemohli ryby spotřebovati, ani je prodati a měli z toho velkou ztrátu, zdráhali se proto další ryby brát. Žampach vsadil proto představené obce do vězení, v němž pobyli 3 týdny a utekli se pak také k zemskému hejtmanu. [153]

Měšťany hranické připravil výčepem piva do vesnic celého panství o značné příjmy. Už r. 1605 usiloval také o to, zmocnit se práva vybírání mýta ve městě, jehož výnos byl jediným zdrojem příjmů pro město na opravu mostů a cest. Obrátil se suplikou 3. května 1605 na císaře Rudolfa, aby pustil vybírání mýta v Hranicích jemu, protože má lepší dostatek dříví na opravu mostů a cest, ležících při městě, než hraničtí měšťané. Hranice měly na vybírání mýta královské privilegium, dané jim r. 1464 králem Jiřím z Poděbrad, polepšené zemským sněmem

moravským teprve r. 1595. To však nebylo pro Žampacha žádným problémem, protože prý mýto bylo dáno městu jen do vůle královské, nikoliv natrvalo. [154] Císař mu však nevyhověl.

Protože obě města, Hranice i Drahotuše, měly právo meče, neměly však vlastního kata, který byl půjčován z města Lipníka, poručil Žampach hned r. 1602 měšťanům hranickým, aby přijali a ustanovili vlastního kata, který měl být k dispozici i Drahotuším. Hraničtí přijali proto téhož roku kata a pustili mu domek při hradbách v uličce Růžové za městskými lázněmi, který sloužil za šerhovnu. O vydržování kata a jeho čeládky byla pořízena z Žampachova příkazu písemná smlouva mezi oběma městy r. 1602. [155] Podle této smlouvy, podnes dochované, zavázali se Drahotuští spolu se všemi vesnicemi na panství drahotušském včetně vesnic Hluzova, Černotína, Ústí a Opatovic, že budou bráti mistra popravního a posla právního rychtářského v případě potřeby z Hranic. Kat měl být půjčován spolu s rychtářským poslem do Drahotuš na písemnou nebo ústní žádost, přednesenou dvěma osobami, vyslanými z úřadu. Po dobu pobytu v Drahotuších měli být mistr kat i posel opatřeni bezpečným místem. Na plat katovi slíbili Drahotuští a všechny vesnice přispívati dobrovolně z každého usedlého 1 grošem bílým, to jest 7 penězi bílými. Sebrané peníze měl úřad drahotušský vybrati a odevzdati každoročně dvě neděle před svatým Ondřejem městské radě do Hranic. Od každého popraveného měli Drahotuští dáti hranickému katovi 18 groší bílých a na stravu za každý den 1 zlatý moravský, to jest 30 groší bílých, on si však měl sám jednati jídlo a pití. Také byli povinni dávati katu všechny potřeby k trestání zločinců kromě meče, sekery a řezáku, které měl každý mistr vlastní. O Suchých dnech, to jest čtyřikrát do roka měli všichni dávati katu ještě po 2 penězích bílých. Také právní posel měl být půjčován do Drahotuš z Hranic a měl bydlet u drahotušského rychtáře. Dostal od vyvedení zločince k popravnímu místu 15 grošů bílých a na stravu 10 grošů. Měl být vyžádán od hranického rychtáře a brán také k vyzvonění a vystrčení frejunkového znamení o jarmarcích v Drahotuších. Za to měl dostávat 15 grošů, také se mu mělo vybírat od jarmarečních míst tak jak se to zachovávalo v Hranicích. Po vykonání práce měl být mistr popravní s právním poslem odeslán zase do Hranic v doprovodu dvou osob z úřadu a rychtáři v Hranicích poděkováno za půjčení. Původní katovna s šerhovnou v ulici Na náspech, přestavěná koncem 18. století v městskou věznici, stojí podnes.

V r. 1604 nařídil Žampach všem kovářům, kosařům a kolářům na panství zříditi v Hranicích společný cech a potvrdil jim téhož roku artikule, kterými se měli říditi. Do cechu se museli přihlásiti všichni mistři uvedených řemesel na obou panstvích a vykonávati všechny cechovní povinnosti. Drahotuští kováři se bránili tomuto připojení a hájili se, že mají jiné právo, rozdílné od Hranických, ale protesty nic nepomohly. [156] Spor byl vyřešen v jejich prospěch teprve později za nové vrchnosti pana Pergara.

Žampach se dostal do sporu také s fojty a dvořáky vesnic panství hranického a drahotušského, které nutil k odběru piva z panské-

ho pivovaru, k dalekým fůrám pro víno a jiným povinnostem, kterými podle svých privilegií nebyli povinni. Skoupil usedlosti v Klokočí a ve Stříteži, přestavěl je a proměnil v panské dvory a nutil pak poddané k robotám u těchto dvorů. Také na hranickém předměstí převzal r. 1601 od hranického měšťana Ondřeje Čaputy jeho dvůr s rolemi a vybudoval z něho druhý panský dvůr při městě. S poddanými zacházel surově, pokutoval je penězi i bitím, ukládal jim berně mimo snešení stavů markrabství moravského, a když se bránili, dal jim pobrat všechen dobytek na polích i doma a obrátil jej k svému užitku. Když se utekli pro tak nesnesitelné útisky k zemskému hejtmanu a poslali supliku císaři, byla nařízena zemská komise, která měla vyslechnout svědky. Žampach dal však svědky zavříti do panského vězení, takže nemohli být vyslýcháni. Císař poručil proto Žampachovi, aby poddané ihned z vězení propustil, poslal je všechny k vyslyšení do Nového Jičína a pobraný dobytek jim vrátil. Nic to však nepomohlo. Císař jej musel opětovně důrazně napomenouti, aby umožnil výslech svědků ve sporu s poddanými 13 vesnic, jichž dal přes sto osob do vězení. Také měšťané hraničtí a drahotuští, kteří se dostali opět do panského vězení, psali zemskému hejtmanu a utekli se k císaři proti neslýchanému a nesnesitelnému tyranství Žampachovu. Rudolf II. přikázal nato ostrým mandátem Žampachovi propustiti je z vězení, nařídil mu, aby své poddané tak nekřesťansky nesužoval a sám se dostavil do české dvorské kanceláře na hrad Pražský a zodpovídal se pro neposlušenství a zlehčování příkazů císařových i zemského hejtmana. Ten upozorňoval císaře na velké nebezpečí v nepokojné ty časy, kdy Bočkajovci r. 1605 vtrhli z Uher na Moravu, aby se sužovaní poddaní východomoravských statků ve svém zoufalství nespojili s nepřítelem. Žampach se vypravil do Prahy 3. července s 12 koňmi jízdy a dvěma vozy, s manželkou a fraucimorem. Stěžoval si císaři písemně i ústně, že poddaní obou panství nechtějí mu řádně státi v poddanosti, puntují se proti němu, vše mu dělají na vzdory, poslušné přivedli k neposlušnosti a prosil císaře, aby jim to bylo přetrženo a uvedeni mu v poslušenství. Když se to stane, nebude je ničím více potahovati, než čím mu jsou povinni od starodávna.

Císař poručil nato poddaným hranického panství, aby řádně vykonávali povinnosti, kterými jsou povinni Žampachovi a zachovali ve všem poddanost, Žampachovi pak, aby upustil od věznění a bití poddaných, braní dobytka a koní, aby přestal je sužovat a vše jim vrátil. Obě strany měly očekávat rozhodnutí zemské komise, která měla spor co nejdříve dovést do konce. [157] K tomu došlo však až za několik let. S hranickými měšťany ukončila zemská komise spor smlouvou, uzavřenou 24. ledna 1608 na mocné přestání. [158]

Surovým jednáním znepřátelil si Žampach i drobnou okolní šlechtu, zejména starého Jana Šmerhovského z Lidkovic na Rouském, kterého při jednání s fojty r. 1601 na hranickém zámku těžce pohanil. Šmerhovský jej proto pohnal k soudu v Olomouci, ale Žampach se odvolal k císaři, potom však s podáním odvolání čekal a nic nepodnikal. Na naléhání Šmerhovského trval na projednání pře před císařem, protože počítal

s tím, že tam Šmerhovský pro stáří, nemoc a výlohy nepojede. I potom, když císař vrátil spor k zemskému soudu, trval stále na tom, aby věc byla projednána před císařem. Císař to zamítl a záležitost měla být řešena pokusem o smír. [159] Více o tom nevíme.

Mezitím zemřela Žampachovi v Hranicích také druhá manželka Kateřina z Gutenštejna 21. prosince 1607 na zimnici morní, která tehdy ve městě řádila a byla pochována v panské kryptě ve farním kostele, kde odpočívalo i její dítě Anička Sidonie, zemřelá r. 1605 ve Vratislavi. [160]

Za života své první manželky Anny Marie z Kunovic, která svým majetkem uvedla Žampacha mezi bohaté panské rody v zemi, byl Žampach tolerantní k evangelíkům i Bratřím. Drahotušským i hranickým Bratřím potvrdil všechna jejich obdarování a dal starším kněžím obou sborů moc a právo přijímati do domu a sboru bratrského a propouštěti kněží, kazatele a pomocníky bez zasahování vrchnosti, ustanovil také, aby nikomu z poddaných, kdo by se chtěl dáti k Bratřím, nebylo v tom zbraňováno. Nikdo z Bratří hranických neměl být potahován ke službám kostelnickým při městském kostele. Osvobodil bratrský dům, v němž bydleli kněží, kazatelé s pomocníky a čeládkami svými a potvrdil platnost všech odkazů, které by hraničtí měšťané učinili ke sboru, domu nebo špitálu bratrskému. Také roli Strulovskou, koupenou k domu bratrskému, osvobodil od všech platů a desátků i zahradu pod Mlýnskou branou, poručenou správcům bratrským Eliškou Pražmínkou z Bílkova. [161]

Brzy po smrti paní Anny Marie odpadl však Žampach koncem r. 1602, a přiklonil se za rostoucího napětí mezi agresivní katolickou menšinou a evangelickou většinou země ke konzervativnímu křídlu církve podobojí. Jeho příkladu následoval také hranický evangelický farář Blažej Borovský z Borovna, který se dal v poslušenství olomouckého biskupa a navedl Žampacha, aby připojil desátek fary drahotušské k hranické faře, takže Drahotuští neměli pak vlastního faráře a Borovský spravoval i faru drahotušskou. Drahotušský městský písař a kronikář Matěj Sabin jej za to kvalifikuje jako Jidáše, zrádce a šibala. Druhá manželka Žampachova, Kateřina z Gutenštejna, byla sice rovněž evangelička, po brzké její smrti vystupoval však Žampach již otevřeně v táboře protireformační katolické šlechty v zemi. Obklopil se katolickými šlechtici a rádci, sekretářem jeho byl Bartoloměj Kempa z Hlivic. Věrným vykonavatelem a pomocníkem jeho se stal panský úředník hranický Tobiáš Dukát, kterému Žampach za věrné služby koupil a daroval r. 1603 dvůr na hranickém předměstí v Dlouhé (Horní) ulici, někdy vladyky Zikmunda Martinkovského z Rozseče a osvobodil jej od všech robotních povinností. Přidal mu darem k tomu dvoru i rybník v Oboře pod rybníkem Vápenicí. [162] Dukát setrval ve službách Žampachových i po prodeji hranického panství a byl pak úředníkem na jeho panství hodonínském, podržel si však v Hranicích dům Čaputovský, který koupil r. 1608 za 1800 zlatých. Dvůr však prodal i s privilegiem rytíři Jindřichu Láryšovi z Načeslavic.

V roce 1608 byla prozrazena tajná jednání katolické šlechty moravské v čele se zemským hejtmanem Ladislavem Berkou proti zemi Moravské a moravští stavové pak nechtěli Berku míti za hejtmana. Když potom arcikníže Matyáš s Uhry a Rakušany se vypravil do Čech, kde byl zvolen za budoucího krále českého, spojili se s ním Moravané a přijali jej za markraběte. V tomto pozdvižení se stavěl Žampach proti moravským stavům a zemi, proto byli všichni poddaní hranického a drahotušského panství podle společného usnesení moravských stavů vyňati a propuštěni z jeho poddanosti a uvedeni v poddanost stavů markrabství moravského. Tak to zůstalo do podzimního brněnského sněmu, kdy opět měl být statek hranický vrácen Žampachovi podle sněmovního snešení. Hraničtí se o tom dozvěděli již v červenci, psali proto úpěnlivý list měšťanům znojemským, aby se přimluvili na sněmu u stavů »aby nás v tak velké, velice těžké a nám svědek jest Bůh, již dále nesnesitelné jho, v poddanost téhož pana Žampacha zas odvozovati neráčili«, neboť kdyby zase museli trpěti takové těžkosti, jak je pocítili za jeho panování, »museli bychom pro zachování hrdel svých a ujití takových ukrutenství, vezmouce manželky a dítky a opustiti to málo co máme, na utíkání se oddati a pryč odejíti«. Než sněm vrátil hranické panství 21. září opět Žampachovi a nařízení zemští komisaři měli poddané opět uvésti v poddanost. Marné bylo však napomínání komisařů, poddaní hranického panství nechtěli Žampacha přijmouti za pána. Měšťané hraničtí a drahotuští jej pak po týdenním naléhání na pohrůžky komisařů za pána přijali, ale vesničtí poddaní jej nepřijali a spílali pak Hranickým i Drahotušským do zrádců a činili jim pohrůžky. [163]

Ani stavové moravští však Žampachovi už nevěřili. Když r. 1609 se prozradily nové pikle těšínského knížete Adama Václava proti zemi Moravské, který připravoval vpád na Moravu a měl prý smlouvu i se Žampachem, byli do Hranic, Drahotuš a okolních vsí vloženi zemští vojáci. Prozrazení piklů přispělo nemálo k tomu, že Žampach se rychle rozhodl prodati hranický statek. O sv. Martině 1609 prodal panství hranické a drahotušské za 175 000 zl. Karlu Pergarovi z Pergu a jeho manželce Kateřině Onšičce z Bělkovic na Ořechovém. Trhová smlouva byla sepsána 6. listopadu 1609 v Olomouci. Hotově mu zaplatili 8200 zl., 141 000 zl. ujistili mu dlužními zápisy a 25 800 zl. dluhů Žampachových se zavázali zaplatiti do sv. Jiří 1610 a zaplacené dluhopisy mu vrátiti.

Žampach si vymínil ve smlouvě místo v hranickém kostele, kde byla pochována jeho manželka Kateřina z Gutenštejna, tam aby se nikdo jiný nekladl. Všechny spory, které měl Žampach s poddanými obou panství o roboty a platy a jiné povinnosti a užitky přijali na sebe Pergar a Onšička a měli je přivésti ke konci. [164]

Žampach koupil pak r. 1614 velké panství hodonínské a přešel zcela do tábora katolické šlechty na Moravě. Za stavovského povstání utekl do Vídně, najal a postavil na svůj náklad několik vojenských jednotek a bojoval s nimi proti českým stavům. Hned r. 1623 přikoupil panství vsetínské a také panství milotické a byl povýšen do stavu říšských hrabat.

Na Vsetínsku krutostí a bezohledností podnítil proti sobě povstání, které nezlomily ani vojenské exekuce. Jeho pomocník, panský úředník Tobiáš Dukát se vrátil po zlomení stavovského odboje do Hranic a jako hejtman panství hranického a helfenštejnského, darovaných císařem kardinálu Dietrichštejnovi, bezohledně prosazoval rekatolizaci a byl i vykonavatelem krvavé exekuce hranické r. 1627.

Nová vrchnost hranická Karel Pergar z Pergu, syn Jana staršího Pergara na Bouzově a jeho manželka Kateřina Onšička z Bělkovic, neslynuli dobrou pověstí. Paní Kateřina utiskovala poddané na svém statečku Březolupy, žádala proti privilegiím větší roboty a trestala je i fyzicky. Vedla s nimi spor před zemským hejtmanem i po prodeji statku, který byl ukončen teprve r. 1613. [165] Obě panství, hranické a drahotušské, nechtěla proto slíbit člověčenství nové vrchnosti. Poddaní z vesnic nepřijali je za pány, ani hraničtí měšťané, a chtěli za vrchnost pana Viktorina z Žerotína, pána na blízkých Hustopečích. Protože hranický úřad odporoval komisařům, zakročili na radnici v Hranicích a Drahotuších násilím a vyžádali si vydání městských pečetí. Přinuceni pohrůžkami komisařů přijali Pergara za pána konečně o Třech králích 1610. Trhová smlouva s Žampachem byla však vložena do zemských desk teprve 6. ledna 1612, po zaplacení stanovených částek Žampachovi. [166] Spor, který vedli Hraničtí se Žampachem, v němž pokračoval Pergar, vlekl se ještě po řadu let. S měšťany drahotušskými byl ukončen roku 1612, s měšťany hranickými a venkovskými obcemi však až r. 1614 za nové vrchnosti Václava Mole z Modřelic. Pergar upustil od libovolného přidělování ryb, jež měly být dodávány v Drahotuších jen do 9 domů na prodej, povolil, aby desátek fary drahotušské byl od fary hranické vrácen zas do Drahotuš, takže si mohli zase ustanovit vlastního kněze, upustil také od spojení kovářů v Drahotuších s kovářským cechem v Hranicích. Bratřím v Hranicích potvrdil jejich privilegia v sobotu den sv. Matěje r. 1612.

Pergar prolomil však první dosavadní zásadu, že židé se nesměli usazovati v městě Hranicích, kupovati a držeti zde domy. Sám koupil už v lednu 1611 nově postavený dům vlašského zedníka Davida Pozera vedle uličky k hradbám a ihned jej prodal a odevzdal Josefu židovi za hotově složené peníze, které od něho vzal. Také velký zděný dům šlechtický Jana Šlevíce dostal se z rukou Pergarových Abrahamovi židovi. [167] Oba domy ležely v pozdější Židovské ulici. Dům Josefa žida byl v 2. polovině 17. století pak proměněn v židovskou školu a synagogu. Marně město proti tomu protestovalo a nedovolilo židům zapsati domy do městských knih. Později po rozhodnutí zemského práva r. 1614 odevzdávali i někteří zadlužení měšťané své domy židům do zástavy, do městských knih však jim vloženy nebyly.

Po léta se vlekoucí spory mezi městem i poddanými s vrchností, vzájemná nechuť a odpor i snaha vyhnout se soudnímu výroku ve sporu s hranickými poddanými vedly Karla Pergara a jeho manželku Kateřinu Onšičku, kteří drželi město Hranice a obě panství v nedíle jako společníci, že je již po 3 letech prodali se vším příslušenstvím trhovou smlou-

vou, uzavřenou v Olomouci 27. dubna 1612 Václavu Molovi z Modřelic a na hradě Kvasicích za 173 000 zl. Kupní suma měla být složena na termíny, a to 30 000 zl. při postoupení statku, o sv. Václavě téhož roku dalších 50 000 zl. a potom každoročně na dva termíny se mělo splácet po 10 000 zl., posledních 13 000 zl. mělo být zaplaceno o sv. Jiří 1617.

Veškeré hospodářství velkostatku odevzdal Pergar Molovi již v pondělí 30. dubna 1612. Vlastní odevzdání statku stalo se však až 1. června 1612. Hraničtí měšťané a poddaní obou panství slibovali Molovi člověčenství na zámku v Hranicích 4. června. Pergar si vymínil s manželkou byt na zámku do sv. Jana Křtitele, také dříví na topení a povinnost poddaných odvézti všechny jejich věci až do vzdálenosti 6 mil. Při odevzdání statku vystavil Mol Pergarovi na nezaplacené částky dlužní úpisy, splatné ve stanovených termínech. Zavázal se také, že přidrží poddané, aby mu zaplatili všechny dluhy za odebrané pivo, obilí, ryby, dříví i platy za vinný šenk. Mol si měl také doplatiti panské dvory v Klokočí, Stříteži a mlýn v Dubě, koupené k panství Žampachem. Z poddaných si vymínil Pergar a Onšička ve smlouvě služebníka a sekretáře Pavla Banovského s celou jeho rodinou, který měl svůj dům v Hranicích prodati do roka, a 10 sirotků, 6 dívek a 4 chlapce z panství, kteří měli zůstati v jejich poddanosti jako služebníci. Mol převzal na sebe také všechny spory, které měli Pergar a jeho manželka s poddanými o roboty, všeliké platy a sám si měl statky očišťovati. K tomu účelu odevzdal mu Pergar všechny předešlé smlouvy, správní listy, písemná svědectví proti poddaným a ostatní písemnosti, které se týkaly obou statků. [168]

Pergar s manželkou se pak odstěhovali do Olomouce, kde měli panský dům. Oba byli stiženi těžkou nemocí, paní Kateřina se nemohla ani pohybovati.

Mol nevymáhal od lidí na hranickém panství částky, které zůstali Pergarovi dlužni, proto jej Pergar pohnal k soudu, že zanedbává přidržeti dlužníky k placení, jak se zavázal. Stanovené splátky prodejní sumy za panství hranické byly jím však placeny jen do r. 1615. Když r. 1614 zemřel Pergar, bylo z celkové částky zaplaceno Molem 100 000 zl. O dědictví po Karlu Pergarovi se pak rozpoutal spor mezi jeho bratrem Bohuslavem, který držel Bouzov a pozůstalou vdovou Kateřinou Onšičkou. Bohuslav Pergar si činil nárok na pozůstalost, protože měl údajně s bratrem spolek na majetek, vdova však odporovala, že dědičkou je ona, poněvadž měla s manželem statky v nedíle. Poněvadž Bohuslav zemřel již r. 1615 a paní Kateřina hned dalšího roku 1616, spor na čas utichl. Za 30leté války jej však znovu obnovili dědicové Bohuslava Pergara. Karel Pergar nezanechal dědiců, všechen majetek připadl proto po smrti Kateřiny Onšičky Anně Czedlarové z Hofu, jíž jej Onšička odkázala. [169] Vymohla si na to mocný list královský již r. 1614, aby mohla o svém statečku učiniti kšaft a pořízení. [170]

Nový pán města Hranic a držitel obou panství Václav Mol z Modřelic pocházel z vladycké rodiny slezské, která se dostala na Moravu v 16. století, z níž jeho otec Václav a strýc Jáchym se usadili v městě Lipníku

n Bečvou. Otec jeho Václav držel svobodný dvůr v Nelešovicích, v letech 1569—1571 koupil dvůr a mlýn v Lipníku a byl v letech 1576—1580 úředníkem helfenštejnského panství. Držel nějaký čas i Oprostovice a žil pak v Lipníku až do své smrti r. 1589. [171] Jeho syn Václav prodal roku 1589 mlýn v Lipníku, zděděný po matce Anně Křivadské ze Závadky a roku 1593 koupil dvůr na předměstí lipenském, který daroval r. 1602 své manželce Aurelii Rubigalovně z Karlsdorfu. Později jej však opět prodal. [172] Zbohatnuv patrně vojenskou službou v Uhrách ve válce turecké koupil už r. 1602 panství Napajedelské s tvrzí, městečkem a 7 vesnicemi, koncem r. 1610 přikoupil také statek Kvasice s hradem, městečkem, dvorem, mlýnem, pivovarem a 3 vesnicemi. Aby mohl koupiti velkostatek Hranice a Drahotuše, prodal v prosinci 1611 panství Napajedelské za 118 000 zl. a r. 1614 pak i statek Kvasice za 62 000 zl. mor. Jiřímu staršímu Bruntálskému z Vrbna na Helfenštejně, jehož panství lipenské sousedilo s panstvím hranickým. [173]

Spor města Hranic a poddaných hranického panství před zemským soudem v Olomouci, započatý Žampachem, který pokračoval i za Pergara, byl ukončen až o svatotříkrálovém soudu v Olomouci r. 1614 narovnáním mezi městem Hranicemi a novou jejich vrchností panem Molem. [174] Hraničtí vinili Žampacha, že se jim vkládal proti jejich privilegiím a výsadám ve sladovny a pivovary městské, ve vystavování piva do dědin panství hranického, ve valchu a jiné obtížnosti na ně vkládal, kterými předkové jejich nikdy předtím nebyli obtěžováni. Své stížnosti dokládali privilegiem Jana Kropáče z r. 1555 a Anny Kropáčky z r. 1583. Privilegiem Jana z Pernštejna z r. 1522 uhájili právo svobody sňatků svých dcer a právo nestavěti sirotky z města k službám vrchnosti i svobodnou správu jejich jmění městem. Ve sporu, který vedli proti Pergarovi, že koupil mětský dům a prodal jej pak židovi, museli však připustit právo židům usazovati se ve městě. Tohoto rozhodnutí využil pak i Mol k převodu dalších domů ve městě do rukou židů za peníze, které mu složili.

Také poddaní z vesnic, pokud mohli u soudu prokázati listinami oprávněnost svých stížností proti Žampachovi, uspěli, zejména pokud šlo o právo užívání pastvin, zatopování luk rybníkem apod. Aby se vyhnul dalším stížnostem a předešel sporům, vyžádal si Mol hned r. 1612 opisy privilegií obou měst, Hranic i Drahotuš, i ze všech vesnic na panství, dal je opsati, a na hranické radnici pak za přítomnosti panského úředníka srovnati a zkorigovati podle originálů, které museli Hraničtí a ostatní obce předložit.

Od poddaných na panství vymáhal však potom robotní platy a dávky tvrdě a bezohledně, i když byly sporné nebo dříve jen násilím Žampachem vynucené. Poddaní z Jindřichova se proto utekli r. 1613 až k zemskému hejtmanu Karlu staršímu z Žerotína, když Mol dal pro sporný plat zavřít 15 osob z Jindřichova na zámku do věže, z nichž jeden musel být polomrtvý z vězení vytažen, aby tam nezemřel. [175]

Stejně jako jeho předchůdci snažil se také on najít nové zdroje příjmů a zvýšit je hospodářským podnikáním i udělováním výsad na úkor

poddaných. R. 1613 osvobodil 19 zákupních rychtářů a 4 dvořáky na panství hranickém a drahotušském z povinnosti vypravit v čas ohrožení země nepřítelem do války pacholka-zbrojnoše v plném válečném odění a s puškou na dobrém koni, jak byli povinni od starodávna a změnil tuto povinnost na pravidelný roční plat 6 zlatých moravských, což přineslo nový příjem ročních 138 zlatých. Zato se zavázal v případě potřeby vypraviti oděnce sám z vlastních lidí a na svůj náklad. Současně však uložil purkmistrům a konšelům všech vsí povinnost, kdykoliv to bude potřeba a vrchnost poručí, že budou povinni postaviti a vypraviti k mustrování pěší lid, kamkoliv to bude poručeno. [176]

Neváhal zabrat poddanské grunty, spojovat je a vytvářet z nich dvory a za výhodných podmínek je prodat, jako neváhal za vysoké částky peněz odevzdat v Hranicích židům další měšťanské domy. Ve vsi Velké zabral r. 1615 3 dvory, Stoklasovské dvorství a dvory Doležalovský a Čaparkovský, spojil je a prodal s rolemi Šafajdy, lukami, lesem a rybníkem rytíři Vilému Bravantskému z Chobřan, osvobodil je od všech dávek a platů a vložil mu vše r. 1616 do zemských desk jako svobodný dvůr. [177]

V Hranicích prodal po smrti měšťana Jakuba Wolfahrta Jičínského, který mu zůstal dlužen za odebrané pivo a ryby, jeho měšťanský dům Mojžíšovi židu, zeti Josefa žida, jenž měl dům ve městě již r. 1611. Roku 1619 musel na příkaz Molův vykliditi svůj dům Jan Vít zedník a odevzdati jej židu Abrahamovi. Poněvadž také jiné grunty ve městě se v té době dostaly do zástavní držby židů, když dlužníci nesplatili v termínu vypůjčené peníze, je druhé desítiletí 17. století počátkem židovské obce v Hranicích.

Také hospodářství ve vlastní režii stále rozšiřoval. Kromě pivovaru a pálenice, z nichž dodával pivo a pálenku do všech vesnic obou panství a rozsáhlého chovu ryb v mnoha rybnících na panství, přidělovaných do všech hostinských domů k prodeji, rozšířil i chov ovcí pro vlnu a maso a chov skotu ve 4 panských dvorech. Pro poddané na vsích to znamenalo podstatné utužení robotních povinností. Na hranickém předměstí v Horní ulici držel tzv. Horní dvůr, v němž bylo chováno až do let povstání na 2000 ovcí a na 50 kusů hovězího dobytka, 43 krav dojnic však pronajal hranickému židu Mojžíšovi. Vepřového dobytka bylo tu chováno na 70 kusů. Všechny práce ve dvoře a na polích konali robotou poddaní z okolních vesnic. Panské dvory byly také v Opatovicích, kde bylo chováno na 700 ovcí a 50 kusů hovězího dobytka, ve dvoře v Klokočí bylo 200 ovcí a 40 kusů hovězího dobytka, ve dvoře ve Stříteži měl jen 20 kusů hovězího dobytka. [178] Hraničtí židé odebírali od vrchnosti vlnu za vysokou cenu, výhodně ji prodávali a brzy byli i věřiteli hranických soukeníků. Bývalý Čaputův dvůr v Hranicích, který získal i s polnostmi už r. 1601 k panství Zdeněk Žampach, držel v té době jeho příbuzný Adam Šťastný Žampach z Potnštejna, jemuž jej pustil v dluhu.

V roce 1612 přikoupil Mol k panství od Vojtěcha mlynáře mlýnec na Ludyni pod městem v blízkosti obecního mlýna. Rok nato zabral u Hranic na gruntech drahotušských zahradu pod Zábřehy, kterou Drahotuští pustili r. 1582 na naléhání vrchnosti Jana mladšího z Žerotína pod plat hranickému panskému úředníku Stanislavu Czyrnovi s výhradou, že po jeho smrti nesmí být prodána nikomu mimo Drahotušských. Molovi, stejně jako Žerotínovi nevadilo, že Drahotuští měli od Haugvice privilegium, že nemají být nikým nuceni k odprodeji dalších rolí a luk do jiných obcí, aby zahradu nezabral a současně jim tuto výsadu opět nepotvrdil. [179]

Městu Hranicím půjčil r. 1615 na placení obecních dluhů, které od počátku století stále narůstaly, 600 zlatých a vzal za to do zástavy obecní mlýn Hovurkovský s valchou, ležící na strouze pod Horním dvorem i s loukou Špitálkou. Slíbil reversem městu vše navrátiti, jakmile dluh zaplatí. Příštího roku bylo však velké sucho, mlýny v celém okolí nemohly mleti, proto dal rozebrati Hovurkovský mlýn a převézti všechny potřeby od železa a dříví i mlýnské kameny k novému mlýnu, který začal stavěti pod hrází slavíčského rybníka Panna na konci strouhy, vedoucí od mlýna Trávnického. Poněvadž Mol stavěl nový mlýn na pozemcích drahotušské obce, bránili se tomu, Mol jim však činil ještě pohrůžky a těžkosti. [180] Obecní mlýn Hovurkovský, který město Hranice pro zadluženost obce nevyplatilo ze zástavy, tak zcela zanikl a byl pak obnoven až koncem 17. stol. jako vrchnostenská valcha.

Dluhy města Hranic za sporů s vrchnostmi od konce 16. století narostly do vysokých částek. Po řadu let se město zadlužovalo půjčkami u nejrůznějších věřitelů a za Mola nestačilo již ani řádně splácet povinné úroky z půjček. Z úsporných důvodů propuštěn i druhý písař města.

V srpnu roku 1610 svolila proto městská rada provést čtvrtletní peněžní sbírku-šacunk od všech majitelů domů ve městě i na předměstí na splacení obecních dluhů. Částky rozvržené na jednotlivé domy a chalupy se pohybovaly od 10 gr. do 2 zlatých a za rok měla sbírka vynést 1087 zlatých. Všechny domy, které držely osoby rytířského stavu, byly však od sbírky osvobozeny, ve městě to bylo 9 domů, na předměstí 13. Kromě toho se uvolili hospodáři, kteří drželi šenkovní domy, dávati městu z každé várky 2 zlaté, z každého sladu, kdo slady prodává 1 zlatý, z každého vědra vyšenkovaného vína 5 grošů. Víno se mělo šenkovat také na radnici. Také z každého postavu sukna od soukeníků i ostatních řemeslníků, od hokynářů, hoferů, z každého prodaného balvanu soli, od sedláků při dovozu obilí na trh a ze všech prodejů z každého zlatého měl se odvádět stanovený poplatek na placení městských dluhů. Sbírka stačila na úhradu vysokých úroků, nestačila však na zaplacení vypůjčených kapitálů. [181] Vlastních větších příjmů, z nichž by mohly být dluhy splaceny, město nemělo a když věřitelé naléhali, přijalo r. 1615 nabídku Molovu na odkoupení užitku a práva vystavování městského piva ve všech vesnicích hranického panství, o které je násilně připravil Žampach. Písemnou smlouvu, zpeče-

těnou Molem a městem, uzavřenou na hranickém zámku 20. listopadu 1615 koupil Mol toto právo města za 8000 zl. moravských, a to tak, že převzal na sebe tuto částku z obecních dluhů a zavázal se ji splatit věřitelům města. Podle dochované kvitance zaplatil Mol r. 1617 7000 zl. za město a získal tím trvale právo dodávat fojtům všech vesnic na panství pivo z panského pivovaru hranického. Pro město byla to ztráta nejvydatnějšího zdroje mětských příjmů, neboť městské pivo se pak čepovalo a prodávalo jen ve městě samém. [182]

Zadluženost města, zvůle a vydírání měšťanů vrchnostmi od přelomu století, zejména boj měšťanů se Žampachem nepřispívaly rozvoji města a jeho prosperitě. Žampach, Pergar i Mol osvobozovali měšťanské domy i předměstské grunty, zakoupené šlechtici nebo odevzdané židům od městských dávek a poškozovali tak a omezovali městské příjmy. Není divu, že růst města stagnoval. Srovnáme-li počet domů ve městě a na předměstí z pramenů, které se nám dochovaly pro 16. a počátek 17. století, vidíme, že na předměstí, které za Pernštejnů vzrostlo o sto domů, nepřibývalo téměř od konce století dalších usedlostí. Podle pernštejnského rejstříku osedlých z r. 1539, Kropáčovského urbáře z roku 1569 a jediného dochovaného rejstříku města z doby předbělohorské z r. 1610 mělo

město Hranice	1539	1569	1610
domů celkem	254	318	328
město v hradbách	140	140	139
předměstí	114	178	189
Motošín a Novosady	?	?	79
Horní ulice a Předměstí	?	?	110

Do počtu domů jsem započetl také domy patřící vrchnosti a objekty obecní a zádušní (radnice, lázně, katovna, fara, škola, špitál ap.). Šlechtě patřily ve městě v r. 1610 na hlavním náměstí domy čp. 5 Alině Petřvaldské z Petřvaldu, sousední dům čp. 4 paní Anně Petřvaldské, obě držely také dvory na předměstí, paní Alina na Novosadech a paní Anna v Horní ulici. Sousední dům vedle uličky k hradbám v Janáčkově ulici koupil pan Pergar a odvedl jej židovi. Pergar držel také druhý dům Žernovských na Revolučním náměstí vedle zámku. Bývalý dům Hynka Posadovského v Janáčkově ulici drželi Kravařští ze Šlevic, jimž náležel také druhý dům proti zámku, který pak roku 1614 koupil Adam Šťastný z Žampachu. Na Revolučním náměstí směrem k dnešní Janáčkově ulici měl dům čp. 3 rod Opršálů z Jetřichovic. Dům čp. 93 na hlavním náměstí patřil rodu Chorynských z Ledské a dům čp. 90 rodu Šmerhovských z Lidkovic. Na předměstí Novosadech měli kromě paní Aliny Petřvaldské své dvory Jezvinští ze Sedlce, paní Barbora Rejzvicovna z Kadeřína a pan Joachim Rašic z Vydova. V Horní ulici měli dvory Kašpar Joner z Vojnovic, který spojil 3 grunty, pan Karel Dobšic z Plavu, Adam Šťastný Žampach, Jindřich Láryš z Načeslavic, který spojil dva grunty a Jan Rajchl z Najvaldu.

V této době před stavovským povstáním byla převaha obyvatelstva města luterská, Bratří ve městě ubývalo. Poněvadž městský hřbitov kolem farního kostela na dnešním Školním náměstí nestačil pro pohřby evangelíků, byl kolem r. 1615 založen nový hřbitov na předměstí v dnešní Hřbitovní ulici, navazující na bratrský hřbitov, který tu měli Bratří již od poloviny 16. století. Nejbohatší měšťané a šlechta byli však dále pohřbíváni v městském kostele, ostatní měšťané a jejich rodiny na hřbitově kolem kostela nebo na novém hřbitově za městem, zejména chudší obyvatelé města a Bratří. [183] Luterský městský kostel byl už r. 1608 vybaven varhanami-positivem, r. 1618 stavěny na věži měděné makovice. Nový varhaník byl současně panským služebníkem. Město Hranice bylo od konce století několikrát dějištěm kongregací luterských kněží olomouckého kraje, mezi nimiž měli hraničtí církevní správcové vždy významné postavení. Hranický farář v letech 1608—1612 Daniel Mendryka, ordinovaný ve Witenberku, byl viceinspektorem a později inspektorem evangelických kněží celého kraje, jeho nástupce v letech 1613—1615 Slovák Matouš Andrae Jessenius byl spolupřísedícím, a farář v letech 1616—1621 Jan Hofman Karnovský opět viceinspektorem. Za něho byla pro městský kostel pořízena cínová křticí mísa podnes dochovaná, umělecky provedená s českým nápisem ZA HOSPODAŘE KOSTELNIHO A PURGMISTRA WALENTINA ČAPKA, KNĚZE JANA HOFFMANA FARAŘE A UROZENEHO PANA WACLAWA MOLE Z MODŘELICZ NA HRANIC. UDIELANA LETA PANIE 1616. [184] Křtitelnice byla zachráněna později před zničením do Vídně, a je dnes ozdobou sbírek Umělecko-historického muzea ve Vídni. Posledním luterským farářem hranickým byl Jiřík Johanides Frýdecký, který působil v Hranicích do r. 1622. [185] Po Bratru Václavu Preysovi stal se r. 1618 správcem bratrského sboru hranického kněz Bratr Pavel Hladík, který tu pak setrval až do vypuzení. V sousedních Drahotuších působil od téhož roku jako správce sboru kněz Bratr Mikuláš Drabík, společník a přítel Komenského, později proslulý vizionář, jehož proroctví a vidění vydal Komenský tiskem v knize Lux in tenebris.

Václav Mol byl rozhodný luterán a aktivní účastník stavovského odporu proti císařské straně na Moravě, usilující o zvrat dosavadních poměrů. Ačkoliv byl rodem z Lipníka a vyrostl v českém prostředí, inklinoval později k němectví vlivem prostředí a stykem s předními luterskými rody panskými v zemi. Po zakoupení rozsáhlého panství hranického a drahotušského dosáhl povýšení do stavu panského císařem roku 1614 a polepšení erbu. Stavové moravští přijali jej však mezi nové panské rody až na obecním sněmu v Brně 15. srpna roku 1618. Mol byl na vrcholu životních úspěchů a připravoval se k novému sňatku s paní Annou Czedlarkou z Hofu, majitelkou zlínského panství.

Jako bohatý šlechtic snažil se upravit i hranický zámek jako reprezentační panské sídlo. Dokončil stavbu a vnitřní úpravy nového renesančního zámku, započatou již Žampachem. Pořízena bohatá štuková výzdoba pokojů v I. poschodí zámku, jídelny, panského pokojíku nad branou, sálu a obývacích pokojů panských, průjezdu zámecké brány

i arkádových chodeb, dokončen také kamenný zámecký portál, zdobený ještě jeho rytířským erbem a druhým prázdným štítkem (byl tehdy vdovcem). Tyto jedinečné práce vlašských kameníků a štukatérů vznikly v době kolem r. 1615. Panský pokojík nad branou je zdoben polychromovanými zlacenými štukami ornamentálního rázu. [186] Odborná památkářská restaurace štukových stropů i kamenného portálu zámku s vnitřními úpravami celého zámku byly provedeny v letech 1942—1944. Arkádový dvůr zámku byl zdoben v obou patrech kamennými sloupy s kuželkovou balustrádou. Veškeré pokoje byly upraveny a vybaveny s neobyčejnou nádherou, jak nám to dokládá podrobný inventář vnitřního zařízení zámku, sepsaný při Molově zatčení a konfiskaci zámku roku 1621. [187] Každý pokoj měl své jméno (modrý, zlatý apod.), pokoje v I. poschodí byly vesměs panské, ve II. poschodí pohostinské, služebnictva a fraucimoru. Na zámku bylo početné panské služebnictvo, mezi nimi mnoho drobných šlechticů, např. maštalíř Kašpar Kačiner z Poryntu, Jindřich Patulinský z Patulína, Jiřík Hoštický z Hoštic aj. Mol měl vlastního panského trubače, byli tu panský úředník a písaři listovní a důchodní, spravující velkostatek i hospodářství ve vlastní režii, panští komorníci, panský krejčí, sládek apod. Za komorníky a služebníky byli zpravidla bráni venkovští sirotci z bohatších rodin fojtovských, mlynářských apod., kteří byli dáni do vyšších škol a používáni později také jako spolehliví panští úředníci, závislí zcela na své vrchnosti. [188]

Za povstání českých stavů proti Habsburkům byl po provedeném převratu v Brně r. 1619 a spojení moravských stavů s Čechy zvolen Václav Mol jako aktivní účastník politického dění v zemi mezi 12 moravských direktorů ze stavu panského, kteří převzali prozatímní vládu na Moravě. Spolu s ním byl zvolen za direktora i jeho soused a přítel Jiřík starší Bruntálský z Vrbna na Helfenštejně, rovněž tuhý luterán. Sňatkem s Annou z Hofu, bohatou paní na Zlíně, Otrokovicích a Paskově, dědičkou bývalé hranické vrchnosti paní Kateřiny Onšičky z Bělkovic, dostaly se do rukou Molových také 3 zápisy na zaplacení kupní sumy za panství hranické, které vystavil r. 1612 Karlu Pergarovi, které však po smrti Pergarově a Kateřiny Onšičky nebyly již zaplaceny a obnášely 30 500 zlatých moravských. [189] Mol zbytek dluhu již nezaplatil.

Četná drobná šlechta luterská i bratrská, usazená na domech a dvorech v Hranicích nebo na dvorech v okolí, se přidala vesměs na stranu stavovskou a nově zvoleného krále českého Fridricha Falckého. Viktorin starší Žernovský z Žernoví, který držel velký panský dům na náměstí v Hranicích, byl mezi direktory zemskými ze stavu rytířského, Ctibor Žernovský, usedlý rovněž ve městě, byl komisařem pro rozprodávání konfiskovaných církevních statků. Adam Šťastný z Žampachu, který si postavil a držel velký panský dům proti zámku (dnes Lidová škola umění) byl opět činný jako člen komise, která brala církevní statky do sekvestru. Jiní drobní šlechtici Alexandr Holub z Nadějova, který držel mlýn a dvůr v Hranicích, Ctibor Chorynský z Ledské, rovněž na domě v Hra-

nicích, účastnili se povstání vojensky.[190] Hraničtí měšťané, převážně luteráni a zčásti Bratří, viděli v revoluci především znemožnění a konec rekatolizačních záměrů a intrik, soustavně organizovaných císařským dvorem za podpory katolické šlechty moravské a olomouckých jezuitů. Rozhodný vliv na myšlení a cítění městského i venkovského obyvatelstva mělo luterské duchovenstvo, které konalo v Hranicích od konce století několikráte své krajské sjezdy a v červnu 1620 zde volilo i svého inspektora evangelických kněží olomouckého kraje. Hranický církevní správce luterský Jan Hofman Karnovský byl tehdy zvolen za viceinspektora.[191]

Vpád polských kozáků Lisovčíků, najatých poč. r. 1620 císařem, kteří protáhli počátkem února bleskově Slezskem a Moravou na pomoc Vídni, byl první válečnou ranou, která postihla město a hranické panství. Poláci všude, kudy táhli, zabíjeli, loupili, ničili a zanechávali za sebou spoušť. Na oderském panství zastřelili podle svědectví oderské matriky několik sedláků, ale také kozáci, kteří se odtrhli od hlavního proudu a zdrželi loupením, byli zabíjeni nebo zajati. Někteří byli pak popraveni v Novém Jičíně, pět chycených kozáků bylo vyslýcháno útrpným právem a popraveno v Lipníku, jejich výpovědi jsou zapsány ve Smolné knize města Lipníka.[192]

Nejednotnost evangelického tábora stavovského, kterému chyběla vytrvalost, vůle a obětavost a zejména pevná řídící ruka, staly se osudnými českým zemím a celému národu. Následky pocítili brzy všichni a nejvíce poddaný lid. Po nešťastné bitvě na Bílé hoře 8. listopadu 1620 a útěku krále Fridricha Falckého, uchýlila se i většina kompromitovaných šlechticů do Slezska nebo do Uher k sedmihradskému knížeti Betlenu Gaborovi, spojenci českých stavů v boji proti císaři. Méně kompromitovaní šlechtici vyčkávali dalších událostí v zemi. Také Mol se uchýlil na svůj hranický zámek a očekával císařský pardon. Vývoj nešel překotným tempem. Ve městě a v okolí ležely od konce r. 1620 jízdní oddíly bývalého stavovského pluku Štubenfulova, které tu měly po dosaženém pardonu vykázány zimní kvartýry a čekaly na zaplacení a rozpuštění.[193] Vrátili se i ostatní drobní šlechtici z Hranic a okolí na své statky. Ještě v únoru 1621 byl z popudu Molova a Jiřího z Vrbna svolán narychlo do Hranic viceinspektorem Hofmanem několikadenní sjezd luterských kněží olomouckého kraje, aby jednal o opatřeních na ochranu augšpurské konfese. Ze sjezdu byly odeslány jménem 150 kněží supliky vitemberské universitě a saskému kurfiřtu do Drážďan s prosbou o pomoc a přímluvu, aby mohli zůstat při starém luterství, k němuž se hlásili. Přímluvné listy zpečetila také města Hranice, Drahotuše a Lipník, a kromě Mola také Jiřík Bruntálský, pán Lipenský a tři další šlechtici hraničtí.[194] Všichni doufali, že vyznání augšpurské bude pardonováno, když za ním stál také spojenec císařský, saský kurfiřt, a celé povstání proti císaři bylo považováno více za dílo pikartů-kalvínů. Proto také jen bratrští kněží utíkali před císařským vojskem, luterští kněží zůstávali. Město Hranice bylo mezi tím vzato v císařské poslušenství a byly sem vloženy i menší vojenské posádky Nea-

politánů a Španělů, bojujících na císařské straně. Teprve koncem května a počátkem června 1621 došlo i na Moravě k zatýkání zkompromitovaných šlechticů a k jejich uvěznění. Posledního května 1621 vtrhl do Hranic oddíl španělského vojska plukovníka Spinelliho a zatkl na zámku pana Mola, Adama Šťastného ze Žampachu v jeho domě, Alexandra Holuba z Nadějova i další účastníky rebelie a dopravil je podle rozkazu do vězení v Olomouci. Také Jiří Bruntálský z Vrbna byl tehdy zatčen na svém zámku v Lipníku. Včas utéci se podařilo jen Ctiboru Žernovskému a Ctiboru Chorynskému z Ledské a brzy je následovali i Alexandr Holub, kterému se podařilo utéci z olomouckého vězení. Hned poté převzali císařští komisaři podle rozkazu dosazeného císařského gubernátora na Moravě, olomouckého biskupa kardinála Františka z Dietrichštejna město Hranice a obě panství k ruce císařské a sepsali veškerý majetek zatčených rebelů, který propadl fisku. Z dochovaných seznamů zabavených věcí Molových, sepsaných ve třiceti pokojích hranického zámku, užívaných panstvem, poznáváme nejen bohatství a luxusní život renesančního šlechtice, ale i jejich zařízení a k čemu jednotlivé pokoje sloužily. Jsou to obsáhlé seznamy šatstva, prádla, zbraní, nádobí, nábytku, zlatých, stříbrných i perlových skvostů, které si fiskus zajišťoval. Sepisovány byly nadvakráte 6. a 17. července, protože druhá část byla zazděna a nalezena teprve později. Na Molovu žádost byly však vyňaty a vráceny některé věci paní Anně z Hofu, které jí náležely. Molovi bylo zabráno vše, dvory, mlýny i dlužní zápisy, jichž se našlo za 70 000 zlatých.[195] Stejně tak sepsali císařští komisaři i všechen majetek ostatních rebelů v jejich domech v Hranicích. Cennější věci, zejména klenoty a dlužní zápisy odvezli komisaři do Olomouce, ostatek byl ponechán zatím na místě, protože cesty nebyly jisté, docházelo již opět ke srážkám s vojsky knížete Krnovského, kterého císař vyloučil z pardonu a spojených s ním Valachů. Už v roce 1621 opouštěli někteří měšťané ve městě i na předměstích své domy, ničené vojáky, kterým byly v nich vykázány kvartýry, protože neměli je čím živit a nemohli platit povinné roční peněžní domovní splátky. Později za mansfelského vpádu a válečných událostí třicetileté války počet pustých domů ve městě a hlavně na předměstí rychle vzrůstal.

Adam Šťastný Žampach zemřel v olomouckém vězení již roku 1623. Mol přestoupil po čase na katolickou víru a měl dostat císařský pardon. Aby mohl se ctí vycházet z vězení a navštěvovat jezuitskou kolej a kostel, prosil kardinála, aby mu opatřil jiné šaty, protože je má již chatrné. Brzy potom však také zemřel. Jeho druh a soused Jiřík Bruntálský z Vrbna, bývalý pán na Helfenštejně a Lipníku, zemřel ve vězení již r. 1622.[196]

Hospodářský stav města Hranic byl již na počátku třicetileté války nepříznivý. Po dlouholetých bojích s vrchnostmi pozbylo město mnoha svých výsad, bylo hospodářsky oslabené a značně zadlužené. Výroba sukna ve městě a jeho odbyt vázl pro nedostatek peněz a zadlužení mnoha měšťanů. Majetkové rozdíly mezi obyvateli města se prohloubily. Do obchodu začali pronikat židé, které vrchnost usadila přímo ve městě.

Přibylo také Němců v Hranicích i ve vesnicích na panství v neprospěch českého živlu. Rozvoj řemeslné výroby a růst města se trvale zastavily. Válečné útrapy za stavovského povstání byly jen začátkem utrpení města a měšťanů za třicetileté války, která přinesla Hranicím hluboký úpadek a zkázu města.

[1] J. Teige: O pramenech dějin kláštera Hradištského. Věstník Král. spol. nauk 1893/XII, s. 66. Bart. Paprocký: Zrcadlo markrabství moravského 1593 s. 247.

[2] Albrecht z Cimburka a Tovačova v privilegiu daném 1408 den sv. Alžběty na hradě Drahotuši praví „chtíce město naše řečené Drahotúš lépe množiti tak na lidech jakžto na zboží a práva toho, kteréhož prve nikdy nemělo ani užívalo až do toho času milostivě potvrditi, tím úmyslem, aby den ode dne mohlo se lepšiti a osědati", Konorza, Pamětní kniha města Drahotuš 1687, strana 4—5, MěA Drahotuše.

[3] Flor. Zapletal: Hrad Svrčov a lázně Teplice u Hranic (1935) str. 17 se domnívá, že hrad byl postaven na katastru někdejší klášterní polovice vsi Zbrašova, kterou drželi premonstráti na Hradisku u Olomouce.

[4] Zikmund zanechal obléhání města Uher. Ostrohu a vytáhl na severovýchod. Moravu proti Polákům, jak dosvědčuje datování listů jeho itineráře dne 25/4 v Olomouci, dne 26/4 v Hranicích. L. Hosák: Uherský Ostroh za válek husitských, ČSPS 1935, str. 28. W. Altmann: Regesta imperii XI/1, s. 341.

[5] Fl. Zapletal: Hranice a jejich zámek, ZK XVII, s. 37 n.

[6] J. Teige, l. c. 66 „postea recedens versus Albam Ecclesiam, obsedit eam, quae bona nostra erant".

[7] Poznamenal si, že 4/1 1427 zemřel Boček z Kunštátu. Téhož času Čechové Jičín vypálili a lidi pobili, rovněž města Fulnek, Odry, Hranice. F. M. Bartoš: Zápisky kněze Antocha z Přelouče. Časopis archivní školy XII/s. 108. Také Rolleder: Geschichte der Stadt Odrau (1904) s. 54 uvádí rok 1428 za rok dobytí města husity.

[8] V. Brandl: Půhony olomoucké (PO), III, s. 480. Byl pohnán olomouckým měšťanem Fenixem z držby zboží Hranického.

[9] Archiv Český (AČ) XVI, s. 156.

[10] F. Matějek: Moravské desky zemské (MDZ), kraj Olomoucký II 784, 785.

[11] J. Truhlář: Latinský panegyricus Martina z Tišnova o pánech Tovačovských z Cimburka, 1895, s. 17.

[12] V Hranicích v pátek před Svíčkami 1431. Opis městských privilegií ze 17. století, privilegium I., sign. A 10.

[13] PO III s. 449, 458.

[14] AČ XVI., s. 119. Ještě r. 1450 seděl na Bělotíně Tas z Ryzmburka.

[15] PO III, s. 588, 589.

[16] Na Hranicích v pátek před svatou Trojicí hodem 1451. Opis privilegií města, privilegium II. List o darování Lhotiska a lesa Doubravy se nedochoval a neznáme jej ani z opisu, je však inserován v privilegiu XIII Viléma z Pernštejna z r. 1519.

[17] Ověřený opis z r. 1606 majestátu je vložen do čís. 5303 fondu Morava, SÚAr Praha.

[18] Vs Hranice, listiny sign. 37, StA Opava.

[19] Na Hradišti 13. 7. 1464, list krále Jiřího dán v Praze 8. 3. 1465, AČ XVI, s. 156, 157.

[20] V. Fialová: Dva opovědné listy z 15. století, Naše Valašsko 1939/V, s. 6 n.

[21] R. Urbánek: Věk poděbradský III/4, s. 27.

[22] Na Hranicích ten úterý na Nové léto 1465. Opis privilegií města l. c., privilegium III. Datování „a panování mého v létě šestém" nasvědčovalo by tomu, že Ctibor se ujal správy panství již za života otcova r. 1459.

[23] Na Hranicích den sv. Jana Křtitele Božího. Opis privilegií města l. c., privilegium IV.

[24] Na Hranicích pondělí Křížové po Božím Vstoupení 1465, Konorza l. c. 5.

[25] Na hradě Drahotuši v pondělí před Božím tělem 1469. Opis městských privilegií l. c., privilegium V.

[26] Na Hranicích v půstě v neděli, kterúž se zpívá Judica 1470, AČ XVI, s. 170.

[27] Ve výčtu vesnic, přináležejících k panství jsou také vsi Černotín, Hluzov, půl Zbrašova, Ústí a před Hranicemi což k Helfenštejnu sluší, AČ XVI, s. 164.

[28] V Moravské Třebové 20. ledna 1472, AČ XVI, s. 182.

[29] Kostka postoupil 1472 listem daným na Hranicích 22. října list, který měl od krále Jiřího na ves Výškovice panoši Ctiboru z Ledské, AČ XVI, s. 182.

[30] Na Helfštejně v sobotu před sv. Jiljím 1475, AČ XVI, s. 190.

[31] Na Tovačově 24. 6. 1477, AČ XVI, s. 201.

[32] Flor. Zapletal: Hranice za Kostky z Postupic a Bělíka z Kornic, Záhorská kronika (ZK) XVII, s. 112 n.

[33] Smlouva mezi králem Matyášem a Vilémem z Pernštejna sepsána na Šoproni 14. 11. 1472, AČ XVI, s. 182.

[34] Na Tovačově 25. 5. 1476, AČ XVI, s. 194.

[35] V nejstarší dochované městské knize Lipníka n. Bečvou. Liber memoralis fol. A 2 je zapsán r. 1488 smír mezi Václavem Pardusem a lipenským měšťanem Rackem, který obvinil Parduse z loupeže, že „některého času válek již minulých Pardus se svými pomocníky koně vypřáhl a pobral statek služebníka J. M. krále u Hlasance" nedaleko Lipníka. Pardus jej opět obvinil, že Racek koně osekoval.

[36] Listy datovány na Budíně ve čtvrtek před nedělí Květnou 1480, v Praze ve středu u vigilií sv. Tomáše 1480 a v Praze v pondělí před Božím Vstoupením 1482. AČ XVI, s. 212, 219.

[37] AČ XVI, s. 230, 231.

[38] Na Budíně 9. září 1489, AČ XVI, s. 338.

[39] Na Budíně 27. září 1490, AČ XVI, s. 354.

[40] Smlouva sepsána v Olomouci v neděli před hodem Narození P. Marie 1491, král Vladislav ji potvrdil listem daným na Budíně v neděli po sv. Valentinu 1492, AČ XVI, s. 395, 425.

[41] Na Budíně 10. srpna 1498, AČ XVI, s. 24.

[42] Matějek, MDZ-Ol. II, s. 123.

[43] Matějek, MDZ-Ol. II, s. 11 n.

[44] Matějek, MDZ-Ol. II 25, 304.

[45] Na Krumlově v pátek po sv. Jiljí 1484. Opis městských privilegií l. c., privilegium VI.

[46] Na Hranicích 21. dubna 1489. Opis městských privilegií l. c., privilegium XI, též AČ XVI, s. 329.

[47] Na Hranicích v pondělí den sv. Vavřince 1500. Opisy městských privilegií l. c., privilegium VII. Pro Drahotuše viz Konorza l. c. 9.

[48] B. Indra: K renesančnímu stavitelství na severovýchodní Moravě a ve Slezsku. Časopis Slezského muzea XV/1966, s. 130 n. Podle pamětního zápisu z konce 16. století, vloženého do věže kostela v Lipníku, bylo placeno zedníkům při stavbě denně 4 feniky, tovaryšům 3 a nádeníkům 2 feniky.

[49] J. H. A. Gallaš: Památek Hranických díl diplomatický kniha II. Gallaš opsal list r. 1825 z originálu.

[50] Na Hranicích v neděli před sv. Janem Křtitelem. Opisy městských privilegií l. c., privilegium VIII.

[51] Na Pardubicích ve středu po sv. Matouši 1512, Opisy l. c., privilegium IX.

[52] Na Tovačově v neděli den sv. Stanislava 1519. Opisy l. c., privilegium XI.

[53] Na Hranicích v úterý před sv. Bartolomějem 1480, AČ VI, s. 512.

[54] Viz pozn. 52.

[55] Na Helfenštejně v úterý po sv. Jiří 1480. Drahotuští z obavy, aby nepřišli o další role, dali si potvrditi od Viléma z Pernštejna listem r. 1511, že na lukách tzv. Rubaninách pod městečkem podle té strouhy na slavíčský rybník nebude dělán další rybník. Konorza l. c., 11 n.

[56] Na Prostějově v sobotu den svatého Mistra Jana Husi 1510. Opisy l. c., privilegium X.

[57] Na Prostějově den sv. apoštola Tomáše 1518. Opisy l. c., privilegium XII.

[58] Byli povinni poselskou službou vrchnosti jako jiní předměšťané. R. 1496 se dovídáme z korespondence Viléma z Pernštejna, že vypravil r. 1496 pěšího posla s listem k biskupovi Janu Filipcovi do Vratislavi, kterého Filipec označuje ve své odpovědi „ten pikart z Hranic", AČ XVI, s. 23.

[59] J. Fiedler: Todtenbuch der Geistlichkeit der böhmischen Brüder, 219, 222, 223. Viz též B. Indra: Hřbitov hranických Bratří, ZK XVIII, s. 49 n.

[60] AČ XVI, s. 367.

[61] AČ XVI, s. 417, 556.

[62] Podle zápisů Jana Bělkovského z Ronšova v jeho Pamětní knize Prostějova, fol. 4 (Sb. rkp. č. 243 StA Brno) narodil se Jan z Pernštejna 4. 9. 1487, jeho bratr Vojtěch 4. 4. 1490 a sestra jejich Bohunka 21. 11. 1485. Tím nutno opravit nesprávné výpočty a závěry Fr. Sedláčka: K rodopisu pánů z Pernštejna, ČRS IX—X, s. 27 n.

[63] Sign. 15 fol. D 18, H 20, MěAr Lipník n. Bečvou.

[64] Na Hranicích v sobotu před sv. Maří Magdalenou 1522. Opisy l. c., privilegium XIV.

[65] Na Hranicích v sobotu před sv. Maří Magdalenou 1522. Opisy l. c., privilegium XV.

[66] Dnešní stav na Bečvě byl založen až koncem 16. století při stavbě nového mlýna Trávnického.

[67] Na Hranicích ve středu před sv. Havlem. Opisy l. c., privilegium XVI.

[68] Na Prostějově ve středu po sv. panně Margetě (14/7) 1535. Opisy l. c., privilegium XVIII. Originál české perg. listiny je uložen v SÚA Archív koruny české, katalog listin 1526—1576 čís. 56.

[69] Na Pardubicích 5. března 1536. Originál perg. listiny je uložen tamtéž, č. 58.

[70] Orig. rkp. asi z r. 1535 s přípisy z druhé poloviny 16. stol. je nyní uložen ve Sbírce rkp. StA Brno, čís. 924. Pivní a vinná pořádka bylo právo vaření piva a šenkování piva a vína pořadem (jeden měšťan po druhém) ve výsadních šenkovních domech měšťanských.

[71] Rkp. J. H. A. Gallaše: Scuta nobilium civium Hranicensium, sign. FM O 26, str. 19, StA Brno. O plánovité výstavbě měšťanských domů na velkém náměstí za Viléma a Jana z Pernštejna svědčí i nález stříbrného groše s letopočtem 1523 v základech domu čp. 121, který našli dělníci při bourání starého Besedního domu pro novostavbu prodejny fmy Baťa r. 1932. Lubina roč. XX, č. 46 z 11/11 1932, Základy Besedního domu v Hranicích staré 400 let.

[72] Rkp. Cizí statky II—163 No 4 b, StA Třeboň.

[73] Na Pardubicích v pondělí před nedělí Květnou 1540. Opisy l. c., privilegium XVII.

[74] Rkp. sign. 216, MěAr Lipník n. B. Počty osedlých podle vrchnostenského rejstříku z 30. let 16. stol. se značně liší od údajů berňových register olomouckých z r. 1516, dochovaných ve SÚAr v Praze, jež publikoval J. Radimský v ČMM 1957, str. 316. Z Hranic města odvedlo tehdy berni 118 osedlých, z předměstí 31, z Bělotína však 80 osedlých a z Jindřichova 40!

[75] Na Tovačově v pátek po sv. Řehoři 1517, orig. listiny ve Vs Hranice, listiny sign. 25 a, StA Opava.

[76] Opisy artikulů z r. 1523 u Gallaše, Diplomatických památek l. c. I, s. 156, orig. privilegia z r. 1536 je ve Vs Hranice, listiny sign. 24.

[77] Orig. perg. listiny je ve Vs Hranice, listiny sign. 27.

[78] Orig. perg. listiny je ve Vs Hranice, listiny sign. 26 a.

[79] Konorza l. c. 17—18. Registra přípovědní města Hranic f. A 14, 24.

[80] F. Matějek, MDZ-Ol. II, s. 353.

[81] Bělkovský l. c. 10.

[82] V Hranicích v neděli před památkou sv. Petra v okovách 1552, Konorza l. c. 34 až 36.

[83] Na Hranicích čtvrtek před slavným hodem Seslání Ducha svatého 1552, Konorza l. c. 19—21.

[84] Rkp. J. H. A. Gallaše, Diplomatických památek l. c. I, s. 159—164.

[85] Opis listů z r. 1561 v urbáři Kropáčkovském 1569, Vs Hranice i č. 172.

[86] F. Matějek, MDZ-Ol. II, s. 385.

[87] B. Paprocký: Zrcadlo markrabství moravského (1593), list 158.

[88] B. Indra: Erbovní vývody na hranickém zámku, ZK XXI, s. 99 n.

[89] List císaře Maxmiliána Kropáčovi dat. ve Vídni v úterý po hromnicích 1565, Morava č. 689, SÚAr Praha. Listy Jana Kropáče císaři dat. z Olomouce v sobotu po sv. Františku 1570 a další do Prahy dat. v Hranicích v sobotu před nedělí postní 1571, Morava č. 1368. Viz též F. Kameníček: Moravské sněmy a sjezdy III, s. 190 a F. Sedláček v Kravařsku I, s. 62 n.

[90] F. Matějek, MDZ-Ol. III, s. 36 n. a MDZ-Brno XXVIII, 25.

[91] Rkp. Smlouvy dobrovolné města Drahotuš, str. 39, StA Brno, sb. rkp. č. 694.

[92] R. Gall: Die Matrikel der Universität Wien, sv. III, díl I, s. 139.

[93] Dopis Jana Kropáče nejv. komorníku markr. moravského Albrechtu Černohorskému z Boskovic na Černé Hoře, dat. v Hranicích ve středu před Božím Nanebevstoupením 1570 (Morava č. 1460, SÚAr Praha).

[94] B. Paprocký: Zrcadlo l. c. 158. Otisk epicedia viz B. Indra: Náhrobní kameny bývalého farního chrámu v Hranicích, ZK XVI/1933—34, s. 10 n.

[95] Urbář panství hranického a drahotušského z r. 1569, Vs Hranice, i. č. 172. Výtah o Hranicích otiskl J. Mráček: Hranice v urbáři 1569, ZK XVI, s. 102 n.

[96] Počet a jména osedlých jednotlivých vesnic podle urbářů 1530, 1569 a 1684. B. Indra: Obyvatelé Hranicka v 16. a 17. stol., ZK XXIV, s. 68 n. a ZK XXV, s. 16 n.

[97] Dopis císaře Maxmiliána Kropáčovi z 2. ledna 1568 (Morava č. 1173, SÚAr).

[98] Tomáš Jordán z Klausenburku: Kniha o vodách hojitedlných aneb teplicech moravských (1581), str. 202. Výtah otiskl A. Fröhlich: Lázně Teplice nad Bečvou ve starší literatuře, ZK XVII, s. 68.

[99] Vs Hranice i. č. 4445. R. Janovský: Jana Kropáče z Nevědomí Poddanské zřízení na panství hranickém z let padesátých 16. století, ČVSMO 1932, s. 81. Nejde však o pustou ves Lhotku u Hranic, nýbrž o ves Lhotku na Drahotušsku. Zřízení města Drahotuš s dodatky z r. 1581 a 1616, upravené za Dietrichštejnů, zapsal r. 1687 městský písař drahotušský Konorza v Pamětní knize města Drahotuš, f. 63—75.

[100] L. Scholz: Památky města Hranic, 1864, s. 78.

[101] B. Indra: Radní písaři města Hranic 1550—1650, ZK XIX, s. 81 n. Později za Žampacha mělo město jen jednoho radního písaře, jímž byl v letech 1602-1605 Daniel Jonata a 1605—1612 Kryštof Weyner. R. 1609 přijalo sice mladšího písaře Kašpara Dobřického, ten však po Weynerovi se stal opět jediným městským písařem a byl jím ještě za třicetileté války.

[102] V. Prasek: Organizace práv magdeburských na sev. Moravě a ve Slezsku, s. 82.

[103] Rkp. Bartoškova Kronika města Uher. Brodu, fol. 8.

[104] B. Indra — A Turek: Paměti drahotušských kronikářů 1571—1911, (1947), str. 21.

[105] B. Indra: O hranickém katu, pranýři a podobných věcech, Lázeňský zpravodaj Teplic n. B., roč. III, č. 9.

[106] B. Indra: Památky uschované v báni radniční věže hranické, ZK XII, s. 53 n.

[107] B. Paprocký: Zrcadlo l. c., titul. list. knihy IV, mezi listy 375 a 376.

[108] B. Indra: K renesančnímu stavitelství l. c., 130 n.

[109] Požehnej, Pane, tento dům a všechny v něm bydlící nyní a až na věky, amen. Pamatuj na mne, Pane, až přijdeš do ráje. Léta Páně 1583 vystavěl tento dům Ondřej Čaputa ze Živce s požehnáním Páně. Slovo Boží zůstane na věky, amen. Viz též B. Indra: Dům a dvůr Čaputovský v Hranicích, ZK XV, s. 21 n.

[110] Rkp. J. H. A. Gallaše, Scuta l. c., 6, 27, 47.

[111] Dům čp. 265 je mylně považován za bratrskou školu.

[112] Řád literátů shořel při požáru města r. 1723, jak uvedeno v obnovené knize bratrstva literátů z r. 1728, uložené v měst. archívu Hranic, sign. D 37.

[113] B. Indra: Hřbitov hranických Bratří, ZK XVIII, 49. Domníval jsem se zde mylně, že r. 1559 byl rozšiřován starý hřbitov Bratří u Kostelíčka.

[114] F. Matějek, MDZ-Ol. III, s. 51.

[115] Morava č. 1735, SÚAr Praha.

[116] Rkp. Bartoškova Kronika města Uher. Brodu, f. 41.

[117] F. Matějek, MDZ-Ol. III, 108.

[118] F. Matějek, MDZ-Ol. III, 101.

[119] F. Matějek, MDZ-Ol. III, 103 a 104.

[120] F. Matějek, MDZ-Ol. III, s. 226.

[121] Kniha učňů a počtů cechu pekařského v Hranicích 1567—1778, s. 102. Indra—Turek, Paměti l. c., 25.

[122] B. Indra: Jan Jetřich z Kunovic na Hranicích od r. 1588, ZK XXI, s. 127 n.

[123] Na Hranicích v sobotu před nedělí Provodní 1575, J. H. A. Gallaš; Diplomatických památek města Hranic, díl I., s. 91 n.

[124] Konorza l. c., 4—8.

[125] Na Hranicích v sobotu den Narození blahoslavené Panny Marie 1582. J. H. A. Gallaš: Diplomatických památek l. c. I, s. 105 n.

[126] Morava č. 2378, 3025, SÚAr Praha.

[127] Na Hranicích 13. května 1584, orig. listiny ve Vs Hranice, listiny sign. 21 a.

[128] Listina, dat. v Hranicích v pondělí po Ochtábu sv. Tří králů 1581 je inserována v potvrzení nadání bratrského sboru v Hranicích, vydaného Karlem Pergarem a Kateřinou Onšičkou v sobotu den sv. Matěje r. 1612, uloženém ve StA Brno.

[129] List dat. na Hranicích v sobotu den památky Narození blahoslavené Panny Marie 1582, pro Drahotuše viz Konorza l. c., 34.

130 O jeho spise Sprostná a upřímá zpráva z r. 1591, viz F. Hrejsa: Jednota bratrská a podobojí koncem 16. století ve světle nových zpráv, Ročenka Husovy fakulty v Praze 1930—1931, s. 9 n.

131 Registra purkrechtní města Hranic CM II, s. 491, StA Opava.

132 B. Indra: Luterské fary na Hranicku před Bílou horou, ZK XXII, s. 9 n.

133 B. Indra: Hraničtí literáti bratrští, ZK XVI, s. 39 n., týž: Kdy odešel Bratr Jiřík Strejc z Hranic, ZK XXII, s. 34 n.

134 Listina dat. na Hranicích v pondělí po sv. Prokopu 1584. Viz B. Indra: O špitál, sbor a dům hranických Bratří, ZK XXI, 11 n., a týž: Dům a špitál hranických Bratří, ZK XXIII, 81 n.

135 Zápisky Bratra Václava Preyse z let 1565—1607 jsou uloženy ve sbírce rukopisů č. 743 StA Brno. Viz též A. Turek: K životopisu Br. Václava Preyse, ZK XXI, s. 102 n.

136 Kniha počtů cechu pekařského v Hranicích 1567—1778, f. 112.

137 F. Matějek, MDZ-Ol. III, s. 257, 283, 293, 294.

138 B. Indra: Památky uschované v báni radniční věže hranické, ZK XII, s. 55.

139 B. Indra—A. Turek, Paměti l. c., 27.

140 Suplika Hranických císaři č. 3406, Morava, přímluva císaře ke všem čtyřem stavům markrabství moravského z 23. března 1595 viz č. 3698 Morava, snešení stavů ve Vs Hranice inv. č. 58, StA Opava.

141 Registra přípovědní města Hranic, f. G 27. Olomoucký biskup žádal o jeho uvolnění, aby mu postavil loď.

142 Pomístní název D í l n a se udržel pro tuto část předměstí podnes. V předměstských registrech 16. století najdeme v té době pod Černotínskou městskou branou často označení grunt neb dílně, chalupa s barevní, barevna, která je na dílně při gruntu, barevně neb láznička, povinnost majitele gruntu cídit strouhu, která je při barevně, aby voda mohla volně odcházeti (Reg. předměstská 1554).

143 Po smrti žilinského kupce Kašpara Bytčanského r. 1599 byl zapsán v městské knize žilinské kromě dluhů za sukno olomoucké, jičínské a litovelské také dluh hranickému soukeníkovi Vojtěchu Kozelskému 100 zl. za hranické sukno. Také měšťan Jan Kosian klade r. 1601 místo peněz 5 loktí sukna hranického. Prot. fassionum města Žiliny 1593—1614, s. 30, 88, MěA Žilina. J. Macůrek—M. Rejnuš: České země a Slovensko ve století před Bílou horou, 1958, str. 272—273.

144 F. Matějek, MDZ-Ol. III, s. 294.

145 M. Matějek, MDZ-Ol. III, s. 352.

146 Konorza l. c., 29.

147 Rudolf II. v pondělí den sv. Řehoře 1601 hejtmanu markrabství moravského, Morava č. 4518, SÚAr Praha.

148 Konorza l. c., 30.

149 B. Indra: Nápis na věžní korouhvičce hranického zámku, ZK XVIII, 62 n., viz též B. Indra: K renesančnímu stavitelství l. c., 144. Zvon věžních hodin s českým nápisem „UROZENI P. PAN MICHAEL TELEKESI Z DEBRETU A NA LEDNICI 1594“ přivezl zřejmě Žampach z Bojkovic, a je na věži dosud.

150 Aug. Prokop: Die Markgrafschaft Mähren in kunsthistorischer Beziehung III, s. 843, též E. Šamánková: Architektura české renesance (1961), s. 89.

151 Na Hranicích čtvrtek den sv. Lukáše 1601, Konorza l. c., 29.

152 ZS II, 101 b, StA Brno.

153 B. Indra: Zdeněk Žampach a Drahotuští, ZK XVI, s. 39 n.

154 Žampach císaři Rudolfovi, pres. 3. května 1605, Morava č. 5303, SÚAr Praha.

155 Orig. perg. listina česká, dat. v Hranicích v pondělí před sv. Jiřím 1602 je uložena v MěA v Hranicích, sign. A 1.

156 Orig. perg. dat. v Hranicích 24. července 1604 je uložen ve Vs Hranice, sign. 23.

157 Morava č. 5070, SÚAr Praha, Indra—Turek, Paměti l. c., 31.

158 ZS II/56, StA Brno.

159 Morava č. 5256, SÚAr Praha.

[160] B. Indra: Kdy zemřely manželky Zdeňka Žampacha z Potnštejna na Hranicích, ZK XXI, s. 96. Kamenný epitaf Žampachovy dcerky Aničky Sidonie, s reliefní podobiznou dítěte, zdobený rostlinným ornamentem, znaky otce a matky a obsáhlým českým nápisem byl přenesen po zrušení farního kostela do krypty nového farního kostela, kde je uložen podnes.

[161] Listina je inserována v potvrzení privilegií hranických Bratří z r. 1612 Karla Fergara a Kateřiny Onšičky. Žampachovo privilegium na bratrský sbor v Drahotuších, dané v Hranicích v pátek před sv. Třemi krály 1602 je dochováno ve Sbírce rukopisů č. 605 ve StA Brno. Podle poznámky Preysovy o odpadnutí Žampachově 8. prosince 1602 je pravděpodobné, že byl do té doby nakloněn Bratřím.

[162] Na Hranicích v pondělí před Narozením Krista pána 1605, NS 604/5, StA Brno. Je to pozdější dvůr Světlíkovský.

[163] F. Kameníček: Zemské sněmy a sjezdy moravské III, s. 733. Indra—Turek, Paměti l. c., 34.

[164] F. Matějek, MDZ-Ol. III, s. 439.

[165] F. Matějek, MDZ-Ol. III, s. 355—357.

[166] F. Matějek, MDZ-Ol. III, s. 440.

[167] B. Indra: Židé v Hranicích, ZK XIV, s. 111.

[168] V Olomouci 27. dubna 1612, Vs Hranice, listiny sign. 78.

[169] Vs Hranice, listiny sign. 78.

[170] Její žádost dat. v pondělí po neděli Oculi 1614 je uložena ve fondu Morava č. 5960, SÚAr Praha.

[171] Kniha zelená B 7 a kniha sign. 27, f. C 20 MěA Lipník nad Bečvou. Veškerá literatura ztotožňuje mylně otce se synem. Také Jáchym byl nějaký čas purkrabím na Helfenštejně.

[172] Kniha sign. 16, list 689, MěA Lipník n. B.

[173] Matějek F., MDZ-Ol. III, f. 435, 439, 440, 468.

[174] Rkp. 855 f. 335 n. StA Brno, též F. Matějek, MDZ-Ol. III, 440 n.

[175] Vs Hranice, listiny sign. 77.

[176] Opis privilegia dat. v Hranicích 5. srpna 1613 je v urbáři panství hranického z r. 1684, f. 191 n.

[177] Vs Hranice, listiny sign. 9 e.

[178] A. Fröhlich: Popis dvorů panství hranického r. 1621, ZK XXIII, s. 65 n.

[179] V Hranicích v pátek před památkou sv. Jana Křtitele 1613, Konorza l. c., 57 n.

[180] Indra—Turek: Paměti l. c., 39. Čtvrté knihy městské Hranic, C 4, list 127.

[181] Šacunk na splacení dluhů obecních 1610 6. augusti, rkp. sign. C 8 MěA Hranice.

[182] Orig. české smlouvy a kvitance, vydaná 28. února 1617 jsou dochovány ve fondu Vs Hranice, sign. 75 a, b. Na obou smlouvách jsou přitištěny velká a menší pečeť města Hranic z doby předdietrichštejnské.

[183] Staré náhrobky z konce 16. a počátku 17. století v ohradní zdi hřbitova byly sem zazděny většinou až koncem 18. stol. po zboření starého kostela a zrušení městského hřbitova u fary. Většina náhrobků byla však tehdy prodána na stavbu měšťanských domů a je uložena v základech domů. Dva náhrobky celé a spodek třetího byly opět objeveny r. 1922 při bourání a úplné přestavbě domu obchodníka Peroutky čp. 89 na hlavním náměstí, a to měšťana Matouše Daniela, zemřelého 1593 a Jana staršího Žernovského z Žernoví na Skaličce a jeho manželky Lidmily z Štatenburku z druhé poloviny 16. stol., jež jsou dnes uloženy v lapidáriu městského muzea. Zde je uložen také náhrobek měšťana a člena Jednoty bratrské Matesa Melče, zemřelého roku 1602 a jeho manželky, zemřelé r. 1604, vyňaté ze hřbitovní zdi, třetí náhrobek šlechtičny s nečitelným erbem je dosud zazděn v ohradní zdi hřbitova za hrobkou Swiderských. Viz též B. Indra: Náhrobní kameny bývalého farního kostela v Hranicích, ZK XVI, s. 10 n.

[184] J. Pilnáček: Československé památky ve vídeňských muzeích, Dunaj IV/1927, s. 190.

[185] B. Indra: Luterské fary na Hranicku před Bílou horou, ZK XXII, s. 9 n. Na městské škole luterské působili rektor a kantor s pomocníky. Rektor Jiří *Proxides* Náchodský byl již r. 1603 knězem a r. 1605 jako farář v Mikulčicích byl za vpádu Bočkajovců po zapálení vsi odvlečen do Uher. R. 1608 je rektorem školy Slovák Matyáš Micho Arvensis a kantorem školy Jan Kompánek. Registra smluv svatebních města Hranic I, G 2.

[186] B. Indra: K renesančnímu stavitelství l. c., kde i fotografie zámeckého portálu, štukových stropů panské jídelny a zlatého pokojíku panského.

[187] Inventář zařízení zámeckých pokojů z r. 1621 otiskl Fr. Hrubý: Selské a panské inventáře v době předbělohorské, ČČH 1927, s. 282 n.

[188] V předbělohorské době byli vrchnostenskými správci hranického panství skoro výlučně chudší šlechtici, vladykové a rytíři, z nichž si pak někteří koupili dům ve městě nebo dvůr na předměstí. Od pol. 16. stol. byli podle městských knih panskými úředníky na Hranicích v letech 1550—1551 Pavel Obřanský z Hory Obřanské, 1552 Jiřík Kotulínský z Kotulína, 1554 Václav Reysek z Rudné, 1563 a 1568 Vilém Gedeon Kotvrdovský z Olešničky, 1564 a 1569—1570 Jindřich Puczhard z Voděrad, 1565—1568 Jakub Vojska z Bogdunčovic, 1574 a 1576—1577 Adam Orata z Sionu, 1574—1575 Oldřich Vojkovský z Milhostic, 1578—1580 a 1590—1592 Jan Otík z Oldřišova, 1580—1581 Jan Brauchvic z Šicendorfu, 1582 Kryštof Guznar z Komárna, 1582—1586 Stanislav Czirn z Runsperka, 1587 až 1589 Jan Sedlovský z Sedlovic, 1594—1595 Jan Behr z Langeńdorfu, 1595—1598 Jiřík Nauveský z Podvaldštejní (regentem panství hranického a ostrovského byl 1595—1599 Jan Kravařský z Šlevic), 1599—1600 Melichar Kozlík z Kašenavy, 1602—1609 a 1612 až 1613 Tobiáš Dukát, 1610 Alexander Holub z Nadějova, a za Mola z Modřelic 1615 Jetřich Šmerhovský z Lidkovic, 1616—1617 Jan Brustman, proslulý později za mansfeldského vpádu, a 1619—1620 Jiřík Stvolinský z Ulešovic.

[189] O splacení dluhu vlekl se spor mezi dětmi Bohuslava Pergara a Dietrichštejny v letech 1637—1667.

[190] B. Indra: Odboj města Hranic 1620—1627, ČVSMO 53/194, s. 15 n.

[191] F. Hrubý: Luterství a kalvinismus na Moravě před Bílou horou, ČČH 1935, s. 6 n.

[192] B. Indra: Ke vpádu Lisovčíků na Moravu 1620, Naše Valašsko 1943, s. 73 n.

[193] Opis městské knihy 1580—1638, dnes ztracené, pořízený 1823 Peregrinem Pešlem, uložený v archívu řím. kat. fary v Hranicích, sign. 57, f. 66.

[194] F. Hrubý, l. c., ČČH 1935, s. 262 n.

[195] Inventář zámku otiskl F. Hrubý: Selské a panské inventáře l. c., 303 n. Soupis Molových dluhopisů a zápisů viz A. Fröhlich, l. c., ZK XXII, s. 65 n.

[196] Kniha pozůstalostí města Olomouc 1623 s. 159, též Fr. Hrubý: Moravské korespondence a akta I, 112, 414.

Purkmistři a rychtáři města Hranic 1550—1620

Jména starších a mladších purkmistrů a městských rychtářů (do roku 1578 fojtů) jsou uvedena, pokud se dala zjistiti, podle městských knih, dochovaných od r. 1554.

1551: Šimon Ječmenek, Mikuláš Pěček
1554: Vojtěch Námluva, Jan Budík
1555: Jiřík Pavlů, Matěj Holkoze
1556: Matěj Truneček, Pavel Kučera
1557: Jan Štemberský, Matěj Macudka
1558: Jan Velen, Petr Knoflíček, fojt Matyáš Nevrla
1559: Jiřík Hlávka, Pavel Pavlica, fojt Jan Ovesný
1560: Matěj Holkoze, Pavel Kučera, fojt Jiřík Smekbidlo
1561: Matěj Truneček, Petr Knoflíček, fojt Martin Žídek
1562: Jan Štemberský, Jan Ovesný, fojt Stanislav Strejček
1563: Jan Velen, Jiřík Smekbidlo, fojt Pavel Pavlica
1564: Matěj Truneček, Tomáš Žáček, fojt Ondřej Dubský
1565: Jan Ovesný, Petr Knoflíček, fojt Martin Macháček
1566: Jan Štemberský, Matěj Macudka, fojt Jan Kozáček
1567: Pavel Pavlica, Ondřej Dubský, fojt Jeroným Sládek
1568: Jan Ovesný, Jan Horáček, fojt Martin Halmaza
1569: Jan Štemberský, Matěj Žídek, fojt Matěj Nejdecký
1570: Ondřej Dubský, Petr Knoflíček, fojt Jiřík Smekbidlo
1571: Jan Ovesný, Jan Horáček, fojt Martin Macháček
1572: Jindra Bašta (†), Matěj Knoflíčků, fojt Stanislav Strejček, pak Matěj Knoflíčků, Pavel Kašparů
1573: Jan Štemberský, Martin Žídek, fojt Vít Kožišník
1574: Jan Horáček, Petr Knoflíček, fojt Ondřej Dubský
1575: Matěj Knoflíčků, Pavel Solnický
1576: Jan Ovesný, Jiřík Baštů, fojt Jan Kozáček, později poručený fojt Jan Budišek, vystřídaný fojtem Václavem Kolářovým
1577: Martin Žídek, Martin Fučík, fojt Pavel Solnický
1578: Jan Ovesný, Jan Horáček, fojt Jan Skřítek
1579: Martin Fučík, Pavel Solnický, rychtář Vít Kožišník
1580: Ondřej Dubský, Jiřík Baštů
1581: Pavel Solnický, Jan Skřítek, rychtář Ondřej Želibor
1582: Jan Ovesný, Matouš Horáček, rychtář Václav Kolářů
1583: Pavel Solnický, Ondřej Želibor, rychtář Ondřej Čaputa
1584: Martin Fučík, Václav Kolářů
1585: Jan Horáček (†), Jiřík Bašta, rychtář Ondřej Želibor, pak Jiřík Bašta, Ondřej Dubský
1586: Jan Ovesný, Matouš Horáček, rychtář Jan Skřítek
1587: Martin Fučík, Václav Kolářů, rychtář Ondřej Želibor

1588: Jan Ovesný (+), Jan Vavřinců, rychtář Jan Budišek, pak Jan Vavřinců, Pavel Hon
1589: Matouš Horáček, Ondřej Želibor, rychtář Jan Skřítek
1590: Václav Kolářů, Jiřík Bašta
1591: Ondřej Želibor, Jan Budišek, rychtář Jan Vavřinců
1592: Matouš Horáček, Václav Vařej, rychtář Pavel Banovský
1593: Jan Vavřinců, Jiřík Bašta, rychtář Ondřej Čaputa
1594: Matouš Horáček, Jan Budišek, rychtář Jan Mlynářů
1595: Ondřej Čaputa, Václav Vařej, rychtář Martin Honů
1596: Jan Vavřinců, Jiřík Bašta, rychtář Pavel Chodníček
1597: Jan Mlynářů, Václav Vařej, rychtář Jiřík Pštros, vystřídaný poručeným rychtářem Vojtěchem Kozelským
1598: Martin Poláček, Jiřík Bašta, rychtář Jan Hon
1599: Jiřík Pštros, Václav Žamberský, rychtář Pavel Balšánek
1600: Martin Poláček, Pavel Bělotínský, rychtář Jan Procházka
1601: Jan Vavřinců, Martin Honů, rychtář Jakub Solnický
1602: Martin Poláček, Jan Mlynářů, rychtář Pavel Banovský
1603: Václav Babka, Jan Mlynářů, rychtář Jan Procházka
1604: Václav Babka, Václav Vařej, rychtář Jan Procházka
1605: Václav Vařej, Václav Babka, rychtář Jan Procházka
1606: Jan Mlynářů, Jan Kolář, rychtář Jan Vavřinců
1607: Jan Mlynářů, Václav Žamberský, rychtář Pavel Banovský
1608: Václav Vařej, Pavel Chodníček
1609: Jan Mlynářů, Václav Žamberský (+), pak Valentin Stašek, rychtář Jan Hon
1610: Václav Vařej, Jan Kopýtko, rychtář Mikuláš Hauser
1611: Valentin Stašek, Matouš Poláček, rychtář Pavel Balšánek
1612: Jan Kopýtko, Mikuláš Hauser, rychtář Jakub Solnický
1613: Jan Kopýtko, Mikuláš Hauser, rychtář Jakub Solnický
1614: Valentin Stašek, Mikuláš Libavský
1615: Mikuláš Hauser, Lukáš Měchovský, rychtář Jiřík Jindrů
1616: Valentin Stašek, Jakub Solnický, rychtář Václav Paška
1617: Jan Kopýtko, Mikuláš Pichoň, rychtář Pavel Hruška
1618: Valentin Stašek, Lukáš Měchovský, rychtář Martin Benešek
1619: Daniel Filaxin, Mikuláš Libavský, rychtář Václav Mlynářů
1620: Valentin Stašek, Jan Kunčický, rychtář Václav Paška

OBSAH

Slovo k čtenářům 5

I. Prehistorie Hranicka 7
(Prom. hist. Marie J a š k o v á)

II. Počátky a vývoj města do válek husitských 23
(Dr. Ladislav H o s á k)

1. Období před lokací města 23
2. Lokace města 31
3. Vývoj Hranic do husitských válek 33

III. Rozvoj města v 15. a 16. století do třicetileté války 39
(Dr. Bohumír I n d r a)

1. Od husitské revoluce do války česko-uherské 39
2. Rozvoj města za Pernštejnů 48
3. Rozkvět města v 2. pol. 16. století 77
4. Léta narůstající krize a zadlužení města 100

Příloha: Purkmistři a rychtáři města Hranic 1550—1620 125

Dr. L. Hosák — Dr. B. Indra — prom. hist. M. Jašková

HRANICE
DĚJINY MĚSTA

Díl I. Od nejstarších dob třicetileté války

K 800. VÝROČÍ VZNIKU HRANIC
VYDAL MĚSTSKÝ NÁRODNÍ VÝBOR V HRANICÍCH
V ROCE 1969

Redigoval prof. Ludvík Novotný
Kresbu pečeti města na vazbu provedl ak. malíř Ladislav Vlodek
Obálku navrhl Petr Čepický
Náklad 4000 výtisků
Vytiskly Moravské tiskařské závody n. p. Olomouc,
závod Ostrava, provoz 21

Cena výtisku 25 Kčs

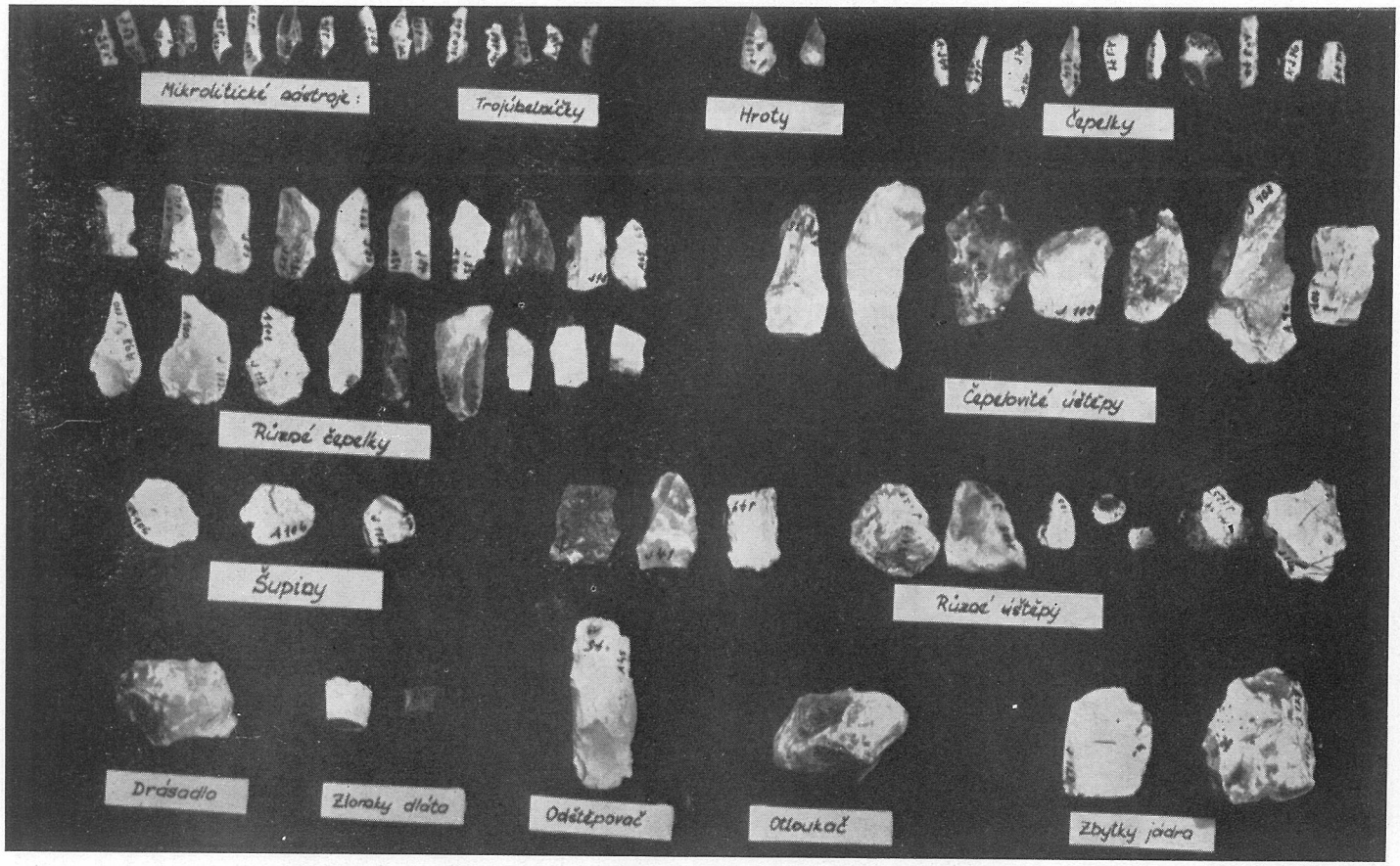

1. Nástroje z paleolitické stanice u Velké Kobylanky v Hranicích
(Fotografia Hranice)

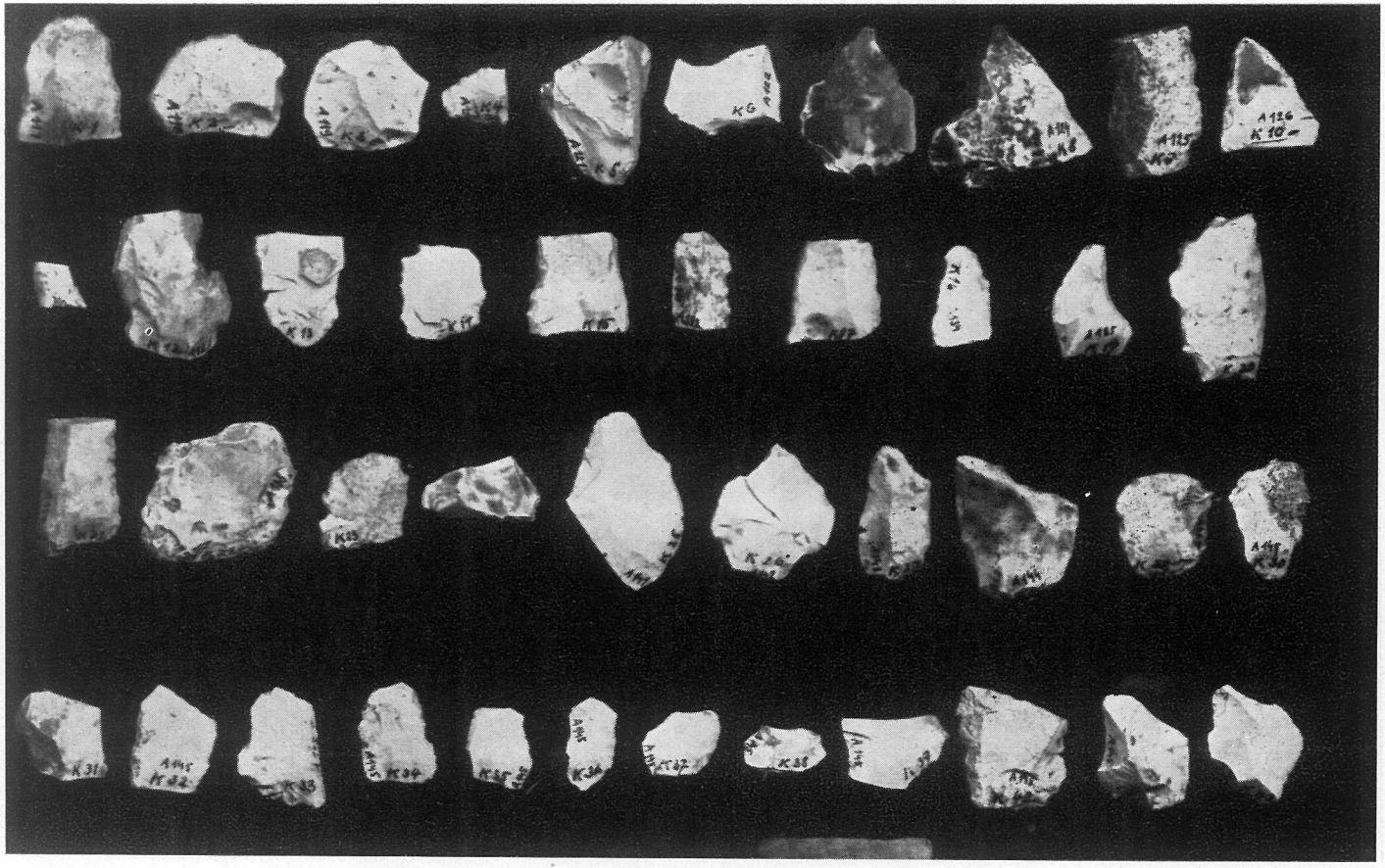

2. Nástroje z naleziště u Malé Kobylanky v Hranicích
(Fotografia Hranice)

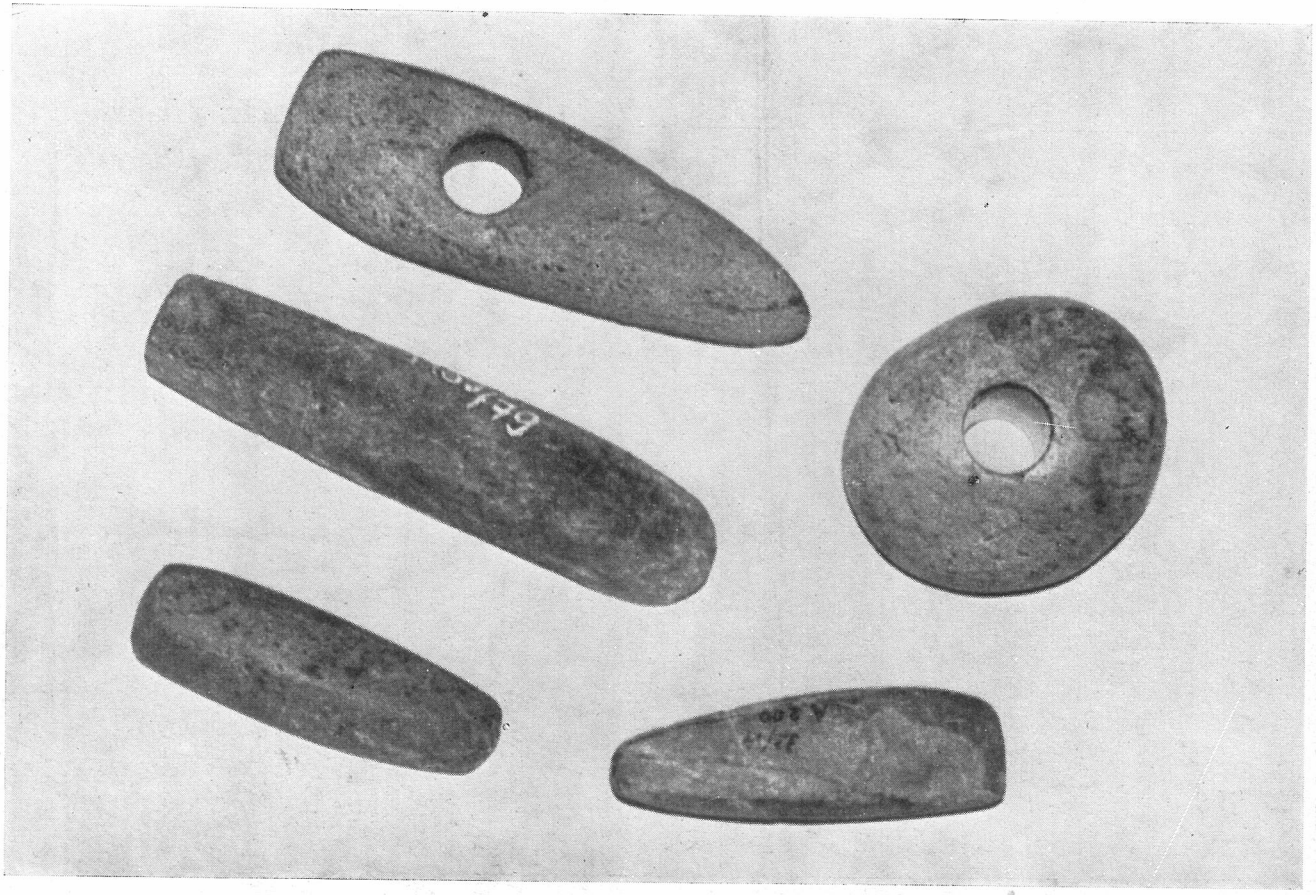

3. Neolitické nástroje z Hranicka
(Foto G. Giebel, Hranice)

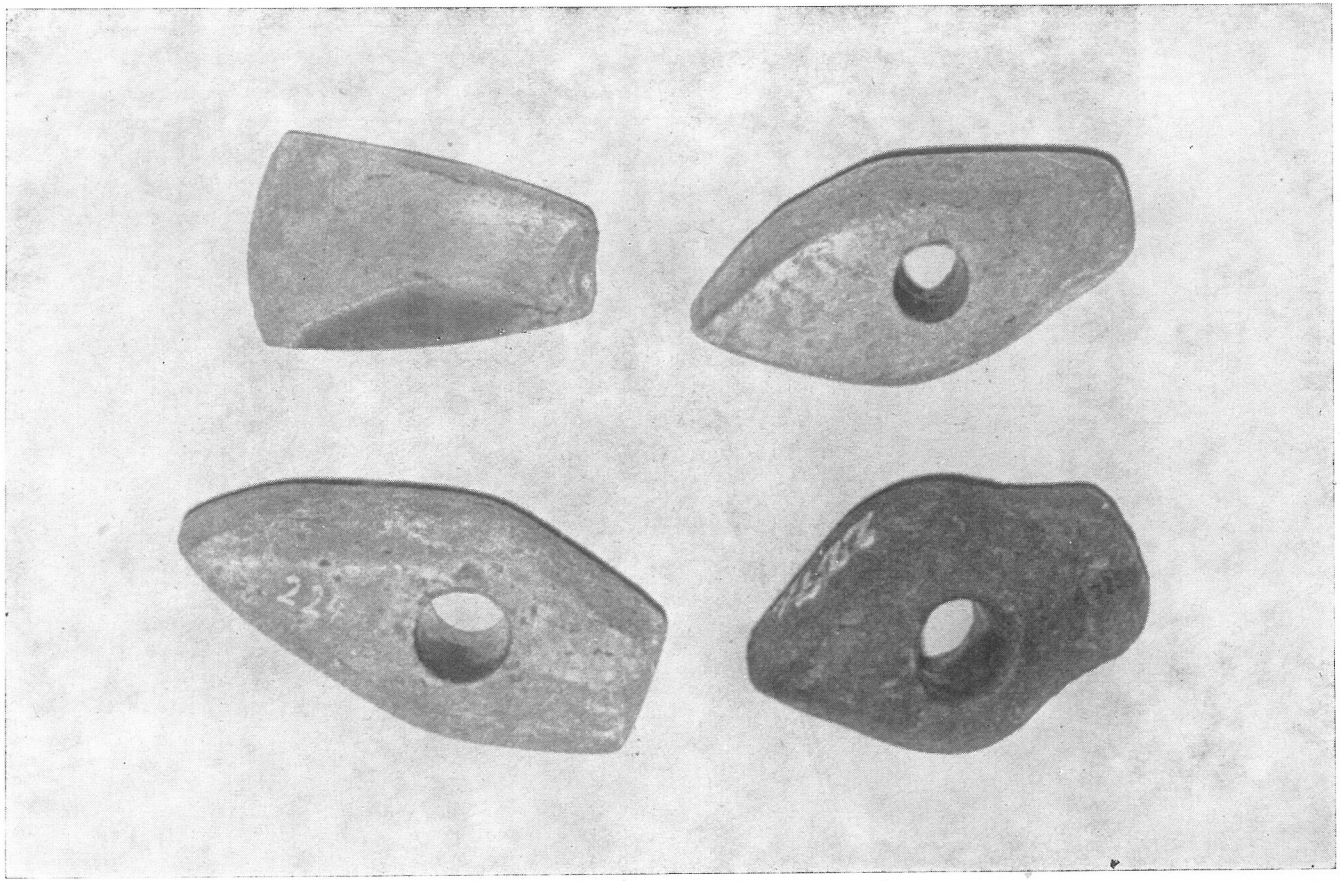

4. Eneolitické nástroje z Hranicka
(Foto G. Giebel, Hranice)

5. Bronzový depot z Černotína
(Foto G. Giebel, Hranice)

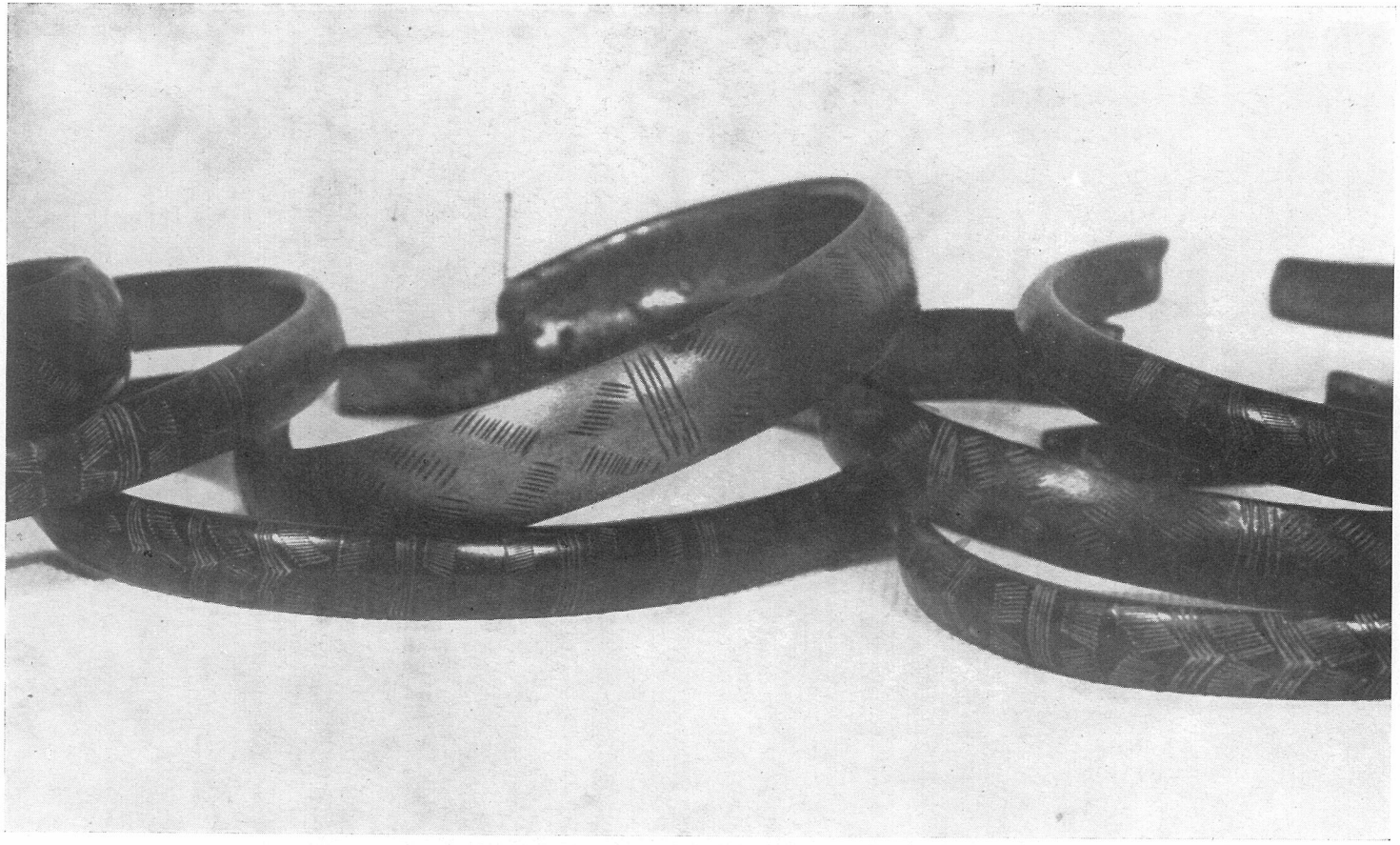

6. Detail náramků z bronzového depotu z Černotína
(Fotografia Hranice)

7. Valy slovanského hradiska na Hradišťku u Ústí

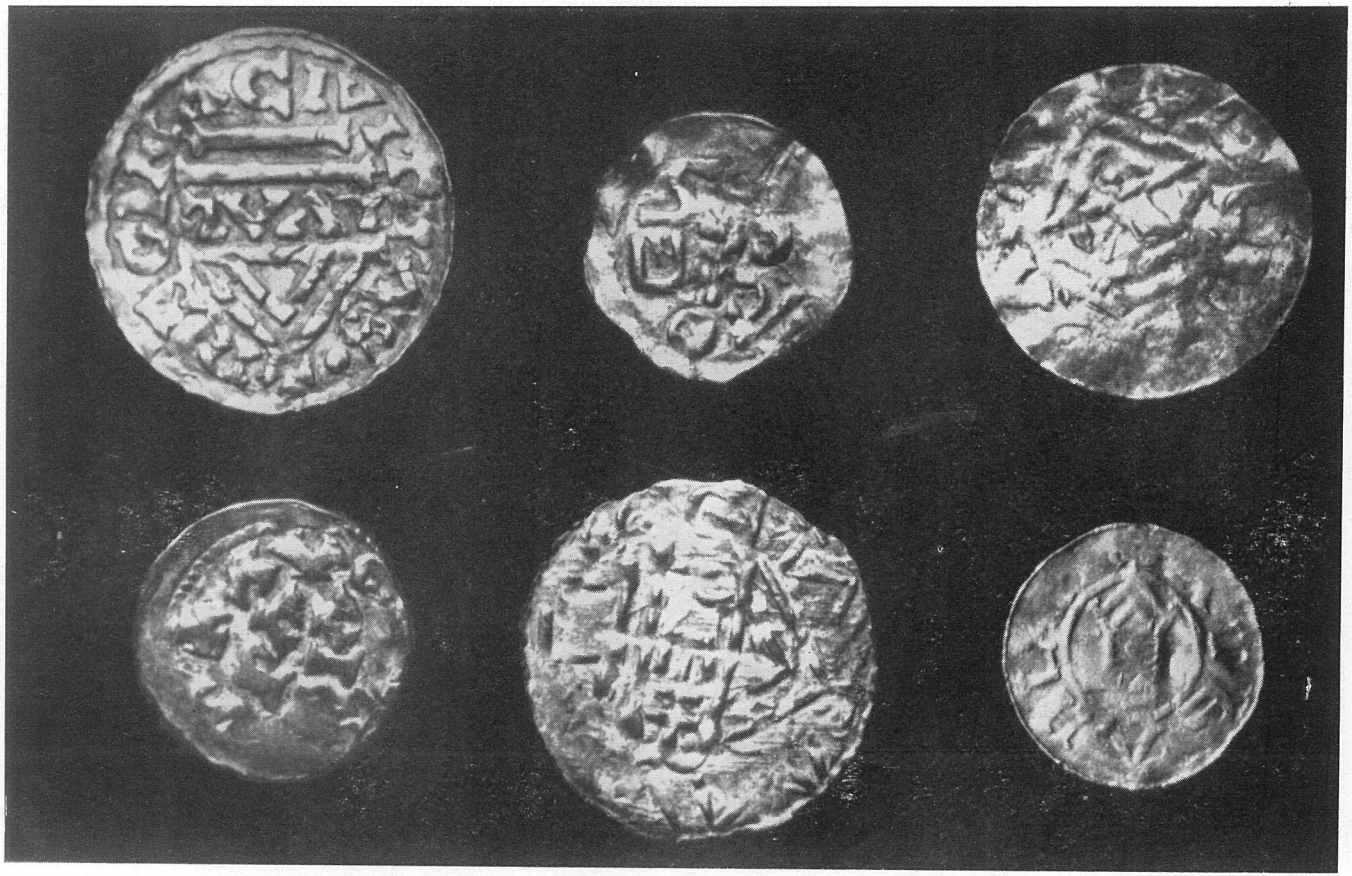

8. Denáry z pokladu ukrytého v 11. století na vrchu Strážném u Kelče

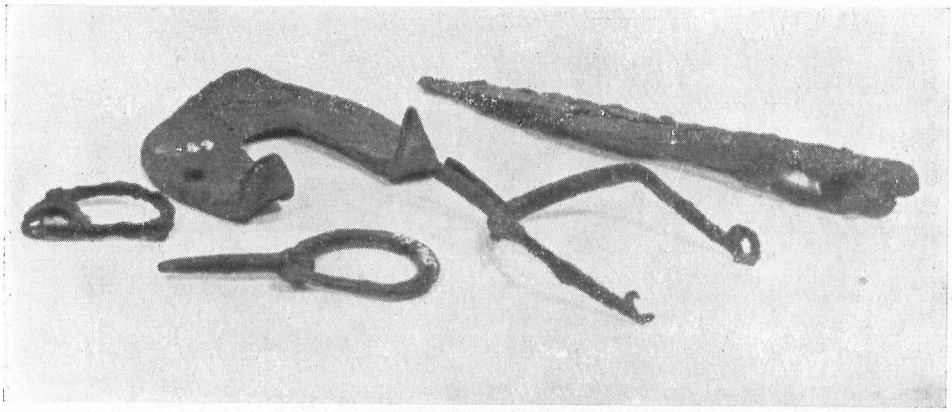

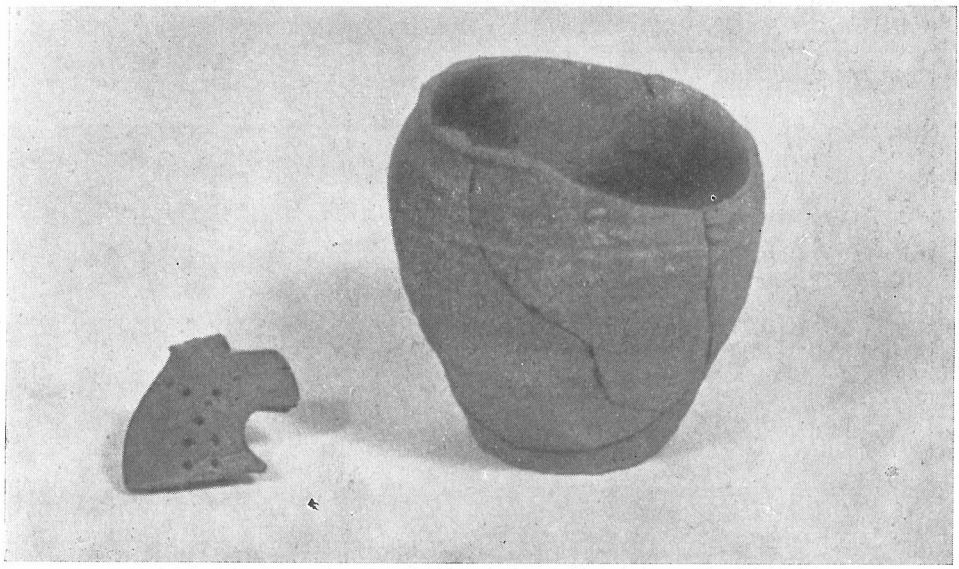

9. Středověké nálezy z hradu Svrčova u Hranic
(Foto Č. Novotný, Hranice)

10. Ideální vyobrazení Jurika, mnicha rajhradského kláštera, zakladatele Hranic
(Kresba Jos. H. A. Gallaše z r. 1825)

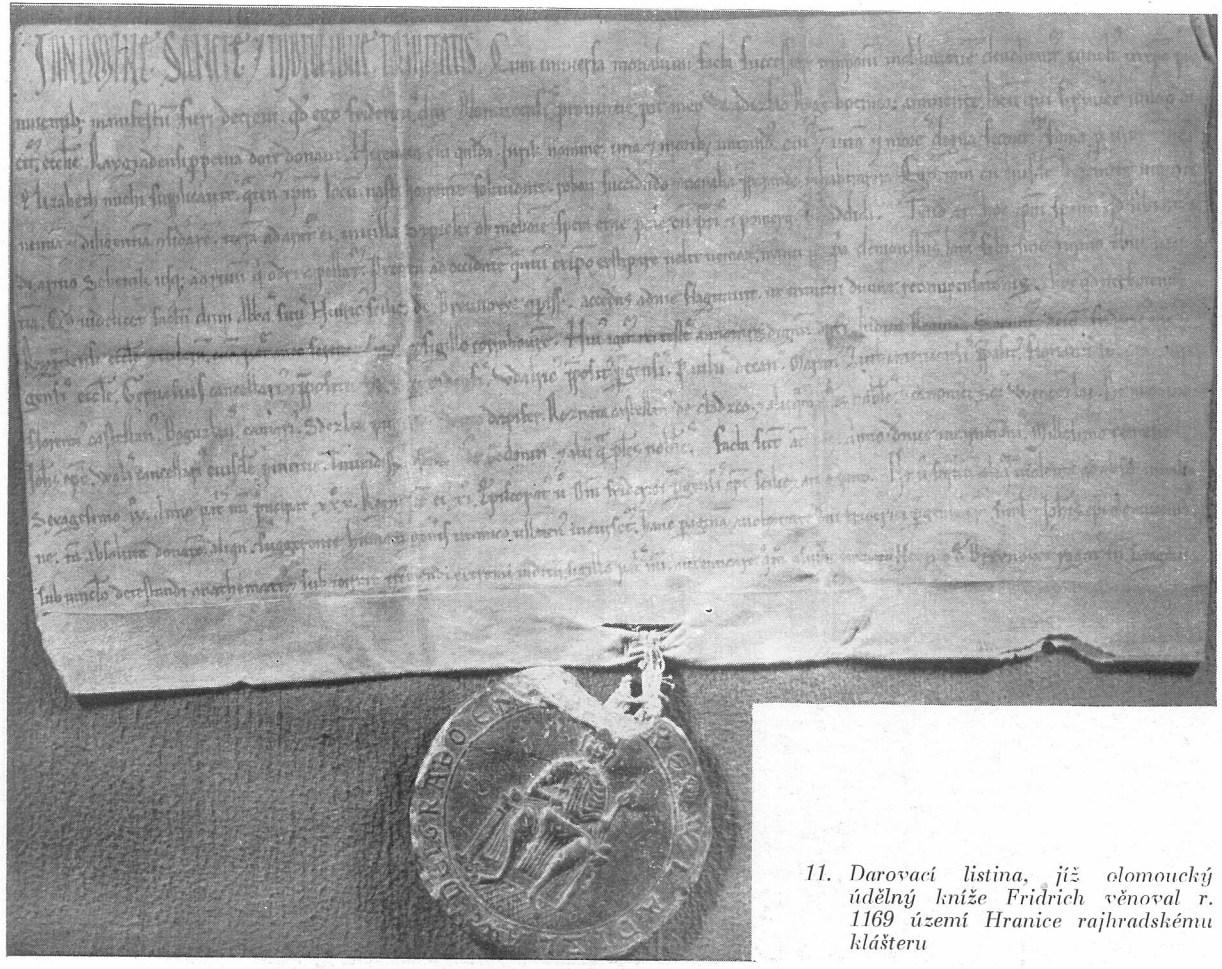

11. Darovací listina, jíž olomoucký údělný kníže Fridrich věnoval r. 1169 území Hranice rajhradskému klášteru

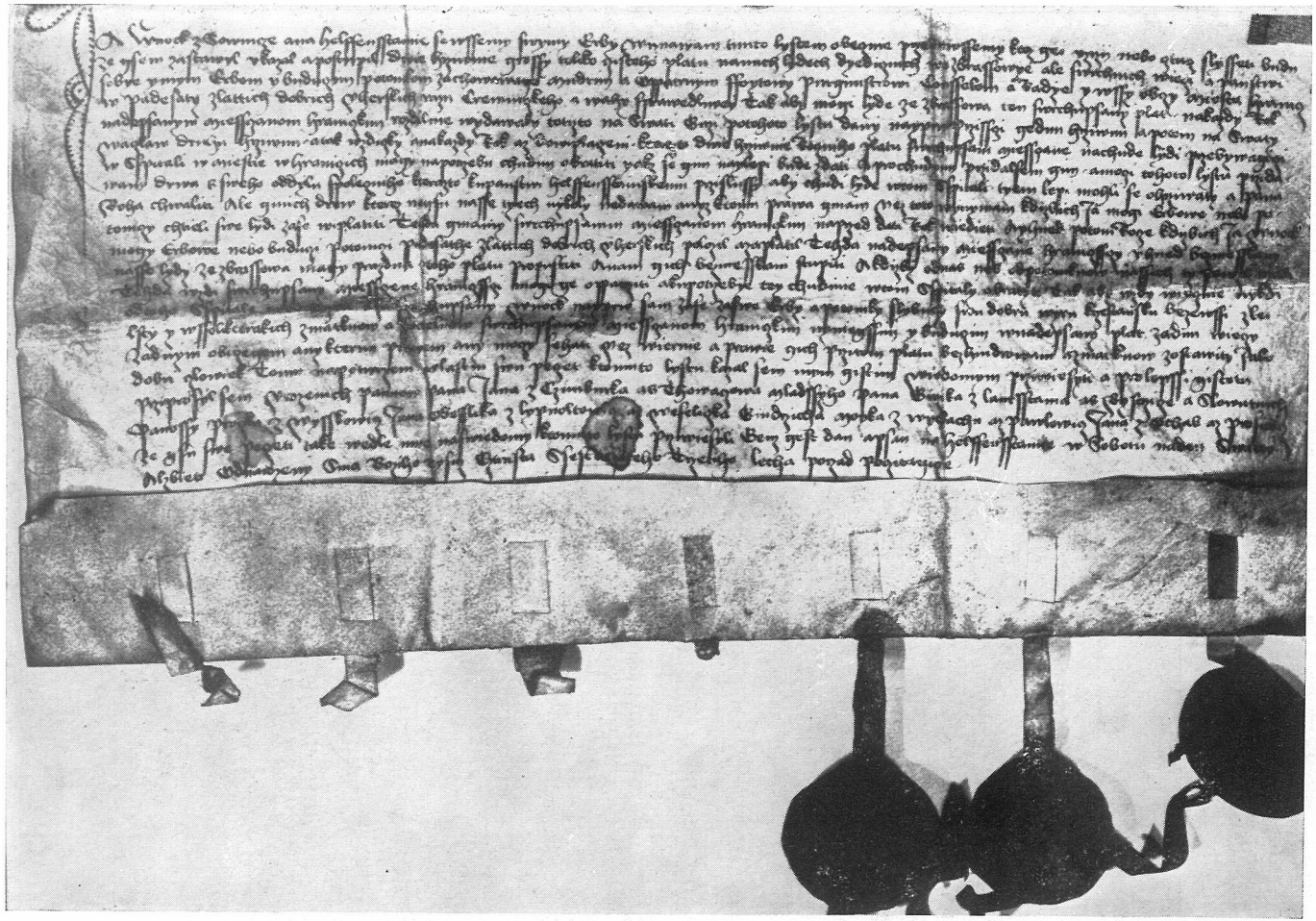

12. Pergamenová listina Voka ze Sovince a na Helfštejně z r. 1463, jíž zastavil roční plat ze vsi Zbrašova městu Hranicím ve prospěch městského špitálu

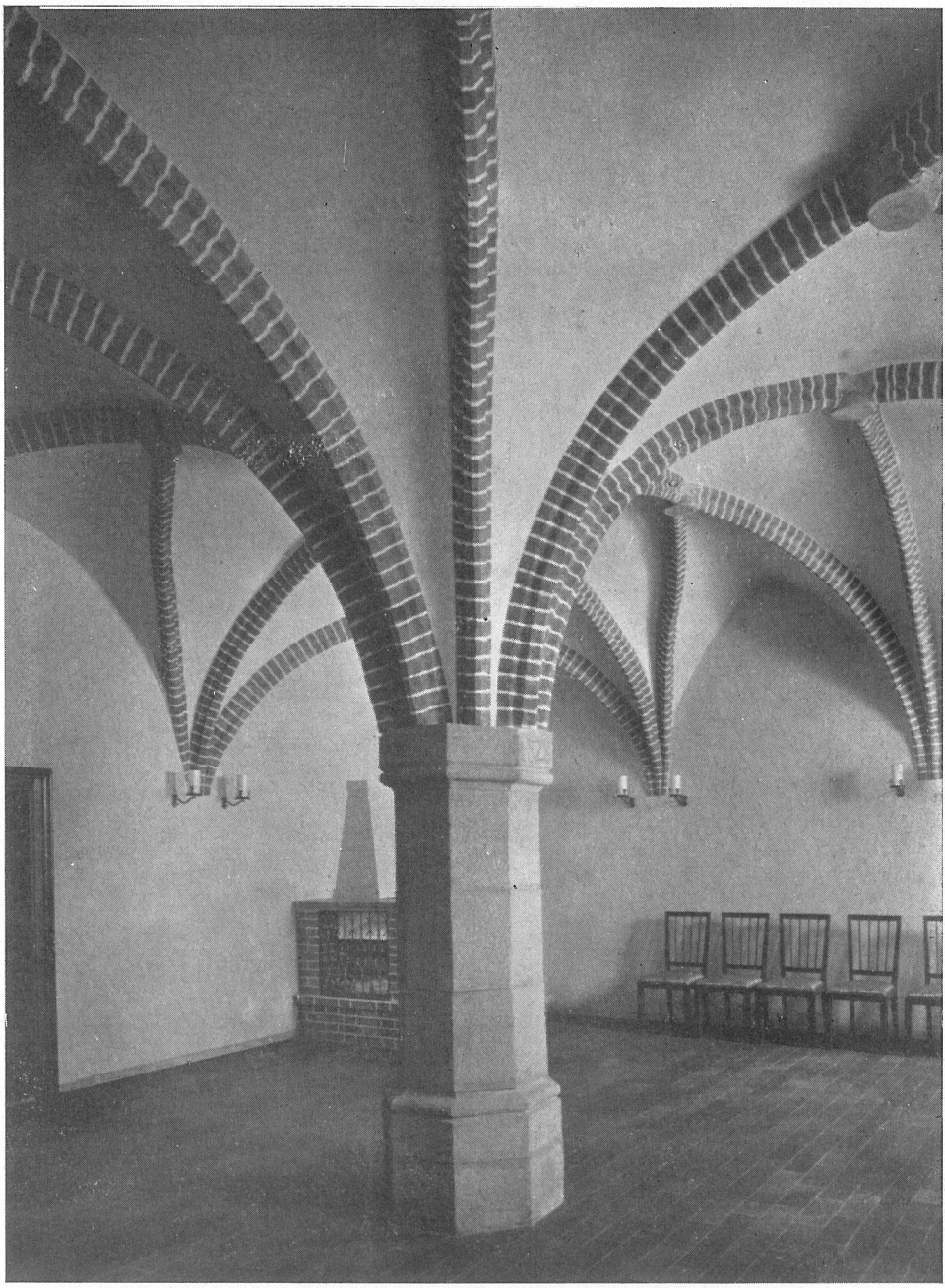

13. Pozdně gotická síň radnice z r. 1528 s cihlovým žebrovím klenby
(Stav po restauraci r. 1943, foto Fotoměřičský ústav v Praze)

14. Pozdně gotická socha Matky Boží Hranické z konce 15. století z hranického Kostelíčka. od r. 1953 ve farním kostele v Hranicích
(Stav po restauraci K. Kotrbou r. 1951)

15. Pozdně gotická socha Matky Boží z konce 15. stol. z býv. farního kostela, umístěná do r. 1946 na chodbě domu čp. 886 třídy 1. máje.
(Stav r. 1944 před restaurací, foto K. Zaoral)

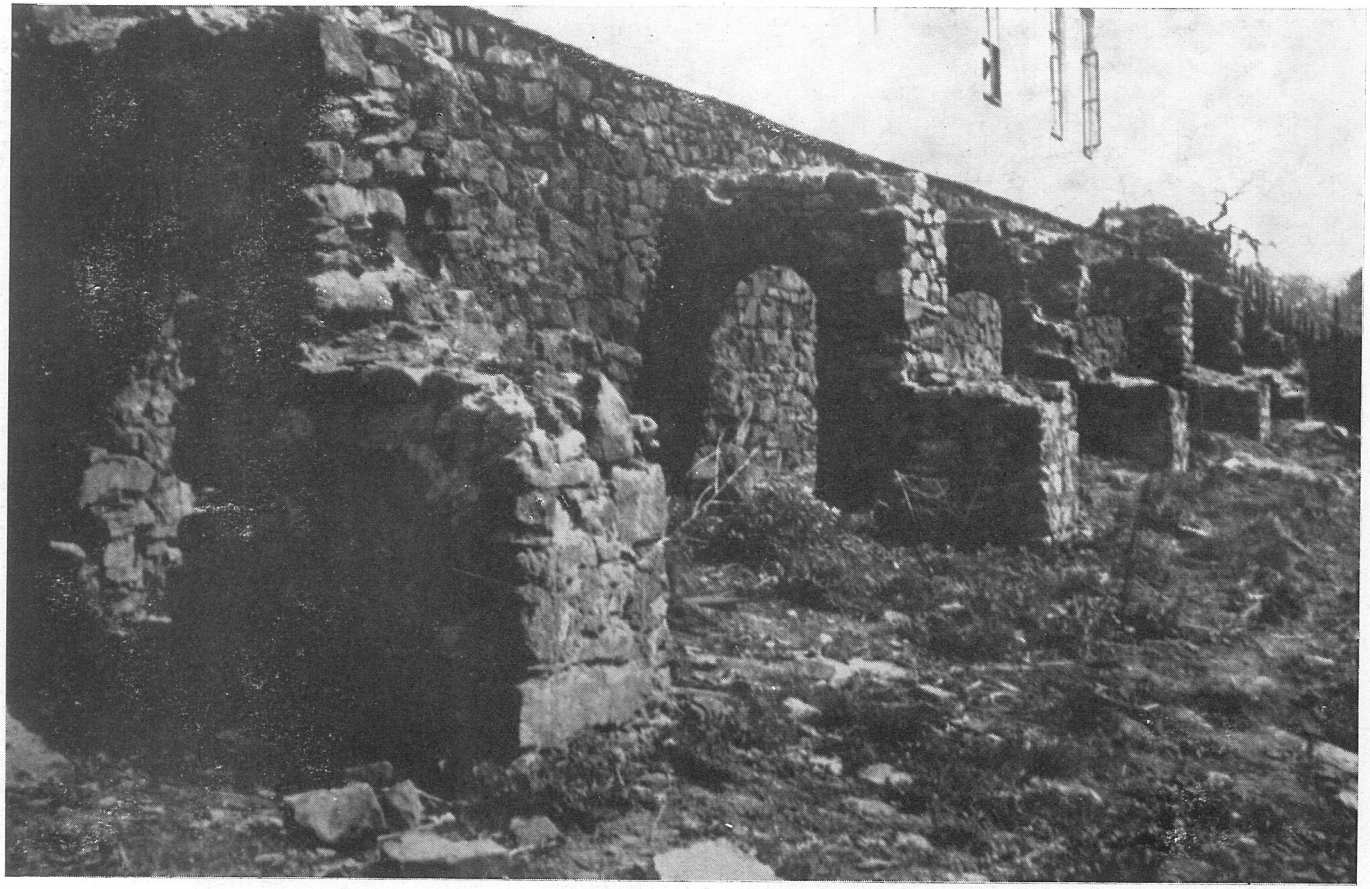

16. Zbytky nosného zdiva ochozů městských hradeb pod býv. farním kostelem, zbořené roku 1968
(Stav r. 1950, foto B. Indra)

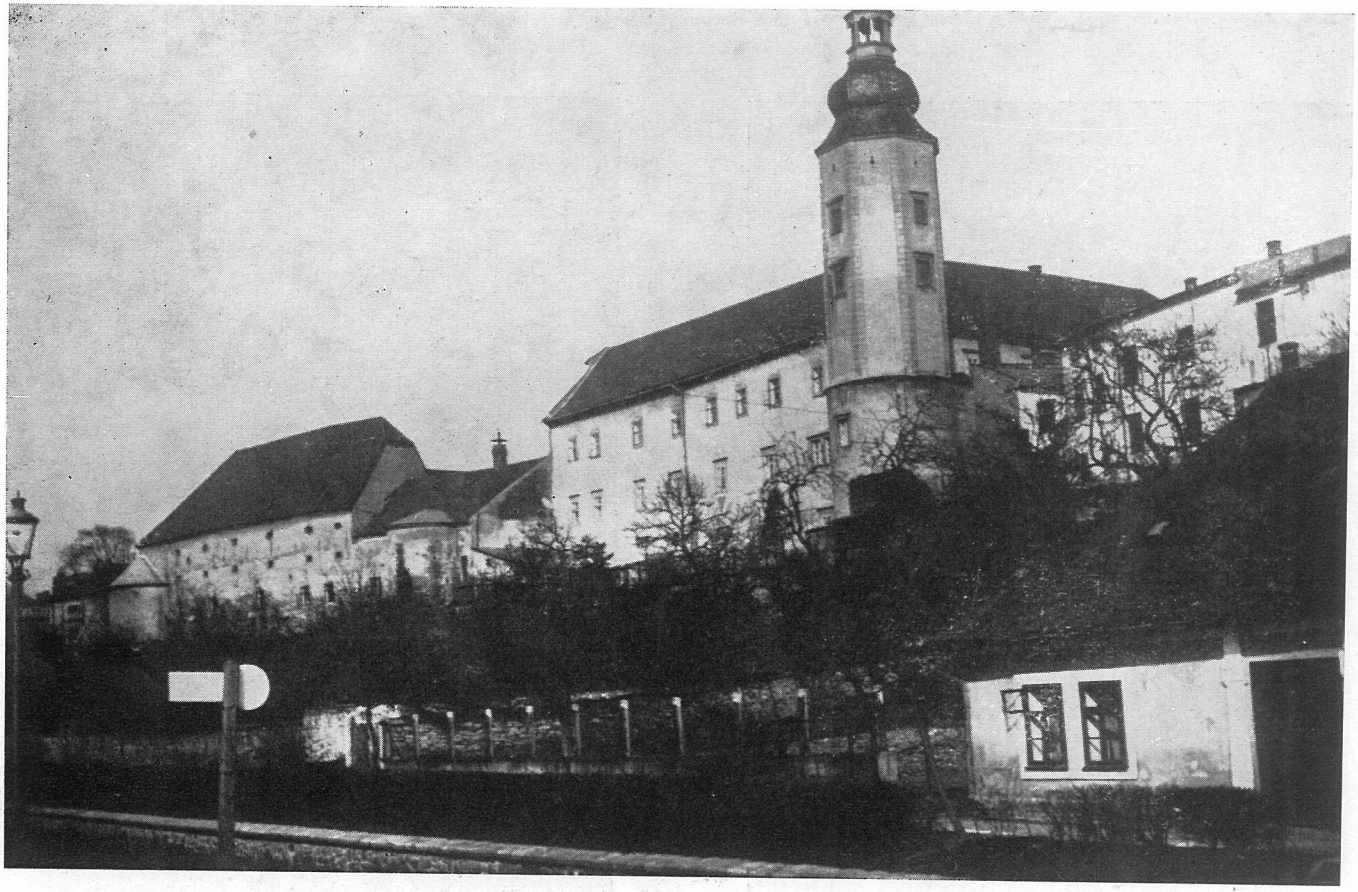

17. Starý a nový zámek v Hranicích. Starý zámek, přestavěný koncem 17. stol. na panské sýpky a pivovar, byl r. 1959 zbořen
(Stav r. 1930, foto B. Indra)

18. a) Renesanční portál radnice z r. 1544
(Stav r. 1946, foto B. Vostřez)

18. b) Renesanční portál domu čp. 20 Ondřeje Čaputy z r. 1583
(Stav r. 1963, foto L. Novotný, Hranice)

19. Původní uložení pranýřovaného kamene u prvního pilíře Horního podloubí
(Stav r. 1930, foto K. Zaoral)

20. a) Kamenný znak města Hranic z r. 1561 z býv. Horní brány městské
(Stav r. 1943, foto K. Zaoral)

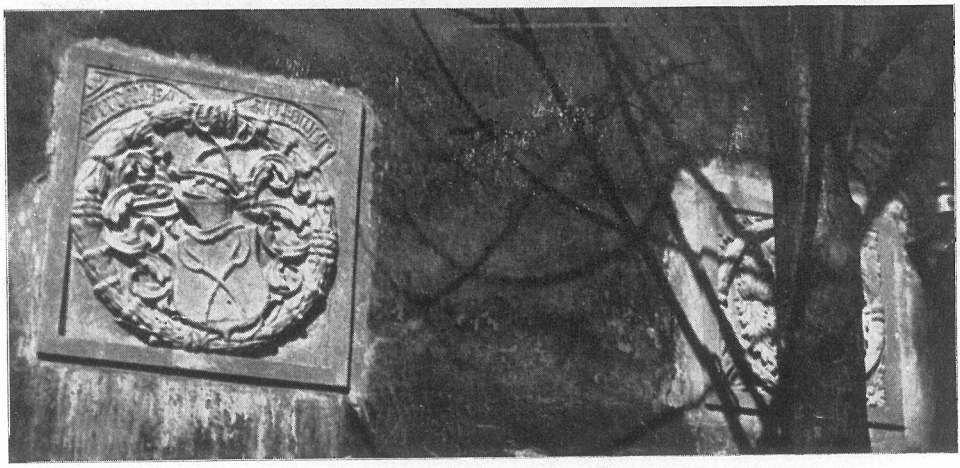

20. b) Erb Veroniky z Leskovce, manželky Jana Kropáče z Nevědomí na Hranicích z býv. Horní brány městské z r. 1561, zazděný na zdi před zámkem
(Stav po restauraci r. 1943, foto B. Indra, Hranice)

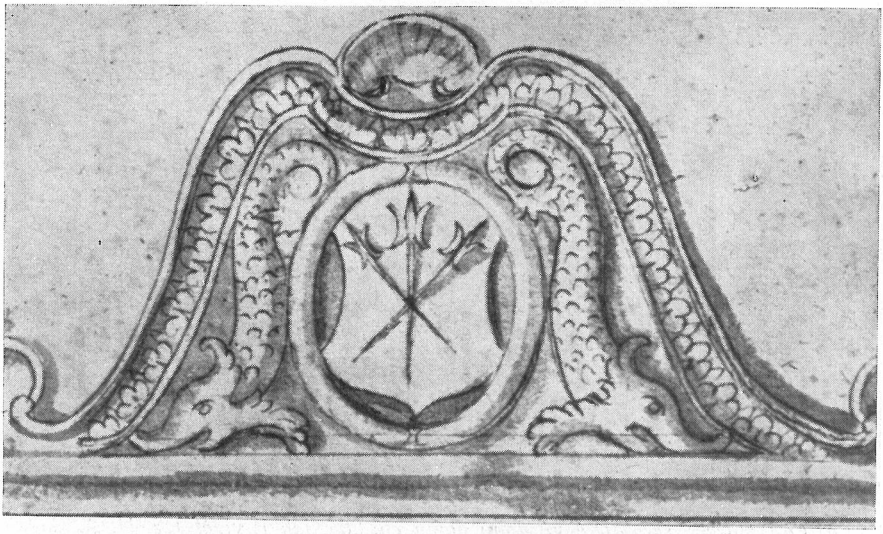

21. Dva z 22 oblouků erbovního vývodu Kropáčovského z r. 1562, umístěných do 19. stol. na ohradní zdi zámeckého příkopu (kresba Jos. H. A. Gallaše z r. 1813)

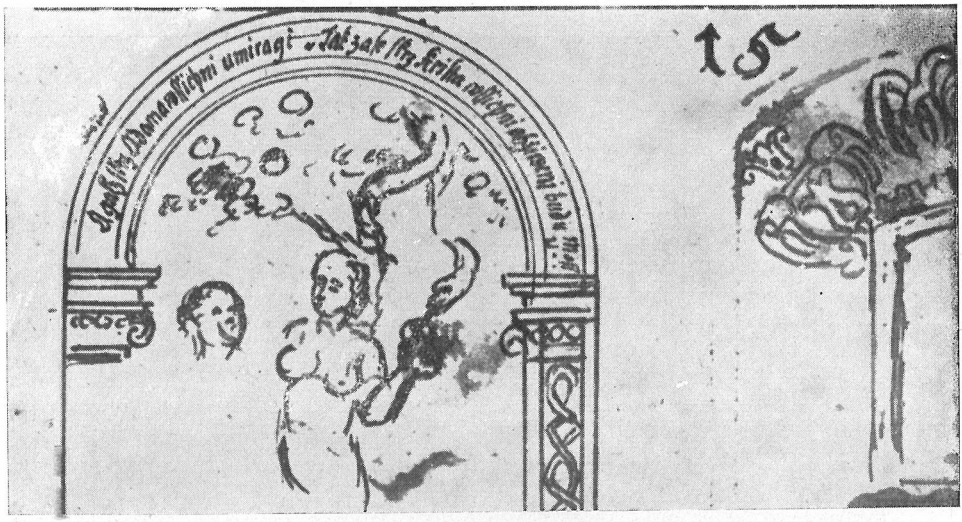

22. a) Část zničené sgrafitové výzdoby domu čp. 265, jak ji viděl Jos. H. A. Gallaš r. 1818

22. b) Dům se sgrafity z r. 1583 ve Hřbitovní ulici čp. 265
(Stav po restauraci r. 1943, foto B. Indra, Hranice)

23. Kostelíček P. Marie u Hranic po přestavbě koncem 16. stol.
(Foto Státní památková správa v Praze)

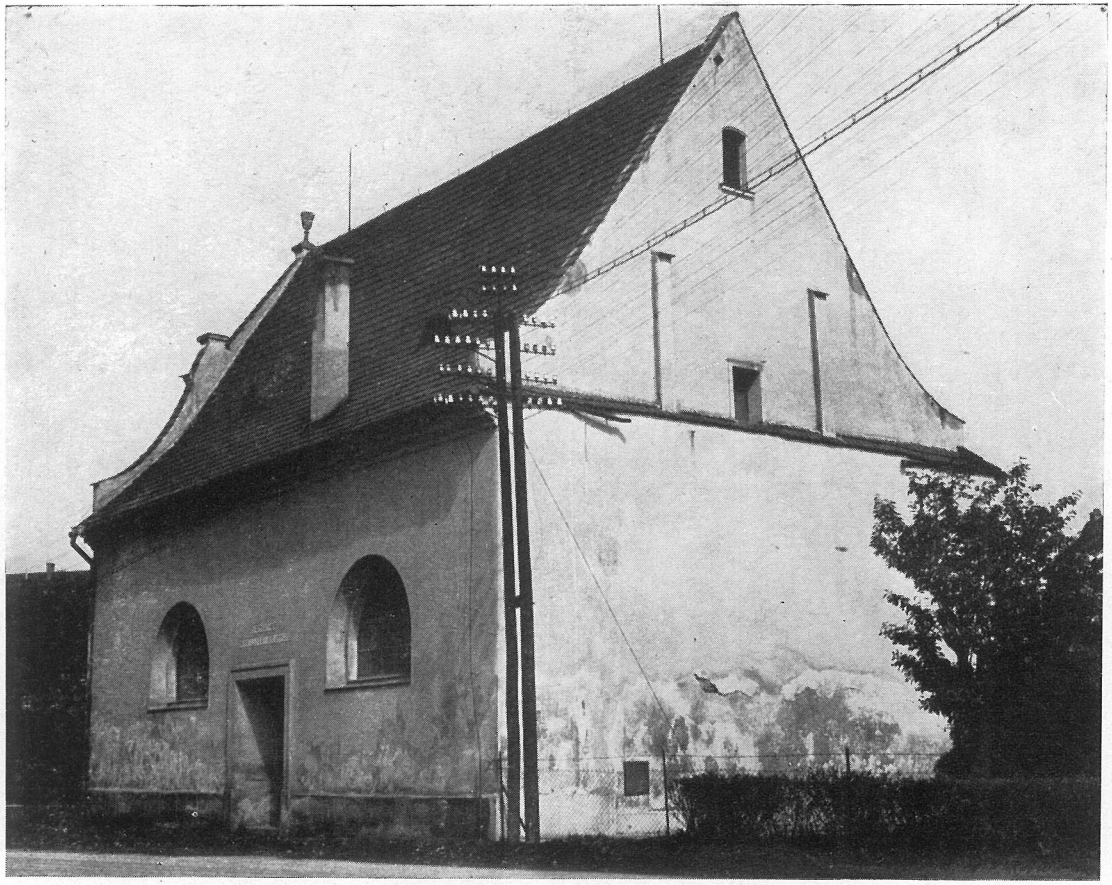

24. Sbor hranických bratří u Veličky z 16. stol., po rekonstrukci 1923
(Stav r. 1962, foto L. Novotný, Hranice)

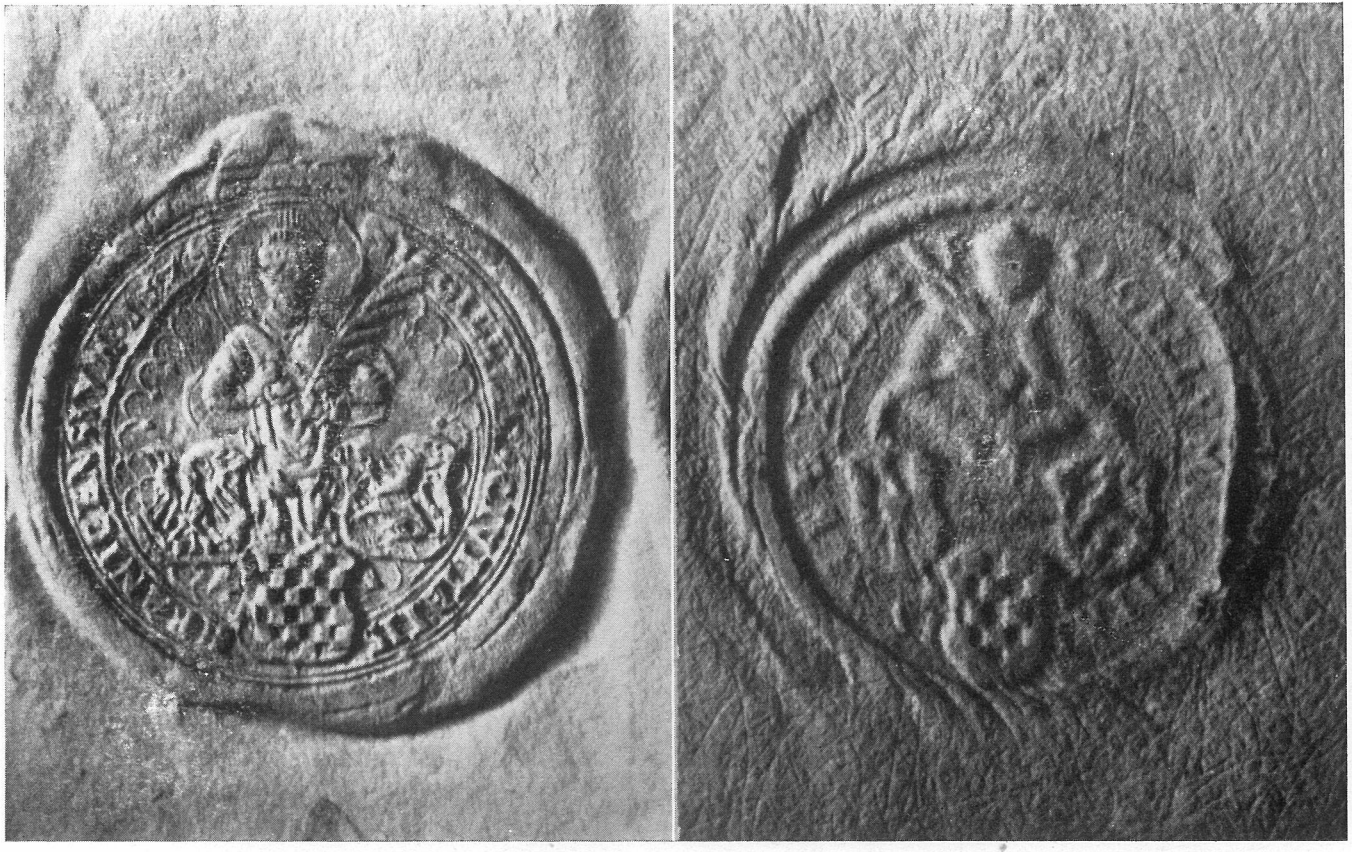

25. Pečeť města Hranic z r. 1579 (s opisem SIGILLVM CIVITATIS HRANICENSIVM 1579), druhá z poč. 17. stol. (s opisem SIGILVM CIVITATIS ALBAE ECLESIE)

26. Renesanční náhrobní kámen Aničky Sidonie, dcerky Zdeňka Žampacha z Potnštejna na Hranicích z r. 1605 z býv. farního kostela

27. Průčelí renesančního zámku se zbytkem ohradní zdi zámeckého příkopu
(Foto Fotoměřičského stavu v Praze)

28. Renesanční portál zámku z let 1613—1615 s erbem Václava Mola z Modřelic
(Stav po restauraci r. 1943, foto K. Zaoral)

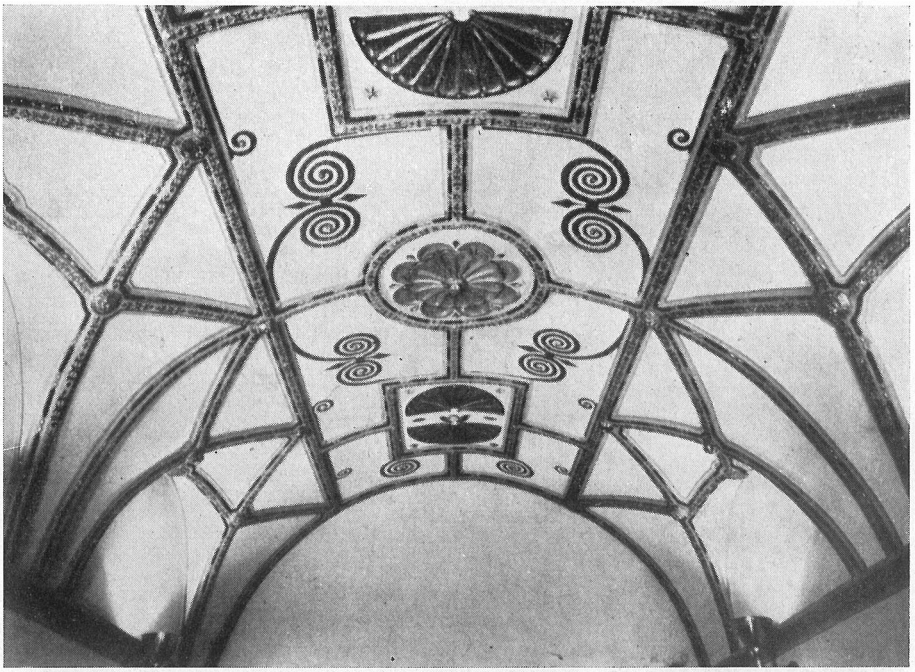

29. a) Polychromovaný zlacený štukový strop panského pokoje zámku z r. 1615

29. b) Štukový strop panské jídelny na zámku z r. 1615
(Stav po restauraci r. 1943, foto K. Zaoral)

30. Zazděné arkády nádvoří renesančního zámku a starší spojovací chodby
(Stav r. 1962, foto L. Novotný, Hranice)

31. a) Železná korouhvička z věže hranického zámku z r. 1604
(Dnes v městském muzeu, foto G. Giebel, Hranice)

31. b) Cínová křticí mísa z r. 1616 z býv. farního kostela

32. Potvrzení privilegií hranických bratří z r. 1612